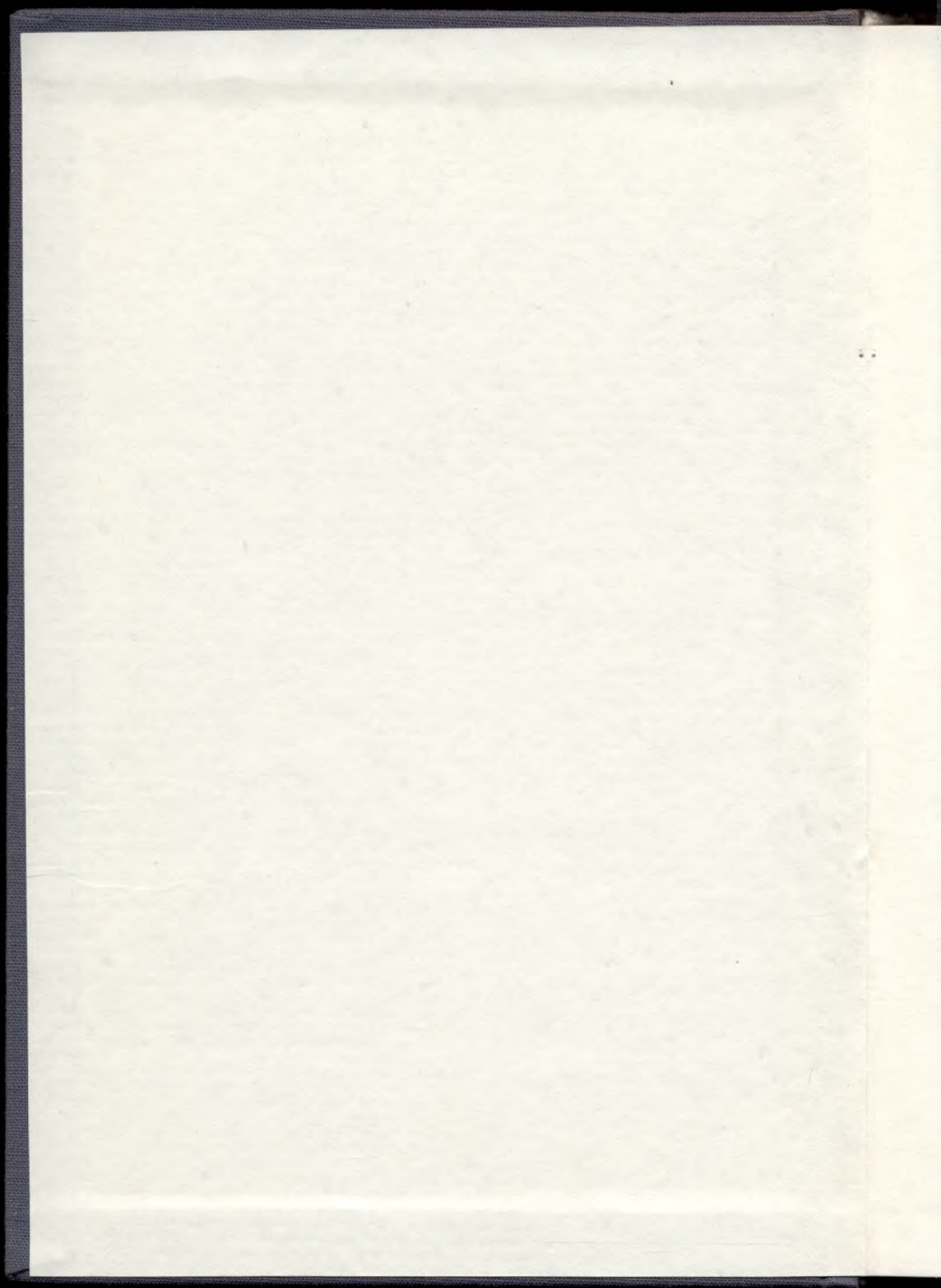
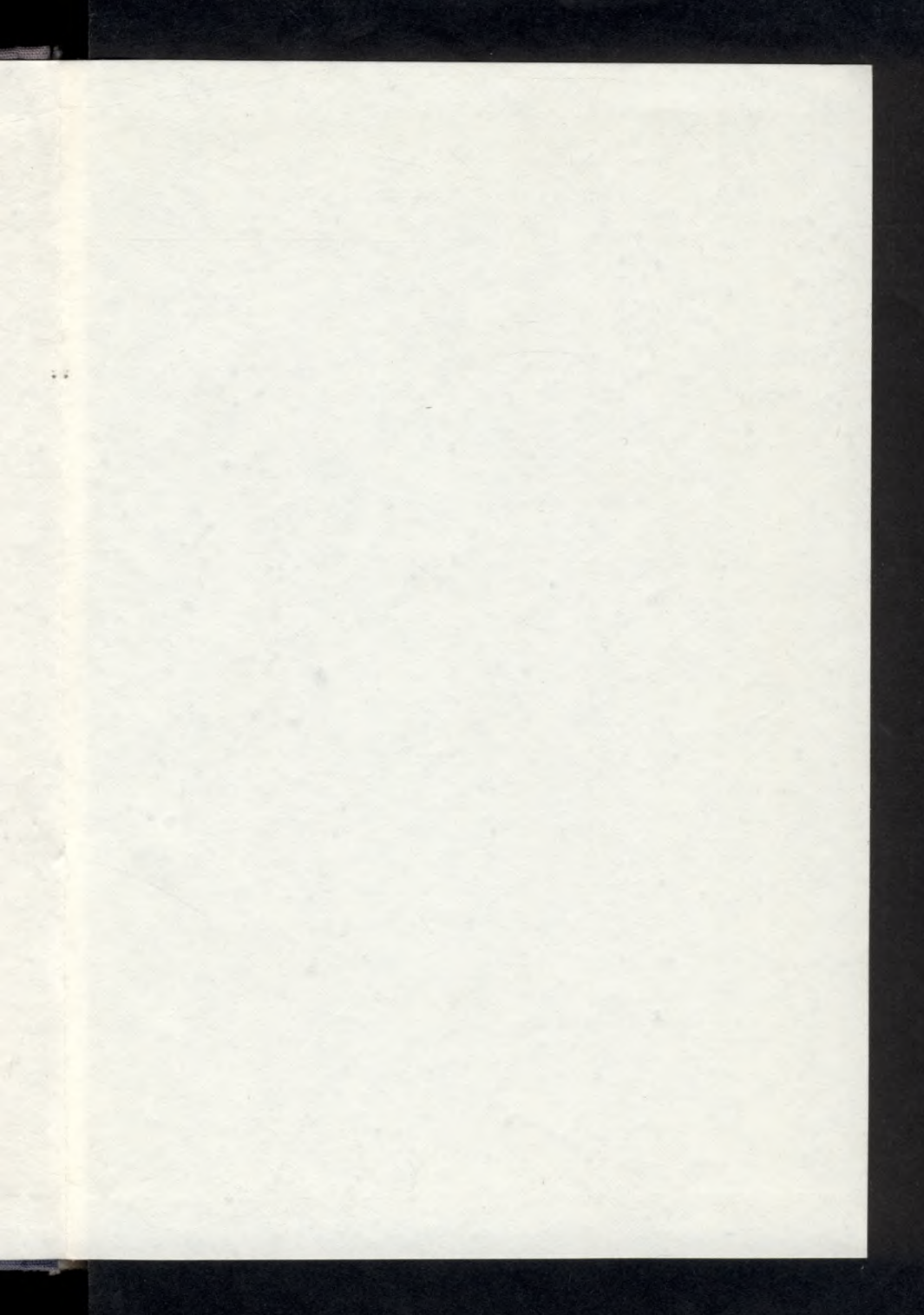

MB
137.504/2

Van Ly Thien

AZUTÂN

Vas István
AZUTÁN

Második kötet

THE JOURNAL

OF THE
ROYAL SOCIETY

OF LONDON

AND OF THE
ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

OF LONDON

AND OF THE
ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

OF LONDON

AND OF THE
ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

OF LONDON

AND OF THE
ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

OF LONDON

AND OF THE
ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

OF LONDON

AND OF THE
ROYAL SOCIETY OF MEDICINE

OF LONDON

Vas István
AZUTÁN

Második kötet

Szépirodalmi Könyvkiadó
Budapest

MB 137.504/2

1991

14. AMI SIKERÜLT

Aztán ősz lett, megint egyszer. A rendcsinálás, takarítás időszaka, amint már többször is megjegyeztem e végeérhetetlennek tetsző regény folyamán. Végeérhetetlennek tetszik, holott régóta ki van már jelölve a torkolata, egy meghatározott napnak az estéjére – habár a kétesnél is kétesebb, hogy el bírok-e jutni addig a torkolatig.

A torkolat

Takarításra, rendcsinálásra bőven volt alkalom azon az őszön is, akárcsak a tizenkét évvel ezelőttin, amikor viharvert kirándulásunk után a Duna térképen sem jelölt kis szigetéről hazaevezve, Judittal és az érzelmek szabadságával végleg szakítva, kijózanodva, de mégis boldogan menekültem vissza Etihez.

Nagy esőkkkel jött meg az ősz. E regényfolyam legutóbbi kötetében elmondtam, hogy mennyire meglepett a tavaszi Angyalföld haloványzöld gyöngédsége. De azért a kerület jellemző évszaka nem a tavasz, hanem az ősz, a füstnyelő köd, a fenyegető felhővonulat fekete-sége, november kérlelhetetlen zuhogása. Igen, az őszi Angyalföld semmiféle ellágyulásnak nem kedvez: keményen, kérlelhetetlenül számadást, szembenézést követel.

És ezen az őszön, életem harminckettedik őszén, magam sem akartam semmit sürgősebben, mint számot

adni, szembenézni magammal, a sorsommal. A számadás e meteorológiai és topográfiai és belső követelményének azzal tettem eleget, hogy nekifogtam annak a prózának, aminek a szándékát, mintegy *pro memoria*-t még tavasszal följegyeztem azzal, hogy leírom benne mindazt, „amit magamból és magam körül észre- és szemrevettem”. Az egyszerűség kedvéért úgy is mondhatnám, hogy önéletrajzot akartam írni. Csakhogy én kezdettől fogva mint regényre gondoltam rá – afféle „életem regénye” homálylott a képzeletemben. Amellett ódzkodtam attól, hogy szép sorban, egyenes vonalban elmondjam az életemet. Amire a verseimhez sohasem volt szükségem, valamilyen formai trükkön törtem a fejemet, hogy távol tartsa tőlem az egy helyben kuksoló prózaírás unalmát. Azt eszeltem ki, hogy körkörös szerkesztem életem regényét: ugyanazt a történetet mondom el újra és újra, más-más témakör szempontjából – első lenne a helyszín, a környezet, második a pénz, vagyis a megélhetés, a munka, harmadik a hit, azaz a szocializmus és a kereszténység, mert ez a kettő bennem egy töről fakad, negyedik a politika, vagyis a történelem, ötödik a művészet, az irodalom, és hatodik a szerelem. Persze az egészet egyes szám első személyben mondanám el, de a regény főszereplője nem én lennék, hanem Eti. Mert hát ennek a regényféleségnek a célja nem csupán a számadás lett volna. Legalább annyira emlékművet is akartam vele állítani – Etinek. Mert ez az életregény Eti halálával végződött volna. Ami odáig történt, úgy éreztem, kihűlt, legalábbis annyira, hogy végig tudjam tekinteni, formába – pontosabban formákba – tudjam önteni. Amit azóta éltem, azt a három

évet, minden véglegesítési szándékával – vagy ábrándjával – együtt áttekinthetetlen átmenetnek, formátlan ideiglenességnek tudtam – semmiképpen sem a regény folytatásának.

Hozzá is fogtam gyerekkorom színhelyeinek leírásához. Egyenletes ütemben haladtam vele, ami nem lett volna lehetséges, ha ez az új műnöm, az a fajta próza, amelynek a kísérletére rászántam magamat, fel nem szítja formai kíváncsiságomat és képzeletemet. De a formai éberséghez és izgalomhoz életbeli nyugalom kellett, és idő, egyenletes és folyamatos idő. Azon az őszön ritkán jártunk moziba, társaságba, majd minden esténket otthon töltöttük – mert ekkor már a Pozsonyi úti erkélyes szobát éreztem otthonomnak: az a szép kilátású, viszonylag tágas szoba egyaránt otthona volt a munkámnak is, a szerelemnek is. A kettő között semmi ellentét vagy feszültség sem mutatkozott, sőt a szerelem mintha kiegészítése, folytatása lett volna munkámnak. Az *Elvesztett otthonok*-ban – ezt a címet adtam a regény első kötetének – túljutottam gyerekkorom és kamaszidőm környezetén, s éppen ott tartottam, ahol Eti belép a történetbe. És mintha kéziratom lapjai közül nyugtatta volna jóváhagyó, helyeslő tekintét Marin, akiben egyre inkább az ő helyettesét, utódját láttam. Szerelmünk formavilága és irama is kezdett hasonulni ahhoz az emelkedett mámorhoz, amellyel a szerelmet mi éltük hajdan Eti szobáiban.

Mindeközben azonban eszem ágában sem volt Piroskáról lemondani. Mintha mi sem történt volna, látogatam meg olykor a Visegrádi utcában, ahol most már semmiképpen sem kellett attól tartanunk, hogy Monori

Egymást
feltételező
összefüggés

váratlanul beállít – elvégre az is kétes volt, hogy valaha visszatér Oroszországból. Szombatonként pedig, csak úgy, mint azelőtt, rendszeresen együtt ebédeltünk a Kárpátiában vagy az Elysée kávéházban, a Kossuth Lajos szobra mögött – ma a Szófia étterem található a helyén. Piroska, mint ahogy jeleztem korábban is, érzelmi életemnek – de minek a jelző? –, életemnek nagy fényűzése volt. Csakhogy most már nem tudtam volna megenni e nélkül a fényűzés nélkül. Nem tudtam volna élni azt, amire elsődlegesen szükségem volt: a szerelmet, az igazit, elemit, meg a munkát – nem a hivatalit persze az üzemben, hanem az én saját munkámat. Igaz viszont, hogy ha ebben a fényűzésben nem ráadásul részesülök, nem elsődleges szükségleteim tökéletes kielégítése után, aligha tartottam volna rá igényt – mert akkor minek? Olyan egymást kiegészítő – modernebb igével: egymást feltételező – összefüggés jött létre a Pozsonyi út és a Visegrádi utca erőtere között, amelynek szerkezetét negyvenöt esztendő múltán semmiképpen sem tudnám áttekinteni. Akkor pedig... akkor valamilyen hanyag kényelmességgel óvakodtam ügyet vetni ennek az összefüggésnek a szerkezetére.

Azt azonban már akkor is tudtam, hogy ez a nemtörődomség jó adag önzéssel párosul. Önzéssel – mindennek-előtt Piroskával szemben. Mert ha énnekem fényűző ráadás volt az együttlétünk – neki mi volt? Fényűzés neki is? De mire ráadásul? Tudtam, hogy Monori szerepét senkivel sem töltötte be. Nélkülözött hát – az ő szenvedélyes természete? ha önzetlen barátja vagyok, ennek már a gondolata is megrontotta volna társaságának az örömét. Csakhogy nem gondoltam rá. Annyi mindenről

beszéltünk, de arról sohasem faggattam, hogy *máskülönben* hogy érzi magát. Ha meg olykor, nagy ritkán mégis eszembe jutott életének az a része, volt amivel megnyugtassam magam. Elvégre a jó szándékomat kimutattam, nem is olyan régen. Csak hát az is bebizonyosodott, hogy a sors vagy a természet útjában áll a teljesedésnek. És ha néha mégis elmarasztaltam volna magamat az önzésemért, menten eszembe jutott az ellenérv: hát nem önzetlenségre vall-e, hogy Piroskát nem akarom lefoglalni magamnak, sőt őszintén kívánok neki nálam férfiasabb és Monorinál vállalhatóbb szeretőt vagy férjet? – persze abban a szilárd meggyőződésben, hogy semmiféle szerelem vagy házasság nem árthat már a mi barátságunknak.

Marikával azonban még csak önzőnek sem éreztem magam. Hogy nyáron a veszprémi kiránduláson egy másik szerelmi kirándulásra indultam? Őszintén szólva nem tulajdonítottam ennek a szándékomnak nagy jelentőséget. Meg aztán ezt a szándékomat – ha ugyan valóban az volt – nem sikerült valóra váltanom, és ez a kudarcom hathatósabban bizonyította hűségemet, lekötöttségemet Marihoz, mint ha bele sem fogok a kirándulásba. És a kapcsolatam Piroskával? De ha jól emlékszem, korábban is mondtam már: szent meggyőződésemm volt, hogy jogom van hozzá, és hogy ebben a kapcsolatban Marikát semmivel sem rövidítem meg, aminek hasznát vehetné. Mégis, amikor vele voltam, kényelmetlenebbül éreztem magam. Egyszerűen azért, mert nem lehettem vele tisztában, hogy az én ősz eleji elhamarkodott vallomásomból – ami közben elfogta őt az emlékezetkihagyással járó ájulás – mennyire hatolt

a tudatába. Azt a nyomatékot például, amivel bejelenttem, hogy Piroska barátságáról nem tudok és nem is akarok lemondani – felfogta-e? Semmi sem vallott erre: Piroska nevét ki sem ejtette, és ha én mintegy mellékesen – de szándékosan – említettem, hogy ezt mondta vagy azt mondta, ilyen vagy olyan képet festett, soha nem tett rá megjegyzést. Másrészt viszont ez a következetes hallgatása meg éppen arra vallott, hogy érinteni sem akarja ezt a témát. Ahogy előrehaladtunk az őszben, helyzetem egyre kényelmetlenebbé vált. Előre nyomasztott, hogy közelednek az ünnepek – és akkor mitévő legyek? El sem tudtam képzelni, hogy Marit az ünnepek alatt akár csak néhány órára is magára hagyjam – egyébként ezt nem is akartam. Másrészt az is képtelenség lenne, ha karácsonykor, újévkor feléje se nézek Piroskának.

Hamarosan kiderült, hogy kár volt ezen előre töprengeni: úgy látszott, az élet – de nem, ez nem ide illő szó –, a történelem – de ez túl fennkölt fogalom itt –, mondjuk úgy, hogy fasizálódásunk tehetetlenségi nyomatéka csak úgy mellelleg megoldja az én karácsonyi és újévi időbeosztásom gondjait. November közepe tájt megjelent az a rendelet, amelyik kimondja, hogy katonai szempontból zsidónak számítanak, vagyis munkaszolgálatra kötelezettek a tanúsítványosok is. Hiszen jeleztem korábban, hogy ez várható volt, mert csak nem tűrhették tartósan, hogy megússzák a katonaságot is, mert ahhoz nem eléggé megbízhatóak, meg a munkaszolgálatot is, mivel nem számítanak zsidónak. Ezúttal nem névre szóló behívókat kaptunk, hanem falragaszok szabályozták, melyik évjáratnak mikor kell be-

vonulni – valamikor decemberben, volt hát időnk felkészülni rá.

Ezúttal nem szenvedve vonultam be, nem is haraggal, hanem érzéketlen egykedvűséggel. Ennek az apátiának, ha visszahallgatva próbálom elemezni, többféle összetevője is volt. Mindenekelőtt persze az a biztos tudat, hogy meg kell halnom. Hiszen mindenki azt mondta, most már nincs mese, mindnyájunkat Oroszországba visznek. Akkor pedig sem erőm, sem ügyességem nem lesz annyi, hogy életben maradjak. Sem elég akaratom. Az elmúlt hetekben egyre éberebb tudatára ébredtem, hogy két különböző természetű, de egyképpen idő- és érzelemigényű szerelem kettősségében élek. Nyilván ezért volt, hogy a bevonulás feszültségét a rémület mélyén a „lesz, ami lesz” tompa kábulata zsibbasztotta el. Gondolom, ennek a tompa zsibbadtságnak az utóhatása, hogy alig emlékszem a bevonulást követő napokra – valószínűleg már akkor is csak tompa érzéssel észleltem, hol vagyok, és mi történik velem. Annyi bizonyos, hogy valahol a Vilma királynő úton jelentkeztem, ott volt a zászlóalj-parancsnokság. De már: hogy jutottunk a pályaudvarra – melyikre, nem tudom –, hogy utaztunk Vácra, ott hol helyezkedtünk el, arra mind nem emlékszem – talán annak idején sem figyeltem rá. Hány napig voltam Vácott? Aligha egy egész hétig. Sárga karszalagot sem kaptunk, amit pedig Miklósék századában már a nyár elején kiosztottak. De Vácott, amíg én ott időztem, még a századokba osztásig sem jutottak el, bár mindenkinek az adatait gondosan feljegyezték. Néhány nap múlva megjelent a szállásunkon egy őrmester, felolvasta jó néhányunk nevét, aztán kiadta a parancsot,

Lesz, ami lesz

A Szent
Domonkos
utcában

hogy másnap reggeli után menetkészen sorakozzunk a körlet előtt.

Reggel a mi kis csoportunkat kivezették a pályaudvarra, ahol a különböző körletekből egész sokaság gyűlt össze – bőven kitelt volna belőlünk egy század. A vonaton Pest felé megpróbáltuk földeríteni, milyen szempontok szerint válogatták össze a mi munkaszolgálatos különítményünket. Hamar kiderült, hogy többségünk a keresztény vallásúakból tevődik össze, tekintet nélkül arra, hogy volt-e tanúsítványunk. A kisebbség pedig olyanokból állt, akik beteget jelentettek, és kivizsgálásra kellett őket küldeni. Pesten a Szent Domonkos utcába (a mai Cházár András utcába) vonultunk, a zsidó gimnáziumba – amely ma már nem felekezeti, hanem ELTE-gyakorlóiskola, és Radnóti Miklós nevét viseli. Akkor azonban éppen nem folyt benne tanítás: valami-féle kiegészítő zászlóalj-parancsnokság foglalta el – onnan indították útnak a honvéd és munkaszolgálatos egységeket az orosz frontra. A parancsnokság és a katonák az iskola földszintjén meg az emeletén helyezkedtek el. Minket a kiterjedt alagsorba tereltek, amely, úgy látszott, már telis-tele van munkaszolgálatosokkal. De nem, a mi csoportunknak az alagsor szélén fenntartottak egy területet, ahol, ha nem volt is bőséges hely egy embernek, nem is voltunk úgy összezsúfolva, mint a gödöllői tornateremben, és szalmából is elegendő jutott egy fekhelyre. Még fontosabb különbség volt, hogy a Szent Domonkos utcai alagsorban nem kapcsolták ki a központi fűtést, amely ugyan igen takarékosan működött, mint az idő tájt az egész városban, de azért

mégsem kellett dideregni a falak között is, mint Gödöllőn.

Nagybaczoni

Ezek az apró jelek mintha igazolták volna azt a pesti szóbeszédet, amely szerint Nagybaczoni Nagy Vilmos – aki szeptember végén lépett a németbarát Bartha Károly helyébe a honvédelmi minisztérium élén – becsületes érzésű és gondolkodású ember, és a munkaszolgálatosoknak a sorsát is a szíven viseli. És csakugyan, a háború után kiadott emlékirataiban ez olvasható: „Megszüntettem a munkaszolgálatosoknak fogolykénti kezelését. Elrendeltem, hogy a munkaszolgálatosok ellátása megfelelő legyen. A megkívánt munkateljesítményt ne éhező emberroncsokból kényszerítsék ki. Elrendeltem, hogy a betegeket és a szolgálatra alkalmatlanokat azonnal le kell szerelni. Eltiltottam a rossz bánásmódot és a testi fenyítést. A legszigorúbb vizsgálatot indítottam és súlyos büntetéseket szabtam ki azokra, akik a munkásszázadok tagjaival brutálisan bántak, azokat bántalmazták, ütötték, verték vagy megzsarolták.” De rögtön ezután arról írt, hogy javító szándékai jórészt megfeneklettek minisztériumi beosztottjainak, a vezérkarnak és általában a tisztikar többségének megrögzött zsidóellenességén.

Nagybaczoninak ezt a tapasztalatát a Szent Domonkos utcai kiegészítő parancsnokság munkaszolgálatos részlege aligha igazolta volna. Semmiképpen sem gondolhattuk, hogy úgy bánnak velünk, mint foglyokkal. A körletünket persze nem hagyhattuk el, de hát ezzel nagyjából így voltak a katonák is. Külön örök azonban nem vigyáztak ránk, mint Gödöllőn. Egyáltalában, sokkal kevesebb dolgunk volt a kerettel. Kulacsos őrmester

úr – ő volt a legmagasabb rangú keretünk, akit közelebbről megismerhettünk – reggelenként kivezetett bennünket egy-két órára gyakorlatozni, és közben kifejezései sohasem voltak gorombábbak az átlagos lakta nyanyelvénél, sőt úgy sejtettem, velünk valamivel visszafogottabban beszél, mint a közhonvédekkel. Róla az a hír járta, hogy szervezett munkás, és szokatlanul emberséges gondolkodású. De a társai, a beosztottjai sem bántak velünk durvábban – a Szent Domonkos utcában például egyszer sem hallottam a keret részéről a *zsidó* szót, amit Gödöllőn minduntalan a fejünkhöz vágtak – igaz, főként a tisztok –, és gondolhatni, milyen hangsúllyal. De mint már említettem, a kerettel nem nagyon érintkeztünk, illetve ők nem nagyon törődtek velünk: reggeli-, ebéd- és vacsoraosztásra fölvezettek; bár a többnyire sovány vacsorát rendszerint az ebéddel együtt adták ki nekünk, de ha nem csaptunk nagy zajt odalent, alig néztek felénk, hagytak a szalmánkon feküdni – a pontosabb szó az volna: tespedni. Egyáltalán, egész ottlétünknek volt valamilyen ideiglenes jellege. Tudtuk, mi vár ránk: hogy századokba osztanak, és útnak indítanak Oroszországba. És mi is erre vártunk – habár ez sem pontos szó.

Két nap múlva, éppen csak hogy ebből a tespedésből kikecmeregjek, elindultam az alagsort körüljárni, azzal a gondolattal is: hátha valamilyen ismerősre találok. De csak egyetlenegyre akadtam: Rónai Mihály Andrássra. Persze megörültünk egymásnak: mégiscsak jó, hogy ha unatkozunk, van kivel beszélgetni. Most is elkísért felfedező utamon, és nélküle talán sohasem bukkanak rá arra a fallal majdnem teljesen elzárt, kör alakú területre,

ahová – ezt első pillantásra meg lehetett állapítani – a körlet arisztokráciája különült el, amit megkönnyített, hogy aki nem tudott a körfal nem túl széles folytonossági hiányáról, nem okvetlenül sejthette meg, hogy még egy kis helyiség húzódik meg mögötte. Ez a kör alakú helyiség mindössze tíz-tizenkét embernek volt a szállása – bőségesen volt helyük is, szalmájuk is. Mivel érték el, hogy előkelő elszigeteltségüket nemcsak bajtársaik tartották tiszteletben, hanem a keret is, később sem tudtam meg – igaz, nem is tudakoltam. Amint beléptem, felismertem Básti Lajost, bár csak egyszer láttam, akkor is a nézőtérrel, mutató megjelenését, hallottam szép zengésű hangját – de most Rónai Mityu bemutatott neki. Hamarosan kiderült, hogy még egy színész akadt a kiváltságosok között: Alapi. Ő ismert föl engem, odasietett – viharosan összeöleleztünk. Azon túl naponta kijött hozzám, a magam közrendű szalmájára, vigasztalni, kivéve, mikor éppen eltávozáson volt, mert a különítmény tagjai néha ilyesmiben is részesültek – hogyan, kitől, azt is óvakodtam firtatni. Máskor meg ő húzott be a szeparéba egy kis beszélgetésre. Egyik este pedig zseblámpával, nagy-titokzatos arccal jött értem, ujjával az ajkán jelezte, hogy feltűnés nélkül kövessem a szalonjukba, ahol már állt a bál, isten tudja, honnan, szert tettek néhány üveg pálinkára, azzal vigadtak. Nekem egy kis palack lengyel kontusovkát nyomtak a kezembe. Az ilyen, kissé édes ízű, akkori kifejezéssel kontyalávaló italokat egyébként megvetettem, de ott és akkor édeni nektárként hatott. Lehet, hogy azért, mert régóta nem ittam semmilyen alkoholt, vagy talán azért, mert meglehetősen üres gyomorral

nyakaltam, berúgtam. Nem lettem rosszul tőle, csak a fejembe szállt: valamilyen bizakodó, emelkedett részegség költözött belém – egy boldog órát töltöttem a Szent Domonkos utcai alagsorban.

Tisztában voltunk vele, hogy egyelőre a munkaszolgálatosok ideiglenes paradicsomában élünk, hogy ezt az állapotot Nagybaczoni Nagy miniszterségének köszönhetjük. Arra már csak jóval később ébredtem rá, hogy az ő javító szándékai aligha érvényesülhettek volna a Szent Domonkos utcában, ha az ottani kiegészítő parancsnokság vezetői mind olyan megátalkodott zsidógyűlölők lettek volna, mint akikre ő panaszkodik emlékirataiban. De bizonyára akadtak ilyenek is közöttük – jelenlétük megmutatkozott számos apró, de azért egész ottlétünket nyomasztó nyomorúságban. Számomra legemlékezetesebb az, amit a vízcsapokkal műveltek. Az alagsornak ugyanis mindössze két vécéje volt, ami talán elég lehetett napközben a tanulóknak, de ijesztően kevés a munkaszolgálatosok tömegének. És mellettük az iskolákban szokásos kis mosdókagylók, éppen hogy kézmosásra alkalmasak. Gondolható, micsoda sorban állás, tülekedés, nógatás, kapkodás ment végbe reggelenként a szűkös vécékben. A tetejébe még valamiféle illetékes, isten tudja, miféle technikai eljárással, szűkebbre vétette a csapok áteresztési kapacitását, úgyhogy a szokásosnál is vékonyabban folyt belőle a víz. Víztakarékoságból? Állítólag azzal az elvi megfontolással, hogy „a mi fiainknak” még ennyi mosdási lehetőségük sincs Oroszországban. Legtöbben este igyekeztünk pótolni a hiányos mosdást. Ezek a vízszasztaszító vécéviszonyok nemcsak az én kényessé-

gemet kavarták föl – belefoglalták a Szent Domonkos utcai munkaszolgálatos gyülekezet indulójába, melyet naponta legalább egyszer elénekeltünk, halkán, de teljes érzéssel. Nem tudom, ki írta, kik faragták – mire mi odaértünk, már készen volt végleges alakjában. Valamilyen akkori táncdal nótájára szerezték, és így kezdődött:

Kornitzer

*Egy kis Szent Domonkos utcai eszpresszó,
Ott a kávéért sorbaállni jó.
Három ember önként szart mosni!
Sorba kell állni, ha akarsz fosni.*

Az utóbbi két sor naturalizmusa egyenes áttétel volt az életből. Mert mindennap megjelent odalent egy keretlegény, felváltva az alagsor különböző részein, mi vigyázzba vágtuk magunkat, ő pedig elkiáltotta magát:

– Klozettisztításra három önként jelentkező!

Persze senki sem nyújtotta föl a kezét. Ilyenkor a katona, ha éppen a mi oldalunk volt soron, találomra rámutatott az áldozatokra. Vagyis mégsem egészen találomra, mert az első kettőre rámutatott: „Maga és maga”, a harmadikat azonban, mindig ugyanazt, a nevén szólította: – Kornitzer!

Az ilyesféle alkalmi közösségek szerkezete olyan, hogy mindig vannak benne kiváltságosak, kivételezettek, valamint olyanok is, akik a gúnyolódás céltáblái, a kitolások áldozatai. A Szent Domonkos utcában ezt az emberfajtát egy személy képviselte, de ő aztán kirívóan. Már a hipercivil megjelenése is kihívóan hatott: velür-

kalapot viselt, sötétkéék télikabátot bársonyhajtókával, sötét zakót fekete-szürke csíkos nadrággal, és fekete félcipőt – csak a vadonatúj hátizsákja vallott arra, hogy munkaszolgálatra vonult be. Állandóan kialvatlanul gyűrött volt az arca, mintha átlumpolt éjszaka után. Nem volt olyan ostoba tréfa, amit ne úztek volna vele, de a legkegyetlenebb az volt, hogy ha a keretből valaki áthaladt a körleten, a fiúk elkezdtek a Kornitzer nevét hangoztatni. Így aztán a keret egyedül az ő nevét jegyezte meg, és valahányszor bajuk volt velünk, mindjárt őt vették elő. Így került bele minden klozettszítításba. De ő azt is zokszó nélkül, rezzenéstelen arccal végezte. A meglepő az volt, hogy mindig ápolt, kifogástalan maradt a külseje, és minden ugratás, kitolás közben a modora is. Ritkán elegyedett beszélgetésbe, de ha mégis, a maga szerény modorában a sajtósikereivel dicsekedett – mert állítólag újságíró volt, bár hogy hol, az nem derült ki. Mikor egyszer arról faggattam, hogy mit is dolgozott voltaképpen, rendkívül homályosan válaszolt. Egy könyvről volt szó, amelyikben előkelő apák és fiúk írtak egymásról, de főként arról beszélt, hogy ő milyen magas társaságokban forog. Nem sokat értettem és még kevesebbet hittem el abból, amit beszélt – mert ha ilyen előkelőségekkel érintkezik, hogyhogy mégis itt van? De szántam őt nagyon: bizonyosra vettem, hogy amint megérkezik Oroszországba, menten megfagy abban a felszerelésben.

(Tíz év múlva Kellér Andorral beszélgetve szóba hoztam Kornitzert, ismert-e ilyen nevű újságíró? Hát hogyne, felelte élénken, cápája volt a sajtónak. Mindig kitalált valamit, a legszenzációsabb dobása az volt, hogy

csinált egy könyvet, aminek az volt a címe: *Apák és fiúk*. Nagy emberekről írtak benne a fiaik, vagy az atyáik, persze nem művészekről vagy tudósokról, még csak nem is nagy orvosokról, ügyvédekről, hanem hadvezérekéről és miniszterekről, le a nevezetesebb főispánokig és a vezérkarig – maga Horthy nyitotta meg a sort. Persze az ilyen kegyeleti dicsőségért sem az apák, sem a fiúk nem sajnálták az áldozatot – hatalmas összegeket vágott ki belőlük. Aztán kiadta a könyvet a maga költségén, de csak annyi példányban nyomatta ki, ahányan szerepeltek benne. Így lényegében illegális kiadvány volt: csak azok látták, akik írták, vagy akikről írták. Annyi bizonyos, hogy tenger pénzt keresett vele. De hát, vetettem közbe, nem úgy nézett ki, mint akit fölvet a pénz. Nem ám, felelte Kellér, mert mindenét elkártyázta – rendszerint reggelig játszott, és mindig vesztett. Azt ő is valószínűnek tartotta, hogy elpusztult a háborúban, mert azóta nem találkozott vele. Aztán újabb tíz év múlva, amikor már nyugati lapok is érkeztek, legalábbis a kiadóba, véletlenül rápillantottam a Times irodalmi mellékletének vezércikke fölötti nagy vastag betűkre: THE EISENHOWER FAMILY. Azaz nem is egészen véletlenül, mert szememet öntudatlanul nyilván nem a hatalmas cím vonzhatta, mint inkább alatta egy valamivel kevésbé feltűnően szedett név: Bela Kornitzer. Igen, a világ egyik legelőkelőbb hetilapjának szokatlanul hosszú, három angol újságoldal terjedelmű vezércikke az én hajdani szánalmas bajtársamnak az amerikai elnök családjáról írt könyvével foglalkozik. Voltak apróbb ellenvetései, kiigazításai, de túlnyomó részben dicsérte és mindenképpen komolyan vette történetírói teljesít-

Mennyire
vághatta le
őket?

ményét. Szóval, magas pártfogói és kliensei mégiscsak belenyúltak Kornitzerért az irgalmatlan gépezetbe, és megmentették a pusztulástól. Ő pedig valahogy kijutott Amerikába, és ott azt folytatta, amit idehaza elkezdett – csak éppen amerikai mértékkel. Vajon mennyire vághatta le az Eisenhower családot?)

Hogyhogy engem egyszer sem, véletlenül sem osztottak be klozettisztításra? Semmi esetre sem azért, mert tiszteltek, vagy mintha olyan tekintélyes lett volna a megjelenésem. Ellenkezőleg. Alapi jóval később árulta el nekem, hogy nemcsak a viselkedésem, de a megjelenésem is nagyon zavarodottnak hatott a Szent Domonkos utcában – például a ruhám mindig tele volt szalmaszálakkal. Emlékszem is, milyen nehéz volt, gyakorlatilag is, idegileg is, elszánni magamat a mindennapos mosakodásra és leküzdeni mesterséges akadályait – arra már nem futotta az erőmből, hogy a ruhámat rendbe hozzam, hogy leszedjem róla a rátapadt szalmát és egyéb hulladékot – csak legyintettem: jó lesz így is. És az is igaz, hogy az a kábulattal határos zavarom, amivel a Vilma királynő útra bevonultam és a váci napokat végigvánszorogtam, elkísért a Szent Domonkos utcába is. Ott engem „dilinósnak” tekintettek, árulta el Alapi, mulattak is rajtam, tartottak is tőlem, nemigen voltak be semmibe, de ugratni is óvakodtak: nem lehetett tudni, mi telik ki tőlem.

Ami leginkább feloldhatta volna, az is inkább növelte megzavarodottságomat. Elérkeztek az év végi ünnepek, és kiderült, hogy nemcsak a különterem kiváltságosai szereztek egyéni és kivételes eltávozást, de minket, köznépet is többször hazaengedtek, hivatalosan és tömege-

sen, egyszer még éjszakára is. Ez nyilván azzal is összefüggött, hogy ilyenkor a keretet is szélnek eresztették – de hát ez hasonlóképpen a liberálisabb légkörre vallott. Mondanom sem kell, hogy a többivel együtt én is örültem a kimenőnek. Jólesett, hogy kialhattam magamat és mosakodhattam, és hogy emberi ételt ehettem asztalról. Persze Marival is jó volt együtt lennem, bár ez nem volt olyan elsődleges szükségletem, mint az alvás, a fürdés – időm és erőm se nagyon maradt hozzá. Egy ízben került rá sor, amikor nem kellett visszamenni éjszakára a körletbe, és a Pozsonyi úton alhattam. Az se volt igazi szerelem, csak éppen hozzátartozott az élet javaihoz, akár a fürdés, vagy a jó alvás, vagy a civilizált étkezés. Azzal a különbséggel, hogy míg az alvás, a fürdés, a terített asztal tiszta örömet adott, az együttléteknél Marival – akkor is, ha nem járt együttalással – volt egy tehertétele. A lelkifurdalás. Akkori megzavarodottságomban is felfogtam ennek az észleletnek az ironiáját. Hiszen nyáron, amikor szabadon keltem útra hol Marikával, hol Piroskával, még sem kísértett a lelkifurdalás ezért a kettősségért. De hiszen ez az, hogy nem éreztem a kettősségét!

Most azonban, kárhozottságomban, amikor kizárólag Marival találkoztam, ha találkoztam, csak most ébredtem rá életem kettősségére! De hát képtelenségnek éreztem volna, ha félnapos vagy akár egész napos kimenőimen magára hagyom Marikát, ha csak egy órát is szakítok arra, hogy Piroskával találkozzam – arról nem is beszélve, hogy egyszerűen nem futotta az időmből. De azt is képtelenségnek éreztem, hogy fél napig vagy éppen egész napon szabadon mozoghatok a város-

ban, és ne láthassam őt. Tehetetlenül vágyódtam a szemére, a hangjára, szavaira, nevetésére. És tudtam, hogy ő is vágyódik utánam – függetlenül attól, hogy mennyire vágyódik Monorira, akitől semmi hírt sem kapott Oroszországból, csak küldte neki a csomagokat, amelyek közül Monori egyet sem kapott meg, mivel a keret mindet eltulajdonította. Persze azért valahányszor hazamehettem, jelentkeztem Piroskánál – telefonon. Ilyenkor kurtán beszámoltam Szent Domonkos utcai életemről, a beszélgetés nagyobb részében csak mentegetőztem, amiért nem tudom őt felkeresni, bár ő egy szóval sem kérte rajtam számon a távolmaradásomat – igaz, hogy csak a műhelyben tudtam őt elérni.

De újévkor, holott megint egész napos eltávozást kaptunk, nem hívtam fel Piroskát, vagyis eltitkoltam előle, hogy otthon vagyok. Miért? Röstelltem újra mentegetőzni. Ódzkodtam a telefonbeszélgetés kielégületlenségétől. És főképpen szükségem volt a zavartalan agyi energiámra a gondolkodáshoz. Ezen a napon határoztam el: nem csinálom tovább, megszegem azt a két évvel azelőtti önmagamnak tett fogadalmamat, hogy nem próbálkozom többé öngyilkossággal. Végiggondoltam az egészet, és – azt hittem legalábbis – hideg fejjel megállapítottam, hogy teljes jogom van abbahagyni. Vagy nem volt-e nagy teljesítménye az életakaratnak, hogy még egy év sem telt el Eti halála után, és már új szerelemre voltam képes? Igaz, ennek a szerelemnek a kudarca után föl akartam adni az egész hiábavaló igyekezetet, de az öngyilkosság szégyenletes kudarcából felocsúdva nem életrevalóan bújtam-e Katalin vetett ágyába? Marika megjelenését persze nem sorolhattam

az érdemeim közé: őt nem én kerestem – ő hozzám küldetett. Legföljebb azt írhattam a magam javára, hogy nem álltam ellen a kegyelemnek, hanem igazi szerelemmel tudtam viszonzni – még mindig, és ezúttal teljes erőmből. Annál inkább javamra szólt, hogy azt a tavalyi kudarcba ingoványosodó, de ingoványosságában is kitörni készülő szerelmet sikerült gátak közé szorítanom, romboló erejét önzően, de hatékonyan civilizálnom, szelídebb tájak öntözésére befognom. Hiszen már jó ideje tudtam, hogy Mariért lobogó gyönyörűséges szerelmem csak ezzel a kiegészítésével teljes, hogy ez a *berendezés* – amit minden öntudatlanságon és viszonytagságon át végül mégiscsak én készítettem el ilyen ügyesen –, csak ez tesz képessé rá, hogy kibíriam az életet, és elviseljem Eti elvesztését, amelynek, minél távolabb kerültem tőle az időben, annál fájdalmasabban ébredtem a tudatára.

Mindebből világos, hogy akartam én élni, nagyon is akartam. De mégse minden áron. Ha a sors – ezzel a szóval neveztem magamban, mert nem volt időm közelebbi meghatározáson törni a fejemet – egyre nehezebb feltételekkel teszi próbára életképességemet; ha durva ujjakkal kipöccinti alóla azt a kényes egyensúlyt, amin ez a *berendezés* lebegett, senki sem kérheti rajtam számon, ha most már végleg lemondok róla. Amihez így utólag hozzátehetem, hogy az öngyilkosságot sohasem tudtam bűnnek tekinteni – egyébként nem találtam erre utalást a Bibliában sem, amit akkor már elég sokszor olvastam. Nem mintha ezen sokat töprengtem volna. Elég volt annyi, hogy a kettősséget már bűnnek éreztem – az öngyilkosságot nem.

A legteljesebb
nyugalomban

Három doboz szevenál – ennyi maradt az Eti halála után felhalmozott készletemből. Zsebre vágtam: harminc tabletta bőségesen elég lesz. Aztán még odahaza megírtam két rövid búcsúlevelet. Nem emlékszem a szövegükre, de lényegében mindkettőnek ugyanaz volt a tartalma: hogy köszönök mindent, hogy szeretem, és hogy bocsásson meg, és csókolom. Mindkét borítékot leragasztottam, gondosan megcímeztem, aztán zsebre vágtam. A szüleimnek nem írtam búcsúlevelet. Aznap este, mikor újra bevonultunk a Szent Domonkos utcába, az alagsor sokkal mozgalmasabb volt annál, semhogy ilyen magányos ténykedésre alkalmam lett volna. Másod- és harmadnap is túlságosan élénknek találtam a körlet éjszakai életét, de nem idegeskedtem; amióta zsebemben éreztem a három kis dobozt és a két borítékot, azóta sokkal békétűrőbben szemléltem a helyszínt és az életet körülöttem. A különteremben most már esténként kártyáztak – rendszerint chemineeztek. Egyébként sem igen maradt, aki oda behívjon: Alapi barátom az ünnepek között szép csöndben leszerelt – nem firtattam, hogyan, alkalmunk sem volt elbúcsúzni. Már nem emlékszem, hány nap telt el, amíg a terepet és a helyzetet alkalmasnak találtam életem legnagyobb tettének végrehajtására – mert azzal tisztában voltam, hogy legnagyobb tettemre készülök. A legteljesebb nyugalomban vettem be a sötétben a harminc szevenált és ittam rá tele bádogpohár vizet, fejem alá tettem a két megcímezett levelet, és nyugodtan dőltem le a szalmára.

Nem vettem észre, mennyi idő telik el, amíg a szevenál hatni kezd. De arra emlékeztem – később persze –,

hogy ez volt életem legemelkedettebb, legdiadalmasabb órája. Vagy félórája – de egy fél órába is rengeteg kép, érzés, gondolat fér bele. Első gondolatom az volt, hogy erről a szalmáról nem kell többé fölkelnem. Elmarad az ébresztés. El a keserves kínlódás egy kis mosdásért, néhány szorongatott percért a mocskos klozeton. Aztán egyre följebb emelkedtem diadalmam lépcsőin. Nem kell félnem. Nem visznek Oroszországba. Nem kell kívánnom, hogy megverjék Hitlert – én már legyőztem őt. Aztán kezdett elönteni a mámor – a szevenálé? Nem, a diadalmámor. Marikára és Piroskára gondoltam. De nem az öröme, amiben részesítettek – melyikük így, melyikük úgy. Hanem arra, hogy mind a kettőtől megszabadultam. Hogy véget vetettem a kettősségnek. Mialatt egyre mozdulatlanabban feküdtem a szalmán, egyre följebb emelkedtem, túl a körülöttem horkolókon, föl a kivívott szabadságba, Eti felé, hiszen hozzá indultam a ki tudja milyen túlvilágba, és ha semmiféle túlvilág nincs, akkor a Semmiben fogok vele egyesülni – bár a Semmit sehogy sem tudtam elképzelni. Mindenestre boldogan aludtam el.

– Hát a másvilág is ilyen katonás? – állítólag ezek voltak első szavaim, amikor a Rókus Kórházban fölébredtem. Én nem emlékeztem rá – egy ápolónő mondta el nekem később, amikor már végleg fölébredtem. Nem tudtam, miért mondtam ezt: a Rókusban sem volt sokkal szigorúbb a fegyelem, mint más kórházakban. De az ébredés után is még kótyagosan szédültem az ágyban, és ez a kábultságom jó néhány napig eltartott. Marika volt az első látogatóm, közvetlenül utána Piroška érkezett. Sokat nem tudtam velük beszélni, de nem is volt rá

szükség, inkább ők beszéltek – biztattak. Persze mind a kettőnek örültem. Aztán megérkezett Alapi – nem emlékszem, aznap-e vagy másnap –, és az elejtett szavai-
ból apránként össze tudtam rakni, mi történt. Rájöt-
tem, mi volt a műhiba, amire nem számítottam: hogy
hörögtem, és a szalmatársak fölébredtek a hörgésemre,
és megtalálták a szevenálos dobozokat. Tudták, hogy
Alapi jó barátom, és milyen ügyes ember, ezért először
őt hívták fel – azt már nem tudom, hogy jutottak tele-
fonhoz –, csak aztán jelentették a keretnek. Alapit az
éjszaka kellős közepén keltették fel, de rögtön felöltö-
zött, taxiba vágta magát, és percek alatt megérkezett
a Szent Domonkos utcába. A szolgálati szabályzat sze-
rint engem a honvédkórházba kellett volna vinni,
a Róbert Károly körútra, ahol nyilván célba érek, még
mielőtt bejutok, vagy éppen annak rendje és módja sze-
rint állományba vesznek. Ehelyett Alapi rávette Kula-
csos őrmestert – mi módon, azt nem tudom –, hogy azon
melegében, már ahogy civilekkel szokás, a Rókusba
vigyenek, ahol, még mielőtt beírtak volna bármiféle
könyvbe, azonmód gyomormosást hajtottak végre raj-
tam. Így mentette meg elhamarkodottságában Alapi az
életemet – amit voltaképpen máig sem tudtam neki
megbocsátani.

Reggel fölkereste Piroskát – akinek nem volt telefonja
– Kamilla műhelyében. Ott közölte vele újabb viszon-
tagságomat. A következő lépés az volt, hogy felhívta
Marikát a Giraud-ban, és őt is beavatta a bajba. Marika
– így mesélte később Alapi – Angyalföldről bámulatosan
rövid idő alatt ott termett a kerámiaműhelyben. Ő sem
vesztette el a fejét, még csak sírva sem fakadt, és szótla-

nul vette tudomásul, hogy Piroska is tagja a legszűkebb haditanácsnak, sőt az ellen sem volt kifogása, hogy Alapi ossza be, mikor melyikük látogasson meg – neki már volt ebben gyakorlata, hiszen ő rendezte el már nyáron is, hogy Sárika és Lola felváltva keressék fel Darnóit a szentendrei munkatáborban. Egyelőre azonban senki látogatót nem engednek be hozzám, mert még nem tértem magamhoz. A látogatásnál azonban sürgősebb feladat is van: pénzt kell szerezni, mert sok apróra lesz szükség a Rókusban is, a Szent Domonkos utcában is, ha könnyíteni akarnak a körülményeimen. Sőt, szükség lenne nagy pénzre is, mert ő, mármint Alapi, azzal el tudná intézni, hogy megússzam az egész munkaszolgálatot – amit neki el is lehetett hinni, hiszen ő maga épp az imént szabadult ki rejtélyesen. Márpedig nekem erre még nagyobb szükségem van, mint neki, mert ha bent maradok, a legkevesebb, hogy öncsonkításért büntetőszázadba osztanak be. De kitől is lehetne pénzt szerezni? Kitől mástól, mint Vas bácsitól, vagyis apámtól? Én persze, ha már a tudatomat visszanyertem volna, megmondhattam volna neki, hogy kár a gőzért, onnan sose szerezhet pénzt ilyen célra. De így, az ötlet hevületében, felhívta apámat azzal, hogy sürgősen beszélnie kell vele az én ügyemben. Apám kelleetlenül belement a dologba, de úgy látszik, óvakodott attól, hogy Alapit beengedje a Sas utcába – bár hiszen járt ő ott három éve, mikor bejelentette, hogy el akarja szavalni az *Ének a magányról*-t –, hanem inkább a Berlin kávéházban, a Szent István körúton beszélt meg vele találkozt.

Alapi a találkozóra magával vitte Piroskát – isten

tudja, miért őt, miért nem inkább Marikát. Talán azért, mert apám sosem találkozott Marikával, Piroskát viszont ismerte, sőt respektálta – persze az több mint két évvel azelőtt volt, amikor még egy Tisza István utcai gazdag textil-nagykereskedő nejének tudta őt. De lehet, hogy Alapi csak azért választotta Piroskát, mert régebben ismerte, mint Marikát, sőt régebbiről, mint engem. Így hát a Berlin kávéház asztalánál kettesben adták elő az eddig történeteket. – Ennek mindig valami extra kell! – ez volt apám első megjegyzése az én öngyilkossági kalandomra. Ha a többi kibírja, az ő fia is kibírja, elvégre ő maga is volt katona a világháborúban (az elsőben), és nem ártott meg az egészségének. Piroska magyarázni kezdte, hogy most egészen másvalamiről van szó, és méghozzá valószínűleg büntetőszázadba kerülök, de Alapi közbevágott, és előrukkolt a pénzkérdéssel. A büntetőszázad biztos halál, próbálta megértetni apámmal, és ezt csak úgy lehet elkerülni, ha leszerelemek. Ő tud is erre egy módot, csakhogy az kétezer pengőbe kerül. Kétezer pengő persze nagy pénz volt akkoriban: kitelt volna belőle két Baumgarten-jutalom vagy tízhavi fizetésem – vagy negyven-ötven ívet kellett volna fordítanom érte. De apám nem tagadta, hogy ki tudná éppen fizetni a kétezret, csakhogy függetlenül attól, hogy nem helyesli az ilyesmit, ő bizony sem Alapira, sem Piroskára nem merne ilyen nagy összeget rábízni. De végül talán mégis elszégyellte magát, hogy ilyen ridegen bocsátja útra őket, mert azt a közvetítő megoldást ajánlotta fel nekik, hogy keressék fel Bélát – ügyvéd unokabátyámat, aki mindig is a család esze volt –, mondják el neki az egész helyzetet, és ha

ő helyesli a tervüket, rajta, mármint apámon, ne múlják.

Mire ők ketten szegények tüstént felkerekedtek, és elmentek Béla ügyvédi irodájába – igaz, elég közel volt, az Alkotmány utcában. Béla egyiküket sem ismerte, de ismerte Alapi apósát, aki ugyancsak ügyvéd volt, jól menő irodával – így hát elég udvariasan fogadta őket. Ő már, nem úgy, mint apám, azonnal felfogta a helyzet komolyságát, a büntetőszázadokról is éppen eleget hallott. Még hozzá az öncsonkításnál is fenyegetőbb vádnak vélte a fajgyalázását, különösen amikor meghallotta, hogy se Piroška, se Marika nem kapta meg a búcsúlevelet, mert mindkettőt lefoglalták mint hivatalos bizonylatot, és Kulacsos őrmestert, aki Alapi nyomatékos rábeszélésére hajlandó volt engem a honvédkórház helyett a Rókusba szállíttatni, Alapi még nyomatékosabb érvekkel – egy gőzmosodát is ígért neki – sem bírhatta rá, hogy a két bizonylatot elsikkassza. De éppen a veszélyek miatt Béla túl kockázatosnak vélte Alapi szabadtéri tervét, bármi legyen is az, mert ebben a helyzetben az én ügyemet fokozott figyelemmel kísérik, és ha valamilyen szabálytalanság kiderül, csak annál súlyosabb lenne az amúgy is fenyegető megtorlás – nem, ő nem tudja apámnak ajánlani, hogy Alapi elképzelését támogassa. Ezt a véleményét apámnak is elmondta, megtoldva azzal, hogy igaza van apámnak: ő sem bízna meg sem Alapiban, sem Piroskában. Ezt velem is közölte, mikor egy-két nap múlva ő is meglátogatott a Rókusban. Nem nagyon vitakoztam vele: sem erőm, sem kedvem nem volt hozzá. Béla főként azért jött, hogy a két lefoglalt búcsúlevél felől faggasson, ponto-

sabban a Marikának címzett levelem tartalma érdekelte – őt még mindig az esetleges fajgyalázási vád aggasztotta elsősorban. Engem ez nemigen izgatott: nem emlékeztem ugyan búcsúleveleim szövegére, de nem tudtam elképzelni, hogy olyasmit írtam, ami a nemi érintkezést bizonyította volna, másrészt meg azt sem tartottam valószínűnek, hogy ki akarnák nyomozni, van-e a két címzett között olyan lány, akivel nemi érintkezést folytatnom tiltja a törvény.

Már akkor sem volt fogalmam róla, hány napot töltöttem a Rókusban – úgy emlékszem, amint talpra tudtam állni, kidobtak a kórházból, és jelentkeznem kellett a Szent Domonkos utcában. Alapi jött értem Piroskával, ők vittek be taxin az iskolába, illetve csak a kapujáig, onnan néztek utánam – később mesélték, hogy aggodalommal, mert nem tudtam egyenes irányba menni, csak cikcakkban. Sötétedett már, jelentkeztem, aztán kóvályogva és émelyegve ledőltem fenntartott helyemre a szalmán. Egy idő múlva a szomszédaim figyelmeztettek, hogy egy hölgy áll az alagsor bejáratánál, és velem akar beszélni. Odabotorkáltam, a lépcsőn egy sötét nőalak állt, arcának gyógyító fehér sugárzásáról ismertem fel: Rózi néni volt az, anyám barátnője, hajdani osztálytársa, akinek látogatásai gyerekkoromban olyan szelíd mosolyú nyugalmat hoztak, sajnos csak átmenetileg, a mi családi életünk mogorvaságába és feszültségébe, és aki tizenöt évvel azelőtt olyan tevékeny idealizmussal segített eladni Katinak az anyjától eltulajdonított nyakláncát, amikor Simon Palitól másállapotba került – amely szerencsétlen ügyletnek aztán Kassák kétes hiszemű beavatkozása folytán én ittam meg keserű

levét. Most is ugyanazzal a gyógyító mosolyával állt a lépcsőn. Fogalmam sem volt róla, honnan tudta meg, hogy éppen akkor kerülök vissza a kórházból, még kevésbé, hogy mi módon tudott bejutni a körletbe – katonát nem láttam a közelben. Azt mondta, csak azért jött, mert meg akarta nézni, milyen állapotban vagyok. Búcsúzóul átnyújtott egy üveg hús tejet. Soha tej, de még bor sem esett olyan jól, mint akkor este. De azért másnap még mindig alig bírtam talpra állni. Kulacsos őrmester olyan belátó volt, hogy nem kellett részt vennem a reggeli gyakorlaton, egész nap hevertem a szalmán. Társaim nemhogy gúnyoltak volna, inkább szánalommal és gondoskodással vettek körül. Volt egy Ágoston nevű szomszédom, egy-két évvel idősebb nálam, aki szinte atyai gyöngédséggel bánt velem, és akinek további sorsáról semmit sem tudok, mert később feléje sem néztem – nem pusztá hálátlanságból, hanem csak mert szégyelltem, hogy olyan esett állapotban látott. Ez a szédülő, émelygő esettség harmadnapra sem csökkent. Kulacsos őrmester azt javasolta, jelentkeztem orvosi vizitre, és kérjek háromnapi eltávozást – ott-hon majd rendbe jövök. Igen ám, de az orvosi vizitet nem a Szent Domonkos utcában tartották, hanem a Vilma királynő úti parancsnokságon – ott, ahová bevo-nultam. Haladéktalanul útnak is indított egy csoporttal együtt, egy katona vezetésével. Támolyogtam, alig bírtam lépést tartani, csak az a remény adott erőt, hogy este már ágyban fekehetem odahaza. Nem sokan jelentkez-tünk, hamarosan sorra kerültem. A katonaorvos – rang-ját már akkor sem jegyeztem meg – szóke, jóképű férfi volt, velem körülbelül egykorú lehetett. Megpróbáltam

Dr.
Esztergályos
Károly

összeszedni az eszemet, úgy adtam elő öngyilkosságom történetét, elpanaszoltam jelen állapotomat, és három-napi kimenőt kértem. Az orvos vizsgálódva rám nézett, két ujjával felhúzta két szemhéjamat, éppen csak odapillantott, és már mehettem is – a vizsgálat eredményét odakint kellett megvárunk. Egy idő múlva kijött a mi kísérő katonánk, és kinek-kinek kiosztotta a maga ítéletét. Ránéztem a cédulámra, először csak az aláírását láttam meg: Dr. Esztergályos Károly, csak aztán betűztem ki a szövegét, amely a honvédkórház elmeosztályára utalt kivizsgálás céljából. Agyamba tódult a dühödt kétségbeesés: már beleringattam magam a háromnapos lábadozás álmába, és most valamilyen ismeretlen kőpadra küldenek. Azt hiszem, a szabatos szót használom, ha azt mondom, hogy magamon kívül pattantam föl, és mielőtt bárki megállíthatott volna, berohantam a szobába, egyenesen az orvoshoz, és rákiabáltam:

– De doktor úr – ilyen civil módon szólítottam meg –, én nem kivizsgálást kértem, hanem kimenőt!

Ő túlkiabált:

– Mit képzelsz maga? Hogy beszél maga? Maga fogja nekem előírni, hogy mit csináljak? – Aztán hirtelen lecsöndesült, és nyugodtan, sőt szinte szelíden, majd-hogynem egy félmosollyal folytatta: – A maga idegzete most zaklatott, mint ahogy az iménti viselkedése is tanúsította. Én nem tudhatom, milyen a maga elmeállapota. Ezt szakembereknek kell kivizsgálni. Majd az ő diagnózisuk alapján meglátjuk, mi a teendő.

Egyszerre magamhoz tértem.

– Bocsánatot kérek – motyogtam szégyenkezve.
Meghajoltam és kimentem.

Miközben a többivel együtt vonultam visszafelé a Szent Domonkos utcába, de valamivel szilárdabb lép-tekkel, mint idefelé, még mindig félkábult agyamban felhomálylott a zsebembe dugott cédula, legvilágosab-ban az aláírása. Esztergályos... Ez a név egyszerre ismerősnek rémlett. Ezt a nevet már hallottam valahol, vagy láttam – de hol? nem tudtam rájönni. Még kevésbé tudtam persze, nem is tudhattam – de nemsokára érte-sültem róla –, hogy az elmúlt napokban mi minden tör-tént az érdekemben. Főként Béla tevékenykedett haté-konyan. Megtudta, hogy a Szent Domonkos utcai parancsnokság vezetője, akinek a nevére már nem emlékszem, ahogy arra sem, hogy ezredes volt-e vagy csak alezredes – szóval hogy ez a parancsnok civilben ügyvéd volt, akivel ő jó kartársi kapcsolatban állt –, vele beszélt, és megpróbálta rávenni, hogy az én elfuserált öngyilkosságom ne végződjék büntetőszázadban. Ennél is hasznosabb leleménye volt, hogy fölkereste egy másik kollégáját, Ries István szociáldemokrata ügyvédet, aki nem más volt, mint a mi zászlóaljorvosunk apósa – őt vette rá, hogy járjon közbe a vejénél: próbáljon meg-menteni engem. Rónai Mihály András viszont, aki igazi barátsággal aggódott értem, egyik eltávozásán a mi orvosunk apját hívta fel, Esztergályos Jánost, a szociál-demokraták egyik legderekabb képviselőjét a parla-mentben, akiről sok jót hallottam és olvastam. Nem eshetett nehezére telefonálni neki, hiszen Rónai Mityu akkor már a Népszava szerkesztőségének érdemes tagja volt, és nyilván mégis az nyomott legtöbbet a latban, amikor ő kérte meg Esztergályost, hogy értesse meg a fiával: olyan költő vagyok, akit ki kell húzni a pácból.

Rónai Mityu
barátsága

Alapi meg, szegény, Kulacsos őrmester további puhításán fáradozott, csak hogy ehhez neki kellett előteremteni a további nyomatékot, mert apám is, Béla is, miközben bizalmatlanul megtagadta tőle a kétezret, megfélelkeztek róla, hogy legalább némi borraavalóval ellássák. Ezért hát azt ígérte az őrmesternek, hogy szerez neki egy gőzmosodát, ami legnagyobb vágya volt. Piroska pedig azt ígérte, ami tőle tellett; hogy lefesti olajjal a hón szeretett kislányát.

Minderről, mondom, akkor nem tudtam. De azt egyik percről a másikra megéreztem, hogy Esztergályos doktor váratlanul a cinkosommá szegődött, és ezt, figyelembe véve, hogy más tisztek is tartózkodtak a teremben, kockázatos nyíltsággal adta értesemre. Felfogtam, hogy adut osztott nekem, vagy szerényebben szólva: mentőövet hajított hozzám, a beszámíthatatlanság mentőkörülményének esélyét – most már én rajtam múlik, hogyan tudok élni vele. Másnap, miközben megint egy kis csoport közepén egy katona vezetésével minden nehézség nélkül vonultam együtt a többivel a Róbert Károly körúti honvédkórház felé – ahová öngyilkosságom éjszakáján be kellett volna szállítani, amikor is már minden problémán túllennék –, éreztem, hogy a szervezetem harcra kész állapotban van. Ami nem éppen a szilárd győzni akarást jelenti, hanem inkább valamilyen tehetetlen kábulatnak és egy feszült éberségnek szétválaszthatatlan vegyülékét. A folyosón minden türelmetlenség nélkül vártam soromra – utolsón kiabálták ki a nevemet. Szilárd léptekkel indultam a megnyílt ajtó felé, ott azonban – fogalmam sem volt róla, miért – hirtelen megálltam. Egy tiszt kiszólt:

– Miért nem jön hát?

– Mert nem férek be – feleltem határozottan. Valahonnan előkerült egy fiatal ápolónőféle, belém karolt, és gyöngéden az asztal elé vezetett, amely körül öt-hat tiszt ült, közepe egy sima hajú alezredes. Az egyik tiszt megkérdezte:

– Miért van itt?

– Mert apám behívatott munkaszolgálatra – feleltem, újra csak teljesen önkéntelenül. Önkéntelenül, de nem egészen oktanul, hiszen, jutott eszembe, amint ezt a váratlan választ kimondtam, ha apám viselkedése nem lepett is meg, amikor Piroska és Alapi a Rókus Kórházban külön-külön elmondta találkozásukat vele a Berlin kávéházban, mégiscsak foglalkoztatott, hogy ilyen könnyen tekinti sorsomat. Mindez csak egy pillanatra villanhatott föl bennem, mert a tiszt már föl is tette a következő kérdést:

– És miért hívatta be?

– Mert meg akar szabadulni tőlem. – Ezt már tudatosan mondtam, emlékezve rá, hogy előző nap, félkábultan a szalmán, odáig jutottam gondolataimban, hogy apámnak az volna legkényelmesebb, ha minél előbb meghalnék. De most az alezredes folytatta a kérdezést:

– Mi a foglalkozása?

– Költő – ezt már tiszta fejjel mondtam, tudatában a kockázatnak, hogy minden adatom föl van jegyezve náluk, márpedig a magántisztviselői pálya nemigen folytatható elmebajjal. De az alezredes nem nézett bele semmiféle papírba, hanem folyamatosan kérdezett:

– És abból él?

– Otthon élek – feleltem óvatosan, mert ezzel nem hazudtam.

Ennyi elég

– El tudná mondani nekünk egy költeményét?
Némi gondolkodás után belekezdtem az egy évvel
korábban írt *Önelemzés*-be:

*Az önelemzés keskeny üregében
Itt heverek sanyarú ágyamon.
Bűnök parázsán forgok, a sötétben,
S az alvilágról gyakran álmodom.
És visszanézek képek zavarára:
Hol lelhetnék lelkemnek csavarára,
Mely túlel majd rút halálomon?*

– Köszönjük, ennyi elég – szakított félbe az alezredes, és
körülnézett a tisztjein, azok meg jelentősen bólogattak.

A vizsgálat ezzel véget ért. Elégedetten tartottam
a lépést visszafelé, elégedetten az eszemmel, azaz nem is
annyira az eszemmel, mint inkább az öntudatlan okos-
sággal, úgy is mondhatnám, a szerencsés viselkedé-
semmel. Persze nyugtával kell dicsérni a napot – majd
elválik holnapután. Bár Kulacsos őrmester úgy bánt
velem, mintha máris győztem volna. Mire hazaértünk,
a Szent Domonkos utca fel volt bolydulva. Kihirdették,
hogy egy munkaszolgálatost – nem az itteni parancsnok-
ság alá tartozott – szökésen értek, halálra ítélték, és
tanulság céljából a fővárosban tartózkodó összes mun-
kaszolgálatost kivezénylik az akasztáshoz – gyülekező
ebéd után az udvaron. Én is megjelentem a gyülekezőn,
de Kulacsos őrmester visszaparancsolt a körletbe, azzal,
hogy nem beteg idegzetű embernek való az ilyen lát-
vány. Nem örültem ugyan ennek a fölmentésnek, mert
azt gondoltam, nem ártana nekem, ha ezt végignézném,

másrészt ebből a kíméletből is arra következtettem, hogy van esélyem a betegállományba vételre. Lefeküdtem hát a helyemre, és olyan kimerülten aludtam el, mintha csakugyan egy nagy erőpróba után lennék. Bajtársaim egyébként csalódottan tértek haza estefelé, mert olyan tömeg gyűlt össze, és ők olyan messzire álltak, hogy semmit sem láttak a mutatványból.

Másnap reggeli után én is kivonultam a gyakorlatra, de Kulacsos megint félreállított azzal, hogy amíg meg nem kapjuk holnap a vizsgálat eredményét, maradjak nyugton. De nem mentem be a körletbe, hanem a kellemes hidegben kissé távolabbról néztem társaimat. Egy hátraarc valahogy elég lazán sikerült, mire Kulacsos őrmester elordította magát:

– Hogy fordulnak? Mint a hízott libák! Azt hiszik, hogy azért, mert Sztálingrádnál az oroszok bekerítették a németeket, most már úgy mozognak, ahogy a kedvük tartja? Feküdj!

Soha még ilyen örömmel hasra nem vágódtak meglett férfiak, mint ott az iskolaudvar fagyott kövén. Már hozzászoktunk, hogy Kulacsos őrmester ilyen leteremtésekbe rejtje a londoni rádió legújabb híreit – márpedig az utolsó értesülésünk az volt, hogy az oroszok visszavonultak Sztálingrádból. Kulacsos nyilván érezte szavainak lelkesítő hatását, és a jó szívével még meg akarta toldani, mert egy idő múlva ezt hallottam:

– Ez sor? Ez tehénhugyozás! Kornitzer! – hát persze, mert az ő nevét ismerte –, maga mire vár? Hogy a Csurcsil bevonuljon Berlinbe? mert azt ígérte, ugye? Hát megnyugtatom, a Szent Domonkos utcába nem fog bevonulni.

Megint másnap, vagyis harmadnap a vizsgálat után, újra csak a Róbert Károly körút felé vonultunk, valamivel többen, mint két nappal előbb, mert nem tudom, honnan, hozzánk csatoltak négy újabb munkaszolgálatost – kárpátaljaiak voltak, Huszt környékéről, ortodox zsidók, bár ez nem látszott meg a külsejükön, mert olyasféle felszerelésben voltak, mint mi, a régi csoport. Korán indultunk, mert előző este kihirdették, hogy másnap, szombaton, kimenőt kapunk vasárnap estig, és idejében akartunk visszatérni, nehogy lekéssük a kimenőcédulák osztását. Távolról sem olyan felajzva tartottam lépést a többivel, mint két nappal azelőtt. Éjszaka alig aludtam, kétségek közt hánykolódva – nem, annyi helyem nem volt –, óvatosan forgolódva latolgattam esélyeimet. Nem, az lehetetlen, hogy bedőltek volna átlátzó blöffölésemnek, vagy akár a tudat alól feltörő néhány közvetetten őszinte érzésemnek. Örölnöm kell, ha megkapom azt a háromnapos betegszabadságot, amire eredetileg törekedtem. És ha igen, beleszámít-e a vasárnap is, amikor úgyis hazaengednének?

A kórházban ezúttal nagy volt a forgalom, a folyosón nyüzsgöttek a tisztek, katonák, munkaszolgálatosok – orvosok, ápolónők, betegek. Nagyon sokáig várakoztunk, amíg ránk került a sor. Egyenként szólítottak be minket, mindenki legfőljebb egy percre időzött odabent, amíg megkapta a maga eligazító céduláját. Nekem, úgy látszott, elzsibbadt a lábam, alig tudtam megmozdítani, mikor hallottam a nevemet. A papírt, amit átvettem, nem volt időm elolvasni, csak azt éreztem a kezemben, hogy nagyobb, mint amit a többi kapott, a papírja meg valamivel keményebb. Odakint

megnéztem: tintával kitöltött nyomtatvány volt, a nagy betűs címét nehezen tudtam kibetűzni, mert mire odapillantottam, a szemem elhomályosult: **ALKALMATLANSÁGI BIZONYÍTVÁNY**. Amikor a szemem kitisztult, azt már könnyebben olvastam el, ami tintával írott apró betűkkel fölötte állt: „hasadásos elmezavar”. Felfogni, megemésztetni, ami velem történt, nem voltam képes, annál kevésbé, mert a kórház kapuja előtt csoportunkban dühödt veszekedés tört ki. Társaim ráébredtek ugyanis, hogy alighanem elkéssük a távozási cédulák kiosztását. Valakinek eszébe jutott, hogy ne gyalog menjünk, hanem villamossal. Rendben van, helyeselt kísérőnk (akinek ugyancsak a kimenője forgott kockán), ha mi fizetjük a villamosjegyet, persze az övét is. Magától értetődik, felelték társaim. Nem így az ortodoxok. Az ő vallásuk tiltja, hogy szombaton utazzanak. Csakhogy így elesünk, ők is elesnek a szombati és vasárnapi szabadságtól. Sajnálják ők is, de nem tehetnek mást. Miféle vallásosság az, amelyik a bajtársiasságot semmibe veszi? A Törvény fontosabb – így az ortodoxok. A vita már-már antiszemita kitörésekkig fajult – a neológok részéről –, szerencsére észbe kaptak, hogy így végleg eljártsszuk a kimenőnket, nekivágtunk hát gyalog – szóval az ortodoxok győztek. A Szent Domonkos utca valóban kiürült, mire hazaértünk, de a mi kere-tünk megvárt bennünket, a tiszték is, ennélfogva nemcsak bajtásaim kapták meg a távozási cédulájukat, hanem énnekem is kiállították a leszerelési jegyemet. Így hát csupán Kulacsos őrmestertől tudtam búcsút venni, gyöngéd szomszédaimnak csak egy hálás levelet hagytam hátra.

De mikor?

Szüleimre nem sok ügyet vetettem, mikor hazaértem – fel sem fogták, mi történt velem. Én is elég lassan fogtam fel. Csak amikor az alkalmatlansági bizonyítványomban észrevettem ezt a pontot: „Mindennemű szolgálatra alkalmatlannak osztályoztatott”, akkor értettem meg, hogy többé nem kell félnem a munkaszolgálatától.

Kezddhetem hát újra az életemet a kiegyenesíthetetlen kettősségével.

Szabadulnom sikerült, menekülnöm nem.

15. ÉS AMI NEM

Amikor a Szent Domonkos utcában, a volt zsidó gimnázium udvarán, Kulacsos őrmester a maga fortélyos módján lehordásba burkolva, fennhangon közölte velünk, hogy az oroszok Sztálingrádnál bekerítették a németeket, gyakorlatozó társaim az őrmester úr vezényszavára némán ujjongva vágódtak hasra. Ujjongtam én is magamban, Kulacsos kímélete folytán kívülről szemlélve a gyakorlatot, mint ahogy ujjongott minden barátom, akivel a szabadulásomat követő napokon találkoztam. Hiszen már a háború kezdete óta tudtuk, hogy Hitlert le fogják győzni – de mikor? könnyű győzelmei mindnyájunkat megdöbbenetettek. De amikor a körülfárt német hadsereg nemsokára megadta magát, semelyikünk sem kételkedett benne, hogy ez megfordította a háborút – Hitler lényegében elvesztette.

Nemsokára egy másik orosz győzelem híre jutott el hozzánk, amelyet már korántsem fogadtunk – a mi köreink sem – ilyen egyértelmű örömmel. Az oroszok

a Donnál szétverték a kinti magyar hadsereget. A mi újságjaink, ha jól emlékszem, egy ideig semmit sem közöltek a vereségről, méreteinek hírei pedig a londoni rádióból csak lassan, mondhatni szivárogva terjedtek el köztünk. Soká, talán egy évig is eltartott, amíg ráébredtünk e csatavesztés katasztrófajellegére, talán még tovább, amíg Voronyezs neve tudatunkban a Muhié, Mohácsé mellé került, csak éppen csúnyább csengéssel, mert nem országunk védelmében szenvedtük el, hanem fél földrésznyire tőlünk, egy idegen birodalomban, ahol semmi keresnivalónk sem volt, egy rablóhadjáratban, ahová egy másik idegen birodalom hadigépezete hurcolt magával minket is a pusztulásba.

Nem is igen akadt köztünk olyan megátalkodottan politikai irányzékú elme, aki figyelmét a végkifejletre fordítva fel ne fogta volna, hogy a Don melletti csata és a rákövetkező fejvesztett menekülés magyar katasztrófa volt, a mi szerencsétlenségünk is. Ha másért nem, hát felfogták azért is, mert a kinti munkaszolgálatosok legnagyobb része a dolog természeténél fogva még nyomorultabb körülmények közt pusztult el, mint a katonák legnagyobb része. Az oroszországi munkaszolgálatosok szörnyű sorsáról az első hiteles híreket Korniss hozta, aki persze katona volt, de aránylag szerencsés beosztásban, és az elsők között érkezett haza. Arról is Kornisstól hallottam először, hogy bánnak odakint „szövetségeseink” a magyar katonákkal, hogy taszítják le kocsijukról a felkapaszkodó menekülőket a hóba, a biztos fagyhalálba.

Nemsokára közelebbi, úgyszólván családi kapcsolatba kerültem a doni összeomlással. Az első sebesültek

között érkezett haza Misi, Marika öccse, aki hadba lépésünk után, köteles korát még el sem érve önként jelentkezett katonának. A százada visszavonulóban ottfelejtett valamilyen híradókészüléket, Misi eszeveszett és fölösleges hősiességgel egymaga visszament érte, és elhozta, de közben az orosz golyók telis-tele lyukasztották a testét – Marika, mikor először meglátogatta a honvédkórházban, kétségbeesetten tért meg onnan: lehetetlen, hogy megmaradjon. Meg is írta anyjának Kondorosra, hogy ha még látni akarja a fiát, sürgősen jöjjön föl Pestre. Sikerült is vele megismerkednem a Pozsonyi úton – persze ott lakott. Nem volt szép asszony – Mari semmiben sem hasonlított rá. Gondoltam, bizonyára az apjára üt. De néhány év múlva láttam, hogy az se számíthat mutatós férfinak. Addigra már ismertem Marika öccsét is, nővérét is, és elgondolkodtam az úgynevezett gének útján: hogyan is lett ebből a házasságból három ilyen tetszetős gyerek? De ha Marika mamája nem volt is szép – a tetejébe a lába már akkor telve vastag visszerekkel –, akkor is, később is, ha a társaságában lehettem, le nem vettem a szememet az arcáról: kemény volt, és barázdáltan sötétlő, de sugárzott róla – nem, sugárzásról ott nem lehetett szó –, megbújt benne a szeretet, akár a mag a felszántott jó földben. Hangja – ellentétben Marika madárcsicsergésével – mély volt, és ritkán hallható, de ha megszólalt, szerénységében is magabiztos. Szerettem a keresztény – nem, nem keresztény, inkább sztoikus – nyugalmat, belenyugvását. Például ahogy a fia feltételezett halálát előre tudomásul vette. Ha az emberek furcsaságairól hallott – még ha ártalmas furcsaságairól is –, többnyire az volt a megjegyzése: „Így

kerek a világ”. Egészében a legkiválóbb emberek egyike volt, akiket ismertem – ezt a véleményemet mintegy húsz év múlva olyan, lelkesedésre nemigen hajlamos barátom visszhangozta – önkéntelenül persze –, ami-lyen Réz Ádám volt.

(Marika mamája azonban tíz nap múlva megnyu-godva utazhatott vissza Kondorosra. Kiderült addigra, hogy Misi erős fiatal szervezete meg tud birkózni szá-mos, köztük több súlyos sebével. A gyógyulás folya-mata természetesen hosszú volt. De befejeztekor Misi, hőstette elismeréséül, vitézi címet kapott, igaz, hogy a szép Kutny nevet fel kellett cserélnie a magyarosabbán hangzó Királyhegyire. De a névhez és a címhez vitézi telket is kapott, ha jól emlékszem, tíz vagy tizenkét hol-dat. Ami persze megnövelte a család helybeli tekintélyét.)

A fentiekből is következik, hogy egy ideig nem alhat-tam a Pozsonyi úton. De csöppet sem nélkülöztem az ott alvást. A kóválygás, a szédülés néhány nap múlva meg-szűnt bennem, az étvágyam is megjött, kivéve a szerel-mit: a harminc szevenál mintha egyszer s mindenkorra kipusztította volna szervezetemből a nemi érzést. Ezt Marinak ünnepélyesen be is jelentettem, azzal a feloldo-zással, hogy nem tekintheti magát olyan ember menyasszonyának, aki nem veheti őt feleségül, mert a törvény tiltja, és a szeretője sem lehet, mert kiveszett belőle a férfiasság. Mari azt felelte, borzasztó, hogy ezt csináltam magammal, de ő úgy szeret engem, amilyen vagyok, mindegy, hogy menyasszonyomnak tekintem-e, vagy sem, csak ne kergessem el. Én meg persze, így elhárítva magamtól a felelősséget, szívesen eltűrtem, hogy mellettem maradjon. Gondoltam, sokáig úgysem

Elhárított
felelősség

maradhat, elvégre a fiatal, érzéki szervezete nem nélkülözheti a férfit – ameddig lehet, hadd élvezzem a közelségét, a melegét. Egyelőre úgysem lehettem vele annyit, mint azelőtt: ideje nagyobb részét anyja és öccse foglalta el. Néha nem is én mentem el hozzá, hanem ő látogatott meg engem odahaza. Szüleim csak most ismerték meg: aránylag tetszett nekik, mindenesetre jobban, mint Piroska.

Piroskával ennélfogva többet és könnyebben találkozhattam volna. De az volt az érdekes, hogy a Marikát kíváncsi testi étvágy elvesztésével tetemesen megcsapant bennem az a szellemi szomjúság is, amit csak Piroska látványa, hallása, nevetése, szellemessége csillapíthatott – átmenetileg. Persze találkoztunk azért, ha máskor nem, hát szombaton továbbra is vele ebédeltem a Kárpátiában vagy az Elysée-ben. Kellemes ebédek voltak ezek, élveztem is a társaságát, csak éppen az az emelkedett elbűvöltség, az a nélkülözhetetlen lebegés, aminek a lehetősége hozzá vonzott, az a bármennyire is megfoghatatlan, mégiscsak szerelemnek mondható varázs, mintha az foszlott volna semmivé. „De az volt az érdekes” – így vezettem be az imént meghatározni próbált jelenséget. Holott magától értetődőnek is tekinthetem volna. Hiszen kézzelfoghatóan igazolta az én elgondolásomat a magam egyre kényelmetlenebb kettősségéről. Hogy a Piroska-szerelem – az egyszerűség kedvéért ezzel a pontatlan szóval jelölve – fényűző ráadás csak a Mari-szerelem létszükségletére, vagy másképpen szólva ennek a szerelemnek a kiegészítése, vagy megint másképp: egyik része annak a *berendezés*-nek, ami életemet egyensúlyban tartani segített. De minek a ráadás, ha

nincs mire? A fényűzés ott, ahol a létszükségletet sem lehet kielégíteni, sőt ahol nincs is létszükséglet? A kiegészítés, ahol nincs mit kiegészíteni? Az egyensúlyt fenntartó berendezés ott, ahol nincs is mit egyensúlyozni?

Mert amúgy különben úgy látszott, még sohasem volt az életem annyira egyensúlyban, mint a szabadulásomat követő hónapokban. Téged nem érdekel más, csak a szerelem és a munka – ezt éppen ezen a tavaszon vágta elkeseredetten a fejemhez Éva húgom, akinek rohamosan romlott az állapota (nem csoda, hogy szüleim nem sok ügyet vetettek az én „extra” öngyilkosságomra). Hát ha a szerelemre el is vesztettem az étvágyamat, annál inkább megnőtt az étvágyam a munkára. Hazatértem után két-három nappal már kimentem a gyárba – soha még ekkora kedvvel nem indultam hivatalba. A Szent Domonkos utcai értelmetlen és kényelmetlen tespedés után micsoda öröm volt a munka, olyasmi, aminek mégiscsak volt valamelyes haszna és értelme! Hogy a napnak emberi üteme van, reggeltől estig! És a munkának ezt a kínban fogant, szerény örömét nem vesztettem el irodai életem végéig sem. Napjaimnak ez az örömdetes üteme nem zárult le az Angyalföldtől a Berlini térig vagy az Arany János utcáig tartó villamosúttal. Otthon vagy később megint a Pozsonyi úton még ugyanannak az ütemnek a lendületével nekiestem félbemaradt kéziratomnak, és néhány hét alatt befejeztem az *Elvesztett otthonok*-at. Életem legtragikusabb szakaszát kellett leírnom, Eti végnapjait és a Hold utcai lakásunk szétbomlását. Előre féltem, hogy fogja bírni idegzeitem ezt a megpróbáltatást. De nem, nem az újraélés

Az írás
léhasága

gyötrelmét éreztem, hanem a megfogalmazás jó ütemét, a szenvedés szavakba szorításának elégedettségét – ez az írás léhasága, vagy nevezhetem cinizmusnak is, egyik szó sem pontos.

Igen, aránylag elégedett voltam. Eszembe jutott Szerb Antal. Valaha olyasmit írt rólam: annyira ügyes költő vagyok, hogy valószínűleg jó prózaíró lesz belőlem. Kétes dicséret volt, de éppen most beértem vele. Persze azért kíváncsi voltam, mit szólnának hozzá a barátaim. Miklóst nemrég szerelték le keserves munkaszolgálatából. Ortutay érdeme volt: szerkesztett egy kérvényt Radnóti érdekében, és aláíratta néhány nevezetességgel – a sort Herczeg Ferenc nyitotta meg, aki hajlandó volt szót emelni az akkori fogalmak szerint zsidó költő szabadeljárásért. Így hát először Miklósnak mutattam meg a kéziratomat. Azt mondta, neki nagyon tetszik, de ő nem tartja magát egészen mérvadónak, túlságosan közletről érinti az elbeszélés témája, nem képes eléggé elfogulatlanul olvasni –, azt ajánlja, mutassam meg olyasvalakinek, aki messzebből tudja nézni. Kértem, hogy ajánljon valakit. Magyarországon ma Illés Endre ért legjobban a prózához, felelte ő, vigyem el hozzá. Én Illés Endrét csak felületesen ismertem, abból az időből, mikor a Sas utcában ő volt a Baumgarten-könyvtár őre, novelláját is csak néhányat olvastam, azokat se nagyon szerettem: valamilyen társadalmi előkelősködés, eltökélt sznobizmus érződött belőlük – igazában csak a háború után írt novellái hódítottak meg. De egy-két cikéből, kritikájából tudtam, hogy mestere a prózának, meg aztán Miklósnak is adtam a szavára. Hát elküldtem neki a munkámat azzal a kéréssel, hogy szeretném hallani

róla a véleményét, nem mint kiadónak, hanem mint kritikusnak – mert az eszembe sem jutott, hogy abban az időben könyvet is lehessen kiadni tőlem, bármennyire kivételnek számítok is, hát még ilyen kis terjedelmű, szokatlan jellegű, sikerre semmiképpen sem számítható könyvet. A telefonszámot is megadtam a levélben.

Két nap múlva felhívott, és másnapra rendelt magához. Cégvezetőnkől, Steuer úrtól kimenőt kértem – amit ebben az időben már könnyen megkaptam –, és bevillamosoztam az Arany János utcáig, onnan már csak néhány lépés volt a Révai Irodalmi Intézet a Vadász utcában. Nem sokáig váratott a titkári szobában, de azért volt időm körülnézni. Akkoriban már az orosz győzelmek hatására mifelénk sokan ábrándoztak arról, mit szeretnének csinálni, mik szeretnének lenni a háború után – voltak, akik óvatlanul nagyra törő terveket tápláltak. Egy ilyen társasági tervezgetés alkalmából Miklós azt mondta, ő a szocialista könyvkiadás koordinátora akar lenni. Beszélt a részletekről is, de nem egészen értettem, mire gondol. Egy évtized múlva jutott eszembe, hogy lényegében a kiadói főigazgató hatásköre lebegett előtte – persze ő egészen másképp képzelte. Annak idején azt feleltem neki, én beérném azzal, ha lektor lehetnék egy kiadóban, ha azért fizetnének, hogy olvassak és véleményt mondjak arról, amit olvastam. Akkor már ismertem néhány kiadót, mindenekelőtt persze az Officinát, ahol a *Villon*-om megjelent, aztán az Athenaeumot, ahol Sárközit már akkor fölkerestem, amikor a *Válasz*-t szerkesztette, később is be-benéztem olykor egy kis csevegésre Sárközihez vagy az ugyancsak ott dolgozó Fodor Józsefhez.

Legotthonosabban persze a Franklinnál mozogtam, hiszen valaha ott tartották a Tükör-délutánokat, mindaddig, ameddig Radnóti és Gogolák rosszízű összeszólalkozása után abba nem maradtak a kellemes légkörű összejövetelek. De éppen ezen a nyáron többször is megfordultam a Franklinnál, ahol majdnem baráti kapcsolatban voltam a társulat vezetőjével, Péter Andrással és egyik főlektorával, Komor Andrással, arról nem is beszélve, hogy Schöpflin Aladár atyai szeretettel fogadott, valahányszor meglátogattam a szűkös kis szobájában. Ebben az évben még hivatalos ügyekben is be-be kellett nézнем a Franklinba. Az egyik ügy elég nevetséges, mondhatni groteszk volt: strómanként szerepeltem egy fordítási ügyletben. A *Strohmann* szó a zsidótörvények idején jött divatba: azt a keresztényt, vagy ahogy akkoriban gyakran mondták, árját jelölte, aki pénzért vagy szívességből egy vagy több zsidó helyett szerepelt hivatalosan – magyarul aladárnak is nevezték. Én úgy lettem stróman, hogy Komor András egy napon behívott a szobájába, és elmondta, hogy a bátyja Thackeray regényét, a *Hiúság vásárát* fordítja – nem tenném-e meg, hogy helyette aláírom a szerződést, alkalomadtán pedig fölveszem a magam nevében az ő részére az esedékes honoráriumot. Azt feleltem, hogy ha nem talál jobb strómant, mint egy tanúsítványost, persze készségesen vállalom ezt az aladár-szerepet. Így hát ebben a minőségemben is többször jártam a Franklinnál. Komor András bátyjának a keresztnévére már nem emlékszem – végül megölték, az irodalmi életben pedig sohasem találkoztam a nevével. Akkoriban gondoltam is: Eti halála előtt, amikor olyan fojtogató szükségem volt rá,

sehogy sem tudtam egy nyomorult fordítást szerezni, és lám, egy civil ilyen szép, nagyszabású munkához juthat. De akkor már semmiképpen sem volt szükségem ilyen hatalmas prózai fordításra: a kedves Zádor Annával éppen sokkal ígéretesebb költői fordítások tervéről tárgyaltunk a Franklinban.

Most azonban, a Révai Irodalmi Intézet titkári szobájában várakozva, hirtelen elbűvölt a hely patinája, sötét tónusú eleganciája, a falon Mikszáth arcképe – hát persze, a Révai Testvérek adták ki a könyveit –, és hirtelen azt gondoltam: itt, itt szeretnék lektor lenni! De Illés Endre már lépett is ki a szobájából, két kezét előre nyújtva, és húzott be magához. Az ő nagy szobája nem sötét volt, hanem világos, napsütéses, mégis patinás elegancia fénylett benne. Első pillantásom az íróasztalával szemközti falon egy szép nő nagy, hosszúkás képére esett, csak három év múlva tudtam meg, hogy Kádár Erzsébet önarcképe. Illés Endrével, mint már említettem, többször is találkoztam felületesen, de most, hogy a magam választásából, illetve Radnóti tanácsára bírám lett, csak most vettem először szemügyre. Nagyon gondosan öltözött, karcsú, egyenes tartású, szőke, kék szemű fiatalembernek hatott – pedig már elmúlt negyven –, szép, fiús arca nagyon komoly volt, szigorúnak is mondható. De amint leült az asztalához, engem szembeültetett magával – ez a szigorú arc egyszerre sugározni kezdett.

– Gratulálok az *Elvesztett otthonok*-hoz – ezek voltak az első szavai. – Rendkívüli jelenség, hogy valaki, különösen ha költő, első nekifutásra ilyen prózát tudjon írni.

Lektornak
lenni – itt

Váratlan
üdvözülés

Mit mondott még? Nem emlékszem. Talán már akkor se tudtam, talán nem is hallottam egészen, miket mond: a váratlan üdvözülés állapotában lebegtem. Fél órán át beszélt a regénykémről. Olyan apró részleteket, mozzanatokot, tárgyakat és jelzőket említett, amiket csoda, hogy észrevett, nemhogy emlékezzen is rájuk. Aztán átvezetett a nagyobbik, a tárgyalóasztalhoz, ahol maga mellé ültetett, és elkezdte lapozni a kéziratot. Most következtek a hibák. Mondanom sem kell, hogy mindenben igaza volt. A hibák egy része egyszerű tévedés, félreütés volt – ezeket idővel nyilván magam is kiigazítottam volna. De a nagyobbik hányad módszerbeli hiba volt – ezekből vonta le Illés Bandi azt a következtetést, hogy prózát nem lehet úgy írni, mint verset, egy-egy jól megválasztott szóval, névvel megsejtetni háttért, összefüggéseket; a próza gyalogjáró műfaj: a lehető leg-rövidebb úton, de össze kell kötni, meg kell értetni benne a dolgokat, jelenségeket – nem szabad túl sokat az olvasóra bízni. Két óra hosszat nem mozdultunk el a tárgyalóasztaltól és a kézirattól: azalatt betöltötte fejembe a prózaírás ábécéjét. Majdnem három óráját áldozta rám – akkor még nem tudtam, hogy milyen nagy dolog ez egy könyvkiadó igazgatójától. Elmenet eszembe sem jutott elgondolkodni azon, hogy egy szót sem szólt kéziratom további sorsáról. Hogy tanácsot sem adott, mitévő legyek vele, meg sem csillogtatta a lehetőségét, hogy háború után esetleg ki lehetne adni. Amiért Illés Endréhez mentem, azt megkaptam tőle: megtudtam, mit ér, amit csináltam. Elégedett voltam: sikerült fölmutatnom egy metszetet a városomról, és egy síremléket állítani Etinek. A kéziratot Illés Endre útmutatása

szerint végigjavítottam, aztán a fiókomba dugtam – a többi már nem az én dolgom.

Egy elegáns
könyvkereskedés

Kéziratom sorsával már csak azért sem törődtem, mert ki sem látszottam a munkából. Bizonyára nem is emlékszem mindenre, amit csináltam, de amire emlékszem, az is annyiféle, hogy ma már visszatekintve el sem tudom képzelni, hogyan is voltam képes ilyen sokat és sokfélét dolgozni, amikor pedig közben a Giraud-nál is elég rendesen elvégeztem a munkámat. Imént említettem, hogy már nem volt sürgető szükségem prózai fordításra. Egy ajánlatnak mégsem tudtam ellenállni. A Váci utcában volt egy elegáns könyvkereskedés, a Vajna és Bokor, ahová nagy néha én is benéztem, de mindig csak Bokor urat találtam ott – néha váltottunk is egy-két szót. Ez a cég mellesleg könyvkiadással is foglalkozott. Kevés könyvet adtak ki évente, többnyire nevezetes úri vadászok beszámolóit – Széchenyi Zsigmond könyveit is többek között. Egy napon felhívott Bokor úr, és arra kért, látogatnám meg a boltjában. Bementem hozzá az elegáns üzletbe, ott nagy ünnepélyesen átnyújtott nekem egy francia könyvet, a *Nostalgie de Paris*-t Francis Carcótól. Genfben jelent meg, de – mondta Bokor úr – máris nagy siker mind a két Franciaországban, a megszállt Párizsban csakúgy, mint Pétain marsall „szabad” fővárosában, Vichyben. Carcótól még semmit sem olvastam, a nevét is csak mint költőét ismertem. Belelapoztam a könyvbe, láthatóan a megszállt Párizst siratta – anélkül, hogy a németeket említette volna –, lényegében csakugyan nosztalgia volt a békebeli Párizs után. Azt is láttam, hogy tele van versidézetekkel, köztük sok Villonnal, Verlaine-nel és Apollinaire-rel. Hogy

jutott eszébe hozzám fordulni? – kérdeztem Bokor urat. Forgács úr ajánlott engem, felelte, aki az Egyesült Izzó reklámosztályán dolgozik, és mellesleg az ő lektora. Hát persze, gondoltam, Forgács úr tud róla, hogy Villont és Apollinaire-t fordítottam – nyilván ezért gondolt rám. A kötet aránylag vékony volt, a nyelve költőien hatott, vonzott a sok versbetét – miért ne vállalam el? rangosabb prózát még úgysem fordítottam, legalább belejövök ebbe is.

Munka közben kissé csalódtam a könyvben. Én annyira osztottam a magyar irodalmi világ frankomániáját, el sem tudtam képzelni, hogy a francia irodalomban is lehet érzelmesség – a *Nostalgie de Paris* pedig kézzelfoghatóan példázta, hogy a franciáktól sem idegen a vas-kos érzelmesség. Persze a franciáknak a szentimentalizmusa is grációzusabb, mint a németeké, vagy a zsidóké, vagy akár a magyaroké, angoloké, sőt az olaszoké, de azért az övék is képes könnyeket csalni a szemekbe, mint olykor a sanzonjaikkal. Carco szövege könnyen érthető volt, gyorsan haladtam is benne, de azért néha azt gondoltam, ezt bizony inkább Faludyval kellett volna fordíttatni – ha nem lenne már hetedhét határon túl. A versidézetek megkeresése, beillesztése, esetleg fordítása azonban érdekelt, sőt szórakoztatott, és hamar elkészültem a Carco-könyvvel. Bevittem a Váci utcába, ahol Bokor úr belelapozgatott, és egy-két elharapott megjegyzéséből is kiderült, hogy szexepilesebb szövegre volt elkészülve – ő maga nem tudott franciául. De azért egy hét múlva bemehettem a pénzért. Bokor úr mosolyogva fogadott:

– Jó hírem van, Vas úr. Elküldtem a fordítását Szabó

Lőrincnek, elvégre maga után tőle szerepel benne a legtöbb versfordítás, és felajánlottam neki, hogy nézze meg, jól illeszkednek-e a prózai szövegbe. Ő pedig azzal küldte vissza a kéziratot, hogy bele sem nézett, mert ha maga fordította, semmi szükség az ő ellenőrzésére.

Rögtön felfogtam, hogy nem valami korrekt üzleti eljárás volt az én fordításomat elküldeni éppen Szabó Lőrincnek, akiről nyilván Bokor úrhoz is eljutott a hír, hogy egyre inkább közeledik a hitlerizmushoz. De azért persze annál jobban esett, hogy így nyilatkozik rólam.

Szabó Lőrincel egyébként nemsokára személyes érintkezésbe is kerültem egy másik ügylet kapcsán. Felhívtam egy másik kiadó is, bizonyos Smolka úr, akinek gyerekkorom környékén, a Nagymező utcát és a Gyár utcát összekötő utcák valamelyikében volt az újonnan létrehozott kis kiadója, a Fővárosi Könyvkiadó. Akkoriban sok ilyen kis kiadó alakult – virágzott a könyvkonjunktúra, részben azért, mert az elsőbrendű szükségleteket nehezebben lehetett kielégíteni. Arra kért, keressem fel az irodájában. Ott elmondta, hogy Stefan Zweig *Verlaine*-tanulmányának a kiadására készül. De magából a tanulmányból csak egy vékony könyvre futná, ezért arra gondolt, hogy kiegészíti egy *Verlaine*-antológiával. Ennek a szerkesztésével akart megbízni – fogalmam sincs róla, honnan jutottam az eszébe.

Nem kaptam két kézzel az ajánlata után. Stefan Zweig abban az időben divatos író volt Pesten, de irodalmi körökben fanyalogtak a neve hallatára. *Verlaine*-ről pedig tudtam, hogy nagy költő, de közelebről nem érdekelt. Egy véletlen azonban vonzóvá tette a feladatot. Kálnoky Laci megint Mátraházán lábadozott – már

Nem éppen
korrekt üzleti
eljárás

átesett egy nagy bordaműtéten, sőt szerelmes is lett egy ugyancsak odafent gyógykezelt egri lányba. A tétlenség is, a szerelem is hozzájárult, hogy nekifogott Verlaine fordításának. Addig lefordíthatlan darabokat ültetett át. El is küldött nekem egy csomót – mondanom sem kell, hogy nagyon szépek voltak. Eszembe jutott, hogy ilyen módon elég tetemes új anyagot is hozhatnék az antológiámban – és elvállaltam a megbízást, azzal a feltétellel, hogy külön címdala lesz a Zweig-tanulmánynak és mellette, a címnegyedív bal oldalán a Verlaine-gyűjteményemnek, a fordítók névsorával. Hamar összeszedtem az antológiát. Bevettem minden addigi érdemleges fordítást, és hozzátettem a magam szerzeményét, vagyis Kálnoky új, ismeretlen fordításait. Túlnyomó része mégis Szabó Lőrinc fordításából állt – neki már 1926-ban megjelent egy kötete: *Paul Verlaine válogatott versei*. Kilencvennégy fordítása volt benne – majdnem mindet beválogattam az én gyűjteményembe. Két héttel azután, hogy az antológiát letettem az íróasztalára, megint felhívott Smolka, ezúttal vész hírrel: Szabó Lőrinc nem engedi át a fordításait. Hát akkor, feleltem, le kell mondanunk az antológiáról, mert Szabó Lőrinc nélkül semmi értelme. Nem lennék-e hajlandó – így Smolka – rábeszélni Szabó Lőrincet? az az érzése, hogy nekem inkább odaadná, mint neki. Akkor már sajnáltam az antológiába fektetett munkát, még jobban a meglepetést, amit Kálnoky ismeretlen fordításainak első közlésével szerezhethetnek, és azt mondtam Smolkának, nekem nincs kedvem Szabó Lőrinchez fordulni, de ha ő, Smolka, megbeszél vele egy hármass találkozózt, oda elmegyek, és megpróbálom őt jobb belátásra bírni.

Smolka egy nap múlva újra telefonált, azzal a híradással, hogy Szabó Lőrinc övele nem hajlandó tárgyalni, de velem szívesen találkozik másnap délután hatkor a Centrál kávéházban.

Egyenest a Giraud-ból villamosoztam be a találkozóra. Nagyon meleg nap volt, rajtam vékony ruha fehér apacsinggel, megizzadtam az úton. Persze úgy igyekeztem, hogy én érjek előbb a Centrálba. Nemsokára megjött Lőrinc is, nyitott ingben, panyókára vetett zakóval, amit rögtön levetett és gondosan kiterített a szék karfájára. Én követtem a példáját. Fiatal, diákos jelenség volt, barátságosan mosolygott. Meg se várta, míg elhozzák a feketénket, rögtön rátért a tárgyra:

- Hát nagyon nehéz helyzetbe hoztál engem.
- Ugyan mivel? – kérdeztem ártatlanul és őszinte kíváncsisággal.
- Nézd, ez Stefan Zweignek a könyve lesz.
- A címnegyedívben külön oldal jut az antológiára, a fordítók felsorolására.
- És mi lesz kívül, a kötésen?
- Ott bizony csak annyi, hogy Stefan Zweig: *Verlaine*.
- No látod! Stefan Zweig pedig egy rossz zsidó író.
- Nem is olyan rossz – feleltem kissé mogorván.
- De bizony, egy nagyon rossz zsidó író, és a tetejébe még emigráns volt. – Én hallgattam, tanácstalanul. Ő folytatta: – A tanulmányát Bálint Lajos fordította. Egy rossz zsidó fordító.
- Bálint Lajosnak én a nevét sem hallottam, nem tudtam, mit szóljak. De ő folytatta, kíméletlenül:
- Láttad a fordítását?

Négy zsidó

– Nem én.

– Hát én láttam. Külön elkértem Smolkától. – Bele-
nyúlt az aktatáskájába, és kihúzott egy nyaláb levona-
tot. Nem nyúltam utána, de messziről is láttam, hogy
minden hosszú ív telis-tele van Szabó Lőrinc vastag,
fekete ceruzájával írt javításaival, azaz nem is javítá-
saival, hanem sűrű mondataival – a szedés alig látszott
ki alóluk. Smolka tehát, gondoltam, kiszedette már
a Zweig-tanulmányt, csak amikor látta, hogy kevés lesz
egy külön könyvnek, akkor jutott eszébe a kiegészítő
antológia. De hogy Lőrinc ilyen irdatlan munkát pocsé-
kol egy idegen fordításra, amihez végeredményben
semmi köze sincs! Értetlenül néztem, de azért kissé szé-
gyenkezve. Ő, minthogy én semmit sem szóltam, foly-
tatta tovább: – Tegnap egész este ezen dolgoztam, de
hiába, ebből nem lehet magyar szöveget csinálni.

– De mit érdekel ez minket? – kérdeztem végre.

– Hát téged nem érdekel, kikkel szerepelsz együtt?
Hogy mihez adod a nevedet?

– Nem.

– Engem érdekel. Mert itt van például ez a Smolka.
Egy zsidó zugkiadó. Azaz nem is kiadó, mert eredetileg
filmes volt. Nemrég engedték ki az internálótáborból,
a többi zsidó filmmel együtt, és gyorsan átnyergelt
a kiadói szakmába. Ilyen alakkal nem is ülök nyilváno-
san egy asztalhoz.

– Szép tőled, hogy velem leülsz egy asztalhoz
– mondtam, azt remélve, hogy kihallja belőle az iróniát.
De nem hallotta.

– Hát igen, végül itt vagy te. Te is zsidó vagy. De ha
te kéred a Verlaine-eimet, tőled nem tagadhatom meg.

Csak arra kérlek, ne vedd el az egész anyagomat. Mert akkor eljátszanám azt a lehetőséget, hogy valaha is második kiadás készüljön abból a régi kötetemből.

Nemtelen
bosszú

Voltaképpen meg lehettem volna tisztelve, hogy engem ő is kivételnek tekint. Meg is voltam. De azért fúrta az oldalamat az a szó, a *zsidó*, amit négyszer is a fejemhez vágott, és amire nem tudtam válaszolni. Elfojtott bosszúságom úgy állt bosszút, hogy a kötetnek majd minden darabjára külön-külön határozott igényt emeltem. De Lőrinc is elkeseredetten igyekezett elzárolni a veszélyeztetett verseket. Így hát szívós közelharcban mentünk végig a köteten, számomra nem is rossz eredménnyel: több mint kétharmadát elnyertem. Addigra már sötétedett, enyhült a hőség. Lőrinc hátravetette magát a széken, a támlája mögött összefonta karját.

– No, ezen túl vagyunk. Beszéljünk másról. Hogy látod a helyzetet?

– Melyik helyzetet? – kérdeztem álnaivul.

– Hát a háborút. Mi lesz ennek a vége?

Ekkor már mocorgott bennem a nemtelen bosszú.

– Mi lenne? Az amerikaiak nyugatról, az oroszok keletről bevonulnak Berlinbe.

– Rettenetes! – nyögte Lőrinc őszinte rémülettel.

– Már miért volna rettenetes? – kérdeztem én színlelt kíváncsisággal, most már lubickolva a bosszú elszabadult hullámaiban.

– Nézd, én is tudom, hogy a magunkfajta írónak az angolszász liberalizmus a legkényelmesebb életforma. De hát voltál te is kommunista. Igazságnak is kell lenni.

– És azt te Hitlertől várod?

Hanem az
oroszok

– Még mindig inkább – felelte habozva.

– Egy dologban megnyugtatlak – fejeztem be az ugratást. – Hozzánk nem az angolszászok fognak bevonulni, hanem az oroszok.

– Nem lehet ezt olyan pontosan tudni, mint ahogy te kiszámítottad – vágta el ő is a vitát.

Fölvettük a zakónkat, és barátságban vagy legalábbis barátságosan váltunk el. Eszembe sem jutott, hogy talán okosabb lett volna, ha ezeket a nézeteimet nem hangoztatom ilyen nyíltan Lőrincnek. Csak hat-hét év múlva, mikor a hozzám nagyon hasonlóan gondolkodó barátaim között is kevés volt olyan, akivel nyíltan mertem beszélni, akkor gondoltam olykor: bezzeg Szabó Lőrinc előtt nem kellett eltitkolnom, hogy politikai nézeteinkben ellenségek vagyunk – eszembe sem jutott, hogy a nyíltsággal veszélyt hozhatok a fejemre. Azon viszont, hogy ezen a nyáron, amikor az orosz hadsereg már elérte Ukrajnát, az angolok és amerikaiak partra szálltak Szicíliában, az olasz fasizmus összeomlott, és elfogták Mussolinit, ez a nagy és nagyeszű költő ilyen riadt meglepetéssel fogadta azt a feltételezést, hogy az amerikaiak és az oroszok két vállra fektetik Németországot – nem csodálkoztam különösebben. Hiszen előző vasárnap délelőtt Magyarország másik nagy és ragyogó eszéről is híres költőjét kerestem fel a Flórenc kávéházban, és ott én voltam az, aki megkérdezte: Mi lesz ennek a vége? Mire Illyés így felelt: patt. És amikor látta, hogy én ezen meglepődöm, elkezdte megmagyarázni, hogy ez olyan háború, amit egyik fél se nyerhet meg. Holott az ő ítéletét persze nem befolyásolták olyan indulati és világnézeti elfogultságok, mint a Szabó Lőrincét.

Mi többiek viszont a baloldalon abban tévedtünk, hogy hamarabbra vártuk a háború végét. Hiszen arra voltunk elkészülve, hogy az angolok és amerikaiak még abban az évben partra szállnak nyugaton – legtöbbször nem tudott róla, hogy a partraszállást még az év elején elhalasztották egy évvel. Ettől függetlenül az oroszok nem várt gyorsasággal nyomultak előre Oroszország visszafoglalásában. Csak rá kellett nézni a térképre, és látni lehetett, ahogy az orosz seregek közelednek felénk – alig győztük kívánni. De azt is tudtuk – én legalábbis tudtam –, hogy ennek az örömdetes eseménynek nem minden hatása lesz kedvező.

Ez a részleges balsejtelem gyorsabb munkára sarkallt. Közben ugyanis újabb megbízást kaptam egy újabb kiadótól. A konjunktúra folytán szaporodó könyvkiadók között akadt egy nagyon is nekünk való, a Pharos. Tulajdonosa egy nemes Szabó-Froreich nevű fiatalember – ezzel a *nemes*-sel jegyezte –, ő volt a kiadó aladárja, de olyan aladár, aki nemcsak a nevét adta a cégnek, hanem a pénzt is. Nagyon ritkán találkoztam vele. A kiadót egy másik fiatalember csinálta egymagában, a csinos, fürges, művelt és aránylag jó ízlésű Szécsi János. Édesanyjánál lakott, a kiadót is ott vezette, a Pozsonyi út valamelyik mellékutcájában, közel a Margit hídhöz. Úgy látszott, legközelebbi munkatársait is a Pozsonyi útról verbuválja. Nagyon elegáns, de nem hivalkodó, puha kötésű, nagyjából azonos jellegű könyveket adott ki, Csillag Vera tervezte őket, Bálint György szép, elegáns felesége. A férjéről egyébként nem érkezett hír az oroszországi büntetőszázadból. Szécsi János főtanácsadója Radnóti volt, akinek a fordításait, az *Orpheus*

nyomában-t ő adta ki, és aki Huizinga tanulmányait is fordította a Pharosnak. Nekem egy hatalmas és nagyon kedvemre való munkát talált. Két éve jelent meg Londonban eredeti német nyelven Egon Friedell háromkötetes nagy műve, *Az újkori kultúra története*. Én sohasem hallottam róla, pedig már tíz évvel azelőtt kiadták Bécsben. Isten tudja, miért nem terjedt el a híre, talán a szerző élete miatt nem vették komolyan: volt újságíró, színész, kabaréban konferált. És Isten tudja, miért figyeltek fel rá tíz év múlva, talán a szerző halála miatt: az Anschluss napján a házmaster becsöngetett, mert az ő ablakába akarta kitűzni a horogkeresztes zászlót, Friedell azt hitte, már a bevonuló Gestapo jött érte – és ijedtében kiugrott az ablakon. Én el voltam ragadtatva a könyvtől, olyan volt, mint egy sziporkázó, vitriolos konferansz a történelemről. Nyilvánvaló volt, hogy ilyen természetű történetet aligha lehetne az új élet kezdetén kiadni. Siettem, hogy megelőzzem a jelenkori történelmet: egyenesen gépbe diktáltam, naponta nagy adagokban.

Este a prózát versre cseréltem. Korábban említettem már, hogy Szentkuthy és Halász Gábor nyomán felfedeztem magamnak a tizenhetik századi angol költőket, a „metafizikusokat”, és bennük a szenvedélynek és az észnek azt a vegyülékét, amire az én akkorí versmódszerem rokonérzésekkel tudott válaszolni. És mivel a Franklin Társulat éppen abban az évben indította el kétnyelvű klasszikusainak sorozatát – az első kötet Radnóti nagyszerű *La Fontaine*-je volt –, bevették a sorozat tervébe, sőt sürgették is az én angol metafizikus költőim kötetét. Az újkori kultúra történetével párhuzamosan

ezeket a tizenhetedik századi angol költőket fordítottam, főként John Donne-t, a meleg nyári estéken, a barátságos Pozsonyi úti erkélyen, ahová kivittem egy asztalt és egy asztali lámpát, hogy ne zavarjam vele Marit, aki gyakran már az ágyban várta meg, hogy letegyem a munkát és fölébresszem őt.

Mert hát addigra megjött a szerelem étvágya is. Nem lassanként, fokról fokra tért vissza, hanem a szó szoros értelmében máról holnapra. Én akkor úgy éreztem, pontosan egy álom következménye volt ez a diadalmas visszatérés. Annak a napnak az éjszakáján, amikor Szabó Lőrincet arról igyekeztem meggyőzni, hogy hozzánk nem az angolszászok fognak bevonulni, azt álmodtam, hogy Piroskával az Elysée kávéházban ülünk, ahol szombatonként néha ebédelni szoktunk, a Kossuth-szobor mögött, az ablak mellett, amikor a Földművelésügyi Minisztérium felől sípzene szólal meg, arra nézünk, hát vonulnak felénk, laza sorokban, de mégis katonásan, tarka szoknyájú skótok, a kezükben duda formájú hangszer, azt fújják pirosuló és dagadó arccal, mégpedig az *Alabamából jöttem én* dallamát – ami pedig nem angol dal volt, hanem amerikai, és még hozzá félig-meddig mozgalmi dal is –, és roppant vidáman vonulnak előttünk, a kávéház előtt. Másnap reggel frissen ébredtem, és tette készen ébredt a szerelmi étvágyam: alig győztem kívánni a munkanap végét, hogy végleg elveszettnek tudott és váratlanul megkerült szerelmi energiámnak együtt örüljünk Marival. Mert persze nem Piroskához siettem, akivel éjszaka álmomban az Elysée kávéház ablakánál vidultunk a tarka szoknyájú skótok dudálásán, hanem Marihoz, akinek szépsége napköz-

Feltételezik
egymást

ben az angyalföldi gyárban tetemesen fölcsigázta szerelmi kiéhezetségetem.

De azért néhány nap múlva újultan ébredt bennem a másik szükséglet is, Piroska láthatására, hallhatására. Amit nem volt olyan könnyű kielégíteni: a két nővér kint lakott Szentendrén, elég sivár helyen, bent a városban, a szokottnál szűkösebb körülmények között, mert nyáron nem működött a műhely, viszont folyamatosan küldtek csomagokat Kornissnak valahova Kijev közélébe – amiket ő meg is kapott, nem úgy, mint a munkaszolgálatosok a magukét. De ha tornyosuló munkáim közül nagy ritkán kiszöktem egy-egy délután a szentendrei tornyok tövébe, megint és mindig helyreállt az a valószínűtlen lebegés, az az emelkedett elbűvöltség, amit csak Piroska tudott létrehozni bennem. Tudott? Dehogyan tudott, amikor Mari meg énközöttem nem működött a szerelem viharzó, feltétlen ereje! Csak amikor az bénultságából hirtelen felépült, akkor tűnt fel újra ennek a valószínűtlen bűvöletnek a vágyakozása és lehetősége, újfent bizonyítva, hogy életemnek ez a két oly különböző kapcsolata – de miért ne mondjam: szerelme? – összetartozik, azaz kiegészíti, feltételezi egymást. Csakhogy ezen a nyáron ritkán találkoztunk, annál is inkább, mert Piroska hat hétre eltűnt nemcsak Pestről, hanem Szentendréről is. Ami úgy történt, hogy Kun Miklós – akiről két fejezettel korábban elmondtam, hogy milyen kedvező munkaszolgálatos beosztáshoz jutott: orvosnak hívták be a szilágysomlyói kórházba, ahol szolgálati lakást kapott – időközben annyira otthonossá lett új helyzetében, hogy kivett egy szobát a városcsúcsra, és anyját oda hívta nyaralni, Kun néni

viszont magával vitte Piroskát, aki engem csak néha értesített róla, milyen boldogan él és rajzol az erdélyi hegyek között.

Rejtélyes
biológiai
folyamat

Az én időmet és energiámat viszont ezen a nyáron nemcsak az oly sokrétű munka emésztette, hanem a mi folyamatosan tobzódó szerelmünk is, Marié meg az enyém. És mégis, minél több energiát használtam fel Friedell kultúrtörténetének diktálása közben vagy a Pozsonyi úti erkély kis lámpájának fénye mellett John Donne fordításával, annál több maradt a Pozsonyi úti ágyra, és minél több energia lobbant el a Pozsonyi úti díványon, és minél erősebben lobogott éjszaka, annál jobban esett másnap az újkori kultúra történetének magyarítását egyenesen gépbe diktálni. Akkor nem csodálkoztam ezen a teljesítményen, csak ma csodálkozom: hogyan is győztem? Visszatekintve sem tudom egyébbel magyarázni, mint hogy az a harminc elfogyasztott szervenál, a halál hirtelen közel kerülése, meg talán nyomában a gyomormosás is olyan rejtélyes biológiai folyamatot indított el, amely felszabadította rejtőző energiáimat. Vagy kurtábban és még laikusabban szólva: úgy látszik, az öngyilkosságtól újjászülettem. Amihez nyilván hozzájárult, hogy eltűnt fejem fölül az igazi Damoklesz-kard, a munkaszolgálat fenyegetése – bíztam benne, hogy a fiókomban őrzött alkalmatlansági bizonyítvány, a skizofrénia diagnózisával, egyszer s mindenkorra mentesít a behívástól meg a jelentkezési kötelezettségtől is. Akárhogyan is, nem éreztem sem azelőtt, sem azután ekkora örömet és erőt a munkában, sem a szerelemben.

Téged semmi sem érdekel, csak a munka meg a szere-

lem – mondta Évi húgom, amikor faggattam, hogy miért nem akar fölmenni az orvos tanácsára a sváb-hegyi Melinda-villába, hiszen semmiféle munka sem köti a városhoz, vagy talán, kérdeztem évődve, valamiféle új szerelem? De akkor már nem festett, ritkán sem, és új flörtje sem volt, csak éppen még mindig szerette nézni – csak nézni – az életet, és nem volt kedve elvonulni a Sváb-hegy tetejére, ahol semmiféle életet sem láthatott, csak Anyut. Engem Imre figyelmeztetett – aki nem volt az orvosa, csak éppen rokonilag látogatta meg –, hogy ha még élve akarom találni, mielőbb nézzem meg. Másnap fölmentem a Melinda-villába. Állapota nyáron át nemhogy javult volna, rettentően leromlott. A tuberkulózis megtámadta a gégejét: egyfolytában köhögött, és gyorsan váltott zsebkendőit állandóan a száján tartotta. Lényeges szavakat apám oktalan és érzéketlen tilalma folytán több mint tíz éve nem váltottunk. A képeit persze nagyon szerettem, de előfordult néha, hogy idegen festők képeit is tudtam nagyon szeretni. Végül is régóta már abban a tudatban éltem, hogy a mi testvérségünk csupán külsőséges kapcsolat. És most hirtelen ráébredtem a testi összetartozás kínos tudatára – nem, a *tudat* nem jó szó. Eleinte azt hittem, a hiúságomat bántja, hogy Évi ennyire megcsúnyult. Akárhogy elszakadtunk is egymástól, nekem az volt az állandó tudomásom, hogy az én húgom szép lány. Szépséges baba – csúfolódtam valaha, mikor kiöltözött zsúrra vagy bálra – és csakugyan az volt, valahányszor az akart lenni. Most pedig siralmas váza, torzképe volt önmagának. Kisgyerekkorunk óta sose szoktuk megcsókolni egymást – most magamhoz öleltem és megcsókoltam, hosszan,

amennyire lehetett az akadozó lélegzetétől, a köhögéstől. A tiszta hegyi estébe kilépve úgy éreztem, hogy e kimerőszakolt csóktól máris megkaptam a tüdőbajt; köhögési inger fogott el, de nem tudtam köhögni, és mintha minduntalan köpnöm kellett volna, de a szájam száraz maradt. Álmatlanul töltöttem az éjszakát, az egytestűség kései felismerésével és meddő stigmáival. És tehetetlen lelkiismeret-furdalással, amiért engedtem apám tilalmának, nem csupán kénytelenségből, hanem kényelmességből is, és magára hagytam Évit, és átengedtem szüleim fojtogató szeretetének, amely alól én alattomosan kibújtam – egészségre és túlélésre. Két nap múlva telefonáltak: Évi az éjszaka meghalt. A temetésén már szárazon és cinikusan vettem részt.

Aztán éltem tovább, mintha mi sem történt volna. Vagyis inkább mintha egy szörnyállat rávetette volna magát a kishúgomra, és fölfalta, én meg szaladnék az ellenkező irányba. Még mohóbban élveztem az egészség, a szerelem és a munka örömét. Ahogy belejöttem, egyre jobb multság volt Friedell kulturális történetének a fordítását diktálni, mintegy szellemi galoppban. Az este viszont, a Pozsonyi út erkélyén, a kis lámpa mellett, az üdítő nyári este a körmönfont, bíbelődő munkáé volt. Mert Marvellt és Donne-t nem lehetett gyorsan fordítani, minden szóért meg kellett küzdeni – gyönyörűséges küzdelem volt. Galopp volt viszont ugyancsak, egyre gyorsuló galopp, elveszett és szerencsésen megtalált szerelmünk folytatása Marival a Pozsonyi úton.

Nagyon szép nyár volt. Augusztus végén megünnepeltük Alapi születésnapját, vagyis ő ünnepelte meg oly módon, hogy meghívott bennünket vacsorára az Elysée

kávéházba. A „bennünket” nemcsak Marikát jelentette. Alapi, anélkül, hogy nekem erről egy szót ejtett volna, Piroskát is meghívta a vacsorára – egyébként neki sem mondta meg, kikkel együtt. Szerette az ilyen kis tréfákat. Meg aztán gondolhatta azt is, hogy hiszen egész jól megfértek egymással az év elején a kerámiaműhelyben, amikor öngyilkosságom hírét közölte velük – miért ne ünnepelhetnék együtt az ő születésnapját, aki akkor a kettejük teendőit irányította és a kórházi látogatásaikat beosztotta. Annál is inkább, mert Alapi a maga születésnapjával együtt az én fölépülésemet is meg akarta ünnepelni. És csakugyan, a két lány egész jól megvolt egymással az Elysée teraszán, civilizáltan beszélgettek, és nagyokat nevettek, velünk együtt. Nagyon jó vacsora volt bécsi szelettel, pedig Pesten már akkor is nehéz volt borjűhúst beszerezni. Alapi ünneplése – meg az enyém – így tehát kitűnő, sőt várakozásteljes hangulatban folyt le, mert igaz, beláttuk, hogy a nyugati partraszállás abban az évben elmaradt, ellenben az orosz hadsereg visszafoglalta Szmolenszket és Harkovot, és csak most fogtuk fel, micsoda tartalékai vannak még, áradásszerűen tört felénk – úgy számítottuk, tavaszra minket is elér.

Én azért nem voltam annyira bizakodó, mint a többi – csak hát minek rontsam a kedvüket? Nem mintha kételkedtem volna a háború kimenetelében – én is bizonyos voltam benne, hogy egy év múlva túlleszünk rajta. Csak éppen ezt a végkimenetelt nem tudtam olyan általános népünneppélnékké elképzelni, mint legtöbbször. Mert az orosz hadsereg, ha elér, meg is száll bennünket – másképpen el sem képzelhető, elvégre ellenséges

ország voltunk, akárhogy érzett is és gondolkodott benne egy elenyésző kisebbség. Aminthogy az sem képzelhető el, hogy ezt a kisebbséget ne ugyanaz a sors érje, mint az egész országot, és ebből a szempontból a zsidók is magyaroknak számítanak majd – éppen ez lesz a felszabadulásunk. Ebben a végkimenetelben a jó és a rossz természetesen keveredik majd – sokkal nagyobb népek tudtam az oroszot annál, semhogy el tudjam képzelni bennük a bosszú hajtóerejét. De attól csak rettegni tudtam, ha a körülöttünk ránk fenekedő bosszúra gondoltam, azokéra is, akik most legalább annyira szövetségesei a németeknek, mint mi vagyunk. Akárhogyan is, a felszabadulás – mert mi már akkor is így neveztük – nem lesz idilli állapot. Mindentől eltekintve, addigra már végletes lesz az ínség. És ebbe az ínségbe az oroszok, ha akarnák, sem tudnának bőséget hozni, mert az nekik sincs. Alapí a vacsora után arról ábrándozott, hogy jövőre ilyenkor már szabadon nyaralhatunk. De én magamban azt gondoltam, hogy aligha fogunk mi a következő évben csak úgy nyaralgatni.

És erről jutott eszembe, hogy hiszen ebben az évben még ki se vettük a kétheti szabadságunkat, se én, se Marika – úgy elnyelt a munka. Sietni kell, addig nyaralni, amíg lehet. Hirtelen kedvet kaptam kilépni a fordításból, és kizárólag a mi szerelmünknek élni. De Marika a szabadsága felét Kondoroson akarta tölteni. Így hát csak egy hetünk maradt a közös nyaralásra és a mi kizárólagos szerelmünkre. De hol? Ilyen gyorsan és rövid időre nem is igen lehetett máshova menni, csak a Balatonhoz. De a Balatonról nem őriztem jó emlékeket – nem is igazán tetszett. Eszembe jutott, hogy tíz

évvel azelőtt, egy nagyon pénztelen nyarunkon engedtem szüleim meghívásának: töltsen velük a szabadságomat egy elegáns lellei panzióban, de én sehogy se bírtam a balatoni meleget meg a családi együttest, és három nap múlva visszamenekültem Eti Nádor utcai sivár szobájába. De visszaemlékeztem arra is, hogy hazafelé kinéztem az ablakon, és megláttam a tihanyi hegyet és a templomot, és azt gondoltam: ide jó volna egyszer eljönni. Könnyűszerrel kaptam szobát a kis kupola alakú Sport Szállóban, igen mérsékelt utószezonbeli áron: akkoriban még sokkal kevesebben jártak, mint manapság, ősszel a Balatonhoz, és ha igen, akkor is inkább a déli partra, semmint az északira. Elegáns helynek látszott a Sport Szálló, már csak azért is, mert kevesen és feltűnés nélkül lézengtek benne, kinézetükből és modorukból ítélve köztisztviselők lehettek, nem a magasabb fizetésű osztályokból, ebédnél, vacsoránál szétszórtan ültek az asztaloknál, itt nem fenyegetett az a veszély, mint egy éve Borszéken, hogy minket is be akarnának vonni a beszélgetésükbe – egymás közt sem igen éltek társaséletet. De azért mi mégis menekültünk föl a szobánkba, gyorsan levetkőzni és belevetni magunkat a hívogató fehér ágyba, míg a nyitott ablakon áradt be a langyos szél, tele ismeretlen illatokkal. Ez volt szerelmünk tetőpontja – mintha csak most kezdenénk elvesztett és viszonyért erőmet ünnepelni.

Semmi munkát sem hoztam magammal, olvasni is csak egy-két könyvet, ahhoz is alig jutottam hozzá. A legszebb ősz volt, ami csak a szeptembertől kitelt. Akadtak, akik még fürödtek – nekünk nem volt hozzánk kedvünk, inkább csak eltöltöttük valahogy az időt estig.

Egyszer Mari azt mondta, mégiscsak szégyen, hogy ki se mozdulunk Tihanyból, legalább a Balatont lássuk, menjünk holnap hajókirándulásra. Én persze örömmel beleegyeztem, de aztán mégis hagytam őt egyedül útra kelni: gondoltam, talán ráunt, hogy örökké kettesben legyünk – meg talán azért is, mert nem tudtam elkészülni a reggelivel. De néhány óra múlva elfogott a nyugtalanság, átkoztam magamat, amiért nem használok ki ennek a rövid szabadságnak minden percét, amit Marival kettesben tölthetek. Nem győztem kívánni, lementem eléje a hajóállomáshoz. De nem sietett kiszállni, előreengedett egy láthatóan előkelő társaságot. Ahogy a kis hajóhídra léptek, felfigyeltem köztük egy idősebb úrra, valahonnan ismerősnek látszott. Kisvártatva rájöttem, hogy nem ismerem személyesen, csak fényképről: Harsányi Zsolt. Nem olvastam tőle semmit, de tudtam, hogy a kor egyik legnépszerűbb magyar írója. Nemcsak nekem volt ismerős: a parton várakozók közül majdnem valamennyien felismerték. De ebből nem következett semmilyen feltűnő jelenet, senki sem sietett oda üdvözölni „az író urat”, senki sem szólította meg, senki sem akart vele kezét szorítani. Ellenkezőleg, inkább nagyon tapintatosan egy picit hátrább húzódtak, mintegy utat nyitva szeretett szerzőjüknek, miközben alig észrevehetően fejet hajtottak – a csöndben ünnepeltek, ha nem akarta, nem is kellett észrevennie. De mégis tudomásul vette, azzal, hogy barátságosan rájuk mosolygott, miközben a némán ünneplőknél valamivel mélyebben hajtotta meg a fejét, úgy jött le a hídról. Én meg félrehúzódva néztem ezt a néma, finom szertartást, amellyel az ünneplők tolak-

vás nélkül jelezték: „mienk vagy”, az ünnepelt pedig barátságos önérettel nyugtázta: „igen, a tietek vagyok” – azóta is ez az egyetlen irodalmi dicsőség, amit valaha is irigyeltem. Aztán még egy alkalmam volt Harsányi Zsoltot irigyelni. Két hónap múlva meghalt, az újságok azt is megírták, hogyan: reggel az íróasztalára borulva találták, ahol éppen befejezte utolsó regényét, sőt még azt is odaírta, hogy vége, de közben érthette a hirtelen halál, és megcsúszott a tolla, mert a „Vége” egy kriksszraksszal végződik. Szóval, Harsányi Zsoltnak a dicsőségét is, a halálát is irigyeltem.

Szabadságunk második hetét Marika, mint már említettem, Kondoroson akarta tölteni. Én meg újra belevetettem magam a munkába, de egyelőre még nem a Friedellbe. Mielőtt Tihanyba utaztunk, még egyszer bementem Bokor úrhoz, és visszakértem tőle a *Szerelmem Párizs* kéziratát. Mert hiába adta rá Szabó Lőrinc látatlanban az áldását, lassanként beláttam, hogy nem a legjobb teljesítmény: túlságosan tapadtam az eredetihez. Most hát nekifogtam önként, hogy erélyes kézzel átgyaluljam. Piroska segítségét kértem hozzá. És nemcsak azért, mert feltétlenül bíztam az enyémnél természetesebb és találékonyabb nyelvi érzékében. De az is kiderült, hogy valaha, még bakfis korában, anélkül, hogy tudott volna róla, mintegy hasznos előtanfolyamot végzett a fordításhoz. Volt ugyanis a kiskunfélegyházi gimnáziumban egy latintanára, aki nemcsak a latin szöveg nyelvtani megértését követelte meg, hanem azt is, hogy az eredetinek szótári jelentésétől akár el is rugaszkodva a mi nyelvünk szellemében találják meg a magyar megfelelőjét. Emlékszem rá, hogy például az *Aeneis*-ből

a *iam proximus ardet Ucalegon*-t így mondta magyarul: már lángol a szomszéd Ucalegon. Máskor meg Vergilius sírfeliratában, a *tenet nunc Parthenope* fordításában a diákokra bízta, hogy találják meg a megfelelő magyar szót. Legtöbben az *öriz* igét választották, de végül Piroska megoldását fogadta el: *rejt* most Parthenopé. Mondtam is, hogy ha én is Iványi tanár úr növendéke lehettem volna, hamarabb tanulnék meg prózát fordítani. Egyelőre a Luxor kávéház teraszán, a Szent István körút meleg őszi napsütésében egymás mellett ülve, összedugott fejfel futottunk át a kéziratot, és Piroska gyors, könnyed ötleteivel hamar sikerült végigmenni fordításomon és legsértőbb nehézkességeit kidobálnom. Eközben Piroska fekete haja óhatatlanul végig-végigsimított arcomon az enyhe őszi napban, és ez is hozzátartozott munkánk emelkedett szellemű izgalmához. Mert úgy lehet, még soha semelyik találkozásunk nem volt ennyire mentes minden érzékiségtől, mint ez a kettesben üldögélésünk a Szent István körúti őszi napos teraszon. És nemcsak azért, mert kizárólagosan szellemi-szakmai feladattal foglalkoztunk ilyen behatóan. De azért is, mert minden, ami bennünk érzéki volt, másfelé irányult. Piroska az elmúlt héten kapta a hírt, hogy Monori Gabi hazaérkezett, sebesült és beteg honvédekkel és munkaszolgálatosokkal együtt a miskolci honvédkórházba, de ott egyelőre mindnyájan, katonák és munkaszolgálatosok vesztegár alatt vannak – egy hónapig nem lehet őket látogatni. Gabi tehát beteg vagy sebesült, de ez még mindig jobb állapot, mint odakint lenni, a hónap, a jégnek és a fejvesztett menekülésnek abban a világégi helyzetében, amelyről egyre riasztóbb hírek

Emelkedett
szellemű
izgalom

Felfüggesztett
állapotban

szállingóztak, ezek azonban, mint később kiderült, még mindig nem érték utol az összeomlás méreteit. Így hát Piroskát minden szorongása és várakozása Miskolc felé fordította. Az én érzéseim viszont felfüggesztett állapotban voltak, a félbeszakított tihanyi tobzódás folytatására vártak, vagyis Mari visszatérésére.

Mari azonban Kondorosról még egy lapot se írt, amelyben jelezte volna, hogy mikor várjam a pályaudvaron. Vasárnapra már nemcsak türelmetlen voltam, hanem aggódtam is. Tanácstalanságomban reggeli után fölmentem a Pozsonyi úti lakásra: hátha Kun nénit értesítette. Meglepetésemre Mari nyitott ajtót, még pongyolában, barátságtalan, sőt keserű arccal. Lassanként, az ő zokszavai meg az én hüledezéseim közben kiderült, mi történt. Marit is elfogta a türelmetlenség Kondoroson, és a hét közepén felült a reggeli vonatra, és feljött Pestre. Ki se csomagolt, és még mielőtt engem felhívott volna, leszaladt a körútra, valamit bevásárolni vacsorára. Ténfergés közben meglátta, hogy Piroska, meg én – csókolózunk a Luxor teraszán. Én persze magyarázkodtam, ahogy csak tőlem tellett – mintha meg se szólaltam volna. Addig egyetlen féltékeny szót se hallottam, de most mindjárt azzal kezdte, hogy – ezt magamban már akkor is így fogalmaztam – hatalmas féltékenységi patáliát csapott. Hogy ez már két éve megy így – ennyi idő alatt igazán választhattam volna. És a Piri is igazán eldönthette volna ennyi idő alatt, ki kell neki, a Monori Gabi vagy én. De mikor már eldöntötte! De hiszen egyszer már ki is dobott engem, csak amikor látta, hogy neki kellek, akkor nyúlt utánam! De hát kicsoda ő, hogy ezt kelljen tőnie? De nem is fogja eltűnni! Válasszak

végre! Vagy ő, vagy én! És ezt ismételte, egyre hisztérikusabban és magánkívül: – Vagy ő, vagy én! Vagy ő, vagy én!

Szükségtelen
zsarolás

Eddig döbbsen és dermedten bámultam rá. Ekkor azonban hirtelen elöntött a mértéktelen düh, úgy lehet, ugyancsak hisztérikusan. Megszólalni nem bírtam, némán fuldokoltam. Hirtelen megfordultam, kisettem az ajtón, ki a lakásból. Csak lent a Pozsonyi úton jutottam lélegzethez. De meg ott sem nyugodtam, sem a sarkon fordulásomat nem bántam meg. Jogomnak teljes tudatában hiába próbáltam kifűjni a dühömet. Mit hogy jogomnak! Soha még ilyen ártatlannak nem éreztem magamat ebben az én kialakult, de mind szétfoszlóbb „kettősségemben”. Hiszen már több mint egy éve, hogy utoljára megkíséreltem „realizálni” ezt a kettősségemet. De nem sikerült! És utólag csak örültem, hogy nem sikerült. Azóta pedig meg sem fordult a fejemben testies gondolat Piroskával kapcsolatban. Ezen a nyáron alig is találkoztunk. És amikor Piroska hajlandó a nyelvi leleményét kölcsönadni a fordításom kijavításához, Mari a fejünk összedugását a kávéházi teraszon a kéziratom fölött képes csókolózásnak nézni. És mikor? Néhány nappal szerelmünk mámorának tihanyi tetőzése után, amikor alig vártuk, hogy folytathassuk a Pozsonyi úton, amit félbehagytunk Tihanyban. És ekkor ötlött az eszembe, hogy hátha éppen most, szerelmének tihanyi diadala után, hatalmának teljében, valamilyen önkéntelen asszonyi imperializmussal, most akarja uralmát biztosítani és kiterjeszteni? Ugyan mit „imperializmus”! Esztelen zsarnokság, amelyik – öntudatlanul nyilván – szükségtelen zsarolásra használja fel hatalmát.

Ilyen gondolatokkal mentem az őszi napsütésben hazafelé a Lipótvároson át, amikor a Szabadság téren megláttam a Flórenc kávéház nyitott ablakánál Déryt, aki nyilván a vasárnapi újságokat átnézni jött le Árpád utcai lakásából. Megörültem neki, beültem hozzá. A lenyeletlen düh kikíváncozott. Amúgy is Tibor volt az egyetlen férfi, akivel valamelyest képes voltam a szerelmi ügyeimről, érzéseimről beszélni. Piroskát nem ismerte, de tudta, hogy annak idején mennyit szenvedtem miatta. Marikát viszont ismerte – láthatóan tetszett neki. Azon hevenyében kifújtam neki a dühömet, mire ő azzal kezdte a csitításomat, hogy egy féltékenységi jelenetet, ha mégoly heves és igazságtalan is, nem szabad ennyire komolyan venni. És mi az, hogy igazságtalanul? Hát azt hiszem, ha meg tudnám győzni róla Marikát, hogy a Luxor teraszán nem csókolóztunk, csak mondatokat javítottunk, az megvigasztalná? Hogy van, amit tőle nem kaphatok meg, de mástól igen? Persze a nők mind imperialisták – mert mellékesen Marika imperializmusát is említettem –, akárcsak a férfiak. És az imperializmussal együtt jár a féltékenység. De magához a szerelemhez is hozzátartozik. Aki nem féltékeny, nem is tud szeretni. Miért, én talán nem vagyok féltékeny? De ennek már hevesen ellentmondtam: nem, én sohasem voltam féltékeny. És közben magamban gyorsan áttekintettem az elmúlt évek sűrű kapcsolatait: csakugyan nem ismertem a „zöld szemű szörnyet” – Piroskától sem azt vettem rossz néven, hogy mást is szeret, hanem hogy engem kidobott. Kapóra jött, hogy éppen az elmúlt héten fordítottam Donne *Himnusz*-át Krisztushoz – még a fejemben volt. Abból idéztem Dérynek egy szakaszt:

Hazudni!

*Te sem és vallásod se tiltja még
A lélek nagy, szerelmi ösztönét,
Uram – csupán Magadnak akarod.
Mint Te, most én is féltékeny vagyok.
Ne tórd, hogy mást szeressek, úgy szeress,
Szabadságot csak az ad, aki vesz:*

*Ha nem bánt, hogy kit szeretek,
Ó jaj, már nem szeretsz.*

– No látod – mondta erre Tibor.

– Látom – feleltem –, de én ezt az istenfelfogást majdnem hogy blaszfémikusnak érzem. És még ha a féltékeny Jehováról írta volna! De hogy éppen Krisztusról!

A vallási vonatkozások elől Déry már csak elvből is kitért. De azért egy darabig még elvitatkoztattunk, ha lanyhultabban is, a féltékenységi általános természetéről és jogosultságáról. Végezetül még egy gyakorlati tanácsot adott: hazudni! hazudni! hazudni! A szerelemben minden belefér, csak egy dolognak nincs benne helye: a becsületnek. A szerelemben a hazugság hozzátartozik az udvariassághoz. Sőt a szeretethez, magához a szerelemhez is. Hogy inkább vállaljuk a hazugságot, mintsem szenvedni lássuk azt, akit szeretünk. Ezt nem volt könnyű tudomásul vennem, utáltam a hazugságot, szégyennek éreztem, arra is, akinek hazudni kell, és arra is, akinek hazudni kell. És főként: ha rákényszerültem, mindig rosszul hazudtam. (Kivéve a Róbert Károly körúti honvédkórházban – de isten tudja, ottani mutatóvonyomra pontos szó-e a hazugság.)

Tibornak, már csak tapasztalatainak sokasága folytán

is, casanovai tekintélye volt a mi világunkban. Én is hajlottam a szavára – kénytelen-kelletlen. Mi mást is tehettem volna? Hogy Marika viselkedése igazságtalan, képtelen zsarnokság volt – ezt még Tibor sem tudta belőlem kibeszélni. De ha egyszer ő kell nekem! Akkor törődjek hozzá az ő természetéhez. Másnap a gyárban, ahol már mindketten dolgoztunk, mondtam neki, hogy diktálás után fölmegegyek hozzá. Magától értetődően vette tudomásul. Pongyolában nyitott ajtót, ahogy szokta. Azt ajánlottam, hogy mielőtt a teához fognánk, üljünk le beszélgetni. Kissé csodálkozva mosolygott, de azért várakozón leült. Elmondtam, hogy mit látott a Luxor teraszán, és megpróbáltam rábeszélni, higgye el, hogy eszünk ágában sem volt megcsókolni egymást. Persze, persze, mondta megnyugtatóan, és édesen mosolygott, mintha mindennek semmi jelentősége se volna. Mégis, folytattam, ha ez az egész őt nyugtalanítja, nem fogok ezentúl Piroskával találkozgatni, csak ha muszáj. Példaként említettem, hogy Monori Gabi megjött, Miskolcon van honvédkórházban, egyelőre karanténban, de Piroska nyilván, amint lehet, leutazik hozzá, talán ott is marad egy hétig. De ha feljön Pestre, mégiscsak érdeklődnöm kell, mi van Monorival – eltekintve attól, hogy érdekel is. Mindezt nyugodtan, természetesen fogadta – már az is megfordult a fejemben, hogy talán jobb lett volna, ha szóba sem hozom a tegnapi kitörését, ha szó nélkül napirendre térek fölötte. Mindenesetre úgy ültünk le a teához, mint azelőtt, és mintha közben semmi sem történt volna. Elfogulatlanul beszélgettünk, elfogulatlanul néztem őt. Nem tudtam a helyébe szebb nőt elképzelni. Csak éppen semmi sürgetést sem érez-

tem, hogy mielőbb ágyba kerüljünk. Végül Mari mégiscsak vetkőzni kezdett, én meg követtem a példáját. Az ágyban sem volt semmivel sem kevésbé szép, mint az asztalnál, a halványsárga bőre édenien aranylott a zöld ernyőjű lámpa fényében. Semmi sem mozdult bennem ezt az édeni nyugalmat fölverni. Felőle sem észleltem semmilyen hívást. Egy idő múlva rám mosolygott, és azt mondta:

– Majd holnap.

Csakhamar aludt, nyugodt lélegzéssel, álmában is mosolyogva. Nemsokára aludtam én is. Hiányérzete csak az eszemnek volt, nem a szervezetemnek. Majd holnap, mondta Marika, és ebben megnyugodtam. De másnap is csak úgy aludtunk el, mint előző este. Harmadnap már nem kísérleteztünk. Vacsora után egy darabig dolgoztam, az angol metafizikusokat fordítottam, aztán hazamentem a Sas utcába – ahogy azelőtt is. Csak a hét végét töltöttem a Pozsonyi úton, teljes egészében, mert szombaton nem ebédeltem Piroskával – aki különben is Miskolcon volt már. Testi kívánságot még mindig nem éreztem, és ebbe minden lemondás nélkül belenyugodtam – eszembe sem jutott valamiféle kárpótlást keresni. Ahhoz sem volt szükségem elhatározásra, hogy Marit továbbra is a feleségemnek tekintsem. Akivel eszményi házasságban élek.

De amit Tihanyban félbeszakítottunk, többé nem sikerült folytatni.

16. MINT A KARIKACSA PÁS

Zdenko
vigasza

Piroskával sokáig nem találkoztam. Véletlenül sem, szándékkal mégúgy sem. Nem is kerestem: bizonyos voltam benne, hogy fent van Miskolcon, és Monorit ápolja.

Így is volt. Csakhogy ez nem volt olyan egyszerű, mint ahogy én Pesten elképzeltem. Miskolc lerakodóállomása lett az összeomlásból hazamenteni sikerült, sérült emberanyagnak: a vonatok ontották rakományukat, fagyottakat, rokkantakat, sebesülteket, honvédeket és munkaszolgálatosokat rendezetlen összevisszaságban. Miskolc hirtelen átalakult kórházvárossá: az iskolákat és minden használható épületet, helyiséget lefoglaltak hevenyészett kórházak céljára, és ugyancsak vegyesen helyezték el bennük, gyakran ugyanabba a kórterembe a katonákat és a munkaszolgálatosokat – az utóbbiakat persze még leromlottabb állapotban. De az emberségesebb orvosok – márpedig a nagyobb részük az volt – ugyanolyan igyekezettel próbáltak segíteni rajtuk, mint a katonákon. Monori harmincegy kilóval érkezett haza, többféle bajjal, fagyásoktól sokízületi gyulladásig. Ez a betegség akkoriban súlyosabb volt, mert nem volt ellene hatásos antibiotikumunk – a szerbeknek már volt penicillinük, de nálunk még csak a legendája terjedt. Így hát arany- és tejinjekciókat adtak neki, majd kivették a manduláját, azzal a gondolattal, hogy ez okozza a gyulladást. A gégészeten együtt feküdt egy Zdenko nevű, szerb származású honvéddal, aki azzal vigasztalagatta: „Testvér, bosszút állunk érted”, és amikor felgyógyult, „Majd érted is bosszút

állunk, asszony"-nyal búcsúzott Piroskától is, aki hiába próbálta elhárítani a bosszú vigaszát.

Piroska sok időt töltött Monorinál, ami úgy volt lehetséges, hogy önkéntes ápolónőnek jelentkezett, és ezt örömmel fogadták, mert ebben is nagy hiány volt. Persze laknia is kellett valahol, és albérleti szobát akkor nagyon nehéz volt találni Miskolcon, mert ellepték a sebesült és beteg munkaszolgálatosok és katonák hozzártozói, parasztlányoktól pesti zsidóasszonyokig. Piroska csak egy ortodox zsidó családnál kapott szállást, akik azonban szigorú kóser háztartásukkal jóformán megakadályozták a fő céljában, vagyis Monori fültáplálásában. Ezért hát fogta magát, és könnyelműen kivett egy szobát az Avas Szállóban. Közben összebarátkozott egy helybeli doktornővel, aki családjával együtt a művelt és felvilágosodott zsidókhoz tartozott, és felajánlotta Piroskának, hogy nála főzhet magának is, Monorinak is. Ez a miskolci élet persze eléggé költséges volt, és Piroska időnként kifogyott a pénzéből. Ilyenkor feljött egy-két napra Pestre, beállt dolgozni a kerámiaműhelybe, amelynek éppen heveny szezonja volt, mert abban az évben virágzott fel igazán a kerámiagombok divatja, nem győzték teljesíteni a karácsonyi rendeléseket, úgyhogy két műszakban is folyt a munka. Piroska olykor két műszakot is végigdolgozott, így néhány nap alatt összeszedte az egy-két hétre valót, melleleg Kamilla is, a műhely tulajdonosa – aki, mint korábban elmondtam, a mi barátságunkat eleve rossz szemmel nézte, a Piroska–Monori szerelmet viszont pártolta – néha a szent cél érdekében ugyancsak kisegítette nagylelkűen pénzzel Piroskát.

Önkéntes
ápolónő

Sic fata
voluisse

Mindezt utólag tudtam meg, amikor egy este a Szent István körúton Piroska váratlanul szembe jött velem. Kiderült, hogy többször is járt fönt Pesten, de nem tartotta szükségesnek – meg nem is volt rá ideje –, hogy engem felhívjon. Beültünk egy feketére a Víg eszpresszóba, ott számolt be, a magas bárszéken, a pultnak könyökölve, Monori körülményeiről meg a maga miskolci életéről, körülbelül olyan rövidre fogva, mint ahogy én fentebb összefoglalni igyekeztem. Azzal búcsúzott, hogy reméli, ezentúl könnyebb lesz a sora, mert amint visszaér Miskolcra, átköltözik új barátnőjéhez, az orvosnőhöz, aki felajánlotta, hogy lakjon náluk.

Nem mondta búcsúzóul, hogy legközelebb mikor jön Pestre – én sem kérdeztem. Minek is? Akármilyen bajokkal küzd is most szegény, az élete már sínen fut, sajnos: Monori, ha nehezen is, meg fog gyógyulni, ő pedig férjhez megy hozzá. A *sajnos* nem arra vonatkozott érzéseimben, hogy előreláthatólag elvesztem Piroska pezsdítő barátságát, hanem hogy méltóbb házasságot kívántam neki. *Sic fata voluisse*, így akarta a sors, ismétелgettem magamban Izabella királyné búcsúját, szinte jelszavam lett abban az időben, de végeredményben csak folytatása volt régi jeligémnek és verscímemnek, az *amor fati*-nak. *Sic fata voluisse* – magamban ezt dalolgattam, míg Marit nézegettem, ahogy lazacszínű pongyolájában a teát öntötte esténként. Soha még nem láttam ilyen szépnek, mint most – képtelenség volt, hogy testileg nem tudok vele mit kezdeni. Néha fellobbant bennem a remény, hogy egy nap megtörik ez az érthetetlen, rossz varázslat, és ott folytatjuk, ahol Tihanyban abbahagytuk, mintha köz-

ben mi sem történt volna. De legtöbbször tudtam, hogy ezt a játszmát, a *mi* játszmánkat elvesztettem mindörökre – mindkettőnknek. És annál tudatosabban és elszántabban élveztem a *mi* törvényesen is, testileg is alaptalan házasetünk szépségét a Pozsonyi úti kellemes környezetben, mivel tudtam, hogy nem tarthat örökké: akármilyen hűséges, és jóságos, és gyöngéd is Marika, a hosszú betegség után kivirágzott szépsége és érzékisége – melynek kifogyhatatlan tartalékait elég alkalmam volt megismerni – nem viselheti el a tartós testi nélkülözést. Ámbár egyelőre úgy látszott, hogy a biztonságos birtoklás fontosabb neki a testi telítettségénél.

Mintha

Én meg aztán igazán nem gondolhattam, hogy a testi nélkülözés állapotában leledzem. Tudatosan és elszántan éltem a *mi* mintha-házasságunk gyönyörűségét – amelyből éppen csak a *gyönyör* hiányzott. És mintha – mennyi mintha! – a *mi* eszményi szépségű házasságunkból elillant szerelmi energiáim a szellemi munkámban leltek volna búvóhelyre, valóságos érzéki gyönyörűséggel írtam meg bevezető tanulmányomat az én tizenhetedik századi angol költőim leendő kötetéhez. Friedell kultúrtörténetét fordítva pedig vidám száguldásom behatolt már a felvilágosodás korába – milyen kivételes vigasz volt belemerülni Európa aranyidejébe, és elfeledkezni, legalábbis órákra, körülöttünk jajgató és bömbölő legrútabb korszakáról. Ezeket a fordításokat már annyira a magaméinak éreztem, hogy nem sokat hederítettem saját közlési lehetőségeim beszűkülésére. Különbben is, hogy ez vagy az a hírlap, időszaki sajtótermék nem kér már tőlem verset, mit számított, ameddig

a magyar irodalom főfolyamán el nem zárták az utat a hajóimtól? Márpedig Illyés csodát művelt a *Magyar Csillag*-ban: többek között megnyitotta kikötőit a kirekesztetteknek, olykor még saját ízlésbeli meggyőződését is háttérbe szorítva – meg is kapta a jobboldali sajtóban, hogy zsidóbérenc. Nekem egyszer három versem is jelent meg ugyanabban a számban, sőt Illyés még fel is hívott, megköszönni, hogy elküldtem – boldoggá tett vele. Helyettesével, Örley Istvánnal, a *Magyar Csillag* segédszerkesztőjével nem találkoztam személyesen, amióta a rádió irodalmi osztályán Cs. Szabó bemutatott bennünket egymásnak, de telefonon többször is beszélünk, hol rádiós, hol szerkesztőségi ügyekben. Utoljára, mikor a Marikáról írott szonettjeimet beküldtem a lapnak – ezeket ő üdvözölte. Nagyon örültem persze, mikor a *Boldog híradás* megjelent a *Magyar Csillag*-ban – bár elégedettségemet némileg mérsékelte, hogy a szonettek elkészülte és megjelenése között megszűnt a mi kettőnk szerelmének az a mámoros állapota, melyben készültek.

Igazában csak egy irodalmi kívülmaradás érintett érzékenyen. Abban az évben új, negyedévi folyóirat indult, az *Ezüstkor*. Bár az idősebbek közül is szerepelt benne néhány kitűnő név, mégis ez volt a mi nemzedékünk első (és utolsó) folyóirata. Thurzó Gábor szerkesztette, de a szerkesztésében részt vett Sötér és Rónay György is. Nemzedéktársaim közül Rónay György és Toldalaghy Pál verseit közölték (de a lap nagy fölfedezése Pilinszky volt, én legalábbis itt találkoztam először a nevével) és többek között Sötér novelláját, Ottlik tanulmányát. Előzetesen hirdették a második és harma-

dik szám tartalmát, a velem egyívású ismerőseim közül Jékely, Takáts Gyula, Somlyó György és Weöres verseit, Ottlik, Örley, Rónay, Vajda Endre, Sötér, Kolozsvári Grandpierre prózáját ígérték. Nagyon kíváncsi társaság volt az *Ezüstkor*: teljes egészében fertőzőmentes, amellet én őket tekintetem igazán urbánusnak, nem a harcias újságírókat: közöttük én is örömmel vallottam volna magamat urbánusnak. A szó legjobb értelmében elegáns lap volt az *Ezüstkor*. Igaz, hogy legközelebbi barátaim, Zelk és Radnóti sem tartoztak az *Ezüstkor* munkatársai közé, de ebben sem láttam vigaszra okot. És még azzal sem áltathattam magam, hogy azért nem kapnak utánam, mert zsidó vagyok, hiszen eltekintve attól, hogy a sajtótörvény szerint sem voltam zsidónak tekintendő, a folyóirat szerzői, különösen az idősebbek közül többen is akadtak, akik teljeséggel annak számítottak. Rónay Lászlónak *Az Ezüstkor nemzedéké*-ről szóló fontos könyvéből értesültem róla, hogy a harmadik számra – az előzetes névsort kibővítve – az én verseimet is tervbe vették. Ha ezt akkor tudom, kétségkívül vigaszomra szolgált volna – de a folyóirat a második száma után megszűnt. Így viszont visszatekintve elmondhatom, hogy irodalmi pályámon csak egyetlenegyszer tapasztaltam a „hej! ha én is, én is köztetek lehetnék” nosztalgiáját – az *Ezüstkor* idején.

Ez az egyetlen irodalmi sajtócsapásom nem gyakran jelentkezett szerencsére, és aztán sohasem tartott sokáig. Túl sok minden vonta el tőle a figyelmemet. Mindenekelőtt Friedell fordítása – sietni kellett vele, ha azt akartuk, hogy megjelenjen, mielőtt a háború betör Budapestre. Márpedig egyre gyorsabban közeledett Kelet felől.

Most már alig akadt köztünk, aki ne tudta volna, hogy eldőlt. A mi köreinkben már inkább a jövő, mintsem a jelen esélyeiről beszéltünk. Azt ugyan, gondolom, senki sem tudta közölni, hogy a semleges országokban magyar diplomaták már a fegyverszünet feltételeiről tárgyalnak az angolokkal. Még kevésbé gondoltuk volna, amit Juhász Gyula fedezett fel nemrég az angol levéltárakban, hogy angol szempontból ezeknek a tárgyalásoknak a fő célja az volt: Németország gyanúját felkelteni, és Magyarország várható német megszállásával a Birodalom néhány hadosztályát lekötni. De arról már sokan sugdostak, hogy Horthyék titokban az elszakadásra készülnek. Kun Miklós már elérkezettnek látta az időt, hogy előre figyelmeztessen: most kell majd jól vigyáznom, hogy melyik oldal felé tájékozódok, az angol vagy az orosz felé. Ezt nyilván mint – akkor még – jó kommunista mondta, de azt hiszem, barátságból is.

Kun Miklóssal különben is – mióta leszerelt a szilágy-somlyói kórházból, meg az idő megkeményedett, és Miklós több időt töltött odahaza, a Pozsonyi úton, aztán lassanként felszabadult egy jókora darab időm abból, amit azelőtt Marival elhancúroztunk – kezdtünk közelebbi barátságba keveredni. Néha Marika hívta be őt esti teára, néha meg, ha Mari lefeküdt, én mentem át Miklóshoz a londoni rádiót hallgatni, mert elsőrangú készüléke volt, amin azonban én sohasem tudtam egyebet fogni, csak a hazai adókat – és ezt az ügyetlenséget máig is megőriztem. Ő boszorkányos jártassággal egy pillanat alatt be tudta állítani nemcsak Londont, de Moszkvát és Amerikát is. Abban az időben ő volt az én legfőbb politikai tájékoztatóm. De bármely pillanatban

hajlandó volt lecsavarni a hadijelentéseket, ha irodalomra fordult a beszélgetés – mert legjobban az érdekelte. Ez talán családi örökség volt nála, mert fiatalon meghalt apja nemcsak igen művelt ember volt, hanem ígéretesen induló költő is, *A Hét* munkatársa, Babits barátja. Miklós akkoriban Kafkát és Henry Jamest fedezte föl, én még semmit sem olvastam tőlük. Legtöbbit mégiscsak Goethéről beszélgettünk, aki mindketünknek nagyon fontos ügye volt. Egyszer Miklós kölcsönadott nekem egy ügyesen szerkesztett könyvet, afféle Goethe-breviáriumot, amely levelekkel, idézetekkel, másokkal folytatott, lejegyzett beszélgetésekkel szépen, időrendben közölve bemutatta Goethe életútját és gondolatainak, nézeteinek fejlődését. Ez a könyv később eltűnt Miklós könyvtárából, és többé sehogy sem tudta megszerezni, sőt arra sem tudtam visszaemlékezni, ki volt a másik, a lejegyző fele annak a beszélgetésnek, amely akkor olyan maradandó hatást tett rám – de annyi bizonyos, hogy nem Eckermann volt.

Amire a beszélgetés körülményeiből vissza tudok emlékezni, csak annyi, hogy Wieland halála után történik, és úgy kezdődik, hogy Goethe beszélgetőtársa valami olyasmit mond: úgy látszik, nincs mit tenni, mindnyájan megsemmisülünk. Mire Goethe azzal válaszol: „Lehet, hogy maga megsemmisül, de én nem fogok megsemmisülni.” És ekkor kezdi kifejteni a maga nézeteit a túlélésről, sőt a maradandóságról, Leibniz monádelméletéből kiindulva. Én erről csak annyit tudtam, hogy Babits a *Halálfiái*-ban a maga gyerekkori mását néha úgy nevezi: „Imrus, a kis monas”. Kun Miklós röviden összefoglalta nekem Leibniz filozófiá-

ját, és hosszabb magyarázatra nem is igen volt szükség, hiszen Goethe ebben a párbeszédben Leibniz elméletét úgyis csak ugródeszkául használta fel a maga képzelete és elmélkedése számára. Wieland monádja (vagy ha jobban tetszik, monásza) eszerint, mióta elszabadult Wieland teteméből – mert hiszen a nem anyagi monád Leibniz elméletében is mindig az anyaggal egyesül –, úgy lehet, valamilyen felsőbbrendű „kombinációba” lépett valahol a világegyetemben. Visszatekintve úgy látom, hogy Goethe monádelképzelése valamilyen egyedi vegyüléke volt a keresztény lélekfelfogásnak, az indiai lélekvándorlásnak, a Goethe-szabású természetfilozófiának és némely mai génelméletnek, hozzátevé, hogy az ő monádjainak emlékezetük is van – mármint arra emlékeznek, amit elég fontosnak, *érdekésnek* tartanak ahhoz, hogy emlékezzenek rá.

Ez a beszélgetés negyvennégy évvel ezelőtt felszította a fantáziámat. Napokig foglalkoztatott. Aztán megint eljött a karácsonyeste – nagyon szépen töltöttük el, ha nem is ugyanazzal, mint egy éve és két éve. Második éjszaka elkezdtem – és a rá következőn befejeztem – egy ötvensoros verset. Eleve ezt a címet adtam neki: *Monádok*. És mint ahogy Goethe a Leibniz elméletét a maga felfogásához hajlította, úgy én a Goethe monád-elképzelését a magam szükségletéhez igazítottam. Tíz szakaszába belesűrítettem az egész világtörténetet, vagyis azt, ami nekem személyesen fontos és érdekes volt belőle negyvenhárom karácsonyán, amire a magam monádja emlékezett, a világ teremtésétől előre a pusztulásig, mert még nem felejtettem el azt sem, amit Simon Pali magyarázott nekem tizennégy évvel azelőtt az entrópiáról:

*Semmi se múlik el szívemben és szívedben,
És fáj és fölbuzog az, ami rég letűnt.
A saurusok korát megéltük már mi ketten,
És tudjuk már, hogy ott reszket majd életünk
A föld halálakor, a végső, nagy hidegben.*

A „mi ketten” természetesen egy nőalakot foglal magában. De kit? Már annak idején sem tudtam volna határozottan megmondani, de azt már akkor tudtam, hogy a *Monádok* nemcsak filozófiai vers, és nemcsak a képzeletben végigélt világtörténelem verse, hanem az emlékezetben újraélt szerelemé is. Egyszerűen szólva: szerelmes vers. De kiről? Kihez? Akkor éjszaka nem gondolkodtam ezen: írás közben szétválaszthatatlanul olvadt össze bennem mind a három. Csak most, hideg fejjel újraolvasva sejtem, hogy a fentebb idézett szakasz alighanem Piroskához szól: leginkább róla tételeztem föl, hogy az ilyen természetfilozófia érdekli. Van viszont olyan szakasz, amelyikben szinte fényképszerűen mutatkozik meg Mari arca és alakja:

*És szél és téli ég, ködös, nagy búcsúzások,
És csók és indulás és vissza még feléd.
Kucsmád, karmantyúd és szép szempillád megázott,
Hosszú felhő födi a fázó hold felét,
Mint vállamat köpeny. Kezemből vér szívárog.*

A következő azonban már kétségkívül Piroskára vonatkozik:

Shakespeare
sorról sorra

*Homályos út... paták süppednek sűrű sárban...
S csupán gondolni rád, tűz mellett, pamlagon...
Emlékszem, volt ez is. Hol is volt? Merre jártam?
Weimar volt vagy Siráz? Varsó vagy Trianon?
Jaj, mennyi mozzanat! S mind megtörtént korábban.*

Amikor éjfél után visszacsavartam a töltőtollamat, kimerülten sóhajtottam, mintha csakugyan a világ pusztulásából tértem volna vissza. De azért elégedett voltam, ami ritkán esik meg velem közvetlenül versírás után. Tudtam, hogy ez a legjobb vers, amit addig írtam. A következő hétfőn a Dunacorso kávéházban oda is adtam Illyésnek. De nem ő hívott fel szerdán, hanem Örley – ujjongva. Le is jött a *Monádok* a március tizenötödiki számban – örültem neki persze, nagyon örültem. De volt az idő tájt, ami jobban izgatta becsvágyamat.

Említettem, hogy némely kiadó már a háború utáni könyveit készítette elő – hiszen a kis Pharos Könyvkiadó is ilyen előrelátással fordította velem Friedell hatalmas művelődéstörténetét. De semelyik kiadó sem készült olyan körültekintően és olyan színvonalon, mint a Franklin Társulat. A Kétnyelvű Klasszikusok sorozatát el is indították, abban jelent meg Radnóti La Fontaine-je, amit az én tizenhetedik századi angol költőim követtek volna. Legnagyrátóbb tervük azonban az összes Shakespeare volt, amelyből réges-rég nem jelent meg új kiadás, és közben a fordítások nagyobb része elavult. Az új Shakespeare szerkesztésével Halász Gábort bízták meg. Bevezetésül *Shakespeare sorról sorra* címmel a *Magyar Csillag*-ban izgalmas tanulmánya jelent meg,

amelynek gyakorlati célja az volt: a közvéleményt előkészíteni rá, hogy egy csomó új fordításra van szükség. A szerkesztő meg a kiadó szét is osztotta a lefordítandó darabokat – Radnótira a *Vízkereszt* jutott, rám a *Hatodik Henrik*. Irigyeltem is Miklóst, bár tudtam, hogy kétséges, bírnám-e a *Vízkereszt* bohózáti hangját. Ezzel szemben a *Hatodik Henrik* három részből áll, mindegyik önálló darabnak tekinthető – a legnagyobb tömegű fordítás tehát énra jutott, mintegy tizenötezer sor. De azt is tudtam, hogy a *Hatodik Henrik* nem tartozik a nagy Shakespeare-darabok közé: legkorábbi művei közül való, lényegében dramatizált krónika, és ennek megfelelően zsúfolt és zavaros – egyik levelemben kissé panaszkodtam is erről Weöres Sanyinak. De ő – akire a *Nyolcadik Henrik*-et osztották – lelkes levélben válaszolt, amely szerint ellenkezőleg, örülnöm kellene: a *Hatodik Henrik* Shakespeare legnagyobb műve. Hogy zsúfolt és zavaros? Igen, mint maga a történelem – és általában az élet. Nem hittem a vigasztalásnak. De azért, amikor megkaptam a szerződést, megilletődötten írtam alá: nem ismertem nagyobb költői rangot, mint Shakespeare-t fordítani.

Hogy zsúfolt és zavaros?

Közben, egy-két nappal a *Monádok* emelkedetten kimerítő két karácsonyi éjszakája után, jegyünk volt a Zeneakadémiába. Mari azonban az utolsó pillanatban otthon maradt, nagyon fájt a feje. Nem emlékszem, kik játszottak, mit játszottak. A zene jótékony injekciója ezúttal nem nagyon bírt belém hatolni. Fájt Mari hiánya: jó ideje nem voltam nélküle se színházban, se hangversenyen. Szünetben kedvetlenül ácsorogtam az előcsarnokban, inkább kerülve, mintsem keresve ismerő-

söket. Nehogy váratlanul belebotoljak valamelyikükbe, az előcsarnokban óvatosan a Király utcai kijárat felé furakodtam. Amint a tömeg a bal oldali ruhatárnál ritkulni kezdett, közvetlenül a kijárat üvegajtaja mögött megpillantottam Piroskát. A kijárat lépcsők tetején állt, cigarettázott. A fekete bársonyruhájában volt, hosszan lelógó fekete haja fésületlen, arca fehéren tragikus, az üvegajtónak fordulva befelé nézett, az összezsúfolt sokaságra, de látszott rajta, hogy csak néz, és nem lát semmit, engem sem – olyan volt, mint valamilyen gyászjelentés. Kiléptem és megszólítottam. Tegnap jött meg Miskolcra. Nem, nincs jobban Monori, de neki föl kellett jönnie, egy kis pénzt szerezni – most vagy egy hétig dolgozni fog a műhelyben. Kamillának volt egy szabad jegyünk a mai hangversenyre – elhozták. Néhány percre otthagyták őket, hogy ne kelljen nyugalmat erőltetnie. Megbeszéltük, hogy a következő héten valamelyik este meglátogatom.

Két nap múlva szilveszter volt. Csöndesen és kellemesen töltöttük, olyan csöndesen, hogy éjfél után rögtön lefeküdtünk. Az újév ugyan méghozzá vasárnapra esett, én mégis dolgozni akartam. Alig vártam, hogy nekiugorjak Shakespeare-nek, de szándékosan halasztottam: ünnepélyesen akartam elkezdeni, azonkívül valamilyen gyermeteg babona motoszkált bennem, hogy újévkor biztosan sikerül rátalálni a hangra, sőt hogy akkor majd az egész év Shakespeare jegyében telik el. Felnyitottam, szorongva is, ujjongva is a könyvet, és szembenéztem az első sorral: *Hung be the heavens with black, yield day to night!* Éjszaka, az újév első órájában, elalvás előtt elképzeltem, hogy micsoda gyönyörűsége-

sen nehéz töprengés lesz az első Shakespeare-sor magyar szavait megválogatni és beleszorítani az ötös jambusba. De nem értem rá gondolkodni. Azonnal, habozás nélkül írtam le első Shakespeare-soromat: „No feketedj el, ég, nap, éjre változz!”

Akkor nem gondoltam volna, hogy ez az első sor nem a formai megoldásával, hanem a tartalmával fogja rányomni pecsétjét az egész elkövetkezendő évre. Ehelyett az a majd húsz évvel azelőtti nyár jutott eszembe, mikor apám Kitzbühelben testedzés céljából beíratott egy tenisztanfolyamra. Mennyire örültem neki! Előzőleg sokszor gyönyörködtem a tenispályák játékában, ahogy a fiúk és lányok szívvidító lendülettel ütötték vissza a repülő fehér labdákat. De mikor a nyomukba akartam lépni, szégyenletesen felsültem. Lassú volt a szemem, a kezem, a mozgásom, jóformán egy labdába sem találtam bele. Négy lecke után abbahagytam a reménytelen törekvést, a tanfolyamvezető megkönnyebbülésére és apám bosszúságára. És most, húsz év múlva, megjött a kései kárpótlás: mint próbatevő teniszlabdák, egymás után szálltak szemem elé a kihívó angol sorok, és majd mindegyikét kapásból ütöttem vissza. Mire a Shakespeare-tenisz diadalától kimerülten lefeküdtem, a *Hatodik Henrik* első ötvenhat sora ott sötétlett magyarul a fehér papíron, a szilveszteréjszaka elalvás előtti kételye után azzal a mámoros érzéssel hunytam le a szememet: ez megvan, ez menni fog. Hétfőn természetesen kivillamosoztam Angyalföldre, és estig dolgoztam. De amint hazaértem a Pozsonyi útra, leültem a hosszú, aránylag keskeny, finom, fehér papírhoz – a szakmában kutyanyelvnek hívták –, amiből

Frankl Sándor, mint könyvkötészeti hulladékot, egy egész halommal ajándékozott nekem, és folytattam a fordítást. Aznap, hétfő este majdnem annyival készítettem el, mint újévkor, ötvenkét sorral. Kedden, igaz, csak negyvennégy sort csináltam meg, de szerdán megint ötvenkettőt. Túl voltam hát irdatlan Shakespeare-feladatomban első kétszáz során.

Szerdán éjszaka azonban hirtelen észbe kaptam: hiszen abban maradtunk, hogy ezen a héten fölkeresem Piroskát. Márpedig ha csakugyan látni akarom, sietnem kell: hiszen a hét végén visszautazik Miskolcra. Felhívom előbb, úgy beszéltek meg, de nem volt kedvem a műhelybe telefonálni: tudtam, hogy Monorit szeretik, engem pedig a lehető legrosszabb szemmel néznek. Éppen vízkereszt napja volt, de úgy intéztem, hogy aznap este a Sas utcában aludjak, és korán vacsora után, minden bejelentés nélkül, átszaladtam a Visegrádi utcába. Már az előző nyáron is volt megbeszélts csengőjelem: az *ionicus a minore*. A két rövid, két hosszú csengésem után nem Piroska nyitott ajtót, hanem Panni. De igen, Piroska itthon van, menjek csak be hozzá. Benyitottam, furcsa helyzetben találtam: ablaka alatt állt a rajzasztala, azon meg ő maga sötétzöld festőköpenyben – látszott, hogy alatta jól ki van tömve ócska pulóverekkel –, a lakásban ugyanis, akár a Sas utcában, éppen csak hogy nem volt hideg – egy ideje a gőzfűtéses házakban szigorúan takarékoskodtak a szénnel. Furcsa helyzetben főleg azért volt, mert az asztalra állított székről két karjával fölfelé kapaszkodott az ablak keretén túl, ingatag egyensúlyával még lábujjhegyre is állva az asztalra állított széken, meg sem tudott fordulni a jöttömre,

csak a fejét vetette hátra egy pillanatra. Hamar felfogtam, mi a célja ennek az akrobatamutatványnak: Piroska jócskán elkésve a szobája elsötétítését szereli. Odahaza apám régen elsötétítette a mi egész lakásunkat, nagy kézügyességgel és külön e célra fabrikált berendezésekkel, Marika is a maga szobáját a Pozsonyi úton, ha nem is olyan fényűzően és több ügyel-bajjal, persze az én közreműködésem nélkül – igaz, nem is igényelte a segítségemet: úgyis tudta, hogy semmire sem megy vele. A Visegrádi utcában sem voltam képes egyebet csinálni, mint végigdőlni a nagy rekamién – a szoba egyetlen ülőalkalmatossága a rajasztal tetején szolgált támaszul az egyensúlyozó lábujjaknak –, egyik cigarettáról a másikra gyűjtva, és közben nem győzve betelni Piroska előnytelen helyzetének és ruházatának látványával.

Ezek közül az előnytelen ruhadarabok közül a legföltűnőbb a lábbelije volt, amelyik mintha egy bakancs és egy mamusz házasságából született volna – nem mertem megkérdezni tőle, hogy nevezik. De a legelőnytlenebb a harisnyája volt, az a barnás-szürkéslila flórharisnya, mely a műselyem harisnya illúzióját keltette volna, ha nem lett volna olyan otrombán szegényes, hogy ne mondjam, prolis kinézetű. És mégis, ez a piszkos színű harisnyapótlék, az egyensúlyozásban és kapaszkodásban a bokától a combig feszülve vonzóbban hozta ki Piroska erős-karcsú lábának szinte klasszikusan arányos izomvonalait. A szerelés munkája elhúzódott – itt nem volt leleményes találmány, ami megkönnyítette volna, mint a Sas utcában vagy a Pozsonyi úton: könnyen ki lehetett találni, hogy Piroska, Miskolcra fölzaladván, hevenyészve beszerezte, ami a boltokban még kapható

Piroska
előnytelen
helyzetben

A jó öreg
rekamié

volt, azaz a legolcsóbb sötétkék papirost, amelyennel a tankönyveket szokták bekötni az iskolásgyerekek, azokat illesztgette össze zsinegek és szögek segítségével – sokszor úgyse fogja használni ezt a rozoga papírberendezést, elvégre másnap vagy harmadnap Miskolcra utazik, és ki tudja, mikor tér vissza onnan.

Végre mégiscsak sikerült leeresztenie a hevenyészett papírrédőnyt. Most már a széken állva megfordult, felém. Fölnyújtottam a kezemet, hogy lesegítsem a székről. Mamuszbakancsával hangtalanul toppant le a rajzasztalra. Karomat megint fölfelé nyújtva átfogtam a dereka alatt, még mindig a segítség szándékával. De a lesegítés helyett inkább lerántottam – vagy ő dőlt bele a fáradtságtól önkéntelenül az altesti karolásomba? –, elég az hozzá, hogy a balul sikerült lesegítésből együtt csúsztunk, estünk a rekamiéra. De csak egy-két percig maradtunk összegubancolódva. Én, azt sem tudva, mit teszek, kibontakoztam a gubancból, és leráncigáltam a festékfoltos zöld vászonköpenyt. Mire ő felpattant, és egy pillanat múlva a szoba hátsó sarkában lerántotta bakancsszerű mamuszát, és mire észbe kaptam, ruhátlanul állt előttem. Vajon miért sietett úgy? Talán mert nem akarta elszalasztani az alkalmat, vagy talán egyszerűen szégyellte a szedett-vedett gönceit – nála ezt sohasem lehetett tudni. Persze akkor nem gondolkodtam ezen – természetesnek találtam. Éppolyan magától értődően dobtam le én is a ruháimat, és kiéhezetten vetetük magunkat a jó öreg rekamiéra. Minden várakozás nélkül – de minden kétely nélkül is – fogtam a dologba, és végeztem, ahogy a testünk adta végezniem.

Aztán sokáig nem szóltunk egy szót sem. Csak ami-

kor ő fázni kezdett, akkor húzta ki alólunk a zöld kockás pokrócot és terítette ránk. Hamar megmelegedtünk. Akkor cigarettára gyújtottunk. Nem szóltunk egymáshoz egy szót sem. Kezdttem nézni is a mellettem fekvő testet – láttam a furcsaságait, az egyenlenségeit. Nem gondoltam, hogy a világ legszebb asszonya lett az enyém. Aztán helyette inkább magamba néztem. És nem éreztem se diadalt, sem áhítatot. Sem lelkifurdalást. Hát mit éreztem? Azt, hogy minden rendben van. És hogy mi sem természetesebb ennél.

Nem a világ
legszebb
asszonya

Szóval, gondoltam késő éjszaka hazafelé menet, amivel a Fő utcában és a veszprémi Petőfi Szállóban kudarcot vallottam, az most meglett. Ujjonganom kellett volna, de nem ujjongtam. Inkább csodálkoztam, ha visszagondoltam: erre törekedtem, ezzel próbálkoztam olyan hiába? Mi volt itt a nehézség? Hiszen most megy ez, mint a karikacsapás. Ujjonganom kellett volna. De nem ujjongtam, belül sem. Hiszen ő sem látszott boldognak. Igaz, láthatóan kipihente az elsötétítés fáradalmait. És arca nem volt olyan sápadtan feldúlt, mint egy héttel azelőtt a Zeneakadémiában, inkább élénken, sőt vidáman járkált a lakásban. De azért az is látszott az arcán, hogy nagyobb gondok várják – ez csak egy derűs epizód volt a folytatólagos fájdalomban.

Én sem gondoltam, hogy komoly fordulat következett be az életemben. Hiszen Piroska másnap visszautazik Miskolcra, Monorihoz – isten tudja, mikor jön újra Pestre, és egyáltalában látjuk-e még egymást valaha. Egyszerűen az történt, hogy kiegyenlítettem valamit, ami – ellentétben a könyvelés törvényeivel – egyképpen szerepelt a folyószámlám Tartozik és Követel oldalán.

17. VASÁRNAPI REGGELI

Célra törő
folyamatosság

Azért ez nem egészen így volt. A *Tartozik és Követel* nem ad rá magyarázatot, mégoly szabálytalanul alkalmazva sem. Mert ha testünk vízkereszti, beteljesülést hozó rögtönzése a széles rekamién csakugyan váratlanul és véletlenül fellobbant merő esetlegesség volt, hogyhogy másnap már természetesen illeszkedett a mi három és fél évvel azelőtt kezdődött csapda-kapcsolatunk szeszélyeivel is célra törő folyamatosságába? És ha, mint a Visegrádi utcai ház kapuján kilépve hittem – sőt mondhatnám, reméltem –, csakugyan egyszeri, folytatás és következmények nélküli rögtönzés volt, miért, hogy másnap éjszaka, vagyis a vízkeresztet követő éjszaka már Piroskáról álmodtam, a búbos fejről, a nyakába hulló fekete hajáról, a szerelemben felvillanó szeméről? Amikor fölébredtem, visszagondoltam, hogy miről is szólt az álom. De nem, nem történt benne semmi, csak Piroska szeme villámlott zöld fénnel, ígéretesen is, baljóslatúan is.

És ettől az ígéretes és baljós Piroska-képtől álmomból felébredve sem tudtam végleg megszabadulni. Nappal persze nem értem rá az éber álmodozásra: reggel kapkodva készültem, hogy ne nagyon késsek el az irodából, a gyárban erős napunk volt, onnan meg siettem a gépírónómhöz, aki közel lakott a Berlini térhez. Két-három órán át diktáltam neki, aztán nekivágtam a sötéten zuhogó esőnek – enyhe és esős telünk volt abban az évben –, az Újlipótváros gyéren világított utcáin át a Pozsonyi út felé. Ahogy a Visegrádi utcán siettem keresztül, hirtelen megláttam – vagy látni véltem – az

ismerős erkélyt az ötödik emeleten, és rajta azt az alakot, aki három napja mellettem feküdt a széles reklamién, holott jól tudtam, hogy két napja Miskolcon van, és persze azt is, hogy ha történetesen otthon volna is, aligha állna ki meztelenül a zuhogásban a sötét erkélyre. Bosszankodva siettem haza a Pozsonyi útra, mert *haza* még mindig oda mentem. Akkor már úgy osztottam be, hogy egyik nap Friedellt diktáltam, másnap meg Shakespeare-t fordítottam. A következő nap tehát Angyalföldről megtérve nekiültem a *Hatodik Henrik*-nek, és nem panaszkodhattam: hatvan sort csináltam. És fordítás közben megint az a kép; de nem egészen, mert nemcsak a felnagyított arckép tolakodott a szemem elé, vagy mögé – mert néha lefeküdtem néhány percre pihenni –, olyankor behunytam a szememet, és nemcsak az arcát láttam, hanem a testét is ruhátlanul vagy a legkülönbözőbb téli és nyári öltözetekben és helyzetekben, úgyhogy föl kellett hagynom Shakespeare-rel, és mintegy kényszer alatt (és abban a titkos reményben, hogy megszabadulok a kísértő képtől) gyorsan megírtam egy rövid verset:

*A szivarfüstön át,
Az esti ködön át,
A téli holdpárákon át, az esőfátylon át,
Az első álom könnyű, bizonytalan,
Zöldarany
S bíbor meg ében
Jelenetében,
S ha számvetés meg fordítás között
Tíz percre ledülök,*

Mit számít?

*És hálót sző a pók, a fáradt agy,
Mindig te vagy
A szép zöld dongó, akit megfogok,
A lehetetlenség, mely fellobog,
És te vagy minden kép és gondolat
Húnyt szempillám alatt.*

Aztán elaludtam. A kísértetképtől persze nem szabadultam meg végleg, időnként felbukkant az újlipótvárosi utcák zuhogástól fénylő feketeségében, vagy néha álmomban is. Utóbb már nem is védekeztem ellene. Kinek árt? Marikának? Elvégre nem is tud róla. Piroskának? Miskolcon? Ott nem ér rá kísértetet látni. Meg aztán, ha Monori felgyógyul, most már kétségkívül férjhez megy hozzá, ha másért nem, becsületből meg szánalomból – de nyilván vannak rá, még mindig vannak egyéb okai is. Hát nekem? Egy kis romantika – átmenetileg? Mert hiszen mindent, az egészet átmenetinek tekintettük akkor. Sokat beszéltek abban az időben, azaz suttogtak inkább Kállay „hintapolitikájáról”. Egy kicsit mindnyájan a hintázás állapotában éltünk annak az évnék az elején, ki így, ki úgy. Nekem például voltak napjaim, amikor merő lehetetlenségnek tartottam, hogy a magamfajta túlélje azt az égszakadást-földindulást, amivel ez a téboly végződni fog, valószínűleg itt a Dunamedencében. Akkor meg mit számít, miről ábrándozom addig titokban? Más napokon viszont úgy láttam, történhet ez is meg az is – mármint nem a háború végkiemenetelével, csak a mi sorsunkkal kapcsolatban –, bekövetkezhetnek a legváratlanabb fordulatok, amik esetleg megoldhatják az én függőben lévő szerelmi életemet.

met – vagy annak a hiányát. Akkor meg mit számít, hogy mély titokban miről ábrándozom?

Ez a magánhintázás persze ugyancsak függvénye volt a nagypolitikának – már amennyire a mi politikánk egyáltalában *nagy* lehet. Az év kezdetének legnagyobb hadi eseménye kétségkívül az volt, hogy az angolok és amerikaiak megkezdték ázsiai offenzívájukat, és hamarosan kikergették a japánokat mindazokból a szigetekből és országokból, amiket azok Pearl Harbor után sebtiben megszálltak. De ez távoli esemény volt, minket közvetlenül az érdekelt, ami a közelünkben történik, ami *felénk* történik. Márpedig az oroszok ugyan áradatszerűen törtek felénk, mégsem olyan gyorsan, mint ahogy szerettük volna: a németeknek sokszor sikerült feltartóztatni őket, és huzamosabb állóharc szakította félbe az előnyomulásukat – alig győztük kívánni. Minket a baloldalon eléggé elcsüggesztett, az ország más politikai tájain viszont nyilván erőre kapott az a remény, hogy ha a németeknek még mindig ennyi erejük van, talán meg is fordíthatják a háborút, vagy legalábbis elérhetik azt a patthelyzetet, amit Illyés csak néhány hónapja jósolt nekem a Flórenc kávéházban.

Olaszországban is a partraszállás után csak sokára és nagy vérvesztéssel tudtak zöld ágra vergődni a szövetségesek, miközben a német Skorzeny bravúrával fogságából kimentett Mussolini örjöngve végeztette ki mindazokat, akik szabadulni akartak tőle. Ezek a déli nehézségek viszont azoknak a reményeit hűtötték le, akik a balkáni partraszállásban bizakodtak, amikor is az angolok és amerikaiak előbb érhetnek el hozzánk, mint a Vörös Hadsereg. Azt persze nem tudtuk, amit jóval

a háború után olvashattunk Roosevelt fiának emlékirataiban, hogy a balkáni partraszállás Churchill kedves terve volt, hogy Sztálin viszont konokul ellenezte, és a vitát az amerikai elnök döntötte el azzal, hogy Churchill ellenében Sztálin pártjára állt. Még kevésbé sejtettük, amit az előző fejezetben is jeleztem, Juhász Gyula új keletű felfedezését: hogy azon túl a balkáni partraszállás emlegetése a szövetségesek részéről merő csali volt, azzal a céllal, hogy Románia és Magyarország a titkos béketárgyalásaikkal rábírják a németeket e gyanús országok megszállására, vagyis néhány német hadosztály lekötésére.

De azért a mi nagy hintánk egyre gyakrabban és egyre nagyobbakat lendült a kényelmesebb irányba, vagyis arra, amerre többször lehetett lassítani – azaz nem hátra, hanem előre. Mondanom sem kell, hogy *előre* nekünk a háború és Hitler végét jelentette. Tudtuk persze, hogy a nagy doni összeomlás után maradt még egy kis magyar hadsereg Oroszországban, de az nem harcoló, csak – *csak!* – megszálló hadsereg. Azt viszont nem tudtuk, hogy Horthy levélben kérte Hitlert, küldje haza ezt a rosszul felszerelt hadsereget a magyar határra, ahol szükség lehet rá, de Hitler ehhez nem járult hozzá, ellenben megígérte, hogy ellátja fegyverzettel és fölszereléssel – amit persze nem tett meg. Azt sem tudtuk, mi, tájékozatlanabbak, hogy ki mindenki tárgyal a semleges államokban az ország áhított kiugrásáról. Még kevésbé sejtettem – hiszen Kállay dörzsölt, ügyes kezű ember hírében állt –, amit Barcza Györgynek, a kormány svájci tárgyaló megbízottjának emlékirataiban olvastam nemrég: „Kállay ezen egész politikája, mely a németektől

való eltávolodásra és a szövetségesekhez való kontaktusok létesítésére irányult, technikailag helytelenül és dilettáns módon volt megszervezve és keresztülvive.” Pedig tudhattam volna, hogy a magyar alkatnak nem erős oldala a konspiráció, akár tizenhetedik századi főurakról, akár a két háború közötti illegális kommunis-tákról legyen is szó.

De azért nagyjából, kicsire nem nézve, úgy vettük, én legalábbis, mintha abbahagytuk volna a háborút, és már csak a végkifejletre és az ítéletre várnánk – mert hogy lesz ítélet, abban nem kételkedtem. És mégis, kezdtem nyugodtabban járni az elsötétített pesti utcákon. És könnyősebben. Ehhez kétségkívül hozzájárult, hogy már jó ideje senkit sem hívtak be munkaszolgálatra. Különben is, az alkalmatlansági bizonyítvánnyal – vagy ahogy szélteben-hosszában mondták, a „diliflepnivel” – aránylag biztonságban érezhettem magamat. Az is megnyugtató, hogy úgysem tehetnék semmit. A végkifejlet, ha a németek megpróbálták is néha feltartóztatni, megbízhatóan dübörög felénk – semmivel sem tudnám siettetni a dübörgését. Marika és Piroska között is – különböző okokból – tétlenségre voltam kárhozattva. Egyvalami akadt, amiben az én tevékeny közreműködésem is számított. Igyekezni kellett, ha azt akaruk, hogy Friedell kultúrtörténete a végkifejlet előtt megjelenjen. Gyorsan gyúrtam hát a felvilágosodás fordítását: naponta tíz-tizenkét oldalt is diktáltam belőle. A Pharos Kiadó fiatal vezetője, Szécsi Jancsi idegeskedett, hogy lekéssük a kellő pillanatot: elhatározta, hogy nem várjuk be a végét, hanem ami kész, máris megjelentetjük. Kiadhatta volna a három nagy kötetes mű első

Ötven-hatvan
visszaütött
labda

harmadát is, helyett úgy határozott, hogy nyolc-tíz könyvből álló sorozatban jelenteti meg – talán mert egyelőre nem volt rá elég pénze, vagy még inkább, mert ódzkodott a hatalmas kötetektől, a Pharos-könyvek puha kötésű, viszonylag kis méretű, jól forgatható alakzata mellett maradt. Az első kötet nyomdában volt már, korrigálva, sőt írtam is hozzá egy rövid bevezető tanulmányt, amelyben ismertettem Friedell módszerét, annak rokonságát a konferálás művészetével, még a szerző személyét is, főleg a halálát; hogyan ugrott ki bécsi ablakán a németek bevonulásakor merő tévedésből, továbbá Friedell módszerét és a középkor meg az újkor határát is felvázoltam. De persze a legfőbb cselekvési lehetőségem mégiscsak a *Hatodik Henrik* maradt. Ámbár isten tudja, mennyi volt abból is a magam tudatos tevékenysége: fordítás közben még mindig úgy éreztem, hogy félig öntudatlanul pattantom vissza a sorokat a Shakespeare-tenisz labdaterén, a finom fehér kutya nyelven. Be is vezettem azt az új szokásomat, hogy ha délután Friedell fordítását diktáltam is, este még nekiültem Shakespeare-nek, és ha csak húsz sort sikerült megcsinálnom, annak is örültem, – de néha ötven-hatvan visszaütött labda volt a játszma eredménye.

Egyszer azonban, valamelyik hét derekán lemondtam a gépirónót, és nem vettem elő a Shakespeare-kutya nyelvet. Elkapott egy vers, szokatlan erővel, nem tudtam egyébre gondolni. De most nem azért vettem elő, hogy netán gyönyörködjem benne, hanem csak azért, mert jobban rögzítette a Piroskával kapcsolatos homályos érzéseimet, mint az emlékezetem. Már a gyárban, a napi munkám közben elkezdett alakulni, aztán, ahogy

a Berliini térről hazafelé baktattam a Pozsonyi útra, lassanként jelentkeztek belőle szavak, sorok, rímek. *Márciusi eső* – ezt a címet adtam neki. Nagyjából azokat a villanásokat akarta hálójába fogni – mert már a *vers* akarta, nem én akartam –, amiket heteken át esténként a Szent István körúton és az újlipótvárosi utcákon caplatva magamban éreztem – vagy láttam? –, az egyszerűség kedvéért mondjam úgy, hogy megfigyeltem:

Szerelmes
vers?

*Galléromba víz csöpög, zizeg
A függöny, lent a sárcipő
Cuppog a tócsában – milyen romantika!
Elmúlt séták fanyar hangjaira
Utal ez a filozófus idő.
Meglátogassalak? Minek?*

Szerelmes vers volt? Ha igen, épp eléggé csüggedt, sőt baljós. „Fenyegető keleti kard / Fejünk fölött e szerelem”, írtam benne többek között. Szóval a *Márciusi eső* kétséggkívül megint szerelmes vers volt. De szerelmünk első igazi testi beteljesülése után is – a Visegrádi utcában – még mindig inkább az elmúlt nyarat, a *Fanyar szonettek*-et folytatta, semmint szerelmemnek ujjongó nyitányát, a *Minden jelben gázeljét*:

*Csúnya vagy? Szép vagy? Magyarázhatatlan.
Hol így, hol úgy villant elem a perc.
Görbe vonal? Kihívó, szép szeszély?
Fondorlatok, Ezeregyéj...
Mindent elvesztesz, mindent visszanyersz.
Sötétség szikrázik hajadban.*

Minden
függőben

És a vége a versnek éppúgy függőben maradt, mint a mi
baljós szerelmünké:

*Árnyék a világ, de téged
Áruló, bűnös tűzjelek
Villantanak föl bennem és előttem.*

Így hát, bár mindent függőben hagyott, valamit mégiscsak megrögzített ez a vers. Azt, hogy ha testünk Visegrádi utcai kalandja után nem tapasztaltam is lelkipurdalást, a nyomában keletkezett – vagy újjászületett – szerelemnek a felszikrázását akkor, a vers írása idején már bűnnek tudtam. No és mellesleg azt is rögzítette, hogy márciusban még mindig esett az eső. És csakugyan, ha visszanézek azokba a hetekbe, mintha nem csupán a tisztázatlan szerelemtől lennének homályosak, hanem a hol hidegebb, hol melegebb, de folyamatos zuhogástól is. Már úgy látszott, mintha a tavasz is szakadó esővel akarna kezdődni. De nem, a következő hét elején kisütött a nap, és mindjárt meleg sugárzással. Budapest fölragyogott. Hiszen én ezt sem zártam ki a *Márciusi eső* lehetőségei közül – mindjárt a második szakaszában ezt írtam: „A zörgő eső hosszú fátylai... / Mögötte már aranyban vár a mi / Kegyetlen kerítőnk, a kikelet.” Csak abban tévedtem, hogy az eső mögül betörő tavasz minket fog összekeríteni Piroskával. Engem inkább Marihoz kerített, aki ugyancsak fölragyogott a kora tavasz arányában. Egész héten gyönyörködtem benne, amint ide-oda cikázott az iroda meg az üzem között – egy nagy francia szállítás adatait kellett összeszedni a számlázáshoz –, vagy este a Pozsonyi úti pamlagon olvasott

a lazacszínű pongyolájában, amit még Piroska választott neki kérésemre, első karácsonyunkra.

Az első
tulipánok

Szombaton munkaidő után, mielőtt hazamentünk, szétnézett a Pozsonyi úton a titkos beszerzési forrásai között. Pesten akkor furcsa helyzet volt. A szaporodó szabályozások és tiltások folytán a közellátás szűkös és vigasztalan volt, de ha valakinek jó kapcsolatai voltak vidéken – és Marikának majd minden héten küldtek csomagot Kondorosról –, mindent megkaphatott. Ha pedig a pesti boltokban is voltak összeköttetései, és nem sajnálta a pénzt – márpedig Marikának nemigen volt hajlama takarékosagra –, ritkaságokhoz is hozzájuthatott, feketén persze – mi például még mindig angol teát ittunk.

Míg ő a Pozsonyi út ismerős csemegeboltjaiba kukkantott be, én a Rudolf téren ácsorogtam, és örültem a rég várt napsütésnek. Hirtelen megláttam a Szent István körút sarkán egy virágáros asztalán egy csomó tulipánt. Azt hiszem, az első tulipánok voltak azon a tavaszon, legalábbis amit én láttam – igaz, Angyalföldön nemigen lett volna alkalmam észrevenni őket. Egyelőre még elég drágák voltak, de azért kiválasztottam egy lilás-rózsaszín, hatalmas példányt Marinak – bár neki nem volt különösebb érzéke a virágokhoz. De ezúttal nagyon megörült a mintapéldánynak, talán szerelmem megújulásának jelképét látta benne. És joggal – nagyon szépnek találtam azon a hétvégén. Nem is volt kedvem dolgozni, ehelyett elővettem a Franklin kétnyelvű klasszikusai közt frissen megjelent Tacitust, és abba merültem, elégedetlenül az új fordítással, amely ugyan megkönnyítette az eredeti szöveg megértését, de meg-

nehezítette, hogy stílusának a lényegét is élvezzem. Egy óra alatt azonban belejöttem az olvasásába, és megint megállapítottam, hogy Tacitus a próza teteje, énnekem Proustnál is fontosabb – igaz, hogy a tíz év óta tapasztalt történelem többet értetett meg abból, amit mondott, és viszont, újraolvasása is hozzásegített, hogy felfogjam azt, ami körülöttem történt a világban. (Hát még azt, ami a következő évtizedekben történendő volt!)

Vacsoránk után szokásom szerint megint leültem Shakespeare mellé. Ezúttal kivételesen nem volt hozzá türelmem, néhány sornál tovább nem jutottam. Korán feküdtünk le, vidám várokozással, ahogy régóta nem. De sokáig voltunk ébren: megismételtük a szerelemnek mindazokat a játékait, amiket két év alatt kitaláltunk és gyakoroltunk. Csak éppen a csattanó maradt el. Mégis boldog voltam. Úgy látszik, van ilyen szerelem is, gondoltam, és én beérem vele, ameddig Mari beéri. És egyelőre minden jel arra vallott, hogy beéri: jókedvűen ébredt, és azzal, hogy nagyon éhes. Ki sem akarta várni, míg borotválkozom és tusolok: éhen hal addig, inkább majd reggeli után. Így hát alig értem rá fogat mosni, máris megterítette az asztalt. És mi mindent rakott rá! Nálunk a vasárnapi reggeli mindig is főétkezés volt, ebédpótló, olyan későn került rá sor, de ezen a vasárnapon Mari kivételes fényűzést fejtett ki. Kényelmesen, sokáig reggeliztünk, ő a lazacszínű pongyolájában, én csak a hálóingemre kaptam fel a nadrágomat. Feléig sem jutottunk el az asztalon felhalmozott javaknak, mikor csöngettek. Mi abban az időben egyedül éltünk a Pozsonyi úti lakásban, mert Kun Miklóst éppen valahová a Dunántúlra osztották be körorvosnak, és édes-

anyját is magával vitte. Én nyitottam ajtót – Alapi Jancsi állt előtte, a színész, feldúlt arccal. Gyorsan betessékeltem. Amikor meglátta az asztalunkat, ziláltsága harsány hahotává szélesedett.

– Óriási! – kiáltotta. – Az ablakuk alatt vonulnak a német tankok, ők pedig libamájat esznek!

De azért nem állta meg, hogy kabátját levetve le ne üljön az asztalhoz. Az én emlékezetemben a rá következő események elhomályosították annak a boldogan kezdődő reggelinek a képét, de Alapira olyan mély benyomást tett az a rakott asztal, hogy máig sem felejtette el, mi volt rajta. Íme hát az ő rögtönözve fölvetett, de mindmáig megőrzött leltára: vaj, méz, dzsem, tojás, libamáj – de nem ám konzerv, hanem friss libamáj, amit Marika szerzett Angyalföldön, és szombaton megsütötte –, és ami a legjobban meglepte Alapit, helyben kicsavart citrom és narancs – mert akkor még nem ismertük a tartósított gyümölcsleveket –, nem is tudom, hogy jutott hozzá Marika. De ha Alapi nem is bírta ellenállni a mi lucullusi asztalunknak, éppen csak hogy kószolgatott belőle, nem volt türelme többhöz. Engem is rá akart beszélni, hogy hagyjam abba, siessünk le. Én azonban ezt kereken megtagadtam, azzal, hogy nincs az a német hadsereg, amelynek a kedvéért lemondanék erről a szép asztalról, ha már Marika ennyit fáradt vele. Alapi erre fölpattant és fölkapta a kabátját.

– Vén hedonista! – hurrogott le bőszen. És joggal, mert ő még csak huszonhat éves volt, én meg már harminchárom. – Legalább ne borotválkozz, mert akárhányan jöttek is, nincs az a német hadsereg, amelyik estig tudna parádézni neked a Lipót körúton.

És felháborodottan faképnél hagyott. Én meg tovább csipegettem a reggelit, becsületből – bár pontosabb szó volna: önbecsülésből –, de korántsem azzal az étvággyal, ahogy nekifogtam. Kis idő múlva az én türelmem is elfogyott. Szót fogadtam Alapinak, nem borotválkoztam, csak megmosakodtam, és kettesben leszaladtunk. Ragyogó tavaszi vasárnap volt. Úgy látszott, Alapinak nem volt igaza: ahogy végeláthatatlan sorban gördültek, ameddig a terepet a szemünkkel befoghattuk, a Margit hídon át a Berlińi térig, mintha nem fogynának ki németből és tankból akkor sem, ha éjszakáig „parádéznának” a Szent István körúton. Ami azt illeti, szép kis parádé volt, igazi szövetségesi bizalommal – hiszen még mindig a szövetségeseink voltak –, amely bizalom ágyúcsövek alakjában nyúlt ki minden tankból jobbra és balra a bámulókra. A bizalom jelei voltak a vissza-visszatérő szépszámú harci repülőgépek is, olyan alacsonyan szálltak, hogy szinte súrolták a házak tetejét meg a Margit híd korlátait. Pedig, ahogy Alapi reggeli közben tájékozott, éjszaka kettő óta, mikor a határt átlépték, semmi ellenállással sem találkoztak. Sőt, fűzte hozzá rosszkedvűen, sok helyen valószínűleg örömmel fogadták őket. Ahogy a Szent István körút kétágú sorfalán átfutott a szemem, ilyesminek nem láttam nyomát. Igaz, a Lipótváros, az Ó is, meg az Új is, politikailag nem volt jellemző területe a fővárosnak. De ahogy körülnéztem, nem sok zsidó fejet láttam. Mégse mosolygott senki. Néhányan komoran bámultak maguk elé, legtöbben azonban összeszorított ajakkal, rezzenéstelen arccal nézték a hadoszlop vonulását. Alighanem igaza volt Von Weichs vezértábornagynak, a „hadművelet” parancsnokának – az ő egy-

korú feljegyzéseiben olvastam nemrég ezt a mondatot: „A lakosság nagy általánosságban közömbös.”

Ki hiszi el?

Hát én? Félttem? Megijedtem? Egyelőre még nem értem rá. Abban biztos voltam, hogy új korszak kezdődik. Mindenekelőtt abban, hogy nem írhatok olyan verseket, mint eddig írtam. Ez homályos gondolat volt – semmi esetre sem azt jelentette, hogy másról kell írnom, inkább azt, hogy másképp. A következő gondolatom az volt, még mindig ott álltomban, hogy Marikát itt kell hagynom. Nem kétes, hogy ezek után teljes szigorúságukban fogják bevetni nálunk is a nürnbergi törvényeket, és mi lesz, ha egy éjszakai razzia – mert ilyenekre is el lehetünk készülve – ágyban talál bennünket, és akkor ki hiszi el nekünk, hogy éppen csak azt nem követtük el abban az ágyban, ami a voltaképpeni büntetőeljárás tárgyát képezi.

Mindeközben megbabonázottan néztem a német tankok szünni nem akaró vonulását. Én nem voltam ott, amikor tizenkilencben a román csapatok bevonultak Budapestre – a németek voltak az első idegen hadsereg, amelyet a városomban láttam. Hirtelen az jutott eszembe, amit Babits mondogatott csüggedten a lengyel összeomlás hírére a Dunacorso kávéházban: „Három hét alatt ki lehet rádiózni egy nemzetet a térképről.” Itt pedig nem egész egy nap alatt rádiózták ki. Hiszen már az is szégyen, hogy itt állunk és nézzük őket. Úgy lett volna illendő, ha üres városba vonulnak be.

– Mit állunk itt? Gyerünk már haza! – fordultam Marikához, mintha éppen ő akarta volna látni a német tankokat. Hazaérve rögtön előhozakodtam a ter-
vemmel.

– El akarsz menni? – kérdezte rögtön, összehúzza a szemét.

– Nem érted? Rajtam úgysem lehet segíteni. Téged nem akarlak bajba keverni. Velem úgysem érsz semmit.

– Bízd rám. Nekem jó vagy úgy, ahogy vagy. Bolond lennék a németek kedvéért elválni tőled.

Nem sokáig huzakodtam. Borotválkoztam és zuhanyoztam. Aztán – mi mást is tehettem volna? – megint nekifogtam Shakespeare-nek. Ezúttal jobban ment, lefordítottam negyvenhat sort. Aztán megint elfogott a türelmetlenség: hát bolond vagyok én, hogy itt görnyedek a fehér kutyanyelv fölé? Erre ráérek, ha már ki se mehetek az utcára. Marihoz fordultam, hogy öltözzünk fel, és ameddig lehet, utoljára menjünk el valamilyen elegáns helyre vacsorázni. Mari persze örömmel fogadta az ötletet – de hová? Nem jutott eszembe más, csak a Lúdláb Királynő, ahol négy évvel azelőtt vacsoráztam először Karolával. Üres villamoson utaztunk a Déli vasúthoz. A Lúdláb Királynő majdnem tele, az ablak melletti hosszú asztal üres, de fenntartva. Mi a fal melletti sarokban ültünk le egy kisebb asztalhoz. Körülnéztem, zsidó kinézetű párt vagy társaságot nem láttam – igaz, a Lúdláb Királynőbe nem is igen jártak zsidók. Nemsokára bevonult egy nagyobb társaság, a hosszú, üres asztalnál foglaltak helyet, csupa szmokingos férfi és estélyi ruhás nő. Kisvártatva három német tiszt lépett be az étterembe. Mióta újra kiléptünk a Pozsonyi útra, nem láttam németet, igaz, magyarokat is alig – mintha azóta csakugyan kiürült volna a város. Ezekről is látszott, hogy csak úgy betévedtek az étterembe. Egy-két évvel azelőtt olvastam valahol, hogy amikor a francia

összeomlás után az olaszok is hevenyében hadat üzentek és átsétáltak Nizzába, az első este néhány olasz tiszt betért egy zsúfolásig teli kávéházba, mikor is a pincér elkiáltotta magát: „Helyet a győztes uraknak!”, mire a vendégek felugráltak, és elhagyták a kávéházat, úgy-hogy az olasz tisztek leülhettek az üres teremben. Persze a Lúdláb Királynőben kár lett volna ilyesmire számítani. Nehéz volt őket a zöld egyenruhájukban tárgyilagosan tekintenem, mégsem gondolhattam egyebet, mint hogy értelmes arcuk van, és civilizált modoruk. Nyugodtan étkeztek, ők sem gondolhattak mást, mint hogy itt mindenki szívesen látja őket, elvégre szövetségesünk, akik megvédenek minket a bolsevizmustól.

Nem sok idő múlva a túlnani hosszú asztalnál fölemelkedett egy szmokingos úr, pohárral a kezében. Nagy, testes alakja, kihúzott dereka, vastag szemhéja mögül kicsillanó apró szeme ismerős volt – hát persze, Csontos. Többször láttam őt, néha lenyűgöző nagy szerepekben, olykor meg a szüleimmel, közhelydarabokban, sőt, ha jól emlékszem, operettekben, de akkor is, amit ő csinált a szerepéből, mindig egyszeri és magasrendű volt. Kit köszöntött fel? Kihez beszélt és miről? Nem lehetett tudni, nem nézett lefelé, az asztalok mellé, senkire. Fölemelt fejjel inkább messzire nézett, egyenesen a három zöld egyenruhás tiszt irányába, de azzal a színészi mutatványnak is beillő kettősséggel, hogy ráncos arca egyszerre volt haragosan kitiltó és nézett el a fejük fölött gőgös semmibevevéssel. Lehet-e, hogy tudatosan szerepet játszott? Nem lehetetlen. Persze az is lehet, hogy öntudatlan színészi ösztönével rátalált arra

Rendszerető
németek

a néhány perces történelmi szerepre, amit a sors és a véletlen osztott rá.

És az nem lehet, hogy az egész jelenetet én láttam bele Csontos arcába? Dehogynem. Hiszen olyan jólesett – ha úgy tetszik, *volna* –, hogy egy színész, akiről úgy tudtam, hogy egy őrmester fia, mindenesetre viszonylag alulról jött, ilyen igazi úr tudott lenni, és legalább ezen a kamaraszínpadon valamit pótoltt abból, amit az úri Magyarország elmulasztott a világ előtt eljátszani. És ha *lehetett* ezt a némajátékot beleláttni, már az is Csontos színészarcának a dicsőségére szól. Azon az éjszakán énnekem ő volt Magyarország.

18. CSILLAGTALANUL

Másnap reggel szokásunk szerint előbb zuhanyoztam, csak aztán keltettem föl Marit, nehogy elkéssen a Giraudból. De azért egész idő alatt haboztam, vele tartsak-e. Félttem. Hiszen úgy lehet, megkezdődött már az a jelenség, amit a tizenkilences kommün bukása után – jól emlékeztem a felnőttek beszélgetésére – eufemisztikusan „atrocitásoknak” neveztek, amikor is a zsidó kinézetű férfiakat, ugyancsak egykorú, szépítő szóval „inzultáltak”, ha ugyan nem végeztek velük, mint a móri borke-reskedő unokabátyámmal. De megfeledeztem róla, hogy ezúttal nem randalírozó magyar „különítményesek”, hanem rendszerető németek vonultak be a városunkba. Kiléptem az erkélyre: a Rudolf tér szakasztott olyan képet nyújtott, mint máskor, a villamosok jártak, az emberek is nyugodtan mentek munkába vagy a dolguk

után – csak éppen az idő romlott el este óta, hideg szél fújt, és kezdett havazni. Marika különben is lebeszélte róla, hogy otthon maradjak: kár a dolgoknak elébe menni, mondta, várjak, míg megtiltják, hogy az utcára kilépjek, együtt különben sem lehet semmi bajunk, a gyár pedig aránylag a legbiztosabb hely. Mielőtt indultunk volna, megszólalt a telefon: Szécsi Jancsi volt az, a nyomdából hívott fel, azzal, hogy megjelent a Friedell első kötete, ott vannak a könyvek, de darabonként ki kell tépni belőlük az én előszavamat, mert félok, hogy különben elkobozzák – akarok-e most bejönni a tiszteletpéldányaimért? Akkor már elment a kedvem az egész megjeleléstől – mondtam, hogy nem sürgős, elég, ha alkalomadtán hazaküldi a nekem járó példányokat. De arra mindezenetre jó volt a telefonhívása, hogy végleg eldöntse a kimenetelem kérdését: ha Szécsi Jancsi, aki zsidó volt és eddig is annak számított – hiszen ezért kellett neki nemes Szabó Fróreich mint stróman – ilyen mozgékonyan intézi ügyeit, nekem sem kell közvetlen veszélytől tartanom.

És csakugyan, a villamosút Angyalföldre ugyanúgy folyt le, mint máskor, csupán egy kissé komorabban: senki sem beszélgetett senkivel, az emberek összeszorított ajakkal ültek a helyükön, vagy állva kapaszkodtak a fogantyúkba. A gyárban is a szokott kép fogadott: az üzemben közönyösen dolgoztak a munkások, Törökné hetykén dirigált, katonának behívott férje helyett is, az irodában Pathó Ilona szorgalmasan könyvelt, de közben időt szakított rá, hogy Icuskát korholja, az pedig igyekezett neki visszafelelelni, többnyire hiába. Csak a főnöki szobában gyűlt össze Giraud úr, Steuer, a cég-

vezetőnk és Mauthner őrnagy úr, megvitatni az eseményeket. Amint megérkeztem, engem is behívtak, de nem egyéb célból, mint hogy én is részt vegyek a közös ijedelemben és felháborodásban. Aztán hamarosan átérttek ugyanarra, amiért Szécsi Jancsi, szakítva megrogzott szokásával, olyan korán bement a nyomdába: menteni, ami menthető. Legfontosabb e mentőtevékenységek közül az volt: minél gyorsabban útnak indítani a nagy francia szállítmányt, még mielőtt a németeknek netán eszükbe jut lefoglalni.

De nemcsak ilyen tetemes tételek képezték tranzakció tárgyát. Azon a hétfőn és az elkövetkező napokon a vonalunk állandóan foglalt volt, hol minket hívtak, hol Giraud úr, az őrnagy úr, de leginkább Steuer úr és Hegedűs úr, az utazó képviselőnk (magyarul vigéc) – aki azonban a német megszállást követően nem szállt ki vidékre – nyaggatta a telefont, leginkább mégis Neufeld úr, a fő libamájszállítónk, aki most általános ügyintézőnkké lépett elő, néha meg a felesége helyettesítette, aki nagyon elegáns asszony volt, az irodában sem vetette le a perzsabundáját – amit indokolt is az egyre sűrűbb havazás –, azzal a huncutul csinos arccal, amit akkoriban pikánsnak neveztek. Ebből a lázas távmentésből, átirányításból, ide-oda rendelkezésekből óhatatlanul meghallottunk mi is egyet-mást a közös szobában. A telefonutasításokban olykor érthetetlen vagy a mondatba nem illő szavak is előfordultak – hamarosan megsejtettem, mikor van szó valutáról, mikor Napóleon-aranyokról vagy ékszerekről. Gondoltam is, hogy elég nagy elővigyázatlanság ez a jóformán nyílt vagyonmentés, hiszen ha én félig odafigyelve is kitaláltam, miről

van szó, a könyvelésben éles eszű Pathó kisasszony még biztosabban érti, mire megy a játék. Amikor pedig már Neufeldék nem is pénzről, hanem közérthetően holmiról, bundákról, cipőkről, vég szövetekről tárgyaltak, Csértótiné bandzsa szeme is gonoszul villant meg.

Hazaérve a Pozsonyi útra, természetesen – mi mást is tehettem volna? – megpróbáltam folytatni a *Hatodik Henrik*-et. De néhány sor után abbahagytam, nem volt hozzá türelmem, elővettem Tacitust, azt olvasgattam. Közben a szemem rátévedt a tulipánra, amit két napja vettem Marinak. Gondolkodás nélkül jutott róla eszembe két sor: „Az asztalon hivalkodik / A rózsaszínű tulipán.” Aztán tovább írtam, tizenkét sor lett belőle, és így végződött:

*Úgy várok, mint perónon utazásra,
És kezemben elegáns útitáska
Tacitus új, kétnyelvű kiadása.
Tömeg tolong. Kaján rikkancs rikolt.*

Másnap már annyira megnőtt a bátorságom, hogy el mertem szakadni Marikától, ha nem is hosszú időre, és nem is messze: két házzal odébb mentem föl Radnótihoz, akit előző nap már felhívtam a Giraud ritkán szabaduló telefonján, éppen csak egy percre, meggyőződni róla, hogy neki sem esett baja. De most nem az életbenmaradási esélyeinkről beszéltünk, hanem a székelyenről, hogy a németek Hegyeshalomtól Budapestre háborítatlanul vonultak, itt pedig minden szerkezet azonnal a rendelkezésükre áll. Buta tréfája a történelemnek, hogy a végső reményünk Horthy, aki az utóbbi időben

Mi mást is
tehettem
volna?

mintha kezdene észre- vagy legalábbis önérzetre térni. Azt is Miklóstól hallottam, hogy a németek már kezdik összefogdosni a nevezetes baloldaliakat és a tekintélyes zsidókat, sőt a konzervatívokat, köztük néhány grófit is, de azt is, hogy Bajcsy-Zsilinszky rálőtt a németekre – igaz, a Gestapo emberei is eltalálták őt. Meg azt is, hogy a németek kinevezték a Zsidó Tanácsot, amelynek afféle hajtószíjszerepet szánnak a németek és a zsidók között a Gestapo utasításainak a végrehajtásában. Azt is hozzátette, hogy véleménye szerint ez éppolyan kollaborálás, mint a magyar közigazgatási szerveké. És ki más lett volna az újonnan kinevezett Zsidó Tanács elnöke, mint a hitközségé, a dúsgazdag Stern Samu? Miklós ebből is azt a következtetést vonta le, hogy a kapitalizmus törvényei a hitlerizmusban, a végső pusztításban és pusztulásban is érvényesek. De a legfontosabb, amit Miklóstól megtudtam, a német gázkamrák és haláltáborok híre volt. Ő is csak nemrég hallott róluk, és most sietett tudata terhét a legapróbb technikai részletekig megosztani velem. Egyébként, tette hozzá, ezekből a táborokból fog kialakulni a kapitalizmus legtökéletesebb változata, melyben már nem kell a végsőkéig kizsákmányolt munkásokat hasznavehetetlenségük után, bármilyen nyomorúságosan is, táplálni és elpusztítani, hanem egyből elpusztítják őket.

Mire megint kiléptem a behavazott Pozsonyi útra, még csak alkonyodott – a tavaszi napéjegylenlőség éjszaka követte. Miklós híreitől olyan fatalizmus vett rajtam erőt, amely inkább növelte, mintsem csökkentette bátorságomat: rászántam magam, hogy meszebbre távolodom Marikától, és megnéztem a szülei-

met – akikkel telefonon már beszéltem. Azzal a hírrel fogadtak, hogy Bélát is elfogták, még az első este. Őt semmi esetre sem a baloldalisága miatt vették őrizetbe, bár igaz, hogy a Tanácsköztársaság bukása után több kommunistát is védett, de hát az utolsó köztük alighanem az én Szepesi Imre barátom volt, és annak is már tizenhárom éve. Csak Ránki György könyvéből tudtam meg, hogy a Gestapo oly módon egészítette ki foglyainak számát, hogy egyszerűen a telefonkönyvből írt ki címeket – talán Béla is így került horogra. Minthogy ő számított a család legfőbb eszének és támaszának, elfogatása még mélyebbre süllyesztette lelkiállapotukat. Nem mondhatom, hogy szüleim csüggedése és ijedelmek különösebben megrendített. Két nap óta abban a tudatban éltem, hogy így vagy úgy, mindnyájan pusztulásra vagyunk ítélve. Ebben a tudatban inkább vigaszomra szolgált, hogy Évi, a húgom, már több mint fél éve nem él, és legalább neki nem kell megtennie ezt a gyalázatos utat a halálig. Ezen az estén, hazatérve a Pozsonyi útra, már könnyű volt elmerülni Shakespeare-ben: hetvenhét sort sikerült fordítanom belőle.

Csalódásra ébredtünk: Horthy kinevezte a kormányt. Az elnöke Sztójay, az addigi berlini követ, tagjai, talán az egy Csataj, a honvédelmi miniszter kivételével, csupa hétpróbás németbarát. Így hát Horthy mégis beadta a derekát – tudhattuk volna, kár volt az illúziókért. Bélát viszont kiengedték a fogságból, azáltal, hogy bevásárlották – vagy kinevezték? – a Zsidó Tanácsba, és ez alól már nehezen lehetett volna kibújni. Felhívtam a gépirónőmet is, akivel még az elmúlt héten abban állapodtunk meg, hogy legközelebb szerdán diktálok neki, de bizo-

Mindegy már

nyosra vettem, hogy ilyen körülmények között nem lesz kedve írni. Tévedtem: azt mondta, jobb dolga úgyszólván, pénzre meg szüksége van. Engem Szécsi Jancsi továbbra is sürgetett, azt mondta, a németeknek talán csak hetei vannak, és amint kitakarodnak Pestről, azonnal folytatja Friedell kiadását. Én ugyan nem hittem benne, hogy első dolgunk lesz az ilyesféle könyvek megjelentetése, de jólesett megint a felvilágosodás korába merülnöm, így hát aznap is lediktáltam a szokott adagomat.

Mióta a németek bevonultak Pestre, egy percre sem jutott eszembe Piroska. Aztán, ahogy a hótól fehérlő sötétségben a megszokott úton hazafelé baktattam, hirtelen szembeviláglott az arca, és két sor lopódzott ki fejemből: „Rád gondolok most is, mikor / Szégyenhalált tapint az ujjam...” Fölérve percek alatt lefirkáltam, úgy, hogy Mari ne vegye észre, egy húszsoros verset. Így végződött:

*Nem nézhetsz énrám, messze vagy,
De szemedtől vagyok ma bátrabb.
Milyen fekete a hajad,
És milyen büszke hosszú hátad!*

*Olyan fehér a homlokod,
Az arcod olyan gyöngye rózsza...
Sötétedik. Rád gondolok.
És mindegy már, hogy tudsz-e róla.*

Megírtam hát az első szerelmes versemet, azóta, hogy a német tankok végigvonultak a Szent István körúton, és a bombázóik ott keringtek a fejünk fölött. Semmit

sem gondolkodtam rajta, mintha egyenesen a töltőtől-lamba csúszott volna valahonnan. Csak amikor titokban elővettem a firkámat, akkor kezdtem gondolkodni az egyik során: „De szemedtől vagyok ma bátrabb.” Hogy képzeltem ezt, akár öntudatlanul is? Hogy Miskolcra ídelátom Piroska szemét, amibe vízkereszt óta nem nézhettem? Hiszen volt, amikor hosszabb ideje se találkozhattam vele, mégis bármelyik pillanatban fel tudtam – vagy tudtam volna – idézni a vadzölden villámló szemét. De azért belevillanhatott ebbe a sorba egy pillanatra egy másik szempár is. Az Etié. Amelyik a színében, formájában, elhelyezkedésében, kifejezésében annyira más volt, mint a Piroskáé. De valamiben egyek voltak. Mindkettő nagyon bátor szem volt. Bátor és bátorságra szorító. Etivel és Piroskával az embernek össze kellett szednie magát, velük nem lehettem gyáva.

Félni csak Marikával – a pontosabb rag a *nak* volna: csak Marikának félhettem. Féltam is, bátran és felszabadultan, már egy órával a versem lejegyzése után. Nem mintha persze Marika nem lett volna bátor. De ő nem főlsegett fejjel, összevont szemöldökkel volt bátor, hanem a legcsekélyebb elszánás nélkül, öntudatlanul, úgyszólván önkéntelenül, annyira, hogy esze ágában sem volt a gyávaságot megvetni, inkább ösztönös anyai – még mindig kislányosan anyai – gyöngédséggel vont a szívére. És minthogy nekem ebben az állapotomban erre a gyávaságot elringató gyöngédségre nagyobb szükségem volt, mint a mégoly szenvedélyesen „megvalósuló” testi szerelemre, ha valamelyik ezeregy-éjszakai dzsinn, azok közül, akikről valaha a Gyár utcai lakás úriszobájának perzsaszőnyegén hasra fekve olvastam,

azt kérdezte volna, kivel akarom eltölteni ezt az éjszákát, Marival-e vagy Piroskával, most, néhány órával azután, hogy a Piroskához írt szerelmes versemet lejegyeztem, habozás nélkül azt feleltem volna: Marikával. Aminthogy nemsokára le is feküdtünk. Sokáig voltunk ébren, mégsem gyújtottam villanyt, szeméremből: szégyelltem a megállíthatatlan remegésemet. Pedig hiába, hogy Marika nem látta, annál inkább érezte, mert egy mást ölelve feküdtünk. Ő aludt, mire megszűnt a szégyenletes remegés. Ma már azt hiszem, ez volt a legszerelmesebb éjszakánk.

A félelemről másnap írtam egy tizenkét soros verset – pontosabban szólva a biológiai tüneteiről. A következő napon a téma tovább is foglalkoztatott. A gyárba érkezve, még mielőtt a főnökség jött, suttyomban írtam egy szonettet, amelybe már erőteljesen belevegyült az, amit Miklós közölt velem a német megsemmisítőtáborokról: „De végzetem modern mocsokba ránt / A gázkamrák s a klórmész korszakában.” De belejátszott az új Tacitus is, amelyből naponta elolvastam néhány oldalt. Mert így kezdtem a szonettet:

*Tiberius kifinomult korát
Kívánom egyre vissza mostanában,
Az egyszerű és ártatlan halált,
A mérgeket s nyitott eret a kádban.*

És így végeztem:

*Gépkocsi berreg. Beteg idegek.
Ha összefognak, mit készítenek
A német rendszer és magyar bitangság?*

Aztán elgondolkodtam a *bitangság* jelzőjén. Mert a hitlerizmus tagadhatatlanul *német* rendszer. De minek a bitangságot megneemesíteni azzal, hogy magyarnak mondjuk? Petőfi ebben is pontos volt, mikor a bitang szó elé a *sehonnai*-t helyezte jelzőnek. Végül némi habozás után a magyart kihúztam, és azt írtam föléje: *honi*. „A német rendszer és honi bitangság.” Így szabatosabb lett.

Ezzel a félelmet jó időre „kiírtam magamból”, ahogy mondani szokták. De az ujjamban – vagy a töltőtollamban – még viszkedett az írhatnámság. Aznap különösen élénk volt a gyárban a mentési tranzakciók telefonforgalma. És miután sikerült a félelmet egyelőre kituszkolnom a szervezetemből, ezt a lázas és rejtjeles üzletelést a pusztulás pitvarában olykor már némi humorral is tudtam nézni. Aztán arra gondoltam, hogy amikor egymás után írom ezeket a verseimet, lényegében ugyanazt csinálom, amit ők: a biztos halál előtt megpróbálom behajtani a magam veszendőbe menő tálentomainak legalább a kamatait. Erről meg az jutott eszembe, hogy André Chénier is a lefejeztetése előtt verseket írt – és milyeneket! – a Saint Lazare börtönben. Ahol bizonyára nemcsak azt a szép fogolylányt ismerte meg, akiről a legnépszerűbb elégiáját írta, hanem egyúttal egy csomó arisztokrata bugrist, abból a fajtából, amit világéletében megvetett, akkor azonban a rájuk váró halál sorsközösségében óhatatlanul bizonyos kényszerű együttérzést fakasztott benne. Végül azt is hozzágondoltam, hogy akármilyen élet lesz itt a háború után, az akkoriak szemében én is éppúgy a régi világhoz fogok tartozni, akár Neufeld úr. Hát ezeket az észleléseimet írtam meg este

Neufeld úr

egy harmincsoros versben. Eredetileg azt a címet adtam neki: „Neufeld úr” – hiszen így kezdődik: „Neufeld úr még a telefont nyaggatja egyre.” Később azonban *Ancien régime*-re változtattam – hiszen így fejeztem be:

*Még elérik a németek,
Ha folytatják, hogy én, no meg
A kövér Neufeld úr – ki hinné? –
Míg a halálra készülünk,
Mégiscsak együtt szépülünk
Groteszk és bús ancien régime-mé.*

Az addig lejegyzett verseim közül még ez volt a legkerekesebb egész – a maga furcsa módján. De ennek nem tulajdonítottam fontosságot. Tény azonban, hogy kezdtem örülni ezeknek a versjegyzeteimnek. Nem törődtem vele, hogy jók-e, nem is törekedtem arra, hogy jó vagy pláne *szép* verseket írjak. Minek is? Ezeket a verseket már nem küldöm el Illyésnek, de még Örleynek sem. Zelknek megmutatnám, de ő Zuglóban él Irénnel, telefonja sincs. Miklós, igaz, a szomszédban lakik, bármi-kor felszaladhatnék hozzá, mint ahogy már másodszor is benéztem egy kurta látogatásra, de röstelltem volna neki megmutatni az új versféleségeket: ő annyira műközpontú, hogy semmi megértéssel sem viseltetnék az ilyen hevenyészett sorok iránt. Nem, ezeket a verseimet senki sem fogja látni, velem együtt pusztulnak el. Akkor hát miért örültem nekik? Mert volt mivel fölülkerekednem a félelmemen. Ez a tudat öröme volt. De mélyebbről is fölbuzgott az öröm. Fölbuzgott, mint egy forrás – és csakugyan egy elfalazott, bővizű forrás szaba-

dult ki és tört föl bennem ezekkel a versekkel. Valamilyen közvetlenebb, természetesebb módszer. Gondoltam, hogy a fajsúlyuk valószínűleg kisebb, mint a régebbi, nehezebben kitermelt verseimé. Ezeket nem kellett érlelni, ellenkezőleg, azon hevenyében le kellett csapni a könnyedén fölbukkanó sorokra, vagy igen, *ötlet*-ekre, hiszen olykor egy-egy ötletből születtek, mint például az *Ancien régime*. El is gondolkodtam rajta, minek nevezzem őket. Alkalmi verseknek? Azt sem kelene szégyellnem, elvégre Goethe, ha jól emlékszem, valahol úgy nyilatkozott, hogy az ő legtöbb verse *alkalmi* vers. Leginkább talán a *Zeitgedicht* elnevezés illett rájuk, ezt a fogalmat gyakran emlegették a Hitlerét megelőző weimari korszakban – meg is vetettem érte, bár Heine politikai verseire is alkalmazták.

Egyelőre nem sokat törődtem az elnevezéssel, írtam tovább az új módszerrel a verseimet. Mint ahogy szerdán a félelemről, a német bevonulás hétfordulóján a gyűlöletről. Így kezdődött: „Tíz évig tartó székrekedés / Volt ez a gyűlölni nem tudás.” Hat szakaszon keresztül sodródtam gyűlöletem gyorsuló hullámain, de mire odáig értem: „Úgy tört rám ez a gyűlölet, / Mint új szerelem vagy új ifjúság”, elszégyelltem magamat, és hirtelen viszolygással befejeztem:

*Vagy maga a betegség? Hirtelen
Eszemre ébrednek:
Csak megfertőzött szervezetem
Keres ellenmérgeket?*

Klasszikus
villoni
formában

Aztán megírtam a *Budapest balladájá*-t. Ez megint kerek egész, magában is megálló darabja lett a sorozatnak – nem csoda: volt némi éresi ideje, hiszen a németek bevonulását írtam meg benne, meg aztán a klasszikus villoni formában, eleget gyakoroltam öt évvel ezelőtt. Ezt még Radnótinak is meg mertem mutatni – tetszett neki. Tőle hallottam különben, hogy még az elmúlt héten fegyveres fegyenc lázadás tört ki a sátoraljaújhelyi börtönben, magyarokon kívül a legkülönbözőbb nemzetiségűek is részt vettek benne – persze leverték. Bajcsy-Zsilinszky Endre pisztolylövésein kívül ez volt az egyetlen érdemleges ellenállás a német megszállás óta. Azt azonban, hogy Hack Győző, az a szovjetrajongó fiatalember, akit Karoláéknál megismertem, ugyancsak részt vett benne, csak néhány év múlva tudtam meg, amikor már olvastam feltűnően újszerű regényét, a *Heliané*-t, amelyet már Határ Győző néven tett közzé.

Közben a legkülönbözőbb rémhírek keringenek Pesten, nagyobb részük azonban hamarosan igaznak bizonyul, tovább folynak a letartóztatások, naponta jelennek meg tiltó rendeletek, többnyire a zsidók ellen, de nemcsak ellenük, mert noha nem zsidó háztartási alkalmazottat csak a zsidók nem tarthattak, nem szövetséges rádióadásokat a nem zsidóknak is tilos volt hallgatni. Hamarosan kormánybiztost neveztek ki a sajtóügyek élére, Kolozsváry-Borcsa Mihályt, akinek a neve addig teljesen ismeretlen volt a civilizált világban. Egyik rendelet megszüntette a zsidók sajtókamarai (és színművészeti, filmművészeti) tagságát – engem ez nem érintett, mert úgysem voltam tagja a sajtókamarának. Az meg természetes volt, hogy már az első nap rengeteg

lapot és folyóiratot tiltottak be, köztük persze a *Magyar Csillag*-ot – furcsa is lett volna, ha a *Nyugat* utóda megjelenik a német világban. De aztán mégis megjelent az április elseji száma, szokása szerint néhány nappal korábban – mert a tilalom idején már kint volt a nyomdából. Csak évek múlva tudtam meg, hogy már a tizenötödiki száma is ki volt nyomva, csak befűzve nem volt még – Illés Bandi nekem is szerzett egy példányt a megmaradtakból.

Az elseji számból engem Rónay György remek tanulmánya érintett a legszemélyesebben – Halász Gábor cikére válaszolt, amely megint csak a mi nemzedékünket csépelte-csepülte. Ebben a cikkében Rónay olyasmiket hozott föl a mi nemzedékünk védelmére, mint a forma öntudatos művészete, a tartózkodó intellektuális hősieség, amely legyőzi „a lazaság ihletbeli anarchiáját”, a mi líránkat föl kell törni, mint a dióhéjat. És főként a fegyelmet, az értelmet és formait, hirdette mint legfőbb erényünket. Hiszen két héttel azelőtt még én is lelkesen követtem volna, aminthogy elvileg most is egyetértettem vele. Akkor hát mi feszélyezett a cikkében? Az, hogy a hirtelen felbuzgó forrás vize kisodorta belőlem azt a nagy fene fegyelmet, és már nem bántam egy kis laza ihletbeli anarchiát, a dióhéj-fegyelem helyébe némi közvetlenséget. Kezdtem úgy érezni, hogy a németek, miközben végleg leigázták az országot, felszabadították bennem a költőt. Sőt, erőt adtak hozzá, és kedvet is, hogy kibírjam a megpróbáltatásokat, és minél tovább tudjam folytatni a magam verses leletnaplóját.

Együttal persze éltem tovább a hivatalnokéletemet, sőt, Friedellt is tovább fordítottam: ötször diktáltam

Honneur au
malheur

a gépírónmnek, néha még túl is teljesítve a szokásos adagomat. Legközelebb a hó utolsó napjára voltunk megbeszélve. De nem találtam otthon, a háziak – mert albérletben lakott – azt mondták, elköltözött, fogalmuk sem volt, hova, üzenetet nem hagyott. A Friedell-fordítást ezzel abbahagytam. Azon meg, hogy a gépíró nő ilyen hirtelenül és nyomtalanul eltűnt, nem csodálkoztam: akkor már megjelent a rendelet a sárga csillagról – bizonyára az elől akart elbújni.

A rendelet még a hatágú csillag színárnyalatát és a pontos helyét is rögzítette: kanárisárgának kellett lennie, és a szív fölött kellett viselni, a tanúsítványosoknak is. Ekkor ébredtem rá, hogy éppen április elseje van. Mentem el is kezdtem egy verset: „Április. Furcsa tréfa járja: / Szívem fölött kanárisárga / Csillagot illik hordanom.” A következő napokban szakaszonként folytattam, keserűen és maróan. Vasárnap a Sas utcában ebédeltünk. A többes szám Marikát jelenti, akit szüleim sokkal szívélyesebben fogadtak, mint annak idején Etit; anyám, ahogy a későbbiek bizonyították, őszintén, apám azonban olyan elragadtatottan, mintha egy gróf-kisasszony kezét nyertem volna el. A sárga csillag szóba sem került: apám átallta volna ilyen előkelő menyasszony előtt ezt a csúnya tréfát említeni, anyám viszont egyelőre föl se fogta, mi készül.

Hétfőn a gyárban csak Icuska, Csértótiné tekintett ránk leplezetlen kajánsággal, Pathó kisasszony az *honneur au malheur* komorságával jött oda hozzám, és szorította meg a kezemet. Steuer férfiásan viselkedett, azt mondta, semmi sem fontos, csak hogy életben maradjunk, míg a németeket kiverik innen – már nem tarthat

soká. Egyébként hozott magával egy darab kanárisárga vásznat – nem tudom, honnan tett rá szert –, hogy egy munkásnővel megvarrassa a csillagját, mert, úgymond, ő nem fogja pártolni a Zsidó Tanács üzletét – tudvalevően a készen kapható sárga csillagokat Eichmann utasítására a Zsidó Tanács hozta forgalomba. Marika rögtön fölajánlotta, hogy ő is varr nekem egyet, de én nem teketóriáztam annyit a sárga csillaggal, hanem hazafelé menet vettem belőle rögtön hármat – mert persze a Szent István körúton három alkalmi árus is kínálta őket –, egyet a másik ruhámra, egyet meg tartalékba, bár, gondoltam, nagy optimizmusra vall azt hinni, hogy még szükségem lesz tartalékra. Este felugrott hozzám Radnóti azzal a javaslattal, hogy másnap induljunk kettesben egy utolsó körsétára a Belvárosban, mert ő aztán csillaggal nem lép ki az utcára. Én persze megígértem neki. Másnap el sem indultam a Giraud-ba, hanem felhívtam Steuert, és elkértem tőle a napot, nyíltan elárulva, hogy mire. Ismerte, olvasta, becsülte Radnótit –biztatva engedett el. Átvágtunk a Kossuth Lajos téren, az Erzsébet téren és ki a Bécsi utcán a Kossuth Lajos utcába, ott egy darabig fel-alá sétáltunk, aztán be az Egyetem utcába, föl a Franklinhoz, ahol annyi jó barátunktól és függőben lévő munkánktól, kedves tervünktől kellett búcsút vennünk, megöleltük Péter Bandit és Komor Bandit, Zádor Anna könnyes szemmel kísért ki, aztán bementünk Schöpflinhez, vagyis Aladár bácsihoz, aki majdnem egyformán szeretett mind a kettőnket, a magányos pici szobájába. Száraz szemmel, de megtört hangon bocsátott utunkra. Aztán végigmen-tünk a Váci utcán, persze lementünk a Duna-partra, és

Idétlen
cinizmus

a korlátnak támaszkodva sokáig bámultuk Budát. Végül Miklós megkérdezte:

– Nem jönne föl Sík Sándorhoz?

– Szívesen – feleltem, egy percnyi tétovázás után, mert korántsem voltam vele olyan atya–fiú kapcsolatban, mint Miklós.

A professzor a rendházában húzódott meg, a piaristáknál, oda mentünk föl hozzá. Magányosan ült egy karosszékekben, a jöttünkre felállt, és kitárt karral, halál-sápadtan lépett elénk. Miről is beszéltünk az alatt a fél óra alatt? Persze a hadi helyzetről és a politikai fejleményekről. Amikben a professzor és tanítványa teljesen egyetértett. Azért mondom ezt ilyen kívülállóan harmadik személyben, mert én csak tessék-lássék vettem részt a beszélgetésben. Elterelte róla figyelmemet a helyzet és a három ember, aki részese: három hívő katolikus, egyikük a rendjének fekete csuhájában, akiknek holnaptól fogva zsidó csillagot kell viselniük, és most, míg igrészenek civilizáltan politizálni, mindegyikük a másnapi megalázó próbatételre gondol. Amikor felálltunk búcsúzni, Sík Sándor is felállt, és azt mondta:

– És most megáldalak benneteket.

Miklós azonnal ügyesen letérdelt, én tétován követtem – erre nem voltam elkészülve. A professzor fölénk tartotta kezét. Az áldás szövegére nem emlékszem, azt hiszem, már akkor sem tudtam rá eléggé figyelni: félszégem és ügyetlenségem idétlen cinizmusba csapott át – szerencsére csak önmagamban. De azért maradt belőle valamilyen kitüremkedő csökevény is, mert miután hallgatagon lebaktattunk a lépcsőn, a kapuban a napfénybe jutva megszólaltam:

– Azért komikus egy jelenet volt.
 – Nem tudom, mi neveléséget találhattál benne
 – válaszolta Miklós megrovóan és szomorúan. Nem is folytattuk a búcsúsétánkat, hanem felültünk a tizenhatosra – akkor még az járt a Duna-parton –, és némán bámészkodva utaztunk a Margit hídig. Ott még egy búcsúszerbartást végeztünk el: utoljára beültünk a kis Ilkovitsba. Miklós a feketéhez elfogyasztotta a szokásos két minyont, ezúttal én is ettem egyet, mintegy kiengesztelésül – ő is annak fogta fel. De nem tértünk vissza korábbi érzékeny kedélyállapotunkhoz, hanem arról beszélünk, hogy a következő közös munkánk Laforgue verseinek fordítása lesz. Elváláskor csak futólag búcsúztunk el, mert hiszen ha Miklósnak föltett szándéka is, hogy sárga csillaggal nem lép az utcára, én kénytelen vagyok csillagostul szaladgálni a városban, és majd csak meglátogatom őt.

Este Marika fölvarrta a csillagot a felöltömre. Természetesen együtt vágtunk neki az útnak, szokásunk szerint kissé elkésve. A Szent István körúton láttunk sárga csillaggal nőket is, de a villamoson a Berliini tértől a Béke térig én voltam az egyedüli megjelölt utas. Mari mosolyogva ült mellettem, néha egy-egy kérdéssel fordult hozzám, csak hogy az összetartozásunkat jelezze. De az első szavaira egy szót sem tudtam felelni. Csak nyitogattam a számat, de hang nem jött ki rajta, az egész helyzet képe olyan képtelen volt, hogy azon sem csodálkoztam volna, ha a többi utas hirtelen föláll, rám veti magát, és agyba-főbe ver. De a kocsi képe semmilyen előjelét sem árulta el ennek a lehetőségnek. A férfiak, munkások, hivatalnokok, bizonytalan foglalkozású polgárok, sőt

Hát mégsem

egy-két lumpenproli kinézetű egyed is fegyelmezetten, közönyös arccal állt vagy ült a helyén, újságba mélyedve, vagy halkán beszélgetve. Olykor egy-egy nő kíváncsian rám nézett, ilyenkor igyekeztem a pillantásukat határozottan viszonzni, mire lesütötték a szemüket. Végül már elfogulatlanul tudtam felelgetni Marinak. De azért örültem, amikor a Béke téren leszálltunk, és egy kis tavaszi levegőhöz jutottam.

Most még a gyári próbatétel volt hátra. A munkások azonban addigra, úgy látszott, megszokták a csillag látványát, mert az udvaron éppen áthaladók föl sem néztek, míg a jó napotjukat elmorogták. Amikor az irodába benyitottunk, Steuer éppen kilépett a főnöki szoba ajtaján. Rám nézett, és fölkiáltott:

– Hát maga minek tűzte ki azt a sárga csillagot? Ki akarta próbálni, milyen érzés? Vagy nem olvasta a reggeli lapot?

Nem, nem olvastam. A Sas utcába még mindig járt újság, de eszembe sem jutott, hogy a Pozsonyi úton is előfizessenek valamilyen leprával fertőzött sajtótermékre. Különben is reggel rendszerint elkéstünk, úgyse jutott volna rá idő. Délelőtt az irodában szoktam átfutni valamelyik lapot, mindegy is, melyiket – egyik sem kurtította meg öt percnél többel a munkaidőmet. Márpedig az ötödiki lap, a reggeli, kiegészítést, valójában helyesbítést közölt a csillagrendelethez, amely szerint a tanúsítványosoknak és a keresztény lelkipásztoroknak nem kellett viselni. Maga Pathó Ilona jött az ollóval, kabátomról a csillagot levágni.

Első gondolatom az volt: Sík Sándornak hát mégsem kell sárga csillaggal járni-kelni. A második az, hogy

Miklósnek tovább tart az önkéntes szobafogsága. De nem szeretném azt a látszatot kelteni, mintha a lelkiismeret-furdalásom elfojtotta volna az örömet. Vagyis az *öröm* nem pontos szó, távolról sem. Örömről semmi okom sem volt. Csak föllélegeztem – *csak!* –, de hiszen ez volt a legtöbb. Lemúlt egy elviselhetetlen nyomás – a szívemről? – inkább az agyamról, és igen, a gyomromról. Milyen jó, hogy nem olvastam a reggeli lapot: a Margit hídtól Angyalföldig tartó út nélkül sohasem tudtam volna meg, milyen érzés sárga csillaggal járni az emberek között.

Aznap nem sokat dolgoztam a Giraud-ban. Mert ha az öröm nem is szabatos szó arra, amit Pathó Ilona csillagomtól szabadító keze nyomán éreztem, valamilyen fel lazult kedélyállapot mégiscsak mutatkozott az elmém-ben – mintha becsíptem volna. Akkoriban még különböz – többségükben elvi, de mindenestül botorul korlátolt – gátítások miatt sohasem ittam pezsgőt, csak tizenhét év múlva rúgtam be először pezsgőtől, még hozzá franciától. De visszatekintve úgy látom, csak pezsgőtől jelentkezik az agyban olyan emelkedett szellemi imbolygás, mint amelyet én észleltem aznap önmagam-ban. Én mindig is tudtam, hogy nem tartozom a látomásos költők előkelő köréhez, azon a napon mégis képek vetültek a szemem elé, igaz, bár földöntúli, de érzéketesen földhözragadt képek. Kassáknét láttam a szentendrei kertben, a Hertl-villa teraszán, a gyönyörű testét fürdőtrikóban, ahogy a nyugágát közelebb húzza az enyémhez, és rám függeszti sötét szemét, úgy kérdezi meg, hogy fontos-e nekem a zsidó vallás. De aztán úgy is láttam, hogy huncutul néz rám azzal a nagy szemével, és

Kassákné
a szentendrei
kertben

diadallal, mintha csak utólag megkérdezné: „No, ugye? Látod? Hát nem jó tanácsot adtam?” Aztán Etit láttam azzal a szomorú mosolyával, ahogy csak ő tudott mosolyogni, mintha csak ő, aki önmagán nem tudott segíteni, ő jött volna el, segíteni rajtam, és mintha nem is Pathó Ilona vágta volna le rólam a csillagot, hanem ő simítana végig a szívemen, és attól tűnne el róla a sárga folt, és már csak eltűnőben láttam meg a kezét – amelyik csontkéz volt!

Hát ezért volt, hogy aznap nemigen tudtam sokat dolgozni a Giraud-ban. De hazaérkezve dolgozni akartam: még befejezetlen volt az a versem, amit négy napja kezdtem el, amikor a sárga csillagról szóló rendeletet olvastam az újságban, és négy hatsoros szakaszával el is készültem, csak az utolsó hiányzott. De képtelen voltam megcsinálni: a különböző állapotok váltakozásának sokkhatása még nem múlt el. De másnap este már kijózanodva ültem neki. Öt nappal azelőtt azzal a tudattal fogtam hozzá, hogy én is viselni fogom a sárga csillagot – ezt a tudatot az utolsó szakaszban is fent kellett tartanom. Ez lett a vége:

*Nem azokét, akik ma hordják:
Foltom alatt hordom az ország
Egész nagy, sárga szégyenét.*

Azt hiszem, ha nem próbálom ki, ahogy Steuer mondta, milyen érzés a sárga csillagot viselni, aligha tudtam volna az *Április*-t így befejezni. Ezt az utolsó szakaszt már nem azzal a könnyed lazasággal írtam, ahogy az elsőt elkezdtem. A sárga csillag lemúltával az a tudat

ébredezett bennem, hogy ez a kivételezettség kötelez, hogy amit önkéntelenül és minden kitűzött cél nélkül kezdtem, azt immár eltökélten folytassam, vagyis megírom ennek a korszaknak, helyesebben állapotnak a verses krónikáját, pontosabban a magam verses naplóját ebben a helyzetben – már ameddig élek. Azt hiszem, nem annyira ebből az eltökélésből, inkább a helyzettel járó nyugtalanságból eredt a versek nemének változása: nem is törekedtem bennük formai vagy gondolati egészre, többnyire egy-egy hirtelen ötletből fakadtak, nem is futotta belőlük sokra, legtöbbje négy- vagy hat-soros volt. Ötletverseknek is nevezhetném őket, de még találóból volna, ha bökverseket mondanék, akkor is, ha tartalmuk és hangjuk nem szatirikus, hanem tragikus. Legtalálóból műfajuk az volna: tragikus bökversek. Volt nap, hogy ötöt megírtam belőlük, de együttvéve sem tettek ki hatvan sort.

Verses naplóra gondoltam, nem krónikára. Eszem ágában sem volt, hogy verssel kövessem a fontosabb eseményeket. Nem lettem riporter, lírikus maradtam: arról írtam, ami énvelem történt, amit láttam, gondoltam. Két nappal a sárga csillag premierje előtt az angolok először bombáztak bennünket, azaz Csepelt és Pest-erzsébetet, ezernél többen haltak meg. Én nem láttam a bombázást – nem tudom, hol tartózkodtam éppen. Annyi bizonyos, hogy nem mentem le a pincébe – a bombáktól féltem a legkevésbé. Csepelen, Erzsébeten se jártam soha. Még alig negyedéve olvasta fel Radnóti Komor Bandiéknaál azt a nagy és nagylelkű versét az ország várható bombázásáról, amit a vendégek nagy része olyan hevesen kárhoztatott, csak Tolnai Gábor

meg én álltunk Miklós mellett – de most, amikor az ország végleg a németeké lett, már nem voltam benne bizonyos, hogy még mindig fenntartás nélkül tudnék-e azonosulni az álláspontjával.

A második légitámadásra már jól emlékszem. Fényes nappal történt, a szó szoros értelmében, mert közben szépen kitavaszkodott, a nap ragyogott, az ég tavaszian kék volt, nappal már kabát nélkül jártunk. Amikor megszólaltak a szirénák, felugráltunk és kimentünk az udvarra – azt mondták, ott biztonságosabb, mint az épületben, mert ha oda csap a bomba, ránk omlik. A gyárnak nem volt légoltalmi óvóhelye, pincéje persze igen, de távolról sem olyan komfortos, mint a Klauzál utcai, ahol hajdan a csomagolás folyt. A munkásnők nagy része oda vonult le, Pathó kisasszony és Icuska, bár láthatóan fintorogva, közéjük vegyült. Mi férfiak az udvaron ácsorogtunk, sőt, amint a gépek megjelentek fölöttünk, néhány munkás fölmászott az üzem lapos tetejére. Engem is hajtott a kíváncsiság, és követtem őket – már nem emlékszem, létrán-e, vagy valamilyen lépcső vezetett-e föl. Marika is jött a nyomomba – oda-fenn ő volt az egyetlen nő. Nagyon sok repülő szállt el fölöttünk, hol rajban, hol vonalban. Ugyanazt a környéket bombázhatták, mint az első támadáskor, mert felőlünk dél felé repültek, és a bombák sívítását is arról hallottuk. De nemcsak a bombák vijjogását lehetett hallani, hanem a légvédelmi ágyúk mély hangját is. Nem is eredménytelenül dörögtek; odafönről két gépet is láttunk lehullani, mintha egyenesen a Duna ezüst csíkjába. Aztán fordultak a repülőök, és eltűntek észak felé, de hamarosan újra megjelentek – persze az is lehet, hogy

új raj érkezett a helyükbe – ék alakban, megint csak dél felé: ugyanott bombáztak, ahol az előbb. Mi odafönn, látva, hogy nem közvetlenül minket fenyeget veszély, jól összefogóztunk, nehogy bámészkodás közben valamelyikünk lecsússzon a lapos tetőről. Nem, itt köröskörül nem akadt „virrasztó éji felleg”, betakarni ezt a pőre prédául feláldozott Duna menti várost: a repülők aranyosan ragyogtak az összefüggő kékség alatt, a nap sugaraiban, még a mögöttük húzódó fehér csíkot is pontosan lehetett követni. Csak a találatok tüzeit és füstjét láttuk homályosan lent a távolban.

Nemsokára sötétben is láttam légitámadást. Történetesen a Sas utcában ért, ahol nem tehettem meg, hogy le ne vonuljak én is az aránylag eléggé tágas pincébe. De idegesített a bezártság, az összezártság – bár a háromemeletes háznak összesen se volt sok lakója – és különösen a házmesterné jelenléte, akiről tudvalévő volt, hogy tagja a Volksbundnak, és máris fenyegetéseivel ijesztgette a ház lakóit, nemcsak a zsidókat, hanem az ún. „őskeresztényeket” is. Mindenekelőtt azonban az tett türelmetlenné, hogy látni szerettem volna, mi történik odafönn. A légvédelmi ágyúk dörgését, bár tompítva, a pincében is hallottuk. Egyszerre hirtelen egy hatalmas, robbanásszerű lármától mindenki megijedt, összehajoltak, én felhasználtam az alkalmat, és kisurrantam a pincéből, fel a lépcsőkön, és kiléptem a nyitott kapun. A szemközti ház falát kísérteties kék fény világította meg. Kinéztem a Szabadság tér felé, ahol éppen egy hatalmas rőt rózsza szállt. Most már én is megijedtem, nem a rakétáktól, hanem attól, hogy a szüleim feltűnést keltenek, ha észreveszik, hogy nem vagyok ott, így hát

Zoltánnál
Zuglóban

visszalopóztam a lépcsőkön a pincébe. Másnap írtam négy, versnek is mondható szakaszt. Valódi parnasszien vers volt, amely a két légitámadást összeolvasztva csak a bombázás szépségét próbálta rögzíteni. Így végződött:

*s nem látni, csak tetőről vagy toronyból
Azt, ami összefügg: a gőgös, kék eget,
Az acél vonulást, amely ragyogva rombol,
A felcsapó tüzet, a hulló gépeket.*

Néhány nap múlva felhívott Zelk. Telefonon is érzékelhető volt, hogy eléggé elszontyolodott állapotban van – de hát milyenben is lett volna? Kérve kért, hogy látogassam meg, ő nem mer sárga csillaggal járni este. Zuglót, ahol Zoltán lakott, nemigen ismertem, és én sem szívesen gondoltam rá, hogy este magamban kell onnan hazajönnöm, de ha már ilyen kivételes helyzetben vagyok, ez a legkevesebb, amit megtehetek érte. Ami főlöskézes pénzem akadt, mindenesetre zsebre vágtam: Zoltán, szokása szerint, nyilván kérni fog, és ha csodák csodájára mégsem, akkor is kétségkívül jó hasznát veszi. Én még sohasem látogattam meg Zoltánt, mindig ő jött hozzám – kíváncsi voltam, hogy rendezkedtek be. Meglepetésemre két kisház lakást találtam, takarékos, de takaros berendezéssel és teljes tisztasággal – ez persze Irénre vallott. Nagyon nőies asszony volt, ami a pillanatnyi helyzetben nem csupán előnyökkel járt. Őt, aki „őskeresztény” volt, még jobban megijesztette a helyzet, mint Zoltánt. Míg ott voltam, többször is könnyekre fakadt, még Zoltán vigasztalgatta őt, ami láthatóan nem volt neki könnyű feladat – végül is nekem

kellett a bizakodó szerepét játszanom. Új verseimet meg se mutattam neki, mégis későn indultam haza, Zoltán ültetett fel a villamosra, ahol összesen ha ötven-hatan utaztunk.

Már majdnem elbóbiskoltam, mikor fölvijjogtak a szirénák. A villamos azon nyomban megállt, nekünk le kellett szállnunk, a villanyokat eloltották. Tétován megálltam. Tudtam a szabályt: légiriadó esetén az első házba kell bemenni, hacsak nincs a közelben nyilvános óvóhely. De épületnek nyomát sem láttam a sötétben, körös-körül fák, bokrok, gyepes felületek. Valamilyen ligetszerű térség lehetett – ahogy a szemem hozzá szokott a sötétséghez, kezdtem ismerősnek találni. Lassanként földeregett, hogy munkaszolgálatos koromban láttam: egyszer ide vonultunk ki egy kis gyakorlatra. Akkor hát itt kell lennie a közelben a Szent Domonkos-templomnak – éjszaka bizonyára zárva van. Tyűha, vigyázni kell, nehogy a zsidó gimnázium közelébe találjak jutni: nem szeretnék oda bekéredzkedni, ha már olyan szerencsésen kikerültem belőle. Mire idáig jutottam a tájékozódásban, egyedül álltam a ligetszerű térségben, az utasok mind szétszéledtek. Csöppet sem féltem, sőt örültem, hogy onnan nyugodtan bámulhatom a tűzijátékot: ilyen zöld foltra csak nem fognak bombát dobni – legalábbis célozni nem. Ahogy ott álldogáltam, hirtelen egy kis kékes fény villant az arcomba. Megfordultam, egy kis magas, vállas, jóképű, nálam valamivel idősebb férfi lépett mellém.

– Eltévedtünk, bajtársam? – kérdezte, és már karolt is belém, úgy húzott magával. – Csak lépünk ki keményen, még elérjük a domonkosok templomát, annál

Csak
huszárosan

jobb fedezék nincs a közelben. És még bort is kapunk az atyáktól. – Alig tudtam lépést tartani a hosszú lábaival. Pedig zihált közben, annál is inkább, mert egész idő alatt be nem állt a szája. Az orosz frontról beszélt, ahol hadnagyként teljesített szolgálatot, nemrég szerelt le. De mennyi bombázást csinált ott végig! Nem mind-egyiktől kell ám félni, mondta, és részletesen, de mindvégig zihálva magyarázta a különböző bombák hangját – nem értettem, de amúgy sem voltam képes odafigyelni, örültem, ha el nem maradtam tőle. Egyszerre ott állt előttünk a Szent Domonkos-templom tornyos tömbje, amit annyiszor láttam az elmúlt év elején. – Csak huszárosan, bajtársam! – kiáltott fel diadalmasan, és már léptünk is be a templom nyitott kapuján. Sietve mentünk lefelé néhány lépcsőt, és egy refraktóriumban találtuk magunkat, ahol nekünk is jutott hely, ha nem is egymás mellett, egy hosszú asztalnál. Egy szerzetes teli pohár vörösbort helyezett mindkettőnk elé – igazán jólesett. Csak ekkor tekintettem útítársam elfakult arcára, és láttam, hogy még mindig zihál – remegő kézzel emelte szájához a poharát. „Csak huszárosan!” – szerettem volna neki odaszólni, de visszaharaptam: gondoltam, jobb, ha nem hívom fel a közfigyelmet az ábrázatomra. Tíz perc múlva lefűjták a légiriadót. Az utolsók között tápáskodtam föl. Szerettem volna elbúcsúzni útítársamtól, de mire odanéztem, már nyomát sem láttam. Így hát csak a papoknak köszöntem meg a bort és a menedéket.

Nem sokkal a hetykeséggel leplezett gyávaság e mulatságos példája után tapasztalhattam a szemérmes bátorság fölemelő példáját is. Kálnokyval régóta nem

találkoztunk, pedig az új évtől kezdve ő is Pesten dolgozott: végre sikerült áthelyeztetnie magát az egri városházáról a pesti Belügyminisztériumba minisztériumi titkárként – éppen ebben az évben, és éppen a közbiztonsági osztályra. Egy nap felhívott, azaz meghívott, hogy utazzunk le vele a hét végén Egerbe, vagyis töltsük pünkösd két napját náluk. No de mit szólnak ehhez a szülei? – kérdeztem. Hiszen ez az, mondta, voltaképpen az édesanyja szólt neki, hogy hozzon már le minket, szeretné megismerni a menyasszonyomat. Marika persze örült a meghívásnak – még sohasem volt Egerben –, én is örültem. Kellemes, szinte nagyvilági könnyedséggel utaztunk, ezúttal is konflison kocogtunk a Kálnokyházhoz. Csak a vacsoránál kezdtem fölfogni, milyen sikamlósan félelmes helyzetben ülünk az asztal körül. Hogy az ország német megszállásának, hitlerista rémuralmának kellős közepén egy zsidó, egy tanúsítványos zsidó, a város legtekintélyesebb családjának asztalánál vacsorázik, oldalán egy lánnyal, akivel tudvalévően fajgyalázásban él! Nem mintha ennek a kényes helyzetnek az asztalnál a legcsekélyebb jelét is észlelhettem volna. Kálnoky bácsi természetből fogva elég mogorva, szűkszavú ember volt, de ezúttal igyekezett barátságosan részt venni a beszélgetésben; Laci édesanyja, aki az apjánál is ürőbb családból származott, mert Kállay lány volt, alapjában véve, mint már négy évvel azelőtt is, természetből fogva egyszerű, szívbelien kedves asszonynak mutatkozott; Laci és Marika elfogulatlanul csevegett, én meg igyekeztem, hogy semmi jelét se adjam későn támadt aggályaimnak. Kálnokyék szabad felfogását mi sem bizonyította jobban, mint hogy Marikát meg

A lemondott
polgármester

engem, tekintet nélkül családi állapotunkra, az udvar közepén épült kis pavilonban helyeztek el, amely egy szobából meg egy kis fürdőszobából állt, és fajgyalázásra eszményi hely – lett volna.

Pünkösd vasárnapjának délelőttjén a korzón sétáltunk hármásban, a napfényes egri korzón, amelynek derős képét Kálnoky majdnem harminc év múlva olyan hatalmasan és apokaliptikusan tragikus látomásba foglalta *Az elsodortak*-ban. Vacsora után ezúttal is a Korona bárjába mentünk, mint négy évvel azelőtt, amikor kettesben ültünk ott, azzal a különbséggel, hogy Laci most csak egyetlenegyszer táncolt – persze Marikát kérte föl. Egyáltalában, az egész pünkösd is annak a jegyében telt el, hogy Lacit féltetni kell. De csak itt, Egerben láthattuk, hogy szülei mennyire aggódnak egyetlen gyermekükért, és milyen szemérmesen, hogy se vendégeiket, se a fiukat ne riasszák. Azt a rossz hírt is csak óvatos előkészítés után tudtam meg, hogy apja néhány nappal azelőtt lemondott polgármesteri tisztéről a gettó miatt, ahová, akárcsak a többi magyar városban, a polgármesternek kellett átköltöztetnie a zsidókat. Mert amikor meglátta, milyen szűk helyen jelölték ki a gettót, kijelentette, hogy ez nemcsak embertelen, de közveszélyes állapotokhoz is vezet, és nem csupán a zsidókat fenyegeti járványokkal, hanem az egész várost – ő ezt nem vállalja. Hétfőn, ebéd után, amikor Lacival és apjával egy ideig hármásban maradtunk az úriszobában, óvatosan megpendítettem, nem lett volna-e biztonságosabb, ha nem ilyen nyílt megokolással, hanem valamilyen ürüggyel hagyja ott hivatalát. Az öreg azt felelte, hogy ezt neki kötelessége volt megmondani, ott viszont még

nem tartunk Magyarországon, hogy egy polgármester ne állhasson fel a székéből akkor, amikor akar. Laci persze, aki a belügyben közelebbről is láthatta, mi készül, jól tudta, hogy van ok aggodalomra. Úgyhogy visszafelé sokkal nyomottabb kedéllyel utaztunk, mint két nappal azelőtt Egerbe.

Fintor

Másnap Miklóshoz ugrottam fel – már egy hete nem láttam. Megmutatta legújabb versét: mindössze nyolc sor volt, kecses, tökéletes miniatúra, mely csak rejtetten és graciózan utalt mostani helyzetére. Dicsértem persze.

– Kétségbeejtő volna – felelte –, ha azt kellene tudnom, hogy ez az utolsó versem. Ez a gondolat megbénítja a kezemet.

No persze, gondoltam, ez Miklós: most is a művére gondol, az a legfontosabb neki. Hazatérve, vagyis két házzal odább, elkezdtem egy gunyoros hangú verset. Így kezdődött:

*Bevallom, bárha szégyellem,
Hogy úntat e világ-vég,
De élni akar még R. M.,
Főleg az alkotásért.*

Húsz sor lett belőle, mégis igazi bökvers volt – fintor, amellyel Miklós klasszikus gondjával és igényével szemben akaratlanul is kiböktem a magam pillanatnyi esztétikai álláspontját:

*Bennem a vers szúrásra vér,
Úgy jön most. Azt se bánom,
Ha ez a formáulan füzér
Végleges búcsúzásom.*

*Truth beauty... mi szép, mi igaz?
Késő korokba ér-e
Versem? Legjobb fütyülni az
Utókor tökféjére.*

Aztán váratlanul megjött Piroska Miskolcra. Leg-
alábbis nekem váratlanul, mert én egyszer sem írtam
neki, ő meg – ha ugyan lehet ezt fokozni – mégúgy sem
írt nekem. De azért kétszer felugrottam Pannihoz,
érdeklődni iránta. Nem, Monori nem javul, ellenkező-
leg, egyre gyöngébb, mindenki tudja, hogy menthetet-
len, csak Piroska nem adja föl a reménytelen küzdelmet.
Panni nagyon féltette őt, hogy rámege erre az elnyúló
haldoklásra. Piroskáért, mint később megtudtam, Kar-
csi, Kamilla barátja, a kerámiaműhely ezermestere uta-
zott föl azzal a „pártutasítással”, hogy azonnal jöjjön el
Miskolcra, mert ő annyira „fekete”, hogy abban a biz-
tonsági szervekkel telített városban előbb-utóbb le fog
bukni, ami láncreakciót indíthat meg. Panni elkísérte
Karcsit erre a mentőútvárra, és nekem az volt a gyanúm,
hogy Piroska nemcsak a „pártutasítás” kegyes csalásá-
nak engedett, hanem Panni aggodalmainak is. Amihez
végül is nyilván hozzájárult az is, hogy a kórházi bejárást
nagyon megszigorították, és Monoriért, aki a fájdalom-
csillapító hatása alatt jóformán alig volt ébren, már úgy-
sem tehet semmit.

A veszély persze Pesten ugyanannyira fennállt, mint Miskolcon, hiszen egyre többet hallottunk a városban folyó váratlan razziákról, nemcsak a kávéházakban és vendéglőkben, hanem az utcán is, és nemcsak sötétben, este, hanem fényes nappal is. Piroska tehát csak annyit járt az utcán, amennyit feltétlenül szükséges volt. Természetben boldog természete nehezen viselte el a szobafogságot – májusban. Csekély kárpótlásul majdnem naponta küldtem vagy vittem neki virágot. Furcsa volt, hogy a barnára sült bőre helyett a fehér testét látom, és az arca halovány rózsaszínét. Nekem így jobban tetszett. Majd négy éve kezdett viszonyunkban annyi szakítás, újrakezdés, kísérlet és kudarc, meg a vízkereszt-i robbanás után, most jelentkezett csak a gyöngédség, a titokzatos tudás – a szerelem.

És még valami. Egy újfajta érzékelés. Én legalábbis még nem tapasztaltam soha, senkivel. Sem Karolával, sem Katalinnal, a Magyar utcai szalon ártatlan árucikkeivel még annyira sem. És nem tapasztaltam Piroskával se Szentendrén, sem a Fő utcában, sem a Visegrádi utcai kirobbanó beteljesülés után, Vízkeresztkor. A bűnt. Pontosabban: a bűntudatot. Igen, én férfikorom derekán, amikor a mi kapcsolatunkban megjelent a gyöngédség, a tudással teli szerelem, csak ekkor ébredtem rá, hogy addig soha bűnösnek nem éreztem magamat. És miért is éreztem volna? Nem úgy nőttem föl, hogy a szerelemben bűnt lehessen találni. És ezen a kereszténység, az én kereszténységem sem változtatott. Astartéban nem, csak Mammonban voltam képes a bűn kútfejét látni, és Mammonban vétkezni nem volt módom – kedvem sem. Én, mint már korábban említet-

Nem idegen
pokol

tem, a szerelemben is csak azt tudtam bűnnek találni, amit a társadalomban: a kizsákmányolást, a szenvedtetést, a csalást, az árulást, a visszaélést a kiszolgáltatottsággal. És hogy Marival mindezt megtettem, csak most jöttem rá? Igen. Csak most. Mivel testünk vulkanikus kitörését eszem ágában sem volt hűtlenségnek, árulásnak tartani. Csak a vulkanikus talajból kihajtó virágot, a titokzatos gyöngédséget. Arról tudtam, hogy elorzott jószág – Marit illetné meg.

De annyira naiv azért nem voltam, hogy ne tudtam volna: ennek a titokzatos és gyöngéd virágnak az ösztönök vészhozó mélységébe nyúlnak a gyökerei. És ezzel a felismeréssel büntudatom túlelmedett a magánviszonylataimon. Mert ha én sem tudtam szabályozni a magam vészhozó vulkánját, mi jogon merek úgy tekinteni arra, ami körülöttem a világban történik, mint idegen pokolra? Hiszen az ösztönök világa egy és egész, akár a bűn világa, Ádám öröksége, amihez egyenes ágon járult hozzá a Káiné. Hamarosan rögeszmeként kerített hatalmába az érzés – nem, a tudat –, hogy amit a Visegrádi utcában csinálunk és érzünk, hozzájárul mindahhoz, ami a világban végbemegy. Ezt a tudatot, vagy ha úgy tetszik, rögeszmét két estén meg is írtam három szakaszban, amit nem bökversnek szántam, hanem igazi, hitvalló versnek. Azt a címet adtam neki: *Gyilkosok*, és így fejeztem be:

*Az ösztönök korbácsa kerget
Bennünket is. Álszent modernnek,
Mi is csak gyilkosok vagyunk.*

Ezt a gyönyörűségesen gyöngéd és szenvedélyesen büntudatos szerelmet szakították félbe azok az utcán kiragasztott hatalmas plakátok, amelyek szerint minden meghatározott életkorban levő zsidó férfinak munkaszolgálatra kellett jelentkezni Vácott, a tanúsítványosoknak is természetesen, hiszen már másfél éves volt az a rendelet, amely szerint katonai, azaz munkaszolgálati szempontból zsidónak számítanak. Arról is rendelkezett a plakát, hogy az alkalmatlanoknak is jelentkezni kell az alkalmatlansági bizonyítványukkal. A plakát gondos tervezésre vallott: előírta, hogy melyik betűvel melyik napon kell bevonulni: nekem az utolsó alkalommal, május huszonötödikén – Radnótinak két nappal előbb. Huszonkettedikén este Marikával együtt átmenünk hozzájuk, elbúcsúzni. Nem volt hosszú látogatás: nem akartuk őket feltartani.

Egy óra múlva csöngettek nálunk. Megint Alapi állt az ajtóban, megint földúlt, sőt kétségbeesett arccal. Miklóstól jön, mondta. Szerzett neki nagyon jó, hiteles papírokat és lakást is, ahol biztos búvóhelyen lesz – hiszen úgysem tarthat sokáig. De Miklós kijelentette, hogy ő nem bujkál. Alapi rimázkodott, vitatkozott, veszekedett – de nem és nem. Csak bennünk van már bizalma: ha valaki, hát mi tudunk hatni Miklóstra – menjünk vissza hozzá, és az istenért, próbáljuk őt észre téríteni. Nem tehattünk mást, még egyszer átsiettünk – Alapi az utcán várt, hogy ha sikerült a küldetésünk, rögtön vihesse föl a papírokat és a címet. Miklós a majdnem tele hátizsákja mellett guggolt. Fölnézett, nem szólt egy szót sem. Amikor megkérdeztem, hogy miért nem fogadta el Alapi mentőkötélét, azt felelte:

Mire megyünk
ketten

– Nincs kedvem dekkolni.

Megpróbáltam a lelkére beszélni, nem érzelmesen, nem is indulatosan, hanem józanul, nyugodt hangon, észérvekkel. Figyelmeztettem őt, hogy ne a magyar fejetlenséggel, hanem a német módszerességgel számoljon, márpedig annak a vége úgylis a gázkamra lesz. De Miklós nem felelt, csak szomorúan rázta a fejét. Tanácsatlanságomban hirtelen eszembe jutott Miklós műközpontúsága, és a néhány héttel azelőtti beszélgetésünk, amikor az utolsó kis versét mutatta, és most már indulatosan kiáltottam:

– Szóval tényleg ezek legyenek az utolsó verseid?

Erre már, ha akart volna sem felelhetett, mert Fifi hirtelen föl pattant, szembe fordult velem, és szikrázó szemmel szólított föl, hogy hagyjam már békében Miklóst, amúgy is eléggé föl van zaklatva. Az a búvóhely a hamis papírokkal együtt is elég kétes megoldás, egy razzia bármikor elkaphatja, és akkor azonnal megölik, semmivel sem biztonságosabb lehetőség, mint a munkaszolgálat, a szabályos bevonulás. Úgylis az történik, amit Isten végez, bele kell nyugodni az ő akaratába. Mindezt hosszabban mondta el, de semmiképpen sem bele nyugvó, pietista hangon és arckifejezéssel, inkább harciasan, valamilyen beszámíthatatlan daccal, mintha azt mondaná: „Lássuk, Uramisten, mire megyünk ketten!” Ekkor már megértettem, hogy most nem egészen önmaga, és céltalan volna vitatkozni vele. De amikor másodszor is kimondta, még emeltebb hangon, hogy bele kell nyugodni Isten akaratába, Marika váratlanul és illetlenül – elvégre Fifi jó néhány évvel idősebb volt, azonkívül a tanárnője is (amíg Marika ki nem maradt

a gyorsírási tanfolyamból) –, ugyancsak emelt hangon fölcsettant:

– És Hitler is az Isten akarata? Hogy beszélhet így egy asszony? Egy feleségnek nem ez a dolga!

Mi ketten végig nem ültünk le. Most, Marika mellett állva, feltűnés nélkül, erősen megszorítottam a karját, nehogy folytassa. Miklós felállt a hátizsákja mellől, de ő sem szólt egy szót sem. Én sem tudtam folytatni a rábeszélést. Itt nem volt mit tenni. Még egyszer elbúcsúztunk. Ezúttal meg is öleltem Miklóst, először életünkben, mert köztünk nem volt szokás az ölelődsdi. Odalent beszámoltunk Alapinak a kudarcunkról. Ő sem szólt semmit. Elbúcsúztunk tőle is.

Ez a búcsúlátogatásunk valószínűleg hozzájárult Mari ötletéhez, amivel otthon előállt: hogy ő elkísér engem Vádra. Minek? – kérdeztem. Hiszen énnekem alkalmatlansági bizonyítványom van. Ha nem lenne, Alapi bizonyára nekem is szerzett volna iratokat. Igen – így Mari –, de mit felelek, ha megkérdezik, mi bajom. Hogy hasadásos elmezavar? Ki hiszi azt el nekem, ha ilyen értelmesen meg tudom mondani? Majd kellőképpen örült pofákat vágok, ahogy a felülvizsgálatokon már megszoktam. És ha az ő társaságában jelentkezem, folytattam, ki hiszi el, hogy ilyen szép nő egy örült menyasszonya? Csakhogy ő nem a menyasszonyom lesz – mondta Mari –, hanem a megboldogult feleségem barátnője, akinek a gondjaira Eti a halálos ágyán bízta rá az örült férjét.

Nem lepett meg ennek a feltevésnek az ötletével. Hiszen jó néhány fejezettel korábban beszámoltam róla, hogy már szerelmünk elején az volt a határozott érzé-

Hát Hitler is az
Isten akarata?

Derengő
sejtelem

sem, mintha egyenesen Eti választotta volna őt, és küldte volna hozzám. És azóta biztonságot nekem csak Mari közelléte adott. Akkor hát miért kapálóztam olyan makacsul az ötlete, a szándéka ellen, amikor attól akart megvédeni, amitől a legjobban féltem, sőt igazában csak ettől féltem, a munkaszolgálattól? Nem, nem abból az – egyébként jelen lévő – lovagias érzületből, hogy Marit nem szabad bevonni ebbe a piszkos ügyletbe és környezetébe. Inkább azzal az alattomosan derengő sejtelemmel, hogy ha elfogadom az ő kíséretét, az végleg hozzá köt, míg ha egyedül esem át ezen a próbatételen, a körülmények, úgy lehet, könnyebben elszakíthatnak tőle – márpedig mióta Piroska visszajött Miskolcra, a Pozsonyi út felől a Visegrádi utca felé húzott valamilyen delejesség, hiába igyekeztem tudomást se venni róla.

Két napig folyt köztünk a huzakodás. Szerdán délután hazamentem a Sas utcába, elbúcsúzni anyámtól. Marika elkísért: ezúttal ő csomagolta tele a hátizsákomat. Aztán átszállítottuk a Pozsonyi útra. Elalvás előtt is az volt az utolsó szavam, hogy nem tűröm Marika kíséretét. Reggel arra ébredtem, hogy már útra készen felöltözött. Ebben az utolsó órában rám tört a gyomorszorító vakrémület, nem volt erőm folytatni a küzdelmet – egyébként is hiábavaló lett volna, Mari olyan elszánt volt. Megcsókoltam, és elindultunk a Nyugati pályaudvarra. A vonat zsúfolva volt munkaszolgálatosokkal. A vagonban egyetlen nő volt. Azt se tudtam, hova nézzek szégyenemben – bár ha néha elkaptam bajtársaim tekintetét, csöppet sem volt szánakozó.

Vácott nyüzsgött, tolongott, föl-alá futkosott a felfordulás. Marika, mintha tervrajzzal a kezében, hamaró-

san eltalált éppen ahhoz az épülethez, ahol az alkalmatlansági bizonyítványokkal kellett jelentkezni. Elég hosszú sor állt előtte, mi is csatlakoztunk. Persze a sorban állók is, az elhaladó katonák és altisztek is megmégnezegették Marikát, de senki sem szólt egy szót sem. Én azonban álltomban gyakorolni kezdtem azt az elmebetegre valló arckifejezést, amit az Imrétől kapott Moravcsik-féle tankönyv képeinek alapján a felülvizsgálatok során kialakítottam. Élethű arckifejezés lehetett, mert Marika, akinek addig nem volt alkalma ezt a mutatványomat megismerni, rémülten nézett rám. Egyszer halkan meg is kérdezte:

– De ugye csak csinálod?

Mi voltunk az utolsók a sorban. Amikor mi következünk, Marika egy hirtelen mozdulattal elvette a kezemből az alkalmatlansági bizonyítványomat, és azt mondta:

– Te várj meg itt. – És már lépett is be. Tanácstalanul álltam a kapu előtt. De nem sok idő múlva kilépett, oda-súgta nekem: – *Nyugat-olvasó*. Ismeri a nevedet. – És hangosan: – Téged is látni akar – és már húzott is befelé.

Odabent az asztalnál egy apró termetű, sovány, vékony bajszú, intellektuális kinézetű főhadnagy ült, előtte az alkalmatlansági bizonyítványom. Én vigyáz-ba vágtam magam, ő felállt, előrelépett, és kezét nyújtott.

– Örülök, hogy megismerem – mondta.

Én meghajoltam, de nem lazítottam arcom örült-maszkján, részint mert már így állítottam be, részint meg talán becsületből is, hogy megkönnyítsem a dolgát,

Bevagonírozva

és nyugodt lelkiismerettel találjon alkalmatlannak. Már vette is elő a tollát, de Marika ekkor közbeszólt:

– Van itt Vácon a *Nyugat*-nak egy másik költője is, jó barátunk, tegnapelőtt vonult be: Radnóti Miklós.

A főhadnagy letette a tollát, mielőtt kinyitotta volna, és izgatottan megint fölállt.

– Ismerem a verseit, nagyon jó költő. Menjünk és keressük meg. Ha még itt van, kihozom.

Elindultunk hármásban. De mikor a váci katonai és munkaszolgálati nyüzsgésbe kiléptünk, a főhadnagy nyilván ráébredt, hogy mégsem eszélyes eljárás, ha egy hátizsákot cipelő munkaszolgálatos társaságában megy végig Vácon.

– Kérem, várjon meg itt. Az ön ügyét majd aztán intézem el. Sietnünk kell, ha nem akarunk elkésni.

Több jelentkező nem akadt, egyedül maradtam a kapu előtt. Marika nélkül megint elfogott a heveny rettegés. Különösen, amiért nem volt nálam az alkalmatlansági bizonyítványom. És ha valaki ellopja a főhadnagy asztaláról, merő rosszindulatból? De nem volt mit tennem, leraktam a hátizsákomat, és leültem mellé a gyér gyepre. Nem kellett sokáig várnom. Körülbelül negyed óra múlva megjöttek, leverten. Megtalálták Miklós századát, de már bevagonírozva. Öt perccel azelőtt zárták le a teherkocsikat.

Visszamentünk. A főhadnagy leült az asztalhoz, egy dobozból elővett egy kartotékot, és valamit jegyzett rá. Aztán átnyújtotta az alkalmatlansági bizonyítványomat. Felállt, kezet csókolt Marikának, nekem kezet nyújtott, és azt mondta:

– Sok szerencsét!

Csak Pest felé, a vonaton jutott eszembe, hogy azt sem tudjuk, mi annak az orvos főhadnagynak a neve, aki Radnótit meg akarta menteni.

Sajnálattal

19. VISSZAFOJTOTT LÉLEGZETTEL

Addig, valahányszor megúsztam a fenyegető munkaszolgálatot, másnap vagy két nappal később kiváltképpen jólesett visszamennem a Giraud-beli kuckómba, és folytatni a megszokott dolgomat. Ezúttal azonban, Vác-ról hazaérve – igaz, csak este – tudatára ébredtem, hogy nincs munkahelyem, ahova visszamehetnék. Két nappal korábban kiszaladtam a gyárba, átadni a folyamatban lévő ügyeimet és valamelyest rendbe tenni a fiókjaimat. Közben alig vetettem ügyet arra a levélre, amit maga Giraud úr írt alá és megcímezett borítékban az asztalomon találtam:

Hivatkozással az 1.540/1944.M.E.sz. rendeletre sajnálattal közöljük, hogy nálunk lévő állását f. év november 30-ra felmondjuk.

Egyben ugyanezen rendelet értelmében Ön hivatalát a felmondási idő alatt többé nem láthatja el és e hónap végétől kezdve hivatalba járását megszüntetjük.

Ugyancsak eme rendelet értelmében Ön e felmondási idő alatt, amennyiben erre megkeressük, tartozik nekünk a munkakörével kapcsolatos esetleges felvilágosításokat megadni.

A felmondási időre járó fizetését havonként minden hó utolsó napján kiutaljuk Önnek, melynek letelte után a végkielégítést is fenti rendeletnek megfelelően fogjuk folyósítani.

De amikor Vácról visszatérve figyelmesebben elolvastam, látnom kellett, hogy Giraud úr és főként Steuer úr – mert nyilván ő fogalmazta – igazán őszinte megbecsüléssel és barátsággal adta ki az utamat. Hat hónapra mondtak fel, és még végkielégítést is ígértek. Ezen ugyan röhögnöm kellett, mert hol lesznek már a németek novemberben? Addigra rég kiverték őket Magyarországból, akár megérem azt a boldog pillanatot, akár nem. Mindegy, addig havonta megkapom azt a kétszáz pengőt, és ha hozzászámítottam a nyolcvan-egynéhány pengős nyugdíjamat, amit a Standard minden elsején változatlanul átutalt, a lassan, de egyenletesen emelkedő inflációt beleértve is megélek belőle.

Ki se mentem többé Angyalföldre elköszönni: elvégre két nappal előbb elbúcsúztam tőlük, az íróasztalomban is rendet csináltam, a dolgaim között Marika jobban kiismerte magát, mint én. Furcsa volt persze, hogy csak a Berlini térre kísérem el, de nem szállok föl vele az angyalföldi villamosra, hanem azon kezdek tűnődni: hát most hova menjek? Majdnem tizenöt éve – az Eti halálát megelőző egy-két keservesen lézengő hónapot kivéve – megszoktam, hogy minden hétköznapon sietek Újpestre vagy Angyalföldre, a gyárba. Most ebben a tekintetben egyszerre „szabad” lettem. Mit kezdjek az időmmel? Kézenfekvő lett volna egy örömteljes gondolat: hogy így többet és szabadabban lehetek együtt az önkéntes szobafogságban sýnylódó Piroskával. Csakhogy előző nap, Vácról hazatérve, elfogott az

önvád, amiért nem tudtam, legbelül nem is akartam elhárítani, hogy Mari elkísérjen. És akármennyire örültem is, hogy megint sikerült kibújni a hurokból, azért jól tudtam, hogy nélküle aligha úsztam volna meg ilyen könnyű szerencsével. És azért igyekeztem, legalább a tudatommal, visszautasítani a védelmét, mivel tudtam, hogy az, akárhogyan is alakulnak egyéb dolgaink, visszavonhatatlanul hozzá köt. Önvádat mondtam – talán inkább a *bűn* szót kellett volna kimondanom, bűntudatot, amiért, alighogy Marika ilyen elegáns könynyedséggel kimentett, máris futnék Piroskához. Amint ez a bűntudat feltámadt bennem, vadul vezeklést követelt, az önvád önbüntetést.

Következetlen büntetés volt persze. Már említettem hiszen, hogy bűnnek, legalábbis a mi esetünkben, korántsem a testek párosodását láttam, sokkal inkább az abból fölmagasló „feléptményt”, a tudást, a megértést, a gyöngédséget – a szerelmet. És amit magamtól – és egyúttal Piroskától – megvontam, azt a legnagyobb sajnálatomra semmiképpen sem tudtam átengedményezni Marikának. A testi nélkülözéstől viszont még magasabb hőfokra csavarodott bennem az a fajta szerelem, amit voltaképpen bűnnek tudtam, és Marika igazi elárulásának. De hát a büntetések általában is ritkán ésszerűek.

Mert Piroskánál azért mégis több időt töltöttem, mint azelőtt. Virágot se vittem neki kevesebbet. Hogy csináltam hát, hogy meg tudtam tartóztatni magamat? A vezeklés konok eltökéltségével. Amit megkönnyített, hogy Piroska békésen, szótlán tudomásul vette állapotunknak ezt a váratlan változását, és nyilvánvalóan semmivel sem akarta közeledésre szítani az én hirtelen tar-

tózkodásomat. Igaz, volt, ami kényszerű elzártságában is foglalkoztatta. Megjött a Felvidék szlovákiai részéből Tauber Blanka, a Szocialista Képzőművész Csoport tagja. Megjött, azaz menekült, mert nálunk még mindig jobb volt a helyzet, mint Szlovákiában. Azért kereste föl Piroskát, hogy figyelmeztesse: nem szabad hinni a törvényesség látszatának, a rendeletek megnyugtató fogalmazásának, mert azokat hetenként változtatják, állandóan szűkül a hurok – Szlovákiában már a zsidókat és a kommunistákat, a nőket is mind elhurcolták német koncentrációs táborokba. Kérve kérte Piroskát, hogy ne várja meg a végszükséget, hanem rögtön vonuljon illegálisba és bújjon el.

Piroska persze hajlott az okos szóra, Panni még inkább. Igen, de hova lehet elbújni? És ekkor érkezett meg, éppen a kellő pillanatban, Boris néni levele Bajótról:

Kedves Piri. Maga a nípér dógozik. Nem akarom, hogy megőjék. Gyűjjön ide, olan hele lesz, mint Szűzmária kötőjében. Tisztelettel Boris néni.

Ezt a levelet ugyan Piroska is idézte a maga *Pályám emlékeztető*-ben. De nem lehet elégszer idézni, ha Magyarországról beszélünk, és a német hódoltság idejéről. Komolyan is vették a Visegrádi utcában. Panni le is ment Bajótra, hogy megnézzé a terepet és megbeszélje a dolgot Boris nénivel – Korniss, aki éppen leszerelt állapotban volt, elkísérte. Főként arra kellett becsületesen figyelmeztetni Boris nénit, mekkora veszélyt vállalt magára Piroska bűjtatásával. Nem egészen értette, miért, de habozás nélkül tudomásul vette. Azt is meg kellett értetni vele, hogy a bűjtatásnak csak úgy van

értelme, ha Piroska nem a saját nevéen szerepel, hiszen hamis papírokkal érkezik, és azon a néven kell szerepelnie a faluban, sőt a családban is úgy kell őt szólítani – ez még tetszett is Boris néninek. De milyen papírokkal éljen Piroska Bajóton? Kézenfekvő volt az ötlet, hogy Eti papírjait odaadjam neki – öt évvel azelőtt kétnemzedéknyi fölmenőinek minden okmányát be kellett szereznem a tanúsítványomhoz. Igaz, hogy így hat évvel idősebb lesz, de nem baj, a hosszan lelógó haját majd koszorúba fonja – Bajóton úgy járnak az asszonyok. Elgondolkodtam ezen a fordulaton: igaz, Eti nem Piroskát választotta volna utódjául, sokkal inkább Marikát, ebben bizonyos voltam, de abban is, hogy az iratait gondolkodás nélkül átadta volna neki.

Szóval izgatott napok voltak – megkönnyítették, hogy ne szegjem meg a fogadalmamat. Piroska reggeltől estig tett-vett, rendbe rakta a képeit, rajzait, egyéb holmiját, előkészítette, amit magával akart vinni – festéket, vásznat nem: csak rajzolni készült Bajóton. Este olyan kimerülten roskadt ágyba, hogy egyikünk sem gondolhatott szerelemre. Én is változtattam az életrendemen: többször aludtam odahaza, a Sas utcában. Mert minek is keltem volna fel Marikával együtt? csak útban lettem volna neki, és különben is, mit csináltam volna olyan korán reggel az utcán? hiszen Marikával együtt nekem is el kellett hagynom a házat, ahol nem voltam bejelentve. A verses naplót sem folytattam ezekben a hetekben. Talán mert a tizenöt éve megszokott napirendem hirtelen változásához még nem tudtam hozzászokni? Vagy talán inkább, mert a bűntudat újdomsága hevesebben foglalkoztatott, mint a háború alakulása, verselő

Poroszlók
megnyugvása

készségem viszont nem bírta volna lélegzettel ezt a nagyobb témát. Egy keddi napon azonban, alighogy kifordultam a Sas utcai kapun, és kijutottam a Vilmos császár útra, megláttam egy rikkancsot, kezében egy nagy köteg délelőtti újsággal – ha jól emlékszem, a *Mai Nap* volt –, a tetején csupa hatalmas betű. De még mielőtt a címetek elolvashattam volna, meghallottam a fiú vidám kiáltását – én legalábbis vidámnak hallottam: „Hajnalban partra szálltak”. Vettem én is egy lapot: a magyar tudósításból is ki lehetett olvasni, hogy sikerült a partraszállás. Másnap és csütörtökön megírtam hat szakaszt, 1944 június 6 címmel – vérbeli *Zeitgedicht* volt, de azért igazi versnek is tekinthető.

Ezen a csütörtökön, Úrnapján, utazott el Piroksa Bajótra. Csak Panni kísérté ki a Nyugatiba, mert kerülni akarta a feltűnést – legkevésbé az én zsidó szabású ábrázatom lett volna kíváncsatos a búcsúztatáson. Amíg a vonat el nem indult, Panni igyekezett visszafojtani a könnyeit, de indulás után kitört belőle a zokogás, és a Nyugatitól a Visegrádi utcáig nem tudta visszatartani, sőt a kapujuk előtt valamelyik szomszédasszony meglátta, és persze megkérdezte, miért sír. És Panninak ebben az állapotában volt annyi lélekjelenléte, hogy azt felelte, útközben elfogták Piroskát. A hír persze hamar elterjedt a házban, annyira, hogy amikor néhány nap múlva civil ruhás detektívek listával a kezükben keresték, a házmester tiszta lelkiismerettel világosította fel őket, hogy a Gestapo az utcán letartóztatta. Ők pedig, a civil ruhás poroszlók megnyugodva mentek útjukra.

Hát én? A Szent István körúton, közel a mi Víg eszpresszónkhoz, a Csáky utca (a mai Hegedűs Gyula utca)

sarkán volt akkoriban egy csöndes kis kávéház, a Club kávéház, sosem ültek benne sokan, és isten tudja, miért, abban bízom, hogy senkinek sem jut eszébe ott razziázni. Ebben a kávéházban ültem a feketém mellett Piroska indulásakor, és az 1944 június 6 utolsó sorain gondolkodtam. Közben persze Piroskáért sem szüntem meg szomorkodni. Most kilépett az életemből, és ki tudja, látjuk-e még valaha egymást? Együttal azonban – és ezt már akkor is ilyen cinikusan észleltem – valamilyen önző megkönnyebbülés is költözött belém. Hirtelen megszűnt az ide-oda húzó feszültség a Pozsonyi út és a Visegrádi utca között – most egy darabig nyugodtan élhetek Marikával. A két nappal azelőtti partraszállás után én is, mint mindenki körülöttem, kezdtem reménykedni, hogy a háború most már hamar véget ér – a szövetségesek nyugat felől végigrohannak Európán. De akármilyen gyorsan fog ez végbemenni, annyi idő még eltelik addig, hogy a sorsnak, a végzetnek módjában álljon, a maga iszonyatos technikájával, dönteni helyettünk – hiszen Piroskának is, nekem is éppen elég esélyünk van rá, hogy ne éadjuk meg a viszontlátást.

Csak hogy ez a nem is öntudatlan megkönnyebbülés sem ösztönzött egyelőre verses naplóm folytatására. Talán éppen azért, mert nagyon is tisztában voltam érzéseimnek azzal a kettős érdekelttségével, amit Piroskának az eltűnése is kiváltott belőlem, de amit még titokban megfogalmazni is átaláltam, holott egyelőre hevesebben foglalkoztatott, mint a háború menete. Aztán meg egy ideig időm se jutott elég, nyugalmam sem a tragikus bökversek faragására. Mert a csillagmentességnek nemcsak előnyei, kötelezettségei is voltak:

Önző
megkönnyeb-
bülés

Ismeretlen
rokonaim

nem vehettem rossz néven, ha barátaim, családtagjaim némelyike megkért, hogy ezt-azt intézzek el helyette – elvégre csakugyan biztonságosabban közlekedhettem, mint ők, arról nem is beszélve, hogy úgysem volt semmilyen állásom, foglalkozásom. E megbízások közül csak a két legkínosabbra emlékszem. Ismeretlen – legálábbis énnekem ismeretlen – rokonaimhoz kellett fölmennem a Sváb-hegy tetejére. E sorozat első kötetében említettem Sárikát, nálam néhány évvel idősebb, barna hajú, szemű és arcbőrű unokanővéremet, akibe – mikor a pesti kommün elől a szerbek megszállta Bátaszékre menekültünk – beleszerettem, ahogy csak egy kilencéves fiú tud szerelmes lenni, és aki, mint később megtudtuk, egy német katonatiszt eltaszított feleségeként, körülbelül éppen e látogatás idején pusztult el valamelyik lágerben. Már Bátaszéken emlegették, hogy van Sáríkáknak egy még szebb, szőke nővére. Később ez a Kláríka is keresztény férfihoz ment feleségül, csak éppen jobb szerencsével, mint a testvére: férje, aki derék ember volt, valamilyen főtanácsos, nemhogy nem vált el a feleségétől, de a legjobb házasságban éltek, gyerekük is volt, és házuk a Sváb-hegyen. Nagypámat nem érte nagyobb csapás, mint hogy két unokája hagyta el a zsidó vallást – az én áttérésemet már nem érte meg –, a család nem is igen érintkezett Kláríkáékkal, emlegetni se hallottam soha őket. Most azonban kiderült, hogy apám a németek bevonulása után fölkereste őket, és rájuk bízta bizonyos értéktárgyait – hogy miket, nem kötötte az orromra. Azért kellett hozzájuk fölmennem, hogy fönntartsam az összeköttetést.

Kelletlenül szálltam föl a sváb-hegyi fogaskerekűre.

A másik padsorban egy ismerős szakállt pillantottam meg; Barcsay Jenő volt, akkor éppen a legkedvesebb festőm. De nem köszöntem neki: ha nem viseltem is csillagot, arcom elárulta származásomat, és ezekben a hónapokban nem lehetett tudni, ki hogy gondolkodik és mennyire fél. De ő észrevett engem, és átült mellem.

– Olyan régen találkoztunk, hogy meg sem ismertél, ugye? – kérdezte.

– Még ha téged nem is, a szakálladat megismertem volna – feleltem. – De nem voltam benne biztos, örülsz-e, ha megismerlek – vallottam be őszintén.

– Mit nem tételezel fel rólam? – kiáltott felháborodottan, bevallva ezzel, hogy tudja, miről van szó. – De hagyd csak a szakállamat. Háromszor igazoltattak, mert a szakállamról azt hitték, zsidó vagyok.

– Miért nem vágatod le? – ingerkedtem.

– Ezt a szép szakállamat? Még a németek kedvéért sem!

Egy megállóval korábban szállt le, mint én – Lyka Károlyt látogatta meg, akiről nagy tisztelettel beszélt. Én a végállomáson szálltam le, Klárikákat megkeresni. Takaros házuk volt, ahol szívbeli vendégszeretettel fogadtak, és kávéval meg kaláccsal. Én Klárikával is ekkor találkoztam először, utoljára is. Már jócskán öszült, de még látszott a szőkesége is, a szépsége is, ami csakugyan hasonló lehetett a húgáéhoz – de szerencsére nem hatott rám annyira, mint negyedszázaddal azelőtt a Sáríkáé. Az ura meg jóképű, jó gondolkodású, becsületes arcú férfi volt, kedélyes is, tekintélyes is, első látásra is rá lehetett bízni bármilyen kincset – jól tette

apám, hogy vele őriztette azokat a rejtélyes értéktárgyait. És akkor hirtelen ráébredtem látogatásom igazi céljára: valamilyen tapintatos ellenőrzés, amivel apám azt akarta jelezni, hogy közvetve szemmel kíséri az újonnan fölfedezett rokonainál elhelyezett kincsét. Nyilván Klárika férje is kitalálta ezt, mert azzal eresztett utamra, hogy nyugtassam meg apámat: jó helyen van, amit rábízott, és érintetlenül kapja vissza, amint a németek kitakarodnak innen.

– Csak ti magatokra vigyázzatok, egyébre nem kell vigyáznotok! – ezzel búcsúzott, amikor a kapun kikísért. Én pedig az igazán jó hangulatú és jó ízű családi uzsonna után keserű szájjal indultam el a fogaskerekű végállomása felé. Még éjszaka is szégyelltem magam a naivságomért. Mert hát mi egyebet is várhattam apámtól?

Egy újabb kirándulásra, ezúttal a Zugligetbe, nemcsak apám, hanem az egész család megbízásából kellett elindulnom. Béla jött azzal a hírrel, hogy a zugligeti templom papja minden tanfolyam és szertartás nélkül minden hozzá forduló zsidónak hajlandó kiállítani a keresztlevelet, nem is kell egyéb irat hozzá, csak az illető születési bizonyítványa, asszonyok esetében a házassági levele is. Természetesen mindenki tudta, hogy a puszta keresztlevél, kivált a friss keletű, semmiféle könnyítéssel nem jár. Mégsem adták fel a reményt, hogy az egyházak valamit csak tesznek majd, legalább a keresztény vallásúak érdekében, aminthogy híre is járt különböző titkos, vagy félig nyílt kezdeményezéseknek, az esztergomi érseknek, sőt magának a pápának a részéről is.

Elindultam hát egy csomó születési bizonyítvánnyal az aktatáskámban. Félszegen léptem be a szép zugligeti templomba, de hamar megnyugodtam: sokan vára-koztak előttem – jó idő eltelt, amíg sorra kerültem. A plébános – ha jól emlékszem, de ez távolról se biztos, Huszár atyának hívták – fekete hajú, alig őszülő, szép, de nem túl szép arcú, egyenes tartású, középkorú férfi volt, reverendában is világfi-as jelenség. Hebegve kezdtem kérésembe, de meg se várta a mondat végét, már kinyújtotta kezét az iratokért. Félve nyúltam az aktatáskámba, és ügyetlenül szedtem elő a szépszámú születési bizonyítványt és házasságlevelet, ő szó nélkül, rezzenéstelen arccal vette át. Nekem helyet mutatott egy széken, ő maga leült az íróasztalhoz, és türelmesen, még mindig egyenes tartással, figyelmesen hozzáfogott a rengeteg keresztlevél kitöltéséhez. Átalltam az órára nézni – akkor még a zsebemből kellett volna előhúznom –, de legalább egy órába tellett, amíg elkészült. Akkor végigolvasta mindet, úgy nyújtotta nekem az egész halmot. Búcsúzólul kezet fogott velem, és csak annyit mondott útravalóul:

– Jó szerencsét!

A templomban már megint sokan vára-koztak.

A zugligeti végállomáson velem együtt néhány idősebb asszony szállt fel, láthatóan takaros, tisztos, jó hűs-ban lévő budai háziasszonyok, csak egy akadt köztük, aki zilált, csomókban őszülő hajával és ösztövé-alakjával kirítt közülük. Nyilvánvalóan egy odalént elkezdődött beszélgetést folytattak, azazhogy csak a sovány, kócos asszony szólt égő szemmel, éles hangon, amely néha rikácsolásba csapott át – a többiek némán hallgat-

Az ördög
papja

ták, csak némelyik bólogatott vagy hümmögött, semmire se kötelezően:

– Meg akarja menteni Krisztus urunk gyilkosait! Akikre a jó Isten kimondta már a végítéletet! Hát pap az ilyen? De nem a mi papunk! Az ördög papja! Tiltakozunk együtt a bíboros atyánál!

De már erre senki sem bólogatott. Nekem pedig Könyves Kálmán királyra kellett gondolnom, hogy magamban se mondjam: „Égetni való boszorkány”. Inkább leszálltam az első megállónál, hogy megvárjam a következő villamost. Meg azért is, mert féltem, rám pillant, és engem is belefoglal az átkaiba.

Persze nemcsak ilyesféle megbízások és kirándulások vonták el időmet a versírástól. Közben éltük a ránk méretett történelmet. Piroska eltűnése után egy héttel megkezdődött az úgynevezett zsidó könyvek elpusztítása. Mi nem olyan wagneri esztétikával csináltuk, mint a németek, akik máglyán égették a könyveket. Mi egyszerűen bezúztunk, nyitányként, félmillió könyvet, de azt ünnepélyesen, maga vitéz Kolozsváry-Borcsa dobta az első példányt a zúzókövek közé – úgy hallottam, Kiss József összes költeményét.

Két nap múlva megjelent a rendelet a zsidók összeköltöztetéséről. Ami úgy kezdődött, hogy bizonyos házakat sárga csillaggal jelöltek meg. Az ilyen házakban ugyan lakhattak nem zsidók is – ha ugyan egy zsidóval ki nem cserélték jobb lakásra a magukét –, de a zsidók csak ezekben a sárga csillagos házakban lakhattak. Az összeköltözéseket tíz nap alatt kellett lebonyolítani. A Pozsonyi úti és a Sas utcai ház nem kapott sárga csillagot, a Vilmos császár úti ellenben, ahol Matild néni az

idő szerint egyedül lakott, az igen. Kézenfekvő volt, hogy szüleim odaköltözzenek. Most aztán volt keletje apám csomagoló művészetének. Matild néni lakása ugyan három elég nagy szobából állt, de olyan jó polgárian be volt bútorozva, hogy oda több lakberendezési tárgy nem fért. Aztán meg akkor ugyan egyedül lakott benne, de ott élt második fia, az agglegény Dezső, akit azonban a május végi bevonuláson ott fogtak Vácott munkaszolgálatra, és senki sem tudta, hova került azóta. De a holmija persze otthon maradt, így hát Matild néni csupán két szekrényt tudott kiüríteni a szüleinnek. Másrészt viszont egy új rendelet – vagy rendelkezés? már az akkori jogi fogalmak között sem ismertem ki magam – előírta, hogy a zsidóknak minden értékükről, azonkívül az elhagyott lakásban maradt ingóságaikról, leltárt kell hátrahagyniuk. Így hát apám esténként, amikor belefáradt a csomagolásba, nekiült, és buzgón fektette föl a több ívre rúgó leltárt, még az értékpapírait is szép rendbe rakta az úriszobában, és aprólékos jegyzéket készített róluk, amit ott hagyott az asztalon. Azt csak én tudtam a Sas utcában, hogy apámnak leltárba nem vett értékei is vannak odafent a Sváb-hegyen – bár hogy mik is azok az értékek, azt változatlanul nem tudtam. De apámnak valahogy az volt az elképzelése, hogy csak azokból az értékeiből származhatik baj, amiket a Sas utcában hagyott. Pedig a ház légótalmi parancsnokától nem kellett tartani: szép, eleven szöke asszony volt, akinek a németellenes, azaz emberséges nézeteit ismertük. Annál jobban féltünk a házmesternétől, aki a Volksbund tagja volt, és minthogy mi voltunk az egyetlen zsidó család a házban, minden éberségét

A család
legfőbb esze

ránk összpontosította. Naponta többször is ok nélkül becsörtetett a szobákba, mohón végigtekintett a nyitott bőröndökön, csomagolásra váró tárgyakon, és azt kérdezte:

– Minek ennyi holmi? *Oda* úgysem vihetik magukkal.

Valahogy így gondolkodott apám is. Nem alaptalanul. Akkor már az ország zsidó lakosságát marhavagyonokba összezsúfolva útnak indították Németország és Lengyelország felé – a fővárosét kivéve. De azt is tudtuk már, hogy a csendőrség nagy részét fölrendelték Budapestre az itteni zsidók deportálásának teljes és erélyes lebonyolítása céljából. Apámnak megrögzött sötéten látása tehát ezúttal semmiképpen sem volt alaptalan. Ebből a megrögzött, de megalapozottnak látszó pesszimizmusából következett, hogy nem törődött a dolgok megőrzésével, csak azt a legszükségesebb holmit akarta magával vinni Matild nénihez, amit, úgy gondolta, *oda* is magával vihet, a többit pedig a lakásban hagyni Leitgébne martalékaul – hogy aztán ezekről a veszni hagyott holmokról és értékekről olyan aprólékos leltári jegyzékeket készített, az már a törvénytiszteletének és a vele született pontosságának a folyománya volt. Szerencsére addigra már Marika lett a család legfőbb esze és tekintélye, márpedig ő nem szűnt meg küzdeni ez ellen a csüggedt herdálás ellen. El is érte, hogy apám két legjobb öltönyét, legfinomabb ingeit és Évi kegyeletesen őrzött, legelegánsabb ruhadarabjait átvittük a Pozsonyi útra. Mindezek szükségleti cikkek voltak arra a valószínűtlen esetre, ha az özönvíz után partra léphetünk. Értékekre őrzésére Mari se gondolt. A szőnyeget se mint

vagyontárgyakat szerette volna megmenteni, csak ismerte az én gyerekkoromból magammal hozott vonzódásomat a keleti szőnyegekhez. Persze az ebédlő padlóját elfedő hatalmas darabra nem is gondolhattunk, sem a feltűnő méretű hasonlókra, csak öt-hat viszonylag kisebb perzsaszőnyeget mertünk az éjszaka leple alatt átcsempészni a Pozsonyi útra.

Én nem készültem költözni. Ebben a tekintetben még érvényes volt a kivételezettség, bármennyire követhetetlen eljárásnak látszott is, hogy tanúsítványos nem tarthatta meg az állását, de a lakását igen. Annyiban mégis logikus volt, hogy ha őt magát nem jelölték meg sárga csillaggal, arra sem kötelezték, hogy sárga csillagos házban lakjék. Nekem tehát nem kellett elhagynom a lakásomat. Igen, de mit tekintsünk annak? Önként adódott, hogy a hatalmas lakás Sas utcára néző oldalán a sötét belső folyosókból nyíló, utolsó keskeny, egyablakos szobát, ahol addig is laktam, és a szomszédos hasonlót, amely valaha Évié volt. A belső folyosó másik oldalából nyílt a nagy fürdőszoba, végével – természetesen az egészet az én lakrészemnek tekintettük. A hallból nyíló nagy, kéta-blakos hálószobát, amelyből apám Évi halála után átköltözött az ő volt szobájába, valamint az Arany János utcai oldal egymásba nyíló, két hatalmas termét a kilenc ablakával és a benne összezsúfolt bútorokkal, tárgyakkal meg az értékekkel apám a távozásakor lezárta. A hall persze nyitva maradt, nekem is, meg a sokkal nagyobb lakrész leendő birtokosainak, akiknek használatára az előszobából nyílt egy kis klozet. Leitgebné szigorú arccal vette át a lezárt szobák kulcsait, valamint apám és anyám saját előszobakulcsát, és elége-

detten bámult utánuk, amikor elindultak, a kézikocsi-val, amit apám bérelt valahonnan, azzal a legénnyel együtt, aki, rajta a kimentett ingóságokkal, húzta a tízperces úton a Bazilika melletti nagy házig, és fölvitte a holmit a harmadik emeletre, Matild néni lakásába – csak azzal volt elégedetlen, hogy bár én is ott ballagtam a kocsi után, az én zsebemben tudta a magam előszobakulcsát, és vele együtt azt a jogot, hogy még visszatérhetek az elhagyott lakásba.

Nem mintha abban a reményben ringattam volna magamat, hogy sokáig maradhatok ebben a sivár, de a körülményekhez képest fényűző lakrészben. Ha Leitgébénének nem sikerül, az új lakó, akinek a lakás nagyobb és mutatósabb felét kiutalják, valamilyen törvényes vagy törvénytelen módon majd csak kitúr ebből a menedékemből, és a hatóságok pártfogásában aligha bízhatom. Gondoltam is, hogy legalább a könyveimet meg kellene menteni, de erőt vett rajtam a fatalizmus: lesz, ahogy lesz. Mégis, amikor Steuer megüzente Marikával, hogy ő a könyveit a Klauzál téri raktár pincéjében rejti el, és nekem is felajánlja ugyanezt, sőt még háromládát is küldött, rászántam magam a nagy munkára, vagyishogy megkértem az éppen leszerelt állapotban lévő Kornisst, jöjjön el segíteni. El is jött, és két napon át pakoltunk, azaz én adogattam sorjában a könyveket a polcra – kiemelve közülük egyet-kettőt, amikről úgy éreztem, hogy a Harmadik Birodalom bukásáig sem tudom nélkülözni –, Korniss meg rakta-rendezte szép sorba a ládában. Közben folyton csodáltam azt a jó meszteremberi kézügyességét, rendérzékét, sőt tisztaságát, ami a képeim is megmutatkozott. Ezekre a tulajdonsá-

gaira annál is inkább szükség volt, mert ha már ebbe a fáradságos megőrzési műveletbe fogtunk, nemcsak a könyvekről kellett gondoskodnunk. Bele kellett helyeznünk a kézirataimat és a levelezésemet is, azokba a dossziékba, amiket még Eti fektetett föl, amikor néhány héttel a halála előtt napokat töltött el azzal, hogy tökéletes rendet teremtsen a Hold utcai lakásban. A legféltebb gondot Korniss a kérésemre egy idegen, azaz baráti kéziratra fordította. Déry a németek bevonulása után újragépelte nagy és kiadhatatlan regényét, *A befejezeetlen mondat*-ot, három példányban: egyet magánál rejtett el, egy példányt Keresztury Dezsőnek, egy másolatot nekem adott megőrzésre. A hatalmas köteget Korniss leleményes csomagolással és zsinegeléssel helyezte el a könyvek közé. De Noé-ládáim legbecsebb rakományai a képek voltak. Érthető volt, hogy Korniss anyai gondossággal pólyálta be a saját kis képeit, de Évi pasztelljeire sem fordított kevesebb figyelmet. A legnagyobb vásznat egy másik láda fenekén helyezte el többszörös védőréteg alatt, Piroska templomos és kukoricás tájképét, amit néhány évvel azelőtt ajándékozott nekem, és miután szakított velem, én egy boldogtalan estén visszavittem neki a visegrádi utcába, éppen amikor Monori ült az ágyánál, majd ugyanabban az évben, kibékülése jeléül Piroska visszahozott a Sas utcába. Aztán Marika elküldött egy embert kocsival a három ládáért, és ő maga is ott volt, amikor elhelyezték a Giraud raktárában. Azontúl minden értékeket biztonságban tudhattam a Klauzál téri pincében.

Szüleimhez naponta felugrottam a Vilmos császár úti házba. Marika nem szívesen engedett oda egyedül

Egyelőre – hacsak tehetné, velem jött. Én ugyan egy csendőrt se láttam, pedig elég sokat jártam az utcán különböző megbízatásokban, de mindenki tudta, hogy Budapest körül van véve a vidékről felhozott csendőrséggel, amelynek vezetői alig várják, hogy a fővárosi zsidóság bevagonírozásában részt vehessenek – nem tudhattuk, melyik nap látjuk majd őket a Vilmos császár úti ház kapujában. Azután egy nap kezdett szállingózni a híre, hogy Budapest körül töredezni kezd a kakastollas ostromgyűrű, mert Horthy felhozatott egy hozzá hű páncélos ezredet, és azok szétkergetik a csendőrséget. Néhány nap múlva újabb vigasztaló hír: Horthy leváltotta az új garnitúra két legrettekészebb hitleristáját, Bakyt, a csendőrség vezetőjét, meg Endre László államtitkárt, a mi gödöllői kecses, kis bajszerű katonaeorvosunknak a testvérbátyját. Arról is folytak a találgatások, miféle jótékony hatásoknak tulajdonítható a kormányzó kissé megkésve, hirtelen feltámadó erélye. Legtöbben megegyeztek abban, hogy az egyházak fellépésének, de főleg a hercegprímás pástorlevelének a zsidók érdekében. Akárhogy is, a budapesti zsidók egyelőre megmenekültek attól, hogy kiszállítsák őket a német gázkamrákba.

Egyelőre . . . Mert persze a sárga csillagos öltönyök és kapuk mögött a zsidóknak az a kisebb része, amelyhez eljutottak a legújabb hírek, hitte is, meg nem is ezeket az újságokat, és tudta, hogy amilyen váratlanul fordulhat kedvezőre a helyzet, éppen olyan hirtelen fordulhat megint a visszájára. De mivel a természetünk csak egy ideig bírja el az állandó feszültséget, aztán oktanul is lazítani kezd – hacsak úgy nem vet neki véget, mint Piroska miskolci orvos barátnője, aki, azután hogy

Piroskát Kamilla barátja és Panni felhozta Pestre, öngyilkos lett –, az a nagyobb rész is, amelyhez el sem jutottak ezek a kedvezőbb hírek, lassanként berendezkedett az ideiglenességben. Szüleim is néhány nap alatt, ami közben mégsem jöttek értük a csendőrök, ahogy számítottak rá, megkezdték új életüket a Vilmos császár úton. Anyám sem folyamatosan zokogott már, csak olykor sírta el magát, egyébként ő is, apám is elhelyezte a magukkal hozott holmit Matild néni kiürített szekrényeibe. A bevásárlást apám végezte a kijelölt időben – még az összeköltöztetés előtt megjelent ugyanis egy rendelet, amely szerint a zsidók csak bizonyos órákban, ha jól emlékszem, kettő és hat között mehettek ki az utcára. Anyám pedig megpróbált főzni és rendet csinálni, no és persze az én mindennapos látogatásomra várt, vagyishogy a mi látogatásunkra, Marika ugyanis lehetőleg elkísért, nemcsak azért, mert engem féltett, hanem azért is, hogy anyámnak segítsen, főleg beszerezni olyasmit, amihez ő a maga sokágú összeköttetései-vel könnyebben hozzájuthatott, mint apám az üzletekben.

Némileg megnyugodtam, azaz inkább megállapodtam én is. Lassanként elmaradtak a különböző, többnyire hiábavaló személy- vagy értékmentési megbízatások. Három hét is elmúlt anélkül, hogy verses naplómát folytattam volna. Ha közben csillapítani akartam idegességemet, este nekiültem a *Hatodik Henrik*-nek – be is fejeztem az első részét. Igen ám, de a fordításért a honoráriumot nem kaphattam – volna – meg, mivel nem csupán katonai, hanem gazdasági szempontból immár ugyancsak zsidónak számítottam. A Franklin Társulat-

nál egyébként „őrségváltás” folyt le – az is a kor szava volt: Péter Bandinak menni kellett, és Grandpierre Emil vállalta a „stróman” szerepét. Ő találta ki azt a megoldást, hogy velem felbontották a Shakespeare-szerződést, és az átmenet idejére helyettem Vajda Endrével, néhány évvel fiatalabb nemzedéktársunkkal és kritikusunkkal kötötték meg – ő pedig minden felvonás után fölvette a pénzt, hogy nekem továbbítsa.

De igazán megállapodni akkor kezdtem csak, amikor utolsó gyakorlati feladatomat is teljesítettem. Ezt a feladatot én adtam magamnak: mérget akartam szerezni, hatásosabbat a szevenálnál, amelyet két elfuserált öngyilkosságomhoz felhasználtam. Végül egy kockázatot vállaló vegyész barátunktól sikerült ciánt szereznem. Igaz, káliciánt, amelyik azonnal végez az emberrel, nem tudott szerezni, csak nátriciánt, amelyik, úgy mondta, lassabban és nagy kínok között hat. Gondosan vattába bugyolált apró fiolában nyújtotta át, én meg a gyufazsebembe dugtam, és megnyugodtam tőle. Valószínűleg ennek a zsebemben rejtőző méregnek a biztonságos tudata indította el abbamaradt verses naplómnak a folytatását, mert az első, négy soros jegyzet, amit leírtam, ez volt:

*Kelletlenül süt az idei nyár,
Nem készül vidám szüretelésre.
Kávéházban ülök, zsebemben a nátri-cián.
Miért élek még, nem tudom én se.*

A „kávéház” újfent a Club kávéház volt, oda tértem vissza. Csakhogy most nem a sötét belső terembe, hanem az eléje rögtönzött kis teraszára, ahol rendszerint

egymagam ültem. Szürke, borongós, füledt július volt, néha eleredt az eső, jólesett belélegezni, és közben bámulni a forgalmas körutat, ahol mindig akadt érdekes látnivaló. Egy délután éppen a Pozsonyi útra igyekeztem, amikor a Rudolf téri zöld házikó (magyarul utcai vécé) mellett megláttam Marconnay Tibort, a nyilas költőt – én legalábbis utoljára a *Magyarság*-ban találkoztam vele, illetve a nevével, egy lendületes cikk alatt, amelyben azt fejtegette, hogy a zsidó a mimikri népe, de van egy forma, egyetlen, amely nem tűri a hazugságot, a szonett, ha tehát meg akarunk szabadulni a zsidóktól a költészetben, kizárólag szonettet kell írni, mert abban a zsidók elárulják magukat. Engem szerencsére nem látott meg, így hát nyugodtan bámultam utána. Bal kezében egy elegáns és látnivalóan jól megtömött bőröndöt cipelt. Akkor már azt is megállapíthattam, hogy nem egymaga halad el a zöld házikó előtt, hanem egy ugyancsak elegáns, fekete hajú, sárga csillagos nő kíséretében – szemlátomást az ő táskáját cipeli, és neki magyaráz valamit behatóan a jobb kezével. Így hát, gondoltam, a szerelem legyőzte a politikát. Vagy más a szerelem, más a politika? Akárhogy is, fölemelő látvány volt.

Akkor már nemcsak az ipari külvárosainkra dobták le terhüket az angol és amerikai – vagy ahogy az idő tájt összevontan emlegették, angolszász – repülők. Új szót tanultunk, a szőnyegbombázást. Az első szőnyegbombázáskor a Pozsonyi úti lakásban tartózkodtam, mégpedig egymagamban. Hogyan volt ez lehetséges, holott csak egy lakáskulcsa volt Marikának, és azt nyilván ő vitte magával? nem emlékszem. Arra sem, hogy dél-

Zsidók ellen
szonettet

előtt volt-e vagy délután, csak arra, hogy nem égett a vilany, de ettől már este is lehetett, elvégre a nappalok még alig kezdtek rövidülni. Annyi bizonyos, hogy a nap nem süttött, ettől azonban délelőtt is lehetett, hiszen, ahogy már említettem, a július eleje többnyire borús volt. A bombák dörgése, csattanása, sívítása már közvetlen közelből hallatszott, a falak mintha inogtak volna – lent, az első emeleten. Ez bizonyára csak érzékcsalódás volt, de a mennyezetről függő lámpa a szemem előtt kezdett ide-oda inogni, egyre szélesebben. Én teljes biztonságban bámultam a kilengő lámpát: ilyenkor semmiképpen sem kellett félnem valamiféle razziától. Eszem ágában sem volt soha, hogy légitámadáskor lemenjek a nyomasztó légkörű pincébe. Én csak a munkaszolgálatról félttem, a bombáktól nem. Mari ugyancsak mindig fent maradt velem: ő semmitől sem félt. Másnap reggel nekivágtam a körútnak, megnézni, mire mentek a pusztításban. A Vígszínház körül még alig látszott nyoma a rombolásnak. Mire a főpostához értem, nagy tömeg állta el az utat, nem jutottam tovább a járdán. Sokan hadonásztak, dühösen rázták az öklüket, kiabáltak:

– Ide küldik a négereiket! – Hogy lebombázzák a gyerekeinket! – Piszkos négerek!

Nem csodálkoztam ezen a felinduláson: a házak falai napok óta tele voltak egy rikító plakáttal, amelyen egy síró, copfos kislány bal karja félig letépve lóg a válláról, és a hatalmas betűk azt hirdetik: „Hát én is hadicél lettem?” Az újságok pedig megírták, hogy az amerikai pilóták legnagyobb része néger.

Leléptem a járdáról, úgy haladtam el az izgalmi állapotba került sokaság mellett. A Podmaniczky utcában,

amelyet azóta – ki tudja ma már, kiről? – Rudas László utcának neveztek el, megláttam a felindulás okozóit. A kocsiút szélén két gépfegyveres német katona állt egykedvűen, köztük két angol egyenruhás katona, talán egy lezuhant repülőgép legénysége – az egyik, ahhoz képest elegáns jelenség, szálegyenes „angolszász” alak, a másik alacsony, lomposabb, zömök, barna hajú, a zubbonya is tépett, de az arca kétségtelenül fehér volt. Ők is egykedvűen, sőt bátran tekintettek a tömegre. Kíváncsian befurakodtam az első sorba – senki sem vetett rám ügyet. Mellettem is elegáns jelenség állt, szikár, fehér hajú tanárféle, sötét ruhája kissé kopott, de nyakkendőt viselt a füledt melegben. Szomorúan tekintett néha előre, a fegyveres német katonákra és az angol foglyokra, máskor mögénk, ahonnan egy alacsony, testes nő kitartóan rikácsolta fülünkbe a „piszkos négerék”-et. Egyszer aztán megelégte, megint hátrafordult, és csak annyit szólt csöndesen:

– Nem négerék azok, hát nem látja?

Erre az asszonyosság a kezében lóbált kis bőrröndfélét a magasba emelte, és fejbe vágta vele a tanár urat. Az fölcsattant: – Ejnye – de nem fejezte be a mondatot, hanem körülnézett, hirtelen kilépett a sorból, és eltűnt a másik oldal felé. A német katonák, mintha csak erre vártak volna, elvigyorodtak, és foglyaikkal szabályos menetlépésben elindultak a Podmaniczky utcába. Miért állomásoztak ott annyi ideig? mire volt jó ez a mutatvány? kedvcsinálásra? propagandára? sehogy sem tudtam megfejtetni.

Elment a kedvem a világnézéstől. Sarkon fordultam, és visszabaktattam a Club kávéház teraszára, folytatni

az újra elkezdett verses naplómát. Annyiban azért mégsem egészen felelt meg a műfaj követelményének, hogy most például nem azt a nevetségesen siralmas *opera buffo*-jelenetet akartam rímeimbe foglalni, aminek az imént a főposta mellett elképedő tanúja voltam – az végül is kimaradt a sorozatból, a további események elsodorták politikai riportomból, sőt hosszú időre az emlékezetemből is. És nemcsak a további, hanem a korábbi események is. Hiszen akkor három hete volt már, hogy egy sort nem írtam a naplómba. Holott szüleim kiűzése – mert minden áljogi megfogalmazás sem leplezhette, hogy kiűzés volt – a hanyatlásában, sőt szét-esésében is pazar lakásból, amelyet tizenhat évvel azelőtt olyan ragyogó reményekkel kezdtek berendezni, az Arany János utcára néző termekben az összetolt szekrények, bennük az otthagyt holmik, ruhák, fehérneműk, az egyiket a kelengye töltötte meg, a porcelán- és üveg- és ezüstszerzők, a damaszt ágy- és asztalnemű, érintetlenül, mintha még mindig Évi férjhezmenetelére várna, a pecsét, amelyet visszatértemkor az elhagyott szobák zárjain találtam – nem érdeklődtem, ki rakta oda, Leitgébne vagy valamilyen hivatal –, mindez a kísérteties látvány és tudomás torlódva tolakodott a papírra Club kávéházi asztalomnál, ahová háromhetes távolmaradásom után visszatértem.

„Húgocskám, hogy vagy? Hol leng tarka szoknyád?” – írtam az első négysorosban, amit a főposta melletti tragikomikus majdnem-lincselési jelenetből menekülve a Club kávéház teraszán leírtam. A megszólítás persze nem a majd egy éve halott Évinek szólt. Piroskára gondoltam. Hiányzott. A hangja, a nevetése. Mikor az ala-

csony felhők közül kisütött a nap, egy percig arra vártam, hogy előlép mögülem, a Visegrádi utca felől. Akkor hát miért írtam „húgocskám”-at? Lehet, hogy óvatosságból, nehogy Marika gyanút fogjon, ha elolvassa. De talán azért, mert csakugyan inkább testvéri, semmint szerelmes érzéssel gondoltam, ha ugyan gondoltam rá. Hiszen a négysoros így kezdődött: „Nem mondhatom, hogy sokszor gondolok rád” – erre rímelt a *szoknyád*. Pedig levelet is kaptam tőle, szellemes, színes levelet, életörömmel telítve, ahogy az aratást leírta, amelyből ő is teljes erejével kivette a részét. Akkor még nem tudhattam, hogy Bajót az ország egyik legszegényebb falva, melynek nyomorúsága túltesz a falukutatók legriasztóbb látteletein, és amelynek lakói éhezve arattak arasznyi rossz földjükön. Arról sem tudhattam volna, hogy elszigetelten a környező német ajkú falvak között milyen régi magyar nyelvet őriztek, még az Árpádok idejéből való maradványokkal telítve, legalábbis a helybeli tanító tudomása szerint – ha Piroska nem részletezi külön vastag levélben, ujjongva a gyönyörűségtől.

Bajóti leveleiben csupán két dolgról nem írt soha: pénzről és szerelemről. Ami azt illeti, e két témát én sem érintettem a válaszaiban. A szerelem tekintetében még csak érthető volt ez a tartózkodás: utolsó pesti napjainkban nem úgy viselkedtünk, ahogy a szerelmesek szoktak, és a távolból se gondoltam rá testi vágyakozással – nyilván ő is így volt vele. De azt már tudnom kellett volna, ha egy sort sem írt is róla, hogy pénz nélkül él Bajóton. Hogy nincs egy fillérje sem. Honnan is lett volna? Ha elfogyott, nem mehetett be a műhelybe, újat

keresni. Tudhattam volna – miért nem tudtam? Mondhatnám – egy darabig mondtam is a háború után –, hogy nem gondoltam rá. Hiszen amikor egyszer felugrottam Pannihoz, csak éppen érdeklődni, nem kapott-e újabb levelet Piroskától – ő is csak arról beszélt, milyen jó, hogy abban az egészséges környezetben él, ilyen természeti és nyelvi gyönyörűségek között. De arról nem szólt, hogy pénze csak annyi van Piroskának, amennyit ő tud küldeni abból, amit magántanítással keres, de amiből előbb Kornissnak kellett csomagot küldeni, akit megint behívtak, igaz, hogy irodában dolgozott, aránylag biztonságos helyen, és akinek érdemes volt csomagot küldeni, mert megkapta – nem úgy, mint a munkaszolgálatosok.

De azért, amikor azt mondtam, hogy nem gondoltam rá, nem hazudtam, csak abban, hogy én szándékosan nem gondoltam rá. Amint a fejezet kezdetén elmondtam, Vácról hazajövet úgy éreztem, azzal, hogy Marika szándékának engedtem, és eltértem, hogy elkísérjen és könnyedén megmentsen a munkaszolgálattól, végleg elköteleztem magamat, és ha a jóságát és bátorságát nem tudtam öleléssel viszonzni, legalább azt, amivel neki tartozom, nem utalom át másnak. Amit lehetett úgy is felfogni, hogy önbüntetésből a gyávaságomért megvon-tam magamtól – és persze Piroskától is – búcsúölelkezésünk gyönyörűségét. És egyúttal azt is, hogy pénzt küldhetnék Bajótra, mert volt elegendő a Giraud részéről folyósított fizetésből, valamint a Standardtól ugyancsak átutalt kis nyugdíjból, sőt a *Hatodik Henrik* honoráriumából is. Mert az is Marikát illette volna? De mikor tartott rá igényt! Egész életemben sem találkoztam senki-

vel, aki képes lett volna a pénzt úgy semmibe venni, ahogy ő. Persze fogalma sem volt róla, hol él Piroska, de ha azzal az ötlettel fordulok hozzá, hogy küldök Bajótra ezer pengőt, csak a vállát vonná – talán örülne is, hogy ennyivel ki lehet fizetni.

És mégis, hosszú évekbe telt, amíg rá mertem ébredni, hogy az elkötelezettség tudásánál – és a gyávaságomért magamra kiszabott büntetésnél – öntudatlanabb, sőt szégyenletesebb indítékok is közreműködtek az én hajdani tartózkodásomban és önmegtartóztatásomban. A normandiai partraszállás óta már nemcsak a politikai fölszabadulásunkat vártam a szövetségesek előnyomulásától, hanem a magam szabadulását is vonzalmi életem tűrhetetlen feszültségétől. Éppen azért, mert nem tartoztam azok közé, akik felszabadulásunkat zavartalan népünnepélynek tudták elképzelni, azt sem igen tartottam valószínűnek, hogy a háború végkifejlete sértetlenül hagyja a mi önhibánkon kívül – vagy kinek-kinek a saját hibájából – rossz összefüggéssé alakult háromszögünket. Más szóval: istentelen istenhittel Istenre bíztam az intézkedést. Azt jelenti ez, hogy egyikünk halálára *spekuláltam*? Semmiképpen sem, ha a szó jelentésével együtt jár a legcsekélyebb tudatosság, vagy akár csak tudomás. Legföljebb annyi szándék homálylott a tudatomban, hogy nem beavatkozni. Hogy mibe, Isten dolgába vagy egyszerűbben szólva a sors menetébe? nem törekedtem a tisztázására. Utólag visszatéve úgy éreztem, mintha azon a nyáron visszafojtott lélegzettel vártam volna a háború végét.

Ezt a tartózkodásomat és önmegtartóztatásomat megkönnyítette, hogy nem nógatott a szerelem ösztökeje.

Lépésenként A verses napló nyári oldalait olvasva nem találok benne szerelmi utalást. És nem azért nincs, mert nem akartam vele Marikát ingerelni – nem is kíváncszott ki belőlem. A *Júliusi jegyzetek*-nek egyetlen hősnője – nem, ez nem illik rá –, egyetlen határozottan kivethető nőalakja van: anyám. Sohasem írtam róla verset, sem előtte, sem utána, de akkor váratlanul kitört belőlem – a szeretet? a féltés? – egyszerűen a ráébredés, hogy elveszthetem – és így! A róla szóló szakaszokat ez a négy sor vezette be:

*Cherbourg, Siena, Minszk... a végzet
Három felől egy célba fut.
Azaz döcög. A bosszúval mit érek,
Ha meggyilkolták már Anyut?*

Persze ha az ember visszafojtja lélegzetét, úgy vár valamire, hamar elveszti a türelmét – semmi sem történhetik elég gyorsan. A rádiók híreiből sem tudtuk elképzelni, hogy a világtörténelem legirdatlanabb „népek csatája” zajlik Normandiában. Mi abban bízunk, hogy ha már a szövetségesek megvetették a lábukat a kontinensen, egy nagy lendülettel Berlinig söprik a németeket. Ehelyett lépésenként, nagy nehezen törtek utat maguknak. Elcsüggedtünk tőle, hogy a németeknek még annyi erejük maradt. Az oroszok áradatként söpörték el a hadosztályaikat, de még mindig a Szovjetunióban harcoltak. Magyarország megszállása után a baloldali bizakodóbbak úgy mondogatták, hogy állva is ki lehet várni, amíg Hitler megbukik. Most, éppen amikor nyugaton is, keleten is megindult a nagyarányú támadás, erőt vett rajtunk a csüggedés, meg az a belátás,

hogy itt bizony egy időre be kell rendezkedni a megszállásra, vagyis el kell bújni.

Steuer is, a Giraud-nak már csak *volt* cégvezetője, akkortájt vonult hamis papírokkal illegalitásba, és ezt meg is mondta Marikának, de hogy hová, azt bölcs óvatosságból nem árulta el. Marit, aki addig olyan nyugodt mosollyal járt-kelt Angyalföldön és a Pozsonyi úton, sőt a váci katonás és munkaszolgálatos zűrzavarban is, talán volt főnökünknek ez a hirtelen eltűnése ébresztette rá a helyzet bizonytalanságára, és ültette el idegzetébe a nyugtalanságot és óvatosságot. Egy napon azzal állt elő, hogy a Pozsonyi út nem elég biztonságos hely, mert az Újlipótváros félig-meddig zsidó területnek számít, és inkább ki van téve a razziaveszélynek – új szobát kell keresnünk. Nem örültem az ötletnek. Szerettem Kun Miklós lakásának otthoniasságát, barátságos erkélyét, a kilátást a Rózsadombra, a Margitszigetre és a hídra, a Dunára. Jó volt reggel kilépni a ház kapuján, a Lipótváros forgalmába, melyben minden eszpresszót, vendéglőt ismertem, és visszatérni délután Mari szépségéhez, amit olyan illón keretezett a tágas, lassan sötétedő kilátás, aztán a sötétben kilépni az erkélyre, ahová a legfojtottabb nyári éjszakán is föllengedezett a dunai szél. És olyan kényelmes volt ebben a tágas és otthonos lakásban! Aztán meg, amint föntebb elmondtam, annyira életelvemmé vált ezen a nyáron az inercia, a nem beavatkozás életelve, hogy ellenemre volt minden önkényes változtatás. Másrészt azonban, ha megpróbálom lebeszélni Marit a tervéről – ami feltehetően sikerült volna –, az lett volna csak az igazi beavatkozás. Így hát inkább hagytam, hadd legyen meg az ő akarata.

A nem
beavatkozás
életelve

A megszokott mosolygó erélyével fogott a kereséshez. Akkoriban sok lakáshirdetést lehetett olvasni a lapokban, azokat mind átnézte, aztán elindult a keresésre. Néhány nap múlva egy este már azzal érkezett haza, hogy talált egy megfelelő lakást, nekem is meg kellene nézni. De én, híven a nem beavatkozási elvemhez, azt mondtam, akkor fölösleges az időt húznunk – én teljesen megbízom az ő választásában. Így hát másnap kifizette a lakás bérét fél évre az új háziasszonynak, aki alig várta már, hogy vidékre költözhessen – úgy mondta, a bombázások elől, de hogy hová, azt ő sem árulta el –, Marika úgy sejtette, zsidó származású, és ő is fedezékbe vonul. Férje azonban a lakásban maradt, az udvari részben, amihez külön fürdőszoba és vécé tartozott. Marika az utcára néző lakrészt vette ki, bútorozottan, kiürített szekrényekkel és hozzá tartozó fürdőszobával.

Néhány nap múlva tehát kivonultunk Kun Miklósék barátságos lakásából, és áttelepedtünk a Rózsadomb nyugati aljába, a Baka utcába. A költözést persze Marika egymaga intézte, annyira, hogy nem is emlékszem rá, mi módon. Igaz, neki magának nem sok holmija volt, azt ketten könnyűszerrel átvihettük volna. De a Sas utcából oda került ládák, a szőnyegek, még az utolsó pillanatban kimentett nagy rádió is nehéz feladat volt – legalábbis egy kézikocsit kívánt, meg egy embert, aki húzza – honnan szerezte? talán már annak idején sem tudtam volna megmondani. Amúgy is kis termetű, méghozzá töpörödött, tutyimutyinak látszó, de kétségkívül úriember fogadott bennünket. „Kopasz aggastyán a házigazdánk / Ki a lábtörlőre rávize!” – Kálnoky Laci, aki régi barátaink közül először jelent meg új lakásunk-

ban, írta ezt nevezetes versében, a *Baka utcá*-ban, amikor már ő is némi jogot szerzett rá, hogy házigazdájának tekinthesse. Kapotsffy úrnak sem a neve, sem a külseje nem vallott zsidó származásra. Akkor pedig a felesége – aki Marika beszámolója szerint szépnek mondható és férjéhez képest fiatal asszony volt – bármi lett légyen is a származása – semmiképpen sem tekinthető zsidónak. Akkor hát miért hagyta agg férjét ilyen menekülés-szerűen magára a vadidegen albérlőkkal? Ez a rejtély mindvégig, sőt azon is túl, megoldatlan maradt. A rejtélyt fokozta, hogy amikor Kálnoky meglátogatott minket, és a rádión sikerült neki Londont fognia, szobánk függönyös üvegfa mögött egyszerre megláttuk a függönyön házigazdánk settenkedő árnyát. Kálnoky erre halkabba fogta a rádiót, mire Kapotsffy úr árnya oda-tapasztotta fülét az üvegfalhoz – nyilvánvalóan besúgási szándékkal. Márpedig akkor nemigen lehetett a felesége zsidó származású, különben aligha vetemedne a férje spicliségre. Akkor hát mitől menekült az asszony ilyen pánikszzerűen, magára hagyva gyámoltalan férjét?

Nem mintha sokat törődtünk volna Kapotsffy úrral. Sokkal inkább foglalkoztatott a beilleszkedés új környezetünkbe. Lehetett volna hiszen előkelő környéknek is tekinteni. Néhány percre tőlünk, a hivatalnokian steril hatású Keleti Károly utca végében áll a méltóságteles Központi Statisztikai Hivatal, másik végében, azaz már a Bimbó utca elején a barátságos Rózsadomb étterem, a Statisztikai Hivatal alatt pedig, nem messze a Margit körúton a némileg nagyvilágias Regent kávéház. De közből hiányoztak azok a kis eszpresszók és

Kiábrándító
kép

kávéházak, amik a Szent István körút övezetét olyan barátságossá tették, Marikának pedig főleg alkalmas kis boltok, úgyhogy a bevásárlásait továbbra is a Pozsonyi úton intézte.

Maga a mi Baka utcánk furcsa egy képződmény volt. Valójában inkább köznek lehetett volna nevezni, mely a Keleti Károly utcát a Kisrókus utcával köti össze. Ha az ember a Keleti Károly utca felől belépett, annak még méltóságteljesebb elágazásának hihette, mert széles, tekintélyes lépcsők vezettek le a keskeny közbe. De ott mindössze néhány ház állt, a budapesti, szerényen modern építészet olcsóbb változatai, amelyek azonban egy-két lépésnyire még nem hoztak szégyent a környék rangjára. A harmadik lépésnél azonban ijesztően kiábrándító kép tárult elénk: egy siváran hatalmas, vöröstégls épület, a Ganz gyár telepe. De minek is fáradnék az utca leírásával, mikor Kálnoky ezt már olyan érzékletesen elvégezte a *Baka utcá*-ban? „Sárga ház. Baloldalt áll a gázgyár” – így kezdte az ábrázolást. Én ugyan nem gázgyárra, hanem villamosságira emlékszem, de annak idején nem vitattam, – különben sem fontos. A leírást így folytatta:

*A sötétbe nézünk. Néha távol
hangokat hallunk: szitkokat, sikolyt.
Fülhasító láрма kél a gyárból.
Füttyszó. Durva férfihang rikolt.
Robajával egy egész vonatnak,
sineken teherkocsit tolatnak.
Ébren alszunk. Nyeljük az iszonyt.*

Igen, ilyen volt a Baka utca alsó vége. Legföljebb azzal egészíthetném ki a leírást, hogy nem egy kocsit tolattak, hanem valójában egy egész szerelvényt, amely nem is közönséges tehervagonokból állt, hanem több olasz gyártmányú, henger alakú tartálykocsiból, amilyenben – úgy látszik, mégis igaza van Lacinak – leginkább gázt szoktak szállítani.

Majdhogynem
elegáns

Ami azonban az iszonyt illeti, azt csupán bizonyos események után észleltük – és Kálnoky akkor írta a verset. Igaz, eleinte is, ha kiálltunk a keskeny erkélyre és balra néztünk, sivár látványban és hangokban volt részünk. De ha behúzódtunk a szobánkba, lakályos, majdnemhogyan elegáns környezetben érezhettük magunkat. Szobánkba – nem egészen pontos szó. A lakás voltaképpen egyetlen hatalmas teremből állt, amelynek hátsó felét egylépcsőnyi magasság választotta el az ablak melletti felétől. Ez a hátsó rész volt a hálósoba, egy barátságosan dupla ágygal, két nagy szekrénnel és a megfelelő kis bútorokkal. Ezt a részt, ha akartuk, egy faltól falig húzódó bársonyfüggönnyel teljesen elválaszthattuk az elülsőtől. Ilyenkor az ablak melletti kis termet a nagy asztalával, a kis dohányzóasztalával, a székekkel, a két fotellel, az állólámpával akár egy úri szalonnak is képzelhettük.

És ami a legfontosabb: itt aztán kétségkívül nagyobb biztonságban érezhettük magunkat: a hely hivatalnoki tekintélyessége is meg az ipari sivársága is távol tartja az esetleges razziákat. Ugyan ki keresne itt bujkáló zsidókat?

20. SVÁBHEGYI KÖZJÁTÉK

Leitgebné

Mégis reggel, valahányszor Marit elkísértem az angyalföldi villamosig, Pestre érve önkéntelenül föllélegeztem: itthon vagyok, szülőföldemen, a Lipótvárosban, a Csáky utca környékén, ahol minden zugot ismerek. Hát Budát netán ellenségesnek éreztem? Nem éppen. Hiszen micsoda gyönyörűséggel bámulgattam a Korzóról vagy a Pozsonyi úti erkélyről, akárcsak hajdan a Veronika utcairól – igaz, hogy onnan Pesttel egybefogva. Csak *benne*, Budán nem éreztem biztonságban magamat – ha például a Baka utca környékén mégis razziába keverednék, nem tudnám, hogy merre iszkoljak.

Pedig most már majdnem minden éjszaka a Baka utcában aludtam. Egyrészt, mert Marika nem szívesen engedett ki egymagamban a sötétségbe. Másrészt, mert magam is kényelmetlen érzéssel indultam el a Baka utcai éjszakában. Főleg pedig azért, mert hiába, hogy a környék még mindig otthonos volt, maga a Sas utcai lakás egyre veszélyesebbé vált: el kellett hinnem a szép szőke házparancsnokunknak, hogy a házmesterné, amint megjelenek, átfut a Vadász utcai rendőrségre, így hát, ha néha elkerülhetetlenül mégis ott kellett aludnom, olyankor másnap korábban keltem föl, mint Marikánál, hogy eltűnhessek, még mielőtt Leitgebnének ideje van a Vadász utcából nyakamra hozni a rendőrséget. Legtöbbször persze mégis Marikánál aludtam. De azért úgy intéztem, hogy lehetőleg naponta beugorjak a Sas utcába, az esetleges postámért, meg jelezni Leitgebnének, hogy még élek, és nem adtam föl a lakásomat. Ilyenkor sem időztem odahaza negyedórát

nál tovább, nehogy időt adjak neki a sürgős feljelentésre.

Egyik reggel, miután Marikát a Berlini térre kísérem, mielőtt beültem volna a Club kávéház teraszára, egy kis kerülővel hazalátogattam a Sas utcába. Az előszoba padlóján egy nevemre szóló idézést találtam – nyilván a postanyíláson dobták be – a hetedik kerületi rendőrkapitányságra, a Hársfa utcába, tintával rá volt írva: tanúvallomásra. Éppen aznapra szólt, elővettem az órámat: még odaérhetek a kitűzött időben. Telefonálni akartam előbb Marikának, de a Giraud mással beszélt, márpedig ha tovább időzőm ott, Leitgébne' elér azalatt a Vadász utcai rendőrségre. Eh, mit, ez nem lehet komoly ügy, elvégre miben is tanúskodhatok én, és különben is, mi közöm nekem a hetedik kerülethez? tévedés lehet az egész – hiába, én csak a Vadász utca felől vártam veszélyt. Útközben még eszembe ötlött, hogy egy nyilvános fürkéből még egyszer megpróbálom fölhívni Marikát, azt azonban elvettem, veszélyesnek véltem: egy utcai fürkében álló pasasra sokan fölfigyelnek – ráérek Marikát majd a Club kávéházból fölhívni. Arra meg nem is gondoltam, hogy mi van az ócska aktatáskámban, amellyel a hetedik kerületi rendőrségre indulok. Pedig alaposan kitömött, nehéz aktatáska volt. A legnagyobb terjedelmet egy kéziratcsomó foglalta el benne, Hemingway négy évvel ezelőtt megjelent regénye, az *Akiért a harang szól* magyar fordítása. Ami úgy került hozzám, hogy egy héttel ezelőtt – már nem is tudom, hogyan és mi célból – meglátogattam még Bécsben szerzett öreg barátomat, Iharost, arra sem emlékszem, hol lakott. Még mindig felesége tartotta el, aki

eléggé kockázatos helyzetben volt, mert elmulasztott idejében áttérni keresztény vallásra. De nem sokat törődtek ezzel, Iharos a legújabb vesszőparipájával volt elfoglalva: megpróbálkozott a fordítással, és éppen Hemingway regényével kezdte, ide is adta megbírálásra. Ahhoz képest, hogy ezzel kezdte, nem is volt rossz – aznap akartam neki visszaadni. Márpedig aki belenézett volna a kéziratba, rögtön láthatta volna, hogy itt valamilyen kommunista művet forgat. Aktatáskámnak azonban volt veszélyesebb rakománya is. Verses naplóm darabjait ugyanis Marika, amint elkészültek, legépelte az irodában két példányban, és én a másolatokat mindig az aktatáskámban hordtam, el sem tudom képzelni ma már, hogy miért – esetleg azzal a titkos reménnyel, hogy találkozom valakivel, akinek lehet és érdemes megmutatnom. De mondom, minderről megfeledeztem azon a napon. Arról a háromezer pengős takarékbetétkönyvről is, amit apám előző nap nyomott a kezembe, azzal, hogy vegyek föl belőle ezret – jobb, ha én megyek érte, mint ha ő –, és most, még kiváltatlanul, ott lapult a zakóm belső zsebében.

A Hársfa utcai rendőrség kapujában fölmutattam az idézésemet, egy rendőr bekísért az egyik szobába, ahol egy hatalmas, lompos termetű, civil ruhás ember fogadott. Íróasztalánál ült, engem is hellyel kínált. Fölvette az adataimat. Megmutattam neki az igazolványomat, a tanúsítványomat, az alkalmatlansági bizonyítványomat és a Giraud felmondó levelét is – mindezeket állandóan a tárcámban hordtam. Aztán fölállt, kitessékelt a szobájából, és a folyosón átvezetett egy sokkal nagyobb, teremszerű helyiségbe, amelyben egy csomó

fölfeszített láda állt, könyvekkel tele, illetve egy csomó belőlük már a padlón hevert nagy összevisszaságban. Tekintetem először egy nyitott könyvre esett, illetve annak héber betűire. Most már fölismertem a helyzetet: Steuer ládái és könyvei voltak ezek, meg az enyéim, összekeveredve. A felügyelő, mert az volt, mint később kiderült, Sarlós nevű – megvárta, míg jól körülnézek, aztán visszavezetett a saját szobájába. Itt visszaült az asztalához, engem maga mellé ültetett, az asztallal párhuzamosan, ő pedig féloldalt fordulva jobb lába irdatlan cipőjét – amit én olyannak láttam, akár egy elefánt óriási tuskólábát – a cipőm orra fölé helyezte, nyilván, hogy a kellő pillanatban lesújthasson vele az én cipőm orrára. Utólag csodálkoztam rajta, hogy ettől egy csöppet sem ijedtem meg, de én semmi mástól nem féltem, csak attól, hogy vissza talál taszítani a munkaszolgálat poklába. Legfőleg azon csodálkoztam, hogy az ő lába egész kihallgatás alatt nem fáradt el ebben a helyzetben. Első kérdése ez volt:

– Kinek a könyvei azok ott bent?

Tudtam, hogy itt nem lehet hazudni, hiszen azokat a ládákat csakis a szomszédból, a Giraud gyár Klauzál téri pincéjéből hozathatta át – de miért? –, és ha kimegy a gyárba, a Fáy utcába, ott könnyen megtalálja azokat a munkásokat, akik a ládákat a Klauzál téri raktárba szállították, és rögtön megmondják neki, hogy kinek a ládái – miért is ne mondanák? És én, én miért ne mondanám meg, hiszen tudtam, hogy Steuer biztos fedezékben van. Elmondtam hát a ládák teljes történetét, híven és részletesen, legfőleg abban egy kicsit csúsztatva, hogy úgy adtam elő, mintha a bombázások előtt mentet-

tük volna a könyvtárunkat – még a képeimet se hallgattam el –, és ez se volt hazugság, elvégre a bombák elől is biztonságra akartuk helyezni.

– És most hol található az a Steuer Zoltán? – kérdezte.

– Fogalmam sincs róla – feleltem ezúttal is az igazat, habár nem a teljes igazságot, mert azt nem árultam el, hogy most már nem a saját nevét viseli, hanem – de hiszen az új nevét magam sem ismerem.

Láttam, hogy erre a „fogalmam sincs”-re megrándul az arca, de még a behemót cipője is mozdul egyet, igyekeztem is a cipőm orrában összehúzni a lábujjaimat, mentendő a lesújtó csapás elől. De úgy látszott, meggondolta magát, mert a félelmetes lábtele cipő nem zuhant lefelé, hanem jobbra mozdult, a bal láb követte, a felügyelő fölállt, és engem maga elé tessékelve a folyosón visszavezetett a ládákkal teli szobába, ott pedig föl-szólított, hogy a lehetőség szerint különítsem el a Steuer és a magam összekeveredett ládáit és könyveit. A ládák közt hamar kiismertem magam, de mikor az elsőnek nekiveselkedtem, hogy arrébb toljam, sehogy sem tudtam megmozdítani. Tanácstalanul néztem a felügyelőre, ő majdhogynem udvariasan odalépett, és az én két ládámat könnyed mozdulatokkal a terem egyik sarkába, a Steuer öt ládáját meg a túlsó sarokba tolta. Aztán magamra hagyott a könyvekkel. A különválasztás szellemileg könnyű munka volt. Akkor még távolról sem volt annyi könyvem, mint manapság, mindegyiket jól ismertem. Steuer könyvtára azonban nagyobb részében francia és héber könyvekből állt. Testileg viszont számomra elég nehéz feladat volt. Minden példányért

külön kellett lehajolni, vagy ha nem szétszórta hevertek, hanem egy-egy halomban torlódtak össze, legugrolva, esetleg a padlóra ülve kellett végezni feladatomat. És akármilyen különböző jellege volt is a két könyvtárnak, Steuer magyar, sőt francia könyvei között is jó néhány akadt, ami nekem is megvolt – ilyenkor bele is kellett lapoznom. Fogalmam sem volt róla, mennyi idő múlt el. Eszembe sem jutott megnézni az órát – igaz, akkor még zsebóráam volt, azt elő kellett volna húznom az órazsebemből. De hogy erre nem is gondoltam, arra vall, hogy ha nem értem is rá megijedni a felügyelő cipőszörnyetegétől, belül azért nagyon féltem. Amikor a rám rótt munka végeztével még kissé lihegve vártam a felügyelő újabb megjelenését, arra számítottam, hogy a következő kérdése az lesz, vannak-e a könyveim közt zsidó írók művei. Kigondoltam azt is, mit válaszoljak erre: hogy nem tudom, a könyveim szerzői között kik zsidó eredetűek és kik fajmagyarok. De mikor nagy sokára értem jött és visszavezetett az irodájába, ugyanabba a helyzetbe, lábával a lábam fölért, nem ezt kérdezte, hanem azt, hogy hova rejtettem a többi értékemet.

– Nincsenek egyéb értékeim, csak a könyvek.

A felügyelői óriás cipő megint megmozdult, de ebben is maradt.

– Az apja gazdag ember. Hol vannak az ő értékei?

– A lakásunkban, lepecsételt ajtók mögött, pontos jegyzékkel.

– Hogyhogy nem bízta magára? – kérdezte szinte szelíden.

– Mert nem bízik meg bennem – feleltem, még min-

Némi
részvétellel

dig híven az igazsághoz, bár a sváb-hegyi látogatást elhallgattam, hiszen amúgy sem tudtam, miről volt szó.

– Miért nem?

Erre már kénytelen voltam visszatérni kora ifjúságomhoz, és dióhéjban elmondani, hogyan idegenedtünk el. A felügyelő figyelmesen hallgatott, és néhány közbevetett kérdéssel kiszedte belőlem egész életem kurta történetét, még öngyilkossági kísérleteimet is. Nőkről azonban – Etit kivéve – nem tettem említést; ő sem firtatta őket. A zsebemben lapuló betétkönyvről továbbra is teljesen megfeledkeztem – szerencsére, különben aligha tudtam volna olyan elfogulatlanul vallani. A felügyelőnek sem jutott eszébe a zsebembe nyúlni, az aktatáskámat sem nyitotta ki. Ő maga kísért a kapuhoz. Kezet nem nyújtott, de barátságosan köszöntünk el egymástól. Mikor egy percre visszaneéztem, láttam, hogy még mindig a kapuban áll, és némi részvétellel néz utánam.

Jól elmúlt az idő, megizzadtam, fáradt voltam és éhes. A Szent István körúton leszálltam a villamosról, és betértem egy kisvendéglőbe, ha jól emlékszem, a Honvéd utca sarkán, ahol jó volt a koszt, és még hozzá hamar hozták. Egy korsó sört is ittam – jólesett. A sör és a cigaretta közben visszagondoltam a Hársfa utcai könyvtár-rendezésre és kihallgatásra – ezt jól megúsztam. De honnan az ördögből szereztek tudomást a Klauzál téri ládáról? El sem tudtam képzelni.

Kezdett alkonyodni. Siettem haza, vagyis a Baka utcába. Mari egy ócska gyűrött nyári ruhában és szokatlan állapotban nyitott ajtót: máskor olyan takaros, mondhatnám, elegáns megjelenése most rendetlen volt,

és előnytelen, selymes fűrtjei csapzottan és kissé izzadtan összetapadtak – holott egyébként nem szokott izzadni –, arca és keze, ha nem is éppen piszkosan hatott, de nem is ragyogott úgy, mint máskor. Amint azonban megpillantottam a fal melletti szekrényt, amelynek ajtói nyitva álltak, és addig majdnem üres polcain apám ingeit meg a Sas utcából átmentett edényeket, a fogasokon pedig apám két ruháját – rögtön megértettem szokatlanul előnytelen külsejének okát. Átköltözésünk után olyan fáradt volt, hogy nem látott rögtön hozzá a Sas utcai holmik elhelyezéséhez. A szőnyegeket amúgy sem lehetett volna rendeltetésszerűen fölteríteni, mert a Baka utcai termünket egyetlen hatalmas perzsaszőnyeg borította, oda több szőnyeg úgysem fért volna el, tehát az öt közül hármat összetekert állapotukban egymásra helyeztünk az erkélyen, kettőt pedig a terem fala mellé. A bőrönd kirakását pedig különböző közbejött akadályok miatt estére halasztottuk. És Marika láthatóan éppen aznap szánta el magát a nagy munkára.

Most kimerülten ült le a karosszékre. Én pedig nekiestem, és részletesen elmondtam Hársfa utcai kalandomat. Azzal fejeztem be, hogy minden jó, ha vége jó. Marika azonban aligha osztotta derűlátásomat, inkább megijedt. Hirtelen felállt a karosszékből, vissza a szekrény előtti székre, folytatni a kirakást. Én egyenként nyújtottam föl neki a holmikat, ő pedig gyorsan és ügyesen rakta rendbe a polcokon és a fiókokban. A bőrönd majdnem üres volt, amikor csöngettek. Ő ott maradt állva a széken, én pedig az ajtóhoz siettem, hogy megnézzem, ki jön ilyen későn – mert odakint már sötét

Marika
csapzottan

Én dermedten

volt. Az ajtóban egy fakószőke, vékony, jól öltözött, bár kissé jampecforma fiatalember állt.

– Rendőr-főkapitányság politikai osztálya – mondta. Visszahőköltem, ő belépett. – Kutny Mária Magdolnát keresem.

Erre már Marika letoppant a székről, és odaállt a betolakodott fiatalember elé.

– Én vagyok.

– A Pozsonyi út 5.-ben kerestem. Miért költözött át ide?

– Budán biztonságosabb – felelte Marika csapzottan, de rezzenetlenül. – Nem akar leülni?

A fiatalember nem köszönte meg a kínálást, csak helyet foglalt a karosszékből. Marika is leült. Én dermedten állva maradtam.

– És miért jött? – kérdezte Marika.

– Be kell kísérnem a főkapitányságra.

Marika csak egy pillanatig hallgatott. Aztán megszólalt:

– Kérek egy negyedóra türelmet. Le kell mosakodnom. Takarítottam, piszkos vagyok.

– Tessék – mondta egykedvűen a detektív.

Marika odalépett a szekrényhez, kivett belőle néhány ruhadarabot, és eltűnt a fürdőszobában.

Kettesben maradtunk. Leültem egy székre. Elővettem a csomag cigarettámat, megkínáltam a detektívet, elfogadta, tüzet adtam neki, én is rágyújtottam.

– Maga kicsoda? – kérdezte. Azt hittem, nem jön ki hang a számon, de lassan és nehezen mégis kinyögtem a nevemet. – Maga is itt lakik?

– Nem, én Pesten lakom, a Sas utca 24-ben.

Megint hallgattam. Közben a függönyös üvegfalon ezúttal is megláttam Kapotsffy fejének árnyékát. Lassan múlt az idő, a detektív kétszer is ránézett a karórájára, a negyedórából félóra lett. Ekkor belépett Marika, fehér nyári kosztümben – Évié volt –, elegánsan és ragyogóan. Később gyakran mondogattuk, hogy ha Marika nem éppen aznap fog hozzá a rendcsináláshoz, a detektív talán be se visz minket. De akkor is láttam, hogy Marika belépésekor felállt, és egész más szemmel és tartásban nézett rá.

– Vitéz Szabó felügyelő vagyok – mondta váratlanul, hiszen hallomásból tudtam, hogy a detektívek nemigen szoktak bemutatkozni. Aztán hozzám fordult: – Jobb lesz, ha maga is velünk jön.

Erre már Marika fölcsattant:

– Miért kell Vas úrnak is velünk jönni?

– Így egyszerűbb – felelte vitéz Szabó rejtélyesen. – Azt ajánlom, hozzanak magukkal szappant, és törülközőt, és fogkefét – tette hozzá.

Marika egy kis szatyorba csomagolta a maga holmiját, és nekem is ügyesen odacsúsztatta a mosdó- és borotválkozásiesszereimet. Én a nagy szekrény belsejében kiemeltem az aktatáskámból Iharos veszedelmes kéziratát, a magam verseit pedig apám ingei között helyeztem el, és helyükbe raktam a magam toalettkészletét. Aztán elindultunk. Marika bezárta a lakás ajtaját, de vitéz Szabó odanyúlt, és a kulcsot ő vágta zsebre, aztán onnan kihúzott valamit, és azzal az ajtót lepecsételte. A kapu előtt beültünk a kocsijába – nem rendőrautó volt, hanem egy kis sportkocsi. A Zrínyi utcába mentünk, tehát csakugyan a főkapitányságra. Egy év múlva rom-

jaiban meggyászoltam vonalainak nemességét – akkor egy pillantást sem pazaroltam rá. Ott vitéz Szabó átadott engem egy rendőrnek, ő maga pedig Marikát más irányba vezette. Engem a rendőr egy folyosón át terelt, közben én belenyúltam a belső zsebembe a zsebkendőért, letörölni homlokomról ijedelmem izzadságát. Ekkor észleltem benne, reggel óta először, a takarékbetétkönyvet. Szerencsére maradt bennem annyi lélekjelenség, hogy a rendőrtől szükségletre kéredzkedtem, amelyet egyébként éppen abban a pillanatban valószínűleg is éreztem. A rendőr megállt egy végénél. Ő maga lecövekelt azt ajtó előtt, én pedig bemehettem. Magamra reteszeltam a fülke ajtaját, és mindenekelőtt előhúztam zsebemből a betétkönyvet, apró darabokra téptem, azokat pedig bedobtam a klozetba. Csak aztán tettem eleget a természet követelményének. Végül az eredménnyel együtt apám háromezer pengőjét is lehúztam a csésze mélyébe. Még kezét is moshattam utána.

A rendőr ezután ugyanazon a folyosón egy cellaszerű, de nagyobb helyiségbe – nem lökött, hanem tessékelt, aztán kívülről rám zárta az ajtaját. Vagyis úgy kellett volna mondanom, hogy *ránk* zárta, mert amennyire a helyiségben homályló egyetlen apró körte láthatóvá tette, többen is tartózkodtak, azaz feküdtek a zárkában, pontosabban a benne lévő priccseken. Amire a szemem lassan hozzászokott a homályhoz, megláttam az egyetlen szabad priccset – mintha csak nekem helyezték volna oda. Menten le is feküdtem rá, mert alig álltam a lábamon a kimerültségtől – és a félelemtől –, és percekben belül mélyen aludtam. Reggel, amint kivilágosodott, fölébresztettek. Mosakodni nem állt módunkban,

de a szükségletünket elvégezhattuk, utána pedig kaptunk – csészekben! – valamilyen cukros, fekete lötytyöt. Kiderült, hogy zárkatársaim hozzám hasonló átmeneti helyzetben vannak: senki sem tudta, legföljebb sejtette, hogy miért hozták be, s mi a szándékuk vele. Jó óra is elmúlt, mire vitéz Szabó értem jött. A folyosón egy rendőr elővezette Marikát: egy kissé sápadtabb volt, mint az este, de különben ugyanolyan ragyogó, nem tudom, hogy csinálta, nyilván nem ugyanolyan cellába rakták, mint engem, de milyenbe, máig sem tudtam meg, mert később annyival érdekesebb dolgok történtek, hogy – most jut először eszembe – ez az első este nem is került szóba köztünk.

Megint beültetett a sportkocsijába úgy, hogy engem hátra, Marikát előre, maga mellé, egyúttal kiadta az utasítást, hogy egymással nem beszélhetünk. Öt perc múlva megtudtuk, hogy a Sváb-hegyre megyünk, a Majestic Szállóba. Megrémültem, hiszen tudvalévő volt, hogy az a német Gestapo budapesti főhadiszállása, és vallatási módszereiről ijesztő hírek terjedeztek. A magyar politikai rendőrséget újabban városszerte „magyar Gestapónak” nevezték, merthogy német irányítással működik, csak azt nem tudtuk – én legalábbis nem tudtam –, hogy a Majestic melléképületeiben, vagyis a szállodat környező villákban. Vitéz Szabó egy olyan házba kísért kettőnket, amelynek építésmódja a Melinda-villára emlékeztetett – ahol Évi húgom egy évvel azelőtt meghalt –, csak éppen jóval nagyobb volt annál. Ott újra elválasztottak bennünket: Marikát egy másik detektív az ellenkező irányba kísérte, míg engem vitéz Szabó néhány lépcsőn az alagsorba vezetett, ott

Megint
ragyogó
Marika

kulccsal kinyitott egy ajtót, engem ott hagyott a szobában, aztán rám zárta az ajtót.

Ránk zárta – úgy kellett volna mondanom, mert nem egyedül tartózkodtam benne, hanem vagy hatod-heted-magammal. Mégsem voltunk zsúfoltan, mert a szoba elég tágas volt, annál inkább, mivel rajtunk kívül semmi sem volt benne. Nemcsak a berendezési tárgyak hiányoztak belőle, hanem az ülő-, esetleg fekvőalkalmatosságok, netán priccsek is: kényszerlakói a falnak dőlve ültek, de volt, aki egyszerűen a padlón feküdt hanyatt, igaz, akadt kettő-három, aki takarón hevert – ezeknek, úgy látszott, volt annyi lélekjelenlétük a letartóztatáskor, hogy arra is gondoljanak. Feltűnt, hogy állapotukhoz képest elég tiszta és rendezett volt a külsejük. Ennek a szokatlan jelenségnek csakhamar fölfedeztem az okát is: az oldalfalban egy kis ajtót, amely egy szabályos fürdőszobába vezetett, ahol még zuhanyozhattunk is, és annak rendje és módja szerint elvégezhattük a szükségletünket. Ettől föllélegeztem: munkaszolgálatos heteimből ezek a műveletek nehezedtek a legnagyobb lidércnyomással az emlékezetemre.

Ezek után bemutatkoztam szobatársaimnak. Utoljára a szoba közepén egy öregúrnak, legalábbis öszülőben volt, aki a Hamburger névvel válaszolt – a keresztnévére már nem emlékszem –, amelyet persze ismertem, nemcsak mint a Latinka-ballada szerzőjét, a tizenkilences népbiztost, aki orosz emigrációban halt meg, hanem a mozgalom különböző tájékain is találkoztam ezzel a névvel – ami nem bizonyítja, hogy ugyanegy családról volt szó, hiszen a Hamburger elég gyakori név. Ő viszont azt mondta, ismeri a nevemet, szép versek alól

a *Népszavá*-ban, vagy talán más lapokban is. De amikor az iránt érdeklődtem, ő miért van itt, zárkózottabb lett, és csak olyasmit mondott, hogy „szervezeti kérdések”. Általában is úgy láttam, itt nemigen beszélnek a maguk és egymás ügyéről, talán „a tudás teher” elvéből, de később arra gondoltam, hogy esetleg a „beépített” spicliktől tartanak – ez állítólag a politikai rendőrség módszerei közé tartozott. Később kezdtem sejteni, hogy legtöbbször nem politikai, inkább gazdasági ügyben került oda. Úgy láttam, valamennyi zsidó.

Hamburger elzárkózása nem csökkentette pártfogó rokonszenvét: azon nyomban felajánlotta takarója felét. Le is ültem mellé, már csak azért is, hogy vissza ne utasítsam atyai rokonszenvét. Hamburger a takarón kívűl egy-két könyvet és folyóiratot is hozott magával, és biztatott, hogy válasszak közülük. De nem volt kedvem olvasni, nem is lettem volna képes rá. Csak feküdtem a takarón, kezemet a tarkóm alá kulcsolva, néztem a tiszta fehér mennyezetet, és gondolkodtam. Miről? Az ügyemről? De hiszen azt sem tudtam, mi az én ügyem. Azt mondtam: gondolkodtam. Inkább féltem. Mitől? Még mindig rögeszmésen csak a munkaszolgálatról féltem. De ezúttal, magamnál is inkább, Marit féltettem. Mi lehet az ő ügye? Nem is tudtam egyébre gondolni, csak őrá. Szerellemmel gondoltam rá. Nem testi szerelemmel – arra ebben a helyzetben akkor sem lettem volna képes, ha testi tobzódásból szakítottak volna ki bennünket –, hanem valamilyen égi szerelemmel.

Hamburgerrel, amióta felajánlott könyveit visszautasítottam, egy szót sem váltottunk – csak némán bámultam a mennyezetet. Finom érzékével mégis kitalálhatta,

Nem testi
szerelemmel

milyen magas feszültség működik néma mennyezetre bámulásomban. Hirtelen fölém hajolt, és elkezdett beszélni. Hogy mit, arra nem emlékszem – talán már akkor sem fogtam föl teljesen szavait, csak jóságának enyhítő hangját. Hirtelen eszembe jutott Iharosnak egy mondata, melyet még Bécsben hallottam tőle, elkeseredett pillanatában: hogy a kommunistákat csak a börtönben lehet kibírni – neki volt némi joga ilyet mondani, mert a tizenkilences kommün után elég sokáig ült a váci fegyházban, ahol összes fogát kivérték. De hiszen Hamburger nem volt kommunista, legföljebb ha szociáldemokrata, mégis, hangjának vigasztaló értelmi hajlítása, amilyet csak a szocialista nevelés adhat valakinek – persze nem mindenkinek – nyilván hozzájárult ahhoz, hogy a fél takaróján végignyúlva nyugodtan átaludtam az éjszakát, egészen ameddig az alagsor felső ablakán – mert csak ott volt ablaka – be nem hatolt a fény. Talán még ahhoz is, hogy reggel annyira élveztem a zavartalan zuhanyozást – igaz, hogy ez végig e furcsa börtön örömei közé tartozott.

Végig – mit jelent ez? mennyi időt töltöttem ebben a részint kivételesen kényelmetlen – mert sem ülő-, sem fekvőalkalmatosság nem volt benne –, részint páratlanul komfortos – mert fürdőszobás és vécés – sváb-hegyi zárkában? Közvetlenül a szabadulásunk után írt versemben, az *Évforduló*-ban három napot emlegettem: „mégis teveled / múlt el ez a három nap meg éj”. Miért éppen három? Valamilyen – meg nem engedhető – költői léhaságból. Talán mert a *három* jól illeszkedett a trocheusi ütembe. Vagy talán mert jól rímelt nászéjszakánk évfordulójával:

*Elgondoltam: éppen három éve
Ismerlek. Évfordulónkon ért e
Förtelmes börtönromantika.*

Egy későbbi versemben – amely azonban lényegesen rosszabb volt az *Évforduló*-nál, éppen ezért soha ki nem adtam – már egy hétről beszéltem. És ha csak azokra a napokra gondolok, amelyeknek történéseiből valamire valamelyest emlékszem, akkor is legalább hét-nyolc napnak kellett elmúlnia ott a Sváb-hegyen. És mit ettem azon a héten? Ha az emlékezetemre hagyatkozom, azt felelném, semmit. Mintha azt az egész hetet éjszaka átaludtam, nappal átlebegtem volna. Nemhogy egyetlen falatra, ízre, de semmiféle csajkára, edényre, evőeszközre sem emlékszem. Pedig kellett hogy lett legyen valamiféle étkeztetés, mert azt biztosan tudom, hogy aznap alkonyattájt benyitottak hozzánk valamilyen ételhordó rabtársaink. Nem emlékszem, mit hoztak, arra sem, hogy miben, csak egyikükre emlékszem, annak sem a külsejére, csupán a szavaira:

– Uram, gratulálok a menyasszonyához! Az egy hősnő. – Volt elég lélekjelenlétem visszasúgni, hogy nem a menyasszonyom. – Jó, jó, nevezze, ahogy akarja. Reggeltől mostanáig váltott detektívekkel vallatták, és nem vallott.

Azon az estén Hamburger megnevezetlen szolidaritásának és rendíthetetlen nyugalmának vigasztaló szavai sem tudtak álomba ringatni: az éjszaka nagyobb részét ébren töltöttem, próbáltam kitalálni, miket kérdezhetek tőle, és ő mit felelhetett. Másnap, azaz harmadnap két szobatársunkért is jött egy-egy detektív. Körülbelül

egy óra múlva tértek vissza, kimerülten, de testileg szemlátomást bántatlanul. Úgy látszott, a rémhírekkel ellentétben, itt senkit sem kínoztak. Dél felé azonban belöktek a szobába egy új lakót. Tépett ingujjban volt, és olyan, mintha színpadon alakítaná a lumpenprolit – bűzlött a piszoktól. De legijesztőbben az hatott, hogy az arcán megszáradt vér éktelenkedett, a szakadt inge alatt kék foltok, az egész figura alaposan helybenhagyva. Elsősorban önző okokból ijedtünk meg: úgy hát ilyen velünk is megeshetik, ha nem vallunk. Arról nem faggattuk, hogy mit csináltak vele, csak afelől próbáltunk puhatolózni, miért hozták be. De mindössze annyit szedtünk ki belőle, hogy valamiféle kapcsolatokról kérdezték – ő persze azt sem tudta, mi az a kapcsolat. Lassanként kiderült, hogy egy Mátyás téri kocsmából vitték el, ahol állítólag azt mondta, Hitlernek ízé az ízéjébe – ő persze magyarul mondta –, de nekünk is esküdözött, hogy esze ágában sem volt ilyesmi. (Csak most jut eszembe, hogy azokat a sebeit és foltjait esetleg egy kocsmai verekezésben is szerezhette.) Végül társaink feladták a vallatást, inkább annyiban igyekeztek nyomást gyakorolni a jövevényre, hogy rábírják a mosakodásra – nyomasztó gondolat volt, hogy együtt lakjunk. Teljes erőből berzenkedett ellene, de engednie kellett a túlerőnek. Egy elszánt bajtársunk bekísérte a fürdőszobába, feláldozta a szappanát, és rávette a zuhany használatára, beavatta a tisztálkodás technikájába. Új szobatársunk majdnem tisztán tért meg a fürdőszobából, de kimerültebben, mint a rendőri vallatásból. Persze az ingét meg az alsónadrágját nem lehetett kimosni, mégis föllélegeztünk.

Én magam nem sokáig. Értem is jött egy detektív, és kivezetett. A nap éppen a legforróbban sütött. Egy percig megszédültem a fényében, de nem estem el, hanem nagyot szívtam a szabad levegőből. Mikor a főépület lépcsőjén fölfelé indultunk, odafönt megjelent Marika egy másik detektív kíséretében. Még sápadtabb volt, mint az első nap reggelén a Zrínyi utcából kijövet, de olyan szép a fehér kosztümjében – illetve Évi fehér kosztümjében –, hogy megint megszédültem. De mentünk tovább. Marika is egyenesen a szemembe nézett, rezzenetlen arccal. Úgy látszik, az én kísérlőm nem ismerte Marikát, az övé pedig engem nem ismert, így hát egyikük sem tartott szükségesnek semmiféle óvintézkedést. A lépcső elég széles volt, de azért ha egymás mellett elhaladtunk, óhatatlanul egymáshoz érhetett volna a karunk. Csakhogy én a falnál lépkedtem, ő a korlátnál, a két detektív pedig belül. Így is, mikor ugyanarra a fokra léptünk, egyszerre és hirtelen oldalt fordítottuk a fejünket. Ő elmosolyodott, és tisztán hallhatóan megszólalt:

– Ne félj!

És közben mentünk tovább. Két kísérlőnk csak ekkor ocsúdott föl: bal kezükkel mindketten megfogták a jobb karunkat. De már semmit sem tudtak jóvátenni. Láttuk egymást, és, legalábbis én, Mari látványától, hangjától boldog lettem, és bátor. Kiegyenesedtem, és elhatároztam, hogy nem hazudok, csak ha feltétlenül szükséges.

Kisérlőm egy szobába vezetett, ahol vitéz Szabó várt ránk. Udvariasan fogadott, leültetett magával szembe, és cigarettával kínált. Szívesen fogadtam, és rögtön rágyújtottam, mert az enyém fogyóban volt. Aztán meg-

Egy régi este

kezdte hosszú és folyamatos kihallgatásomat, amelynek csak néhány töredékére emlékszem. Körülbelül így:

– Milyen kapcsolatban van Kutny Mária Magdolnával?

– Három éven át egészen két hónappal ezelőttig kollégák voltunk a Giraud Jenő konzervgyárban, Angyal földön.

– És most?

– Most is barátságban vagyunk.

– Viszonyuk van?

Ráébredtem, hogy fajgyalázásról van szó.

– Dehogy.

– Tudomására hozom, hogy a menyasszonya bevalotta.

– Nem a menyasszonyom, és el sem tudom képzelni, mit vallott be.

– Szóval kételkedik a szavaimban.

– Legföljebb az övében. Föl sem foghatom, miért mondott ilyesmit. Mit csináltak vele?

Válasz helyett folytatta a vallatást.

– Nem is volt viszonyuk?

Közben, valahányszor elnyomtam a cigarettát, elővette zsebéből a Symphonia csomagját, én pedig mindannyiszor elfogadtam, és minden új cigaretta új lökést adott az agyműködésemnek. Most is váratlanul eszembe jutott Goethe *Charlotte von Steinhez* írott verse, és az a régi este a Vajda János Társaságban, amikor Mari és Piroska az első sorban egymás mellett ült, mindketten feketében, és én egyenesen Piroska szemébe nézve neki olvastam föl a fordításomat. Most Marikára vonatkoztattam. Igyekeztem elmélázva, borongva felelni.

– Mi már egyszer, rég letűnt időkben, éltünk – hajlítgattam a hajdani Goethe-sort a magam álsziszofréniájához. – Akkor a feleségem is lehetett volna.

Rég letűnt
időkben

– És ma?

– Ma nem vehetném feleségül.

– De azért szereti?

– Szeretem, de nem úgy.

– Akkor kivel van viszonya magának?

– Senkivel.

– Másképpen kérdzem: kivel él nemi életet?

– Senkivel.

– Hogy lehet az? Maga épkezláb férfi.

– De nem érzem szükségét a nemi életnek.

Furcsán, de nem egészen hitetlenül nézett rám.

.....

– Szóval mindennemű szolgálatra alkalmatlan?

– Nem én állapítottam meg.

– Látom, a honvédség. „Hasadásos elmezavar.”

Miből áll az?

– Közönségesen skizofréniának mondják.

– Szóval maga bolond?

– Így is lehet mondani.

– Saját maga is bolondnak érzi magát?

– Sokszor.

– És maga, saját maga is alkalmatlannak érzi magát mindennemű szolgálatra?

– Én majdnem mindenre alkalmatlannak érzem magam.

.....

– Mit tud Kutny Mária Magdolna politikai nézeteiről?

– Semmit. Azt hiszem, nincsenek politikai nézetei. Nem érdekli a politika. Persze, Hitlert ő sem szereti, különben aligha lehetnének jó barátok.

– Lehet az, hogy kommunista?

Majdnem elnevettem magamat. Marika gyűlölte a kommunizmust, mert azt az ő szemében Piroska testesítette meg. De csak annyit feleltem:

– A kommunistákat sem szereti.

.....
Egyébre nem emlékszem. Gondolom, a fenti témákat jól körüljártuk, azaz vitéz Szabó igyekezett körüljárni azokat, mert mire visszakísértek, már kezdett alkonyodni. Nem merített ki a vallatás, egy kissé még élveztem is a benne levő sakkjátszmát, és meg voltam elégedve magammal: nem árultam el semmit, holott igazat mondtam, ha nem is a teljes igazat. Mindezt annak a kegyelemnek köszönhettem, hogy találkoztam Mariával a lépcsőn, az ő látványának és ne félj szózatának – mert az volt, égi szózat. Zárkánk padlóján végignyúlva a vakbizalom boldogságába merültem, valamilyen zárt szempillájú, néma imába – Istenhez? mindenesetre Mariért, Marihoz. „Úgy gondoltam, rád, mint Máriára / Régi rabok, spanyol szenvedők”, írtam néhány nap múlva az *Évforduló*-ban.

Azon az éjszakán sem sokat aludtam, de másnap kipótolhattam a hiányt, mert senki sem jött értem – egyébként másért sem. Azt hiszem, aznap szüntem meg számolni a napokat. De azért az idő múlását mégiscsak érzékeltük, ha máson nem, a fehérneműnkön, amely – hiába zuhanyoztunk naponta – a nagy melegben egyre terhesebben tapadt ránk. Ezt az üres napot arra

használtam fel, hogy a többiek példáját követve én is kimostam a zoknimat, nyilván ügyetlenebbül, mint ők. De hiába, az ingünket-gatyánkat nem tudtuk kimosni. A következő napon megint átvezettek vitéz Szabóhoz. De ezúttal nem folyt le köztünk semmiféle kriminalisztikai sakkjátszma. A légkör sem volt rá alkalmas. A nyomozói kar láthatóan fel volt dülva, csoportokba verődtek, és élénken tárgyaltak valamit. Olykor valamelyik detektív bejött a szobába, néhány percre kiszólitotta vitéz Szabót, az pedig nyugtalanul tért vissza. Végül, úgy látszik, nem bírt az izgatottságával – meg kellett osztania velem. Elmondta, hogy előző nap a kollégái el akarták fogni a kommunista párt egyik vezetőjét, Ságvári Endrét, aki azonban váratlanul elővette a revolverét, egyik üldözőjét meg is ölte, és végül komoly tűzharcban esett el. Ságvárinak én addig a nevét sem hallottam, pedig hallhattam volna, mert – ezt azonban csak nemrég tudtam meg Kun Miklóstól – közvetlen elődünk volt a Pozsonyi úti erkélyes szobában, és ő is azért hagyta el, mert – akárcsak Marika – nem látta biztonságosnak a helyet. Két krónikában is úgy olvasom, hogy „a csendőrökkel való tűzharcban” esett el. Persze lehet, hogy vitéz Szabó a csendőrökről beszélt olyan személyes izgalommal, mintha azok is a „kollégái” lettek volna, de ezt nemigen hiszem: sokkal rátartibb volt annál. Vagy talán az váltotta ki személyes megdöbbenését, hogy ilyesmi velük is megeshetik, a „magyar Gestapo” nyomozóival. Annyi bizonyos, hogy Ságváriról nem ellenséges érülettel beszélt, még kevésbé megvetéssel, inkább őszinte elismeréssel, azt is mondhatnám, tisztelettel. Szavaiból az is kiderült, hogy ez nem az

ő egyéni nézete: Ságvári az egész Majesticnak imponál. El kell ismerni, mondta, hogy a kommunistákból nem hiányzik a személyes bátorság, és ebben én is egyet meritem érteni vele – magamban hozzátéve, hogy persze az igaziakból.

Mint ebből is látható, érintkezésünk kezdett személyesebbé válni. Már nem tudom, hogy került szóba Dosztojevszkij – akkor még *j* betű nélkül. Talán onnan, hogy *Az ördögök* – akkori címén *Az ördöngösök* – őt a kommunistákra emlékeztette; nem vallottam be, hogy engem is. Általában is Dosztojevszkij volt a kedvenc írója, az is kiderült, hogy eszménye a *Bűn és bűnhődés* nyomozó ügyésze, akit ő Porfirijnek nevezett. Egyetértettem vele abban, hogy Dosztojevszkij a világ legnagyobb íróinak egyike. De azt is hozzátettem, hogy már régóta nem olvasom, mert nem bírtam el a nyomasztó hatását, és inkább Tolsztojhoz pártoltam. Ismerte őt, sőt olyan orosz írókat is említett, akiknek én akkor még a nevét sem hallottam. Általában, a világirodalom regényeiben eléggé járatos volt. Megkérdeztem tőle, verseket nem olvas-e. Azokat nem szereti, felelte. És énnekem, kérdezte, megjelent-e már verskötetem? Három is, feleltem. És azon a napon ekkor tette föl első, nyomozatinak is tekinthető kérdését: melyik kiadónál? Bevallottam, hogy mind a hármat a saját költségemen adtam ki. Láttam rajta, most hiszi el végleg, hogy bolond vagyok.

Hány napot töltöttem még ezután a Sváb-hegyen? Kettőt? hármat? nem tudom. Egyik reggel megint értem jött egy detektív, hogy átvezessen. És ki más ült vitéz Szabóval szemben, mint Marika a fehér kosztüm-

jében, sápadtan, tisztán, szépen. Cigarettaztak. Nekem már néhány napja elfogyott a cigaretta. Hamburger, ha dohányzott volna, biztosan ad az övéből – napok óta szenvedtem. Így hát én is – akárcsak Marika – boldogan szívtam vallatónk cigarettait. Ebből is láncdohányzás lett, mert a tanácskozásunk – inkább az volt ugyanis, nem pedig vallatás – eléggé elhúzódott.

– Magát most hazaengedem – fordult hozzám vitéz Szabó.

– És Kutny kisasszony? – kérdeztem óvatlan meglepetésemben.

– Ő még itt marad. – Ijedten nézhettem rá. – Vele jegyzőkönyvet kell fölvennünk.

– Ne várjam meg őt? – kérdeztem.

– Örüljön, amíg hazamehet. Egyébként Kutny kisasszony még a délelőtt folyamán otthon lesz – tette hozzá megnyugtatóan. Azután észbe kapott: – Igaz, a lakását lepecsételtem, és azt nem vehetem le, a kulcsát sem adhatom vissza, mert nekem kell újra felnyitnom, márpedig nekem ma éjszakáig bent kell maradnom.

Marika, eléggé fölényesen, közbeszólt:

– Nem baj, megalhatom a vőlegényemnél is.

Még jobban megijedtem – így hát mégis bevallotta.

– Rendben van – nyugodott meg Szabó. – Akkor holnap reggel fél kilenckor kinyitom a lakását, aztán kimegyünk Angyalföldre, a Giraud gyárba, másik jegyzőkönyvet fölvenni. – Megint hozzám fordult: – Maga is legyen ott, hátha magára is szükség lesz a jegyzőkönyvhöz.

Ezután felállt, én is. Aztán, kapcsolatunkban először, kezét nyújtott, amit én civil udvariassággal viszonz-

Sápadtan,
tisztán, szépen

tam, behívta a kísérő detektívet, és rábízott. Marikának futólagos búcsút intettem, és a detektívvle elvonultunk a kapu felé. Csak útközben jutott eszembe, hogy a holmim odaát maradt. A detektív készségesen kísért a mi zárkavillánkhoz, engem beengedett, és rám zárta az ajtót azzal, hogy öt perc múlva értem jön. A toalettholmimat beraktam az aktatáskámba, és meghatottan elköszöntem Hamburgertől. Azzal búcsúzott, hogy úgylis találkozunk mi még. (De soha többé nem láttam, nem is hallottam róla.) Végül arra kért, látogassam meg a családját, és adjam hírről, hogy hol van, és hogy épségben láttam őt. Erre a többiek is mind odajöttek, és rendre fölírták a címüket ugyanarra a papírra. Végül a mi utoljára érkezett bajtársunk sem akart lemaradni: azzal bízott meg, hogy menjek el abba a Mátyás téri kocsmába, és mondjam meg, hogy ő itt van. Már-már kezdtem szorongani, hogy ott maradok bezárva, de negyedóra elteltével megérkezett az én detektívem, és elkísért a kapuig.

Odakint nagyot lélegeztem a napsütötte sváb-hegyi szabadságból. Lementem a végállomásig, vettem a biztonság kedvéért öt csomag Leventét, majd lefogaskerekűztem a Városmajorig, onnan hazavillamosoztam, és mindenekelőtt gyönyörűséges lassúsággal zuhanyoztam. Mire végleg tisztába tettem magamat, már csöngött Marika. Meg sem engedte csókolni magát, mielőtt ő is meg nem fürdött. Aztán gyors haditanácsba fogtunk a legközelebbi teendők ügyében. Marika nem tartotta helyesnek, hogy a Sas utcában aludjunk, mert, bár nem valószínű, nem is lehetetlen, hogy ez a szokatlan hazahozás mégsem egyéb, csak valamilyen csapda, és

akkor nem volna hasznos, ha kettőnket egy díványon találnának. Legokosabb, mondta, ha Kálnoky Corvin téri lakásába kéredzkedünk be egy éjszakára. Rögtön fel is hívtam Lacit a minisztériumban, és közöltem a kérésünket. Nem okoltam meg különös kéredzkedésünket, és ő is volt olyan óvatos, hogy ne kérdezze, csak azt felelte, örül, hogy együtt töltjük az éjszakát. Ezek után voltunk olyan éhesek és szomjasak, hogy első teendőnknek az ebédelést tekintsük, és hol máshol, mint az Élysée kávéházban, ahol alig egy éve Alapi születésnapját ünnepeltük – és ahol annyi szombaton ebédeltem Piroskával.

Ott, ebéd közben és után elmeséltük egymásnak fogásunk történetét – illetve csak azt, ami egyelőre fontos volt benne. Nem, dehogy vallotta be ő, hogy közöttünk fajgyalázás történik – illetve, sajnos, csak történt. Rögtön azzal kezdte, hogy ő Kálnoky belügyminiszteri titkár menyasszonya – a „vőlegény” szó, amit fülem hallatára kimondott, nem énrám vonatkozott, hanem Lacira: reméli, ha megkérdezték, volt annyi esze, hogy ne tagadja. Én pedig, mindkettejük barátja, okos és kedves fiú vagyok, azzal együtt, hogy bolond. Nem lehet-e, hogy én is szerelmes vagyok belé, puhatolódzott Szabó. Az bizony lehet, felelte Marika, de hát ez ellen ő semmit sem tud és nem is akar tenni. Mert miért ne? Az én bolondériámhoz hozzátartozik a pazarlás is, és miért ne fogadja el, ha kettejüket, mármint a vőlegényével együtt, meghívom vacsorára vagy elhalmozom őt ajándékokkal, például a halott húgom holmijával? ez éppolyan kevésbé vagyonrejtegetés, mint fajgyalázás. Mert, világosított fel Marika, az ő esetében Szabót még

jobban érdekelte a zsidó vagyon rejtegetése, mint a fajgyalázás.

Második kihallgatásán, folytatta Marika, mikor Szabó asztalán megszólalt a telefon, és Szabó azzal válaszolt, hogy igen, mindkettejüket nemcsak behoztatták, hanem ki is hallgatták, és hogy igen, most külön-külön pincében fekszenek összeverve és megkötözve, és nem, nem érintkezhetnek senkivel, legfeljebb a pincebeli patkányokkal, és hogy nyugodjék meg az illető, a nyomozás teljes erőből folyik, és nem nyugszanak addig, amíg az ügynek minden szálát föl nem fejtik – Marika megrémült. Mikor Szabó végre letette a kagylót, azzal fordult hozzá, hogy igen, rólunk volt szó. Elmondta, hogy följelentésre hozattak be minket. Mostanában annyi följelentés érkezik hozzájuk, hogy ilyen csip-csup ügyre oda se hederítenek, de az illető, valami Csértótiné – aki nemcsak náluk jelentett föl, hanem a hetedik kerületi rendőrségen is, és nemcsak minket, hanem a Giraud gyár volt cégvezetőjét, ugyancsak vagyonrejtegetésért, meg az üzemvezetőt és a feleségét gyártási visszaélésekért – naponta telefonált hozzájuk is, a hetedik kerületbe is, hogy intézkedtek-e már. Úgyhogy belátták, nem szabadulnak tőle, amíg elő nem vesznek minket.

Elképedtem persze, de meg nem lepődtem. Belefért ez a mi Icuskánk bandzsa képébe. Egyúttal föl is lélegeztem, bámulattal eltelve Marika okossága iránt. De csak ezután hozakodott elő az igazi bajjal. Vitéz Szabó őt akarja cserébe, és ő megígérte, hogy holnap lefekszik vele. Ő tudja, hogy ő maga a hibás, mert olyan könnyelmű és nagyvonalú, sőt haszonleső lánynak adta ki

magát. De enélkül, ki tudja, meddig ülhetnénk odafönt egy váltás fehérnemű nélkül, esetleg még rosszabb helyen? És most mit csináljunk?

Megdöbbsentem, persze hogy megdöbbsentem, úgy éreztem, fejbe vagyok kólintva. De néhány némán szívtott cigaretta után kezdett visszatérni a józanabbik eszem. Nem, sehogy sem tudtam magamban elítélni vitéz Szabót, amiért megkívánta Marikát – ilyen szép, és a börtönben is gusztusos nőt! És hogy valamiért valamit akar. Márpedig ez a könnyed, sőt elegáns elbocsátás *valami*. Elgondoltam, hogy még most is ott feketnék átizzadt, piszkos ingben a sváb-hegyi alagsor padlóján – vagy ki tudja, hol és meddig. Ezért a szabadulásért igazán nem túl nagy ár egy éjszaka, amit Marika egy idegen férfival tölt el. Tudtam, hogy mennyire ráfér egy igazi éjszaka egy igazi férfival. És vitéz Szabó láthatóan férfi volt, jóképű, a kissé jampeces ízlésű ruhában izmos, tiszta test. A piszkofolt csak az volt rajta, hogy mégiscsak rendőr, a német Gestapónak alárendelt magyar Gestapo nyomozója – és ezzel töltse az éjszakát az én feleségem? Végül mégis felülkerekedett az én lomha fatalizmusom: eh, majd meglátjuk holnap – lesz, ami lesz. Marinak is ezt mondtam.

Amint beléptünk Lacihoz, az volt első kérdésem, felhívta-e vitéz Szabó. Nem. Szóval, mégse mert egy belügyminisztériumi segédtitkárt ezzel zaklatni. Magamban azt is gondoltam, hogy ha egyszer Marikára szemet vetett, óvakodott a vőlegényével érintkezésbe lépni. Azután elmondtuk részletesen fogságunk történetét. Elszörnyedve hallgatta, de miután a csattanójához értünk, felháborodottan kiáltotta: – Ez zsarolás –, és hogy

Icuska a maga
módján

vitéz Szabót följelenti a belügyminisztériumon keresztül, és kizárhatja a testület kötelékéből. Riadtan próbáltuk vele megértetni, hogy Magyarország ez idő szerint nem jogállam, de csak hosszadalmas kétségbeesésünk és kérésünk tudta elaltatni jogérzékét, és megértetni vele, hogy csak ártana ügyünknek. Ottlétünk további részleteiről nem érdemes beszámolnom, mert Kálnoky sokkal szívesebben elvégezte ezt egyik utolsó versében, az *Egy plantaélvező emlékeiből* címűben – egy apró sajtóhibával –, mint ahogy én képes lennék rá.

Másnap reggel fél kilenckor ott álltunk a Baka utcai lakás ajtaja előtt. Néhány perc múlva megérkezett vitéz Szabó is, ezúttal, isten tudja, miért, nem a sportkocsiján, hanem gyalog. Így hát, miután Marika átöltözött, kivillamosoztunk a Fáy utcába. Steuer jóval előbb „télachra lépett”, ahogy akkoriban mondták, Mauthner, vagyis az „örnagy úr” egyszerűen nem járt be, az érdemleges hivatali munkát legfőképpen Pathó kisaszszony végezte, de a reprezentációra Marika volt a legalkalmasabb. A jelen körülmények között azonban maga Giraud úr fogadott bennünket. Elképedt, amikor meghallotta, miről van szó, annyira, hogy ijedtében a maga főnöki szobáját engedte át a felügyelő úrnak a jegyzőkönyv vezetésére és a munkások tanúkihallgatására, ő maga pedig sietett kivonulni az üzembe, ahonnan csak az eljárás befejeztével került elő. Marikát viszont vitéz Szabó maga mellett tartotta, mert, úgymond, szükség van rá a munkásokkal való szembesítésre. Én pedig leültem az irodában a régi helyemre, háttal az íróasztalnak, szemben Csertótinéval, és leplezetlenül „fixíroztam” őt. Meg kell hagyni, hogy a maga módján ő is bátor asz-

szony volt – mert a gonoszsággal is összefér a bátorság; amennyire a bandzsaságától tellett, ő is állta a tekintetet, sőt még mosolygott is hozzá. És amennyire a szeme görbe tükréből kivehettem, két érzés keveredett a mosolyában: egyrészt a csalódottság, hogy élünk, és nyoma sem látszik rajtunk a verésnek, a pincének, köteleknek, a patkányoknak, ellenkezőleg, frissek vagyunk és elegánsak; másrészt a vadonatúj remény, hogy végre elkaptak minket, és most aztán kezdődik a hadd-elhadd.

Közben egymásnak adták az iroda kilincset a munkások és munkásnők, sorban, ahogy behívták őket – lehetnek vagy tízen. Belülről kihallatszott az írógép majdnem folyamatos kattogása: látszott, hogy vitéz Szabó folyamatosan vezeti a jegyzőkönyvet. Fúrta az oldalamat a kíváncsiság, hogy miről van szó – átsettenkedtem az üzembe, kifaggatni a visszatérő tanúkat, hogy mit kérdeztek tőlük. Nem kellett puhatolóznom: harsányan röhögve mesélték, mik voltak a kérdések, és mit feleltek ők – hamar összeállt az egész ügy. A följelentés aduja ugyanis, mint kiderült, egy nagy darab arany volt, amelyet Marika a gyárban csomagoltatott be és postán adott föl Kondorosra. Vitéz Szabónak nem volt szüksége Dosztojevszkij ügyészének, Porfirijnak a ravaszságára, hogy a tanúvallomásokból összeállítsa, mi történt: Marika apja egy fölszakadt nyeret és szíjakat küldött a lányának, azzal, hogy próbálja meg Pesten megjavíttatni – mert pótolni nemigen lehetett akkoriban –, Marika meg idővel visszaküldte, Icuska pedig, amilyen buta liba volt, ezt a ládába csomagolt nyeret vélte akkora tömeg aranynek. Vitéz Szabó tudta, hogy Cser-

Egy nagy darab
arany

Tutyimutyi
kérdés

tótinének ez az ütőkártyája csak valamilyen képtelenség lehet. És csak azért nem szólt róla Marikának, hogy annál nagyobb és hitelesebb legyen a cirkusz, ami majd a gyár nyilvánossága előtt kibomlik belőle, és amivel a tanúk aláírása után egy óra elmúltával végleg le lehet zárni az ügyet. Aminthogy a jegyzőkönyv elkészültével az irodában mindenkitől elbúcsúzott, csak éppen a reményvesztett Icuskára nem pazarolt egy kézfogást. Mi ketten pedig vele együtt eltávoztunk.

Felhős, fülledt nap volt, zsúfolt a villamos, végig álltunk, alig tudtunk beszélni egymással, inkább csak nevetgélünk, ahogy Szabó meg Marika a monstre kihallgatás egy-egy szavát, mozzanatát felidézte. Csak amikor a Rózsadomb aljához értünk, jutott eszembe: és most mi lesz? elkísérjük Marikát a Baka utcai kapuhoz, ott én elbúcsúzom, ők pedig elindulnak fölfelé a lépcsőn? Mintha erre a néma kérdésre válaszolna az ég, hirtelen megdördült, balra egy villám cikázott, válaszul az én hangtalan, tutyimutyi kérdésemre, és már szakadt a zápor a nyakunkba. Szabó elegáns öltönyére, Marika fehér kosztümjére, az én kopaszodó fejemre. Hirtelen ráébredtem, hogy ez a mennydörgés nem egy haragvó, hanem egy segítő isten válasza. Menten meg is fogadtam a tanácsát.

– Ott a Rózsadomb étterem – kiáltottam, és már futottam is előre. Ők ketten utánam, de Szabó előbb lovagiasan ráterítette a zakóját Marika vállára, ő maga ingujjban szaladt végig az egyperces úton. – Ez után a dicsőséges délelőtt után megérdemlünk egy jó ebédet. Persze én vagyok a házigazda.

Marika tapsolni kezdett.

– Jó ötlet, okos vagy – mondta, és látszott rajta, hogy rögtön megértette, mi a szándékom.

– Köszönöm – szólt erre Szabó egy udvarias kis főhajtással.

Addigra már, amilyen hirtelen jött, a zápor elállt, de az ég felhős maradt, a meleg csöppet sem enyhült. Mégis a terembe ültünk, nem a teraszra, és azt hiszem, nem csupán attól való féltünkben, hogy újra elered az eső vagy netán kisüt a nap – azon a nyáron félig-meddig jóra való emberek nem szívesen tették ki magukat közszemlére; vitéz Szabó meg nyilván még kevésbé szerette volna, ha valaki meglátja őt frissen szabadult foglyaival egy vendéglői asztalnál.

Maga a vendéglő nagy, négyszögletes helyiség volt, hodályra emlékeztetett volna, ha nincs olyan elegánsan berendezve: meggypiros bársonyfűggönyei, székei és kis pamlagai között hófehéren ragyogtak az abroszok és tányérok, ezüstösen csillogtak az evőeszközök, volt elég hely az asztalok között. A Rózsadombba inkább vacsorázni jártak az emberek, mintsem ebédelni. Ezúttal is csupán két asztalnál ültek vendégek a terem egyik szélén, mi a másik szélére vonultunk, még arra is gondoltam, hogy ne ablaknál, hanem a fal mellett helyezkedjünk el. Abban az időben már elég szűkös volt az ellátás a vendéglőkben is, de ha az embert ismerték – főleg a bőkezűségéről –, jóformán mindent megkaphatott. Mi már egyszer vacsoráztunk ott, és szerencsére nem takarékoskodtam a borralalóval, így hát a pincér megismert, és széles mosollyal fogadott. Marika és vitéz Szabó bécsi szeletet rendelt, én bifszteket. Hozzá egri bikavért.

Fal mellett

*Mitgefangen,
mitgehangen*

– Nem lesz egy kicsit nehéz ebben a melegben? – kérdezte Szabó tétován.

– Múltkor nagyon jó volt a bikavér – vetette közbe ártatlanul Marika, mert éppen ismerte már a borhajlamaimat.

– Tudja, mit? – fordultam a pincérhez. – Egy kis szabálysértés nem a világ: hűtsük jégbe.

Ezalatt suttyomban két ujjamat mutattam neki. Elértette: két üveggel hozott egy jéggel teli ezüstszínű vödörben, mintha csak nem is boroznánk, hanem pezsgőznénk. Marika nem jól bírta az italt, csupán kortyolgatta, de Szabó meg én izzadtan és ingujjban ittunk, egyik pohárral a másik után – mire a parféhoz értünk, már a második üveget ürítettük. A második pár üveg fogyasztása közben – ugyancsak némán rendeltem, és a pincér ugyanolyan fölszerelésben hozta, mint az első két üveget – Szabó már az életét kezdte mesélni: szegény kőbányai gyerek volt, és ha vinni akarta valamire, a legközelebbi útnak a rendőri pálya látszott, ahol méltányolták az eszét: már két éve dolgozik a politikai osztályon, tudja ő, majdnem azóta, hogy ezt a háborút is elvesztették. És dehogy németbarát ő – német, orosz egykutya, egyikőtől sem várhatunk semmi jót. Mikor a németek bejöttek, néhány kollégájának sikerült átszökni Títohoz. Ő is velük akart menni, de addig tétovázott, míg elkésett. Most aztán mi mást tehet? Együtt szolgálni a többivel, aztán majd együtt bűnhődni a többivel.

– *Mitgefangen, mitgehangen* – (azaz együtt elfogva, együtt akasztva), mondta, miközben egyik poharat a másik után döntötte magába. Németül hát mégiscsak

megtanult. Ennek a dosztojevszkijesen ható, de alapjában véve magyar jellegű gyónásnak az elágazásait azonban csak hézagosan tudtam felfogni. Minden figyelmeztetést arra kellett fordítanom, hogy ellent bírjak állni a bor barátságos bódulatának. Mintsemhogy beleolvadjak ebbe a dosztojevszkijesen vagy magyarosan összeboruló bódulatba, inkább magamba hallgatóztam. És ott belül először két verssort hallottam meg: „Messze még a határ? Minden perc egy halál”, amire két másik sor felelt: „Most lopja életét Kanizsa, Rozgonyi”.

Mire az ötödik üveget megkezdttük, már ott tartotunk, hogy észrevétlenül kiszállhattam a versenyből: Szabónak már eszébe sem jutott, hogy az én poharamra is vessen egy pillantást, még kevésbé, hogy amikor teleöltöttem a poharát, ellenőrizze, mit csinálok a magaméval. Még azt is megengedtem magamnak, hogy ha óvatosságból mégis tele volt a poharam, nyugodtan beleöntsem a vödörbe, az olvadó jég közé. Marika összeszűkülte szemmel, de a legkevésbé sem rosszalló tekintettel követte bajvívásunkat. Teljes tudatában voltam, hogy becstelen eljárás, amit művelek, bármely párbajbíró diszkvalifikálna érte, de eszem ágában sem volt, hogy lovagi tornát vívjak vitéz Szabóval. Közben azonban maradt bennem annyi éberség – no meg méltányosság –, hogy elismeréssel nézzem az ellenfél bajnoki borbírását. A hetedik üveg felénél azonban kidőlt. Éppen a poharát készültem újratölteni, amikor nagyon határozottan megszólalt:

- Nem kérek többet!
- És Marika egészségére nem iszunk? Inkább váltunk italt! – és már kértem is a pincértől pezsgőt, amit

én akkor még nem szerettem, csak a pompa kedvéért rendeltem, és hogy még egy lapáttal rakjunk a tűzre. A pincér töltött a három pohárba. Én fölálltam, és – Marikára! – kiáltottam. Szabó is fölállt, de menten vissza is huppant, egy csöppet ki is lötytyentett a pohárból. Vitézül fölállt másodszor is, és talpon is maradt, csak éppen csuklani kezdett. Marika kortyolt egyet a poharából, mi a miénket fölhajtottuk. Másodszor már én töltöttem tele a Szabóét meg a magamét. Már emeltük is egyszerre, mikor Marika váratlanul és erélyesen közbeszólt:

– Egy csöppet se többet! Nem tűröm, hogy berúgjának! Még majd rosszul lesznek nekem. Inkább vesszen a pezsgő! Most fölmegyünk hozzám, és főzök egy erős kávé, attól kijózanodnak.

És már állt is fel, szigorúan. Meglepetve néztem rá: mi ez? taktikát változtatott? Ő azonban rezzenéstelen arccal nézett vissza. Megvontam a vállamat, és ezzel átadtam neki a marsallbotot. Fizettem, hogy mennyit, már nem emlékszem. A néhány perces úton a Baka utcáig Szabó dülöngélve tartott velünk lépést a közben fel-lángolt napsütésben, a levezető széles lépcsőn megbotlott, és majdnem elesett, a házban ketten támogattuk föl az első emeletre. Odafönt Szabó meg én lehuppantunk a karosszékekbe, Marika meggyújtotta a jénai kávéfőzőt, és bőven szórta a féltett kincset a lombikjába. Szabó bambán bámult, és csuklott. Én sem szóltam semmit, csak Marikát néztem, aki egyre szebb lett. Bennem a bor hatása csak abban nyilvánult meg, hogy folyton verssorok tolakodtak a fejembe, most például az, hogy „lobogott is, amint rakta”.

A kávé csakugyan jó erőre sikerült, két csészével jutott mindegyikünkre. Szabó arcáról lemúlt a bamba-ság, nyilvánvalóan elmúlt a részegsége, a csuklása is. Ránézett Marikára – órák óta először –, láttam, ő is újra észrevette, milyen szép. Az elválasztó függöny nem volt behúzva, a háttérben a falnál a délutáni napfényben ragyogott a kettős ágy. Megijedtem. Úristen, mi lesz ebből? Az lett, hogy Szabóban a bor hatása átváltott a hetvenkedés állapotába. Jól kihúzta magát, és megszólalt:

– Megszomjaztam. Legalább azt a maradék pezsgőt felhoztuk volna! Maga idehaza nem tart italt, ugye?

– Hát... – mondta Marika tétovázva. Odament a szekrényhez, és kihúzott belőle egy üveget. Az utolsó hazai küldeménynek érkezett, jól bebugyolálva – sima, de erős szilvapálinka. Letette az asztalra. – Kondorosi – mondta büszkén. – De ezt nem lehet ám vedelni: csak egy kortyot kapnak. – És teletöltött két kisebb poharat. Szabó a magáét egyből felhajtotta, miközben még mindig Marikát nézte, kihívóan, úgyhogy én nyugodtan Kapotsffyék szőnyegére önthettem a magam fehér folyadékát, Marika papájának remekművét.

– Még mindig szomjazom – szólt Szabó büszkén.

– Hát ha gondolja – felelte Marika kelletlenül, és fukarul még egy pohárral öntött Szabónak, aki azt is fől akarta hajtani, de félúton gyorsan le kellett tennie, mert megint vadul rájött a csuklás, aztán csakhamar bőfögsbe csapott át. Marika hangja erre már fölcattant: – No tessék! Csak rosszul ne legyen itt nekem! Gyerünk, még mielőtt a lakásomban okádni kezd! Mondhatom, szépen megünnepli a szabadulását!

És már nyújtotta a zakóját, még rá is segítette. Szabó böfögve és tanácstalanul tántorgott, de azért elindult, Marika kinyitotta előtte az ajtót, majd hirtelen – de csöppet se meggondolatlanul – fölkapott a sarokból egy összegöngyölt szőnyeget, és még mielőtt odaugorhattam volna segíteni, ráhelyezte Szabó vállára. Az megिंगott, hátra akart fordulni, de nem bírta, hanem előretántorgott, megvonta a vállát, és átlépte a küszöböt.

– Jó ötlet – súgtam oda Marikának, mert rögtön rájöttem: így biztos, hogy nem térhet vissza.

– Azért ennél én mégiscsak többet érek – jutott eszébe Marinak, és ezúttal csakugyan meggondolás nélkül, de már az én segítségével fölkapott egy másik szőnyeget, kiléptünk az ajtón, és még mielőtt elindult a lépcsőn, fölraktuk Szabó másik vállára. De erről Szabó már nem vett tudomást, mi pedig gyorsan visszakoztunk, és becsuktuk az ajtót. Aztán kiléptünk az erkélyre, és megvártuk, míg Szabó feltűnt az utcán. Néhány percig mozdulatlanul állt, aztán elindult a két szőnyeggel a vállán. A szabad levegőn egy kissé magához térhetett, mert maradt annyi esze, hogy ne fölfelé induljon, a lépcsőkön, ahol valószínűleg elbotlott volna, hanem lefelé, még mindig tántorogva, a Kisrókus utca irányába. Kivártuk, amíg el nem tűnt a szemünk elől.

– Szegény – szólaltam meg én először, minden képzelet nélkül.

– Sajnálom én is – felelte Marika –, de mi mást csinálhattam volna?

Ezen tűnődni már nem maradt időnk. A nyolcnapos testi, lelki és főleg idegi próba után, amelyből mindketten kivettük a részünket, ki-ki a maga módján, a föllé-

legzéssel együtt össze is csuklottunk. Ledobtuk a ruháinkat, elterültünk a kettős ágyon, és percek múlva aludtunk.

Sötét éjszaka volt, mire fölébredtem. Kipihenten, teljes erőben, boldogan. Az első érzés, ami előtört, a hála volt. Hála – kinek? Istennek, persze. Aki megint kivezetett a szolgaság házából. Igazában Marinak, ő képviselte Istent ebben a vészben, vagy legalábbis Máriát, a tenger csillagát – hiszen elmondtam fentebb, hogy a sváb-hegyi alagsor padlóján fekvé úgy gondoltam rá, mint régi rabok Szűz Máriára. Néhány perc múlva ő is felébredt, és meggyújtotta a villanyt. Elámultam, olyan szép volt. Az erő diadalittas érzetével közeledtem hozzá: bizonyos voltam benne, hogy lemúlt rólam az átok. Hát nem múlt le. De a kudarc nem gyalázott meg. Elvégre azok a „régibabok”, akik, öntudatlanul, de olykor tudva is, szerelmesek voltak az égi Máriába, nem ölelkezni akartak vele. Tudomásul kellett vennem, hogy van *amor sanctus* a földi szerelemben is.

De újra lefeküdni még nem volt kedvem. A bennem rekedt energia máshol keresett kiutat: meg akartam írni, azon frissiben, fogságunk történetét. De a verssé váltott energia másfelé tört: a gyárban lejátszódott, dél-előtti cirkuszjelenetet kívánta párrímekbe foglalni. A történésen túl magát a gonosztságot akartam megírni – később ezt a címet adtam neki: *Icuska följelent*. A felénél elálmosodtam. Akkor vettem észre, hogy Marika sem feküdt le, az ágya szélén ül, és cigarettázik. Tele volt csikkel a hamutartója. Jóéjszakát-képpen leborultam eléje, és megcsókoltam a lábát.

És ő mit érzett? Azzal bizony, az igazat megvallva, nem sokat törődtem.

21. NYÁRÉJSZAKA A DUNA-KORZÓN

Mintha mi sem
történt volna

Másnap reggel, mintha közben mi sem történt volna, Mari elindult a gyárba, Angyalföldre, frissen, mintha üdülésből tért volna vissza. Én is aránylag vidáman kísértem a Berlini térig: örültem a visszanyert mozgási szabadságomnak. A Sas utcában sem kapkodtam úgy, ahogy szoktam. Pedig az ablakon kihajolva megláttam Leitgébnét, amint átmegy a Sas utcán, a Vadász utca irányába. No és? Ha megúsztam a Majestic Szállót és mellesleg a Hársfa utcai, hatalmas termetű és mamutlábú felügyelőt – nem fogok megijedni az ötödik kerületi rendőrségtől. Ha megmutatom nekik az alkalmatlansági bizonyítványomat, nem az ő dolguk, hogy felülvizsgálják. Különben is, Leitgébné már többször átment oda, de még sohasem szálltak ki a hívására – miért jönnének éppen most?

Jól körülnéztem a Sas utcai lakásban, már nem találtam olyan sivárnak, mint amikor szüleim elindultak onnan a szomszéd száműzetésbe. Az Arany János utcai termek ugyan fenyegetően sötétlettek, de úgy látszott, még senki sem igényelte ki azt a lakrészt. És tudtam, hogy ott áll még a zongora, amin Eti utolsó éveiben Karola játszott neki, ő pedig ott csinálta utolsó, befejezetlen táncait. De az én megmaradt részem világos volt, és kényelmes: örülhetnék, ha ilyen lakásunk lenne, saját lakásunk – Marival. Úgyhogy már jócskán benne jártunk a délelőttben, mire onnan elindultam. A lépcsőházban Leitgébné dühösen sertepertélt, nyilván, mert ezúttal sem tudta odamozdítani a rendőröket. Nem állhattam meg, hogy a kárörömnek hangot ne adjak:

– No, mi újság, Leitgébné? – kérdeztem a lehető legkedélyesebben. De kitolakvó kajánságomért menten megkaptam a büntetésemet:

– Hát csak az, hogy már kiutalták a lakásukat.

Elmúlt a keserűsége, fölcsillant a szeme. Én meg, egyebet nem tehetvén, igyekeztem legalább „az ábrázomat megóvni”, ahogy az angolok mondják.

– Az enyémet aligha – feleltem a lehető legközömbösebb hangon –, legföljebb a szüleimét. – Bosszúságomat visszafojtva próbáltam puhatólózni: – És ugyan kinek?

– A Baromfiközpontnak.

– Hát az meg micsoda?

– Egy új hivatal. Itt fog megalakulni. Csak azért mondom, hogy Vas úrnak legyen ideje előkészülni rá.

– Mi közöm nekem az egészhez? – és gyorsan elköszöntem, Leitgébnét megfosztva a további diadalittas lehetőségeitől.

De azért leforrázva haladtam át a Szabadság téren. A Flórenc kávéház előtt önkéntelenül fölkaptam a fejem, és kit látok meg? Illyést. Holott köztudomású volt, hogy a német megszállás után ő is, akárcsak Németh László, bujdosásba vonult – utólag megjelent verstördékei hírül is adták ennek a szülőföldjén történt bujdosásának némely mozzanatát. Megörültem az arcának. Nem a teraszon ült, hanem legbelül – említettem az előző fejezetben, hogy akkoriban az emberek nem szertették mutogatni magukat. Bementem hozzá. A jelek szerint ő is megörült nekem. Azt mondta, én vagyok az első, akivel Pesten találkozok.

– Én is téged Ozorán tudtalak. Hogyhogy fölmerészkedtél? – kérdeztem tőle.

Mindenkit
ötórai teára?

– Azt hiszem, hogy most már nem kell bujkálni – felelte. – Bizonyára te is tudod, milyen változások kezdődtek. – De biztosítottam róla, hogy semmiről sem tudok. – A legnémethűbb minisztereket menesztették, élükön Imrédyvel.

Persze örültem a hírnek. Viszonzásul elmondtam neki, hogy miért nem tudok az új hírekről, vagyis elmondtam neki fogságunkat a Majesticban, ahonnan csak az előző nap szabadultunk ki – remélhetőleg egyszer s mindenkorra. Illyés feszült érdeklődéssel és hitetlenkedő hüledezéssel fogadta beszámolómat. Különösen azt esett nehezére elhinni, hogy az egész ügy egyetlen följelentés következménye volt, egy jelentéktelen irodistanó magánbuzgólkodásáé. Amikor nagy nehezen mégis hitelt adott, ha nem is annyira nekem, inkább vitéz Szabó szavainak, végül ilyen eredményre jutott:

– No hát, ha majd béke lesz, Icuskát meghívjuk teára.

Megpróbáltam lenyelni a mérgemet. Mikor sikerült, azt kérdeztem:

– Volt-e a kezeden Shaw könyve, magyarul is megjelent, *Az intelligens asszony útmutatója a szocializmushoz?*

– Volt. Túl vastag volt.

– Kár. Mert ha belelapoztál volna, mindjárt az elején találtál volna egy idevágó jó tanácsot.

– Ugyan?

– A szocializmus nem azt jelenti, hogy mindenkit meg kell hívni ötórai teára.

– Hát akkor ne szocialisták legyünk, hanem ez egyszer keresztények.

– A kereszténység ebben is hasonlít a szocializmus-hoz. Mert igaz, hogy Júdás megcsókolta Jézust, de Jézus vissza nem csókolta, mikor már tudta, hogy az jelentette fel.

Fél falu
oltalmában

Erre nem tudott mit felelni, el is kedvetlenedett egy kicsit. Én viszont fölvidultam tőle. Jó volt látni az arcát: ha Illyés Pesten ül, a Flórenc kávéházban, nem lehet olyan nagy baj. A Szent István körútra már nem csak föllélegezve, hanem bizakodva érkeztem. De nem ültem le a Club kávéházban. Első utam a Visegrádi utcába vitt, Pannihoz. Beszámoltam neki a kalandunkról. Ő meg éppen az előző este jött meg Bajótról, ahol meglátogatta Piroskát, akinek a nagy bajóti kalandján belül ugyancsak megvolt a maga kis kalandja. Csendőrök jöttek érte, egyedül érték otthon, disznóetetés közben. Idővel aztán kiderült, hogy csak tréfálkoztak: mindössze azért tértek be hozzá, mert a postáskisasszony megkérte őket, adjanak be útközben egy Piroskának, azaz Nagy Etelnek szóló levelet – történetesen az enyémet –, mert hiszen ezen a néven élt Bajóton. De csak e tréfás fordulat után következett el a vészesnek ígérkező kaland meglepő fordulata: alighogy a csendőrök eltávoztak, lihegve nyitott be az egyik bányász, aki a domb tetejéről vette észre a csendőröket, és a görgetegen futva érkezett le, segíteni, ha kell, Piroskának, akit „elvtársnőnek” szólított, mert ők, a Franciaországban kommunistává lett bányászok, úgy körülbelül tudták, hogy ki az az idegen lány – aki így tudta meg, hogy nem csak egy család, hanem a fél falu oltalmában él. Csak szóljon, ha valami baj van – így búcsúzott a bányász –, ők éjszaka át tudják vezetni a határon. Ami persze kétes

Az első előleg biztatás volt, mert északi szomszédainknál még rosszabb volt a helyzet, mint minálunk.

Még a Visegrádi utcából sem a Club kávéházba mentem, hanem a Pozsonyi út felé, Szécsi Jancsihoz – őt is be akartam avatni szerencsésen végződött viszontagságainkba. De nem értem rá belekezdeni, mert a Pharos Könyvkiadó ifjú tulajdonosa ezzel a felkiáltással fogadott:

– Nagyszerű! Az első könyvünk lesz.

Nem csodálkoztam. Tudtam, miről van szó. Az elfogatásunk előtt átadtam neki egy dossziét, nem mint kiadónak, csak úgy barátilag. Most viszont arról beszélt, hogy éppen ilyen könyv kell neki az új kiadói korszak nyitányának, amilyen az én verses naplóm – lesz. Hát úgy igyekezzem. – Meg így – tette hozzá, ezzel elővette a pénztárcáját, kihúzott belőle egy ezrest, és átnyújtotta. Nem írta be sehová, még kevésbé kért róla nyugtát. Minden írásos rögzítés csak veszélyt hozhatott volna rá. Az a feltételezés nyilván eszébe sem jutott, hogy elsikkaszthatom a pénzt. Nekem sem jutott eszembe, hogy ilyesmit föltételezhet rólam. Egyéb kételyem támadt.

– És ha nem fejezhetem be? – kérdeztem.

– Akkor vesszen az előleg – válaszolta egykedvűen. – És ha engem ölnek meg? Akkor kereshetsz új kiadót.

Főlemelő érzéssel búcsúztam tőle: az első előleg, amit verseimre kaptam. Sőt, ez lesz az első verseskötetem – ha lesz –, amit nem a saját költségemre kell kiadnom.

Szüleimhez már csak délután jutottam el – Marikával együtt. Föllélegezve fogadtak: az első napokon csak szomorkodtak, amiért nem törődünk velük, már le is

mondtak rólunk, de a napok múltával sejtették, hogy nagy bajba kerülhattünk. Most, hogy fölbukkantunk, még inkább megrémültek, amikor értesültek, mivel töltöttük a kiesett időt. Egymás szavába vágunk a narrátor szerepében. Közben minden összebeszélés nélkül, véletlenül sem avattuk be őket abba, hogy a legfőbb vád ellenünk, a fajgyalázásé, legalább is egy idő óta, ténybelileg alaptalan. Azt a mozzanatot, mikor a főkapitányság végében összetéptem és lehúztam apám háromezer pengős betétkönyvét, nyomatékosan részleteztem, mert attól tartottam, képes feltételezni, hogy az egész betétkönyvet elsikkasztottam. De úgy látszik, annyira megrendült, hogy ez eszébe sem jutott, inkább ő vigasztalt engem a veszteségért, sőt búcsúzáskor átadott nekem egy másik betétkönyvet, ezúttal ötezer pengőset, azzal a megbízással, hogy váltsam ki, és ezret tartsak meg magamnak. Így hát ezen a napon először kaptam előleget a verseimre, és, mióta tizenhat évvel azelőtt beléptem a Standardbe, először kaptam pénzt apámtól. A kettő közül az utóbbit éreztem nagyobb csodának.

– Hát kiszabadultak? Azok a disznók mit csináltak magukkal? – Kapotsffy úr ezzel az aggódó kiáltással tört be hozzánk, miután észrevette, hogy az előszobaajtó már nincs lepecsételve. Nem kellett most már a fejünket törnünk, hogy melyik oldalon áll, olyan dühödten szidta a németeket, és Horthyt, amiért beadta a derekát, sőt az angolokat és amerikaiakat is, akik csak üggyelbajjal vánszorognak felénk. De hogy mi a helyzet Kapotsffynéval, még mindig nem tudtuk meg, mi pedig átallottuk egyenesen megkérdezni. Persze ha rászánjuk az időt, és leülünk vele beszélgetni, nyilván elárulta

A nagyobb
csoda

volna, de rajtunk csak most ütött ki a börtönélet és a kihallgatások fáradtsága, alig vártuk, hogy ágynak essünk, így hát udvariasan, de hamar megszabadultunk aggastyán házigazdánktól.

A következő napot arra áldoztam, hogy sorra látogattam a följegyzett címeken sváb-hegyi bajtársaim családjait. Csupa jó polgári családba csöppentem be, ahol a hozzátartozók barátságosan fogadtak, bár persze alig leplezett – és érthető – irigységgel, amiért én már kiszabadultam. A legtöbb helyen mindenáron meg is akartak kínálni ezzel vagy azzal a ritkaságszámba menő finomsággal, amit nem mindig utasíthattam vissza, hiszen úgylis rá kellett szánnom némi időt, hogy tájékoztassam őket férjük vagy fiuk helyzetéről. Nehéz volt megtalálnom az egyensúlyt az igazmondás és a vigasztalás között. Annyiban mindenesetre tiszta lelkiismerettel nyugtathattam meg őket, hogy mindazokból a rémhírekből, amik a Majestic Szállóról, azaz a budai Gestapóról elterjedtek, semmi sem bizonyult igaznak a mi villabörtönünkben, legalábbis közülünk senkit sem vertek vagy kínoztak. Egyébként ezekből a beszélgetésekből nyilvánvalóan kiderült, amit már odafönt is megsejtettem, hogy az esetek többségében sokkal inkább vagyonszerzésről, semmint politikáról volt szó. Megfordultam olyan helyen is, ahol a családtagok aggodalmának legfőbb oka nem is a családfő, hanem a vagyonsorsa volt: főképpen arról faggattak, mit vallott be fogoly hozzátartozójuk – de hát erről, a sváb-hegyi alagsorban kialakult szokás következtében, semmit sem tudtam.

Az egyetlen, kizárólag politikai ügyben, Hitler állítólagos szidalmazása miatt utoljára érkezett, rongyos és

megtépett bajtársunk megbízásának teljesítését a legké-
sőbbre halasztottam, részint, mert a Mátyás tér kiesett
a többi feladatom útvonalából, részint meg úgy gondol-
tam, a kocsmát fölkeresni célszerűbb az esti, mint
a délelőtti órákban. Csakugyan, a kocsmá már tele volt,
amikor benyitottam. Ottani fogadtatásom korántsem
volt barátságosnak mondható. Egyenesen a söntéshez
járultam, ahol nyilvánvalóan a kocsmáros állt, a csapos-
legény társaságában. Előadtam az üzenetet, mire a koc-
smáros mogorván kijelentette, hogy ez valami tévedés,
neki sosem volt ilyen nevű vendége. De hát, próbáltam
erősködni, az én bajtársam határozottan azt mondta,
menjek el a Mátyás téri kocsmába – vagy van itt egy
másik kocsmá is? –, ott őt mindenki ismeri.

– Ismer valaki egy ilyen nevű embert? – nézett szét
kihívóan a kocsmáros.

Erre a vendégek, mintha összebeszéltek volna, feláll-
tak az asztaloktól, és fenyegetően léptek a söntés felé,
engem majdnem egészen körülvettek.

– Bocsánat – mondtam –, úgy látszik, csakugyan
valami tévedés forog fenn – és örültem, amikor bántatlan-
ul kiléphettem az elsötétített, üres térre.

Fáradtságos nap volt. A következőt viszont léha lófrá-
lással töltöttem. Élveztem a szabad levegőt. A Szabad-
ság téren áthaladva benéztem a Flórenc kávéházba, de
Illyést ezúttal nem találtam ott. Gondoltam egyet, és
beléptem a szomszédos Vadász utcába a Révaihoz, Illés
Endrét meglátogatni – még mindig kikívánczozott belő-
lem fogságunk és szabadulásunk története. Az nem
jutott eszembe, hogy egyenesen a börtönből szaba-
dulva, meg különben is, egész helyzetemnél fogva netán

Tétlen
veszteglő
hadsereg

kompromittálom őt. De nem úgy viselkedett, mint aki ettől fél: két kézzel húzott a szobájába, és amikor beszámoltam neki kalandjaimról, izgatottan hallgatta, és nem győzött újabb és újabb részletekről faggatni. Végül azzal vigasztalt, hogy most már ez az egész úgysem tarthat sokáig. Mert ő nem kételkedett a németek teljes vereségében. Abban sem, hogy magyar szempontból is az volna jó, ha ez minél gyorsabban bekövetkeznék – annál kevesebb pusztulással járna. Viszont ebből a szempontból is aggasztónak találta, velem együtt, hogy a váratlanul és meglepő erővel kirobbant varsói felkelés már több mint egy hete tart, és az orosz hadsereg közvetlen közelben tétlen vesztegel – mi persze nem ismerhettük a hadi helyzet bonyolult politikai hátterét.

A Vadász utcából a Belvárosba sétáltam. Benyitottam a Lauffer-féle könyvkereskedésbe is, körülnézni. Ott találtam Ortutayt, akiről tudtam, hogy a németek bejövetele után, akárcsak Cs. Szabó, Örley és Cserés Miklós, ő is otthagya a Rádiót, de akivel, mióta Radnótit elvitték, nem találkoztam. Elmondta, hogy ő még Vácott meglátogatta, papírokat vitt neki, és meg akarta szöktetni, de Miklós ezt a mentőkötelet sem volt hajlandó megragadni. Egyébként, mondta Ortutay, kapóra jöttem, mert éppen azon gondolkodott, hol találhat meg engem: hallja, hogy milyen izgalmas verscikluson dolgozom – úgylis olyan régóta nem találkoztunk –, nem jönnek-e föl egy este hozzájuk és nem olvasnám föl az addig elkészült darabokat neki meg Zsuzsának? Dehogynem, szívesen. Aztán egy percnyi gondolkodás után megkérdezte, van-e kifogásom ellene, ha Sík Sándort is meghívja. Dehogyan van, örülök, ha újra láthatom,

hát még ha ő is meghallgatja a verseimet. Rendben van, akkor ő ezt megszervezi, aztán fölhív engem – de hol? A Baka utcában nem volt telefonunk, a Giraud számát adtam meg neki, és Marika nevét, hogy nála hagyjon üzenetet.

– Ja persze, hallottam azt is, hogy milyen szép menyasszonyod van. Őt is hozd el okvetlenül!

Ebben maradtunk. Marika már két nap múlva jött az üzenettel, hogy Ortutay másnap vár bennünket, kora vacsora után – őt külön is meghívta. Marika sosem tudott pontos lenni – ez kiderült már három évvel ezelőtt is, az első randevúnkon –, most is mi érkeztünk legkésőbb a Horánszky utcába – ott laktak Ortutayék, közel a rádióhoz. Sík Sándor már ott volt – szégyenünkre. És akire nem számítottunk: Örley. Ortutay szükségesnek is tartotta, hogy mentegetődzön miatta: Pista az utolsó pillanatban telefonált, véletlenül, de mikor meghallotta, mire gyűlünk össze, ő is bekéredzkodott a társaságba – engem már nem tudott értesíteni Ortutay. Mondtam, hogy örülök, aminthogy neki örültem a legjobban, az ő ítéletére voltam a legkíváncsibb.

Leginkább mégis Marinak örültem. Büszke voltam rá. Ragyogott a szerény eleganciájával, a sápadt bőrével, a kislányosan csillogó szemével. Sík Sándor befogadólag simogatta meg az arcát. De még a háziasszony, a híresen szép Zsuzsa is elismerően mérte végig az alakját, elvégre mozdulatművész volt – azokhoz a kivételes Szentpál-növendékekhez tartozott, akik nem nézték le Etit, amiért proli lány –, és a foglalkozásánál fogva is elfogulatlanul tudta nézni a női testet. Marika sikerének jobban örültem, mint a verseimének. Végigolvastam mindent,

Majd utána

amit március huszadika óta írtam. Hol ez, hol az ugrott fel közben. Mikor befejeztem, Sík Sándor fölállt és átölelt. Ez lesz a Rádió első versműsora, mondta Ortutay. Örley rádúplázott: – Ezzel nyitjuk a *Nyugat*-ot. – Egy pillanatig sem akarok úgy visszaemlékezni, hogy az elragadtatásuk hidegen hagyott. De még ott helyben képes voltam leszámítolni. Tudtam, hogy mekkora része van benne a verseim pillanatnyi időszerűségének. Majd *utána* – ha megérjük – elválik, hogy mennyit érnek anélkül.

Búcsúzóban Marika meg én vállaltuk, hogy Sík Sándort hazakísérjük a piarista rendházba. Örley csatlakozott hozzánk, holott a közelben lakott anyjánál, a Madách téri vörös téglás házak valamelyikében. Ortutay tett is erre valamilyen megjegyzést, amire Örley azzal válaszolt – úgy, hogy mindenki hallja:

– Csak nem mulasztom el azt a lehetőséget, hogy megismerhetem a *Boldog híradás* meg a *Monádok* címetjét?

A Kossuth Lajos utcában úgy alakult, hogy Sík Sándorral elől ballagtunk, Örley Marikával követett bennünket, egyre nagyobb távolságból, amit nem indokoltak a professzor tempós léptei. Miről is beszélgettünk? Még mindig az új verseimről, aztán úgy általában a költészetről és persze politikáról. Ha közben olykor – azaz elég gyakran – hátrapillantottam, úgy láttam, ők is elég jól beszélgetnek, és nyilván kedélyesebb témáról, mint mi ketten, mert Marikát néha azon kaptam, hogy elneveti magát. Idővel aztán azt is megállapítottam, hogy ha nem nevet éppen, mindig csak hallgat – beszélni, komolyan és behatóan, kizárólag Örleyt láttam.

Végül Sík Sándor becsöngetett a rendház kapuján. Jó éjszakát kívántunk. Búcsúzni akartunk Örleytől is, ő azonban azt ajánlotta, ne váljunk még el, olyan jól együtt vagyunk, olyan szép idő van, sétáljunk végig a Korzón. Marika szabódott: fáradt már és korán kel, holnap is ki kell mennie a gyárba. Örley könyörgőre kapta a szavát:

– Ne hagyjanak magamra! Olyan egyedül vagyok! Olyan jó magukkal!

Akkor még nem tudtuk, hogy elvált Somogyi Erzsitől, közismertebb nevén Somogyi Bogyótól, a Nemzeti Színház kedvelt művésznőjétől. De Marit láthatóan mégis és máris ellágyította. Pedig – vagy éppen mert – csöppet sem férfiatlanul esdekelt. Elindultunk hát a Korzón. Csakugyan gyönyörű augusztusi este volt. Örley földobódott: ontotta a szellemes ötleteket, mulattató paradoxonokat. A Korzó képe, hullámlása ugyanolyan volt, mint régebbi nyarak meleg estéin, semmi sem vallott arra, hogy szemközt, a Várban németek ülnek – legföljebb az, hogy törzsközségének egyik fele hiányzott, mert már órákkal azelőtt lejárt a kijárási ideje –, alighanem az enyém volt az egyetlen zsidó faragású arc a Bristol és a Ritz között. A Vigadó és a Hangli kioszkja előtt Örley Pista megállt, gondolt egyet és meghívott minket a Negresco teraszára egy koktélna. Ismerte a pincért, megbeszélte vele, miből keverje – kicsit erős volt. Mari nem jól bírta a szeszt, már kevésből is megoldódott, látnivalóan ő is tüzet fogott. Pistán ez már a piarista rendház előtt nyilvánvaló volt. De mindhárman egy kicsit úgy ültünk a Negresco teraszán, mintha becsíptünk volna.

A Negresco
teraszán

Mint apa

Én jólesőn néztem kettejüket, nem mint egy férj, akinek el akarják csábítani a feleségét, inkább mint apa, akinek első udvarlóját mutatja be a lánya. Mari szép volt, a szeme csillogott. Mennyire ráfért már egy ilyen férfi, mint Örley Pista! Tetszett nekem a törökös-magyar képe, a kissé mongolos barna szeme, izmos alakja, az egyenes tartása, melyet most már nem katonásnak láttam, ahogy öt évvel ezelőtt, mikor a Rádióban megismertem, hanem egyenesen daliásnak. Amellett Marinak olyan udvarlója volt, akit nem kellett szégyellnem, sőt, akivel én is örömmel barátkoztam: kedveltem az eszét, a szellemességét, jó novellista volt, és éles szemű, tollú, bátor kritikus, aki nem apróvadakra célzott – emlékeztem a Herczegről, Márairól, Hunyadyról, a színikritikusokról szóló cikkére. Arról nem beszélve, hogy már korábban is verseim leghevesebb hívőül szegődött, ezen az éjszakán pedig minduntalan az újabbakból idézett.

Úgyhogy sokáig ültünk a három koktél mellett a Negresco teraszán. Mire fölszedelőzködtünk, már nem járt villamos. Pista ragaszkodott hozzá, hogy hazakísér minket. Egyikünk se bánta: kár lett volna ezt a hirtelen összeverődött hármast előbb szétbontani, mint amikor muszáj. Még mindig meleg volt az éjszaka, lassan sétáltunk végig a rakparton, fel a Margit hídig. A hídon át is egyfolytában beszélgettünk, azaz jobbra István beszélt. A szellemességből és a nagyon ízléses udvarlásból átváltott a vallomásba. No nem, még nem a közvetlen szerelmi vallomásba, csak a házassága történetét mondta el. Beleszeretett Bogyóba, el is vette feleségül. Előre félt, hogy mit szól majd az édesanya a színésznő

menyéhez. De a két asszony olyannyira egymásra talált, hogy – ő mondta így – összefogtak ellene. Végig szerette Bogyót, csak azt nem bírta elviselni, hogy két asszony kormányozza. És minthogy anyjától – aki, mint Pista elbeszéléséből mellesleg kiderült, nagyszerű asszony lehetett – sehogy sem tudott elválni, inkább a feleségétől vált el. Mindössze fél évig tartott a házasságuk, és most már három éve él egyedül, illetve anyjánál, akiről azt is elárulta – amit egyébként a Nyugat-asztalnál régóta rebesgettek –, hogy Kállay Miklósnak a szerelme, aki ez idő szerint rejtőzik a török követségben.

A Baka utcai kapu előtt nehezen váltunk el, igen élenek voltunk – de már jó későre járt. Én azzal búcsúztam Pistától, hogy többször lássuk egymást, Mari meg is adta neki a Giraud-beli telefonszámát, és hozzátette, hogy bejelentetlenül is jöhet, mi minden este otthon vagyunk. De odafönt hirtelen összecsuklott, éppen hogy egy kicsit megmosdott – fél óra múlva mélyen aludt.

De énnekem semmi kedvem sem volt lefeküdni. Kiléptem a keskeny erkélyre. Az egész környék fekete volt, csak az augusztusi égen ragyogott a sok csillag. Boldog áhítat fogott el, vallásosnak is mondhatnám. Istennek hát – mert ebben az emelkedett pillanatban megengedhettem magamnak, hogy így nevezzem – nem kellett erőszakhoz folyamodnia. Természetesebb megoldásra talált. A hála áhítata volt, amivel a csillagos égre néztem. És most, negyvennégy év múlva sem tudok kevésbé avult szavakkal visszaemlékezni arra az éjszákára, mint hogy áldásomat adtam, és áldást kértem rájuk – és magamra.

Hát Piroska?

Hát Piroska? Ő nem jutott eszembe? Nem. Nyilván, magam előtt is képmutatóan, visszafojtottam a gondolatát a zsigereimbe. Egyedül az erkélyen csak kettejükre gondoltam – és a megbocsátó Istenre.

22. A STAMBUL TERASZÁN

Ettől fogva hirtelen megváltozott életünk menete – vagy mondjam inkább, módja? Azt sem tudom, hogy ebben az esetben pontos határozószónak tekinthető-e a *hirtelen*? Hiszen a mi Baka utcai magányunkba – vagy ezt is pontosabban: páros elszigeteltségünkbe – nem Örley kötött ki elsőül, hanem Kálnoky. Egerből visszatértünk után ritkábban találkoztunk – azt sem tudta, hogy elköltöttünk a Pozsonyi útról. De mióta a Sváb-hegyről szabadulva egy éjszakát nála töltöttünk, mindketten ráébredtünk barátságunk becsére, és Laci majd minden este megjelent nálunk – volt, hogy ott is aludt, a nagy terem díványán. Egyik este, amikor már, úgy látszik, olyan biztonságban éreztem magamat, hogy nem értem be a pusztá életemmel, bevallottam neki, mennyire fáj a szívem a rendőrségen széthányt könyvtáramért, és még inkább a könyvek közé csomagolt képeimért. Laci rögtön felajánlotta, hogy megkísérli, hátha a Belügyminisztériumon keresztül vissza lehet szerezni a Hársfa utcában maradt és immár fölöslegessé vált nyomozati anyagot. Két nap múlva már jelentkezett is az eredménnyel: másnap délelőttre lekötött egy találkozót valamelyik Király utcai kocsmában az én kihallgató detektívemmel, aki készségesen hajlandó visszaszolgáltatni az

ott hagyott holmimat, csak azt akarja megbeszélni velem, hogyan üssük ezt nyélbe. Megkérdeztem Lacit, mennyit fizessek a hatalmas felügyelőnek, de ő óva intett az ilyesmitől: elronthatom vele az egész ügyet – mostanában ezt nagyon szigorúan veszik odabent –, legfőljbbe egy borra hívhatom meg őt. Ezt ugyan – visszaemlékezve vitéz Szabóra – kissé kételkedve fogadtam, de nem akartam az ő tanácsa ellenére cselekedni. És a felügyelő viselkedése igazolta is Laci felfogását: még bort sem volt hajlandó elfogadni, csak egy fröccsöt, ahhoz sem ültünk le, a söntéshez támaszkodva koccintottunk, és kedélyesen szót váltottunk néhány percig. Magát az ügy lényegét hamar elintéztük: a szétszórtn könyveket, képeket a rendőrségen már visszarakták a nyitott ládákba – a felügyelő megadta telefonszámát: hívjam fel őt bármikor, ha elküldöm az embereimet a ládákért. Az egész ügyletet persze Marika bonyolította le néhány nap múlva, mikor megint össze tudta szedni a munkásokat, és kicsit is tudott szerezni hozzá, ami elég nehéz volt, mert a nyitott ládákat nem a Klauzál térre szállíttatta – az ottani raktárt ezek után nem tartotta elég biztonságosnak –, hanem az angyalföldi gyár pincéjébe. Még a felügyelőt is ő hívta fel – azt mesélte, hogy a mogorva felügyelő nagyon barátságos volt hozzá.

Akkor hát mire volt jó az a mi kocsmái találkozásunk? Azt hiszem, a fröccs, a koccintás, az együtt elfüstölt néhány cigaretta a békepipa szerepét volt hivatva betölteni – azt jelentette: spongyát rá. Ilyesféle békülékenység általában is kezdett mutatkozni a városban, legalábbis a józanabb részében. Többféle oka, indítéka is volt. A pestiek, de még a budaiak is belefáradtak a há-

romévi hadiállapotba, fokozódó nélkülözésbe. Félig-meddig értelmes ember alig akadt, aki még hitt volna a németek győzelmében – a mozihíradókból is látni való volt, hogy már az öregeket és a kamaszokat fegyverzik föl és küldik az egyre közelebbi csatákba. Nem emlékszem, ki mondta el bizalmasan, hogy Szabó Lőrinc titokban már elkezdett oroszul tanulni. (Németh László nem akkor tanult meg oroszul: ő évek óta majd minden szláv nyelven olvasott.) A mi béketapogatódzásainkról – akármilyen ügyetlenek voltak is, és akármilyen csapdászándékkal fogadta a másik fél – a legkevesebben tudtak, hiszen azokról semmilyen rádió nem adott hírt, de azért öntudatlanul terjedt, legalábbis az értelmesebb civilek között, a remény, hogy mihamarabb kiugrunk abból a süllyedő hajóból, amire sohase kellett volna föl szállnunk.

A mi tétova és titkos tapogatódzásainknál azonban kétségkívül nagyobb hatása volt az általános kedélyállapotra, hogy a németeknek egy kicsi, de előkelő csoportja világnyilvánosan kiugrott a saját hajójukból, még ha Stauffenberg báró és társai merénylete egy technikai véletlen következtében fölöttébb szerencsétlenül végződött is: Hitler életben maradt, a merényletet viszont szégyenletes körülmények között kivégezték. Nálunk a baloldalon fanyalogtak az összeesküvés hírére, mivel tábornokok és arisztokraták csinálták, a birodalom támaszai, amíg győztek, csak amikor már vesztek, akkor gondolták meg magukat. Ez ugyan persze igaz volt, én mégis hősokeket láttam bennük. Elvégre nagy bátorság kell ahhoz is, vállalni a vereség következményeit. Ők pedig tudván tudva vitték vásárra bőruket

– a *saját* bőrüket. Ezt a hőstiszteletet nem volt okom csökkenteni, amikor több mint tíz év múlva alkalmam adódott megnézni egy archívumbeli filmet a tárgyalásukról. Emlékszem egy tábornokra, aki lötyögő civil ruhában védekezett, és mivel az övét nyilván elvették, vészbírái előtt álltában folyamatosan a két kezével kellett fognia leesni készülő nadrágját, és mégis, micsoda erkölcsi, sőt modorbéli fölényben volt velük szemben – pedig azok is magas rangú tisztek voltak, és persze ők egyenruhában! De talán a legnagyobb hatást mégiscsak Rommel öngyilkossága érte el, ami voltaképpen kegyelemdöfés volt: magára hagyták egy revolverrel. Németország dicsősége volt, aki diadalra diadalt halmozott – csak Montgomery verte meg –, és Hitler híveként kezdte pályafutását. Ha ő is csatlakozott az összeesküvéshez, ki kételkedhetett a Harmadik Birodalom közeli végében?

Mi aztán nem is akartunk ebben kételkedni. Az első lazító intézkedések – azaz inkább a további megszorító intézkedések elmaradása – nyomán rajtunk is kezdett kiütközni népünk egyik legvégzetesebb, egyúttal azonban egyik legvonzóbb vonása: a könnyelműség. Talán ugyanaz a vonás, amiről Kassák valaha, a Seemann kávéházban, Móricznak a Medgyessy *Grand Prix*-jéről írott cikke olvastán, megvetően így nyilatkozott: „Jós-káság, ferkóság, mágyár felületesség.” És hát a fölvilágosultabb zsidók, legalábbis az újabb nemzedékeik, mint annyi másban, ebben is szívesen osztoztak a dzsentri fölvilágosultabb részével. Egyik nap az utcán Kun Miklóssal akadtam össze, csak éppen fölruccant vidéki állomáshelyéről – ami nem lehetett kockázat-

mentes vállalkozás. De nem firtattam, miért jött, mit keres a fővárosban: tudtam, hogy vannak illegális kapcsolatai. Ő sem kérdezte, miért költözött el Marika a Pozsonyi útról – azt sem tudta, hová. Nem beszélünk sem politikáról, sem a hadi helyzetről. Hát miről? Könyvekről. A Lauffernél megvettem a Kröner Verlag hatkötetes, nagyon elegáns Nietzschejét, és fölfedeztem a *Der Wille zur Macht*-ot, amit addig sohasem olvastam. Hát arról váltottunk néhány szót – kutya-futtában. Közben önkéntelenül Miklós ingének a bal oldalát nézegettem – augusztusi hőség volt, mindenki ingujjban járt az utcán –, ő nyilván észrevette, mert búcsúzóul azt mondta könnyedén:

– Jobb emberek ma már nem viselnek csillagot.

Annyi azonban bizonyos, hogy bennünk ezt a könyvműséget Örley szította fel. Duna-korzói éjszakánk után három nappal – előzetes telefon nélkül – becsöngött a Baka utcába, és azontúl minden másodnap, de olykor többször is megjelent ott. Többször – és már az első napon is – ott lelte Kálnokyt. Így hát nemigen volt alkalma nyíltan, akár közvetetten is, udvarolni Marinak. És mégis, a legközvetettebb szavában, a legkönynyedebb mozdulatában is a vonzalom és a vonzani akarás villanyossága vibrált. Persze ezt az áramot nem lehetett volna ilyen célszerűen bekapcsolni, ha nem áll elegendő villanyosság rendelkezésre. És Örley Pistában amúgy is megvolt a kellő elektromosság – ezt meg lehetett volna sejteni a harciasabb kritikáiból is, amelyekben, fegyelmezett mozdulatokkal bár, úgy csapkodott, mint egy villanyos rája. A német megszállás óta ennek az elektromos energiának nem volt ilyen természetes és

hasznos levezetője: a *Magyar Csillag*-ot betiltották, a *Nyugat* írói nem is akartak szerepelni abban a rövidnek remélt átmeneti időszakban, és kritikákat nemigen ír valaki csak úgy, az asztalfióknak – és hát miről is írt volna? érdemleges könyv alig jelent meg akkortájt. Elvben azért dolgozott Pista: a Révai, azaz Illés Endre bízta meg Goethe *Olaszországi utazás*-ának fordításával, de csak szaggatottan, hosszú időközökben folytatta ezt a munkáját.

Közvetlenebb
módszerek
helyett

Most hát ez az energiája fölszabadult. De azért volt, ami föl villanyozza: a háború. Pista szerette a háborút. Nem, ez így félrevezető – megint csak helyre kell igazítanom magamat. Utálta a katonaságot. Mégis – nem úgy, mint legközelebbi barátja, Ottlik Géza (akit az elbeszélés idejében még nem ismertem) –, ő nem ugrott ki a katonaiskola után, hanem elvégezte a Ludovikát, és végül tényleges főhadnagyként szerelt le. Azaz megint helyre kell igazítanom magamat: nem, nem leszerelt, nem engedte ki őt a honvédség, hanem – nyilván anyja összeköttetései révén – valamilyen bonyolult módon bizonytalan időre szabadságolták. Mondanom sem kell, hogy a háborúról és a kimeneteléről ugyanúgy gondolkodott, mint én, sőt kételymentesebb radikalizmussal. De harcos természet volt, és a hadiállapot körülményei között elemében érezte magát. Még azt is élvezte, hogy amikor annyi mindenben hiány van, ő az összeköttetéseivel – és nyilván anyja összeköttetéseivel, aki mindenek tetejébe még kitűnő háziasszony hírében is állt – különböző kíváncsokhoz tudott hozzájutni. Közvetlenebb módszerek helyett Marikának is egyelőre főleg azzal udvarolt, hogy többnyire ilyen kíváncsok

hiánycikkekkel állított be a Baka utcába, sőt engem is ellátott olyan elsőrangú vörösborral, amelyet én már sehol sem kaptam. És azt hiszem, Marikára vonatkozott a vibráló villamosság is, amely a bőven pazarolt szellemességéből, paradoxonaiból szikrázott, és amit Marika láthatóan föl is fogott – de én is legalább úgy élveztem, akár ő.

Kezdetben azt hittem, Örley Pista keresni fogja az alkalmat, hogy Marival kettesben maradhasson. Éberen figyeltem őket. Nem azért, hogy a négyszemközt maradásuknak elejét vegyem, ellenkezőleg: nehogy önkéntelenül megakadályozzam. De hamar észre kellett vennem, hogy Pista, legalábbis egyelőre, nem törekszik ilyesmire. Beéri azzal, hogy szellemének tűzijátékával kápráztassa el Marikát. Kálnoky legtöbbszöri jelenléte láthatóan nem zavarta ebben, általában Pistának, legalábbis lénye felszínén, eleme volt a társaság: ha nem is természetesen, de könnyen talált érintkezést az emberekkel. Éppen alattunk egy fiatal házaspár lakott, láthatóan virágzó szerelemben. Az asszony dús és enyhén vörösesszőke hajú, kissé rubensi szépség volt, a fiú ugyancsak szőke, csak éppen fakószőke, a nőnél alacsonyabb, keszeg kinézetű fiatalember. Kölcsönösen rokonszenvesnek találhattuk egymást, mert ők egy idő múlva elkezdtek köszönni nekünk, amit mi barátságosan mosolyogva viszonztunk – de beszélgetésre sohasem került sor közöttünk. Hogyhogy Pista hamarosan összeismerkedett velük? már nem emlékszem. De néhány nap múlva azzal az ötlettel állt elő, hogy ne hívjuk-e fel őket hozzánk. Marika szívesen ráállt – maga ment le értük. Hamarosan kiderült, hogy nem házások,

sőt „fajgyalázásban” élnek. Igen, Böske – így hívták a lányt – fakószőke, vékony fiúja minden tekintetben zsidónak számít, és Böske is olyasféleképpen féltette, mondhatni, rejtegette, akár Mari engem, azzal a súlyosbító körülménnyel, hogy az ő Emilje semmiféle menteséget sem élvezett – igaz viszont, azzal a könnyebbéssel, hogy ránézésre senki sem nézte volna zsidónak. Böske olyan becsvággyal – és szerelemmel – teljesítette oltalmazó feladatát, hogy nem is járt sehova munkába: egy pillanatra sem hagyta szívesen magára Emilt, legfőbb vásárolni ment el hazulról. Éppen olyan ügyes beszerző volt, mint Marika, és ettől fogva a két nő meg is osztotta egymással becsesebb szerzeményeit, amihez hozzájárult még Örley Pista rejtélyes forrásokból származó hozadéka – úgyhogy a körülményekhez képest jól éltünk akkortájt.

Az alattunk lakó törvénytelen pár munka nélküli életmódja nem lett volna lehetséges, ha Emilnek nincs pénze – ez nyilvánvaló volt. Mi lehetett az eredeti foglalkozása? már nem emlékszem. Lehet, hogy már akkor sem tudtam. Az igazat megvallva, nem is érdekelt bennünket. Valahogy semmi sem volt érdekes rajta, benne, belőle – kivéve persze Böskét. Pedig szerény, jó akaratú, jó modorú fiú volt. Amellett sokoldalúan és meglepően művelt: három nyelven beszélt, olvasott, és jóformán mindenhez hozzá tudott szólni. Laci meg én akkoriban sokat beszélünk Laforgue-ról: talán említettem már, hogy utolsó közös tervünk Radnótival – a felszabadulás utánra persze – Laforgue verseinek fordítása volt, amibe Kálnokyt is bevonjuk harmadiknak. Laforgue-ról a fiatalabb költők közül is kevesen tudtak, annál

meglepőbb volt, amikor Emil is beleszólt a megbeszélésünkbe, és kiderült, hogy olyanokat tud Laforgue-ról, amikről mi sohasem hallottunk. Mégis idegesített a közbeszólásaival, isten tudja, miért. Ahhoz a nem ritka típushoz tartozott, amelyiknek a mégoly kiterjedt műveltsége és az élete, a lénye között semmiféle összefüggés sem alakult ki. Amellett sokat beszélt, nem szerénytelenségből, ellenkezőleg, szerénységből: a jó modorral járó kötelességének tartotta, hogy tőle telhetőleg szórakoztassa a társaságot. És ha megszólalt, kit a viszketés, kit az ásítás ingere fogott el. Bezzeg Böske semmi említésre méltó szellemi tájékozottsággal nem rendelkezett, mégis, ha valamiben megnyilvánult a jelenléte, mindenki odafigyelt – annyi élet áradt belőle. Ezért is – és mivel Marikának mindenben igyekezett a segítségére lenni – csakhamar a mi kis társaságunk második háziasszonyának számított a Baka utcában. Azért mondom ezt ilyen nyomatékosan, mert nemsokára kezdtünk a kávéházi életre is rákapni. Ebben pedig Böske nem követett minket: annyira féltette az ő Emiljét, hogy sohasem engedte le az utcára, és a bevásárlóútját kivéve sohasem hagyta magára.

A kávéházi életünket is voltaképpen Örley kezdeményezte azzal, hogy létrehozott egy találkozót a Stambul kávéházban, a Margit híd budai hídfőjénél, köztünk és Ottlik Géza között. A nevét jól ismertem, nemcsak az *Ezüstkor*-beli kitűnő Grandpierre-tanulmányából, meg a *Nyugat*-ban meg a *Magyar Csillag*-ban közölt nagyon szép vagy legalábbis érdekes novelláiból, hanem Pista szavaiból is – minduntalan emlegette őt: Géza a katonaiskolában együtt töltött éveik óta legjobb barátja volt.

Csak épen Ottlik olyan hevesen ódzkodott a katonaságtól, hogy vállalta a csalódást, amit szeretett anyjának okoz vele, hátat fordított a katonaságnak, a Ludovika helyett az egyetemre iratkozott, de nem a bölcsészetre, hanem a matematikát választotta – Fejér Lipót tanítványa volt.

Természetes
testvériséggel

Valamivel később érkezett a Stambulba, mint mi. Ahogy megállt az asztalunknál, rögtön láttam, hogy jóval magasabb Örleynél. Atletikus alkat volt – később megtudtam, hogy többféle atlétikai ágba is jeleskedett, főleg futásban –, mégsem volt rajta semmi katonás jelleg. Inkább nagyon is intellektuális vonása volt, még az egyenes tartásának is. Ha egy idegen városban találkozom vele, mindennek inkább néztem volna, mint magyarnak. Fekete volt a haja, mégis, ilyenek lehetnek az oxfordi professzorok, gondoltam első látásra, nem is tudom, miért, amikor még sohasem láttam angol egyetemi tanárt. Ő aligha közeledett felém ilyen kíváncsisággal: esze ágában sem volt fürkészgetni – pusztán attól, hogy mindketten a *Nyugat* munkatársai voltunk, természetes testvériséggel fogadott. Természetes volt a közvetlenség is, amellyel rögtön a legfontosabb kérdésekről kezdtünk vitatkozni. Nem, a politikai és hadi helyzetre nem sok szót vesztegettünk – abban úgyis mindhárman egyetértettünk. A vers és a próza különbségéről beszélünk. Pista és Cipi – így hívták Ottlikot a barátai, átvéve az anyjától kapott becenevét – tisztelték ugyan a költészetet, egyúttal azonban kissé le is nézték. Soma – így meg Örleyt nevezték el még a kadétiskolában, Orlay Petrich Somáról, Petőfi festő barátjáról – azt mondta, hogy a költészetben mindig van valami léhaság. Ez igaz,

Próza vettem a lapot, de nem veszik-e észre, hogy éppen a léhaságából szökken föl a szentsége? Ebben van igazság, ismerték el, de mégis, komolyan beszélni valamiről csak prózában lehet. De hogyan lehet, hogyan kell prózában komolyan beszélni valamiről? ebben tért el igazán a fölfogásunk. Az én prózaeszményem Proust volt, rájuk viszont Proustnak és Joyce-nak – akit én sem szerettem, de tudtam, hogy mit hozott – az említése is úgy hatott, mint ördögre a tömjén: viszolyogtak a bőbeszédűségüktől, a körülményességüktől, a rétegeességüktől. Ellentromfként prózai mennyiboltom másik sarkpontját vágtam vissza, Tacitust: az már csak tömény próza, és mondatainak duplafenekűségével együtt is elég egyszerű. De Cipinek Tacitus sem kellett: az meg túlságosan közvetlen volt neki, márpedig ő az elbeszéléseiben a közvetett módszert látta célszerűnek, a leírást és a beszéltetést, nem a „rámenős” jellemzést.

Csupán két évvel voltak nálam fiatalabbak, de úgy találtam, ez már egy másik nemzedék. Olyan, amit nem is érintett az avantgárd fuvallata. A századelő nagy regényvonulatából csak Thomas Mannt fogta be a szemük, azt is a *Varázshegy*-ig – a trilógia már kívül rekedt belőle. Nemcsak Kassákot nem ismerték, de Babitscsal, Kosztolányival sem találkoztak soha – ők a Karinthy köréhez tartoztak, érte viszont rajongtak. De a mi nemzedékünk prózájában sem igen érdekelték őket azok az áramlatok, amik engem a leginkább vonzottak, Szentkuthy egymás után megjelenő *Orfeusz*-, *füzetei*” például – azért teszem idézőjelbe, mert alakjuknál fogva egy-egy jókora kötet is kitelt volna belőlük. Hiába, gondoltam, ezek az újonnan jöttek régmódibbak nálunk. De azért

nem volt ilyen egyszerű dolog eligazodni az ízlésükben. Örley Pista például a *Magyar Csillag*-ban majdhogynem Herczeggel egy sorban bírálta Márai újabb regényeit. Igaz, Hunyady Sándor novelláival kapcsolatban is kritikus hangot ütött meg. De azért most, a Sztambul kávéház teraszán kiderült, az újabb magyar elbeszélők közül mégis Hunyady novelláit tartotta legtöbbre. Nem irányokra kell figyelni, mondta Cipi, hanem becsületesen megcsinált novellákat kell írni. Hát igen, a szavaikból azt lehetett volna kivenni, mintha a klasszikus novellához akarnának visszatérni, amelynek az alapja Boccaccio volt. Aminthogy Cipi a leggyakrabban Maughamot említette – akit én is élvezettel olvastam, de azért eszem ágában sem volt a világ nagy elbeszélői között számon tartani.

Hogy ezekben a nézetekben mi a konzervatív, mi a modern, eligazodnom annál is nehezebb volt, mivel Pista a magáét kis híján forradalmár indulattal heveskedte fölszínre, mintha egy egész nemzedék megrögzött fantazmagóriái ellenében merészelne szót emelni a realizmusért – mert így mondta, *á*-val –, még némi osztálybírálattól se megriadva. Cipi viszont – az osztálybírálattól eltekintve – nagyjából ugyanezeket az elveket vallotta, csak éppen más nézőpontból, és főleg más vérmérsékleti töltéssel. Úgy beszélt, mintha a világ legtermészetesebb dolgairól, ősi és időtálló igazságairól egy megállapodott öregúr dohogna az ifjúság mindenáron újat kereső, hisztérikus csodabogaraira. De bármennyire különbözött nézőpontjuk, a vérmérsékletük, azért volt benne, ami közös volt: a dühük. És még valami: a szellemességük. Ha véletlenül éppen – átme-

Mint
harmadikat

netileg – ellenkező nézetten voltak is, mindkét oldalról az észnek ugyanaz a fajta, paradoxul villódzó szellemessége csapott össze. Melyikük tanulta a másiktól? Vagy mindketten valahonnan tanulták? Talán éppen Karinthytól? néhány évvel azelőtt elég sokat időztek a társaságában. Akárhogyan is, annyi bizonyos, hogy az én érdeklődésemet az egyelőre kissé idegen észjárásuk váratlan fordulatai és fölszikkasztásai jobban lekötötték az újszerűen ómódi esztétikájuk tartalmánál – mint pezsgőfürdőben, úgy lubickolt bennük föl-villanyozott figyelmem.

Cipi szememre is vetette néhány hónap múlva, hogy milyen idegenül közeledtem hozzájuk és figyeltem őket. Igaza lehetett. Csak éppen azt nem vette észre – talán az én szemérmességem folytán –, hogy mennyire vonzott engem, milyen kíváncsós volt nekem az ő idegenségük.

Addig én és azután sem gondoltam soha Schillernek a verseire. De akkor, a Stambul kávéház teraszáról föl-szedelődzködve hirtelen eszembe jutott – isten tudja, honnan – *A kezesség befejezése*:

*So nehmet auch mich zum Genossen an.
Ich sei, gewährt mir die Bitte,
In eurem Bunde der Dritte.*

Amit Kálnoky később így mondott magyarul:

*Fogadjatok el hát társatokul!
Ha lehet, kérlek, vegyetek be,
Mint harmadikat, frigyetekbe!*

23. EGY ÉJ A BAKA UTCÁBAN

Ahogy Örley színre lépett, körülöttünk minden fölgyorsult. A világban is, persze. Fent, a Sváb-hegyen, a Majestic melletti alagsorba nem hatolt el a híre, hogy Varsóban fölkelés tört ki. Amikor kiszabadulva hallottam róla, nem tulajdonítottam neki nagyobb fontosságot: elvégre Európa nagyobb részén a német megszállás alatt forrongtak az ellenállók, és Lengyelországba már mélyen benyomult a szovjet hadsereg. Legokosabban a franciák csinálták: amikor a szövetségesek majdnem Párizs alá értek, népfölkelés tört ki Párizsban – így a bevonulókat már az ellenállók fogadták. Egy délután Alapi csöngetett be a Baka utcába, kezében egy üveg francia konyakkal. Régóta nem láttam ilyesmit, azelőtt sem sokszor – akkor még elég jó volt a magyar borpárlat is. Alapi már a küszöbön magasra emelte az üveget, és azt mondta:

Francia
konyakkal

– Ezzel koccintunk Párizsra! – és az én kérdő tekintetemre, hitetlenül kitárt karjaimra válaszul: – Európa fővárosa fölszabadult! Kiverték a németeket! Nem hiszed?

És már lépett is a rádióhoz, és egy percnyi csavargatás után bejött Párizs. Harangok zúgtak, és közben áhítatosan énekelt a kórus – ha jól emlékszem. Alapinak a nyakába borultam – mint annyszor e történet folyamán. Sajnáltam, hogy éppen ezen a napon nincs ott se Kálnoky Laci, sem Örley Pista – velük együtt lett volna jó inni a konyakot. De így, hogy Marika csak beleízlelt a francia konyakba, kettesben koccintottunk egyre sűrűbben – mindig Párizsra. Éreztem közben, ahogy

Párizsra a szívemről – nem is: inkább a gyomromról – gördült lefelé a kő, és csak most kezdtem érezni, mennyire nyomasztotta négy év óta az a tudat, hogy Párizs a németek erős markában van – pedig én sohasem láttam, nem úgy, mint szerencsésebb barátaim.

Sötétedett, mire Alapi elment. Nem látszott rajta, hogy a fél üveget megittuk. Én is azon a veszélyes határon voltam, ahol az ember agya még működik, de arról nem tud, hogy részek vagyunk. Ezzel magyarázható az a példátlan merészség, hogy Alapi távozása után rögtön elővettem egy papírt, verses naplómba rögzíteni a nap eseményét. Az ellenőrzés meglazulását jelzi az a körülmény, hogy egy felszínes közhellyel kezdtem: „Óarany láng, francia konyak. / Ó, hogy illik Párizs ünnepéhez!” Aztán gondolkodás nélkül így folytattam:

*Igyunk hát, igyunk. Milyen nehéz ez,
Ez a terhelt magyar alkonyat.*

Erre meghököltem. Hol itt az összefüggés? Hiszen ünnepelni akartam, nem gyászolni. De azért folytattam, eléggé tétován. Aztán ezt a két sort írtam le: „Iszunk, mint idegen koldusok / Boldogabbak gazdag esküvőjén.” Ez sem az, amit írni akartam. De tagadhatatlanul ez a valóság. No, majd befejezésül jön az ünneplés. Nekiduráltam magam:

*Bent rövidhullám, harang, zsolozsmák,
Szabadság, feltámadó csodák –
Kint a végzet és a kapkodás:*

Ejnye, mi ez már megint? Párizsból hirtelen itthonra váltottam? Kezdtém ráébredni, hogy kicsit részeg vagyok – így nem lehet verset írni. De azért egy percre még kerestem a zárórímet. Aztán homályos aggyal leírtam ezt a sort:

Román
ügyesség

Nyögi már a jós szellő Kolozsvárt.

Hát ez meg hogy kerül ide? Elvégre Párizsról akartam verset írni, nem Kolozsvárról. Hiába, részeg fejjel nem lehet. Majd holnap eldobom. Elfáradtam, lefeküdtem.

Laci és Pista két nap múlva jelentkezett. Alapi persze ott hagyta a megmaradt konyakot, körülbelül fél üveget, azon az estén kiittuk. De ezúttal nem nagyon kocintgattunk. Ugyan mire ittunk volna? Hogy a románok ugrottak ki a legügyesebben? Aznap tudtuk meg, hogyan: három nappal azután, hogy az oroszok átlépték a román határt, a király elcsapta a Horthynál sokkal fasisztább Antonescut, fegyverszünetet kért az oroszoktól, és akik Odesszát a németek hódító csatlósáiként elfoglalták, most menten hadat üzentek nekik – Magyarországra már együtt vonultak be az oroszokkal. És egy áruló sem akadt, aki jelentette volna a németeknek, mi készül.

Másnap a Belvárosban jártam, és a Szép utca meg a Kossuth Lajos utca sarkán belebotlottam Grandpierre Emilbe, aki olyan hathatósan segített rajtam azon a nyáron – tudtam róla, hogy Kolozsvárott nőtt fel, és tud románul. Csüggedten faggattam hát, miért van az, hogy a románok olyan ügyesek abban, amiben mi kontárok vagyunk.

– Hát te még sohasem lingáltál román kunnuszt? – kiáltott heves fölháborodással, de neki persze nem volt rá szüksége, hogy makarónnyelven beszéljen, hanem szép, tiszta magyar nyelven mondta. – De azt biztosan tudod, hogy a magyar nőknél, az úriasszonyoknál is, mennyi papírt, és vattát, és miegyebet kapunk be, amíg egy kis kunnuszhoz jutunk. A román nők kunnusza pedig, az egyszerűbbeké is, patyolattiszta és parfümtől illatos. Hát ez az.

Elgondolkodtam. Én még nem találkoztam ilyen higiéniai, azaz higiéniatlan szokásokkal. A parfümszag sem vonzott, még a nők arcán sem. És főleg nem láttam be az összefüggést a higiéniai jelenségek és a két nemzet politikai alkata között. Így hát fölvidulva, de kielégítetlenül búcsúztam el Emiltől.

Ha a románoknak az ügyességét irigyeltük, a lengyeleknek a hősiességét – irigyeltük? azt azért nem. A németek, fogyó erejükhöz képest, óriási hadsereget vontak össze Varsó körül, és földről is, levegőből is bombázták, házról házra ostromolták, folygújtották, égették a várost. Hirtelen úgy látszott, Varsó pusztulása jobban fáj, mint ahogy Párizs diadalának örülök. Holott éppoly kevésbé láttam, mint Párizst. De látta Eti. Egy percre mintha föltámadt volna Varsó lángjaiból. A róla szóló dokumentumokat nem raktam el a ládába. Néztam a kivágásokat a régi lengyel újságokból, a képét a rotációs papíron. Láttam a csillogó szemét, ahogy a sikeréről beszélt, és Beck miniszterelnök garden partyjáról. És belekezdtem egy versbe:

Öt éve rom vagy most gyulladva lángol?

Faj, mi lett a varsói operából,

Ahol legelőször táncolt Eti?

Ismerős kép

A versnek a *Varsó* címet adtam. De nem Varsóról szólt, hanem Etiről. Varsóról nem írtam verset. Estéről estére tanácstalanabban és türelmetlenebbül hallgattuk a nyugati rádió híreit: mikor sietnek már a halálra szánt fölkelők segítségére, Churchill a repülőgépeivel, Sztálin a csapataival, amelyek, ha az előző csatáktól megfogyatkozva és szétziláltnak is, ott állnak Varsó alatt? De egyikük sem mozdult. Még a kommunisták sem tudtak rá magyarázatot adni – tanácstalanok voltak. Csak a háború után és csak lassanként lett közismert, hogy Bor tábornok mindkét szövetséges fél szándékai ellenében, és merő pártpolitikai célokból kezdte meg a fölkelést. Nemrég került a kezembe egy fénykép, amelyen Bor-Komorowski tábornok Varsó puszta romjai között negyedmagával vonul egy letarolt téren át, kezükben fehér zászlóval – a megadásról tárgyalni. Milyen ismerős kép az egész történelemből: a vezér, tábornok vagy elnök az utolsó emberig harcol, aztán megadja magát, vagy rangjához mért száműzetésbe vonul.

A varsói felkelés olyan sokáig elhúzódott, hogy kezdtünk belefáradni: megszoktuk a lengyelek hősiességét is, az angolok és oroszok tétlenségét is. Már nem ültünk izgatottan a rádió előtt, beletörődtünk, hogy amire legfeszültebben figyelünk – még mindig a varsói felkelésre –, abban úgysem várhatunk gyors fordulatot. Már csak azért sem értünk rá sokat hallgatni a rádiót, mert ha a háború átmenetileg lelassult, a mi életünk viszont,

Gyöngyi mint a fejezet elején jeleztem, fölgyorsult. Ami főleg abban nyilvánult meg, hogy társaséletet kezdtünk élni – persze a hadiállapothoz, az elsötétítéshez, a légiriadókhoz és különböző bujkálásokhoz mérten. Ennek a mi társaséletünknek ünnepélyes bevezetője az volt, hogy Ottlik meghívott bennünket vacsorára – be akart mutatni a feleségének. Örleyt is velünk hívta – legalább volt, aki vezessen. A Széll Kálmán tértől hosszan kellett utazni autóbusszon, ha jól emlékszem, az utolsó előtti megállónál szálltunk le. A Pasarét, ahogy végigtekinttünk rajta, szép, elegáns környék volt, de nem feltűnően barátságos: párás katlannak tűnt fel a hegyek mélyén a párás alkonyatban. Különösen, amikor a kis Riadó utcába fordultunk, fogadott kedélytelen látvány, nem a Cipiék házából persze, amely csinos, kétemeletes villa volt, hanem a vele szemben nyíló hatalmas, komor vörös téglapületsorból, amelyik olyan hosszan húzódott el, hogy be sem láttuk a végét. Örley elmagyarázta, hogy ez az a hatalmas katonai főreál, melyet ő elvégzett, Cipi viszont a negyedik osztálya után kimaradt belőle.

Gyöngyi. Ha visszatekintek abba a hosszúra nyúlt estébe, nem is igen jut más az eszembe, csak ő. Szép volt? Nem tudom. Nem néztem. De hallgattam. Hangja mély volt, és telt. Néha azonban, legtöbbször átmenet nélkül, nyersen tudott fölcsapni, indulattal vagy kíváncsisággal vagy szeszélyesen. Sohasem ismertem senkit, akinek a merő hangjában ennyiféle természet, ennyi *lény* tudott volna megnyilvánulni. Már ott, a Riadó utcai látogatásunkkor kezdtem gondolkodni, ki mindenki fér meg ebben a zavarba ejtő hangegyvelegben. Először a legegyszerűbb, legfelületesebb szemszögből közelítet-

tem meg. Kétségkívül úriasszony volt. De micsoda furcsa úriasszony, akiből a modornak, a hangulatváltásnak, a kíváncsiságnak, az ötleteknek ilyen szikrái tudtak fölsziporkázni! Szellemessége egy töről fakadt az Örleyével, a Cipiével – mintha az övékének nőies változata lett volna, nedvdúsan csapongó. Az is kiderült, már ezen az ismerkedési esténken, hogy olyan asszony, aki olvas. Rendszertelenül olvasott persze – akkor éppen a *Bűn és bűnhődés* volt soron –, de a betű vérré vált benne. Vérré? Nem, a *vér* amúgy sem pontos szó, általában sem, de itt majdhogynem félrevezető. Mert hiszen távolról sem azt észleltem, ezen az első estén a Riadó utcában, hogy a regények alakjai – mert regényeket szeretett olvasni, természetesen – alakítják Gyöngyi személyiségét, legföljebb anyagot szolgáltatnak a személyiség legfőbb erejének, a képzeletnek. Gyöngyi nagyon tehetséges képzeletű asszonynak bizonyult. Képzelete öntörvényű volt, sőt önkényes, és a regényhősök és hősnők éppen úgy csak hajlítható alakjai voltak teremtményének, mint saját élete felbukkanó – majd később rendszerint elmerülő – alakjai. Marika lényének is lehettek olyan vonásai, amik ennek az éber, hajlításra mohó ábránderőnek a figyelmét magukra vonták. Aminthogy Marika életében Gyöngyi volt az első ember – tudtommal az utolsó is –, aki *imponálni* tudott neki. Szóval, mindjárt az első estén barátnők lettek.

Nemsokára újabb barátnője bukkant föl Marikának. Vagyis éppen hogy régi barátnője: Ibolya, hálótársa és hűséges hódolója odafönt, a mátraházi szanatóriumban. De Marika meggyógyult, Ibolya is, mindketten szétrepültek a mátrai varázshegyről: Marika újra beállt az

angyalföldi gyárba, Ibolya pedig visszavedlett a konzervgyáros gyermekévé, aki élte a maga úrilányéletét – azóta nem találkoztak. De egy este, mikor elhaladt a Regent kávéház előtt – ő is ott lakott valahol a Margit körút közelében – és meglátta a teraszán a mi vidám körünk közepén Marikát, menten odaszaladt, és összevissza csókolta. Azontúl, valahányszor hazamenet meglátott minket, odatelepedett közénk. Az asztaltársaság, amelyben addig Marika volt az egyetlen nő – Gyöngyi sohasem járt közénk, neki megvolt a maga külön társasága –, szívesen látta a szép, kedves és ráadásul elegáns szőke lányt. Még Cipinek is tetszett, csak a nevével nem volt kibékülve, el is nevezte rögtön Borbolyának, sőt a két lányt később együttesen is így nevezte: a borbolyák.

Egyébként pillanatok alatt és önkéntelenül Cipi lett a természetes központja a mi Regent kávéházi kis társaságunknak. Sőt annak is, hogy épp a Regent kávéházat választottuk gyülekezőhelyül, Cipi volt az oka. Ő ugyanis az idő szerint a második kerületi rendőrségen működött mint légoltalmi parancsnok, mégpedig olyan beosztásban, hogy estétől másnap estig volt szolgálatban, utána egy teljes napig szabad volt. És a Rózsadomb alatti Regent kávéház esett legközelebb az állomáshelyéhez, a Bimbó úthoz, akár két légiriadó között is leugorhatott oda, ügyelete végeztével meg rendszerint beült egy-két órára, amúgy sem szeretett éjszaka lefeküdni – inkább napközben aludt.

Olykor olyanok is benéztek hozzánk a Regent kávéházba, akik nyilvánvalóan Cipi kedvéért tiszteltek meg minket a jelenlétükkel. A legföltűnőbb jelenség köztük

Passuth László volt, nagyon népszerű történelmi regények lehengető tudású írója, mellesleg az Olasz–Magyar Bank igazgatója, aki ugyancsak a közelben lakott, a Rózsadomb alján. Egyszer arra mentében meglátta köztünk Cipit, és kitörő örömmel belépett hozzá. Azontúl, ha este későn tért haza, mindig megállt fürkészőn a terasz előtt, de csak ha Cipi ott volt, időzött köztünk – bár olykor nélküle is leült néhány percre az asztalunkhoz, mert kifogástalanul udvarias ember volt. Egyik este, mikor megállt a terasz előtt, egyenesen tőlem kérdezte meg:

– Hát az ozoróci és kohanóci? – és mikor értetlenül néztem rá, fölvilágosított: – Te nem is tudod, hogy ez a neve? Ozoróci és kohanóci Ottlik Géza.

Nem, erről nem hallottam. Tudtam ugyan, hogy Ottlik György, a *Pester Lloyd* főszerkesztője a nagybátyja – említette is. De naivságomban eszembe sem jutott, hogy ez az a család lehet. Szerencsére. Nem mintha akkor éppen valamilyen ostoba osztályelfogultságban leledzettem volna. Inkább történelmi elfogultságban. Márpedig az én legkedvesebb hősöm – az egész világtörténelemben! – Rákóczi Ferenc volt. És hogy a Fejedelem legendás udvarmesterének egyenes ükunokája civil zakóban köztünk ül – el sem tudtam volna képzelni. Még kevésbé, hogy ezzel a mitologikus leszármazottal én barátságba keveredjem – ezt egyenesen illetlennek éreztem volna. De én erről a mitológiai összefüggésről mit sem sejtettem, amíg Passuth a Regent kávéház teraszára behajolva tudomásomra nem hozta. És akkor már késő volt. Mondom, szerencsére. Mert addigra én is jelenvaló személyiségének történelmietlen varázsa alá

kerültem – mint mindenki, akivel érintkezésbe lépett. Vagy legyek óvatosabb: mint majdnem mindenki.

Közben Cipi megismerte már a Baka utcai szállásunkat – ha este hazamenet nem talált minket a Regentben, egyenesen arra vette útját: tudta, hogy csak ott lehetünk. Szállást mondtam, és azt hiszem, ez a pontosabb szó, mert ritkán történt meg, hogy csupán kettesben aludtunk ott: Kálnoky Laci és Örley Pista közül egyikük legalább, de többnyire mindketten ott feküdtek az összehúzott nagy függöny előtti szalon pamlagán és a hatalmas szőnyegre halmozott kis perzsaszőnyegeinken felváltva – mindegyikük ott tartotta saját pizsamáját és borotválkozókészletét. Néha azonban akadtak bejelentetlen szálláskérők is, akik rejtélyes bujkálásuk közben csak egy éjszakára kértek hálóhelyet – Marika természetesen befogadta őket. Még néhány évvel ezelőtt is találkoztam egy öregúrral, aki bemutatkozásakor emlékeztetett rá, hogy de hiszen találkoztunk már: negyven évvel ezelőtt ő is eltöltött egy éjszakát a Baka utcában – én persze nem ismertem rá.

E hirtelen és váratlan jelentkezők közül a legérdekesebb kétségtelenül Déry volt. Véletlenül botlott belénk: egy este ő is elhaladt a Regent mellett. Ahogy meglátott minket, az alkalomnál villogóbban derült föl az arca, mikor belépett. A sors vezette őt ide, mondta leplezetlen örömmel: ma éppen sehol sincs, ahol lefekhetne – fogadjuk be őt egy éjszakára. Senki sem faggatta bujdosása körülményeiről: a fiúk bizonyosra vették, hogy valamilyen ellenállási műveletben vesz részt. Kálnoky már öt éve szerette és tisztelte, Örley pedig örült, hogy megismerhette. Cipit nem vártuk aznap: valahol másutt

akadt dolga. Hamar szedelődzködtünk, és hazasétáltunk a Baka utcába. Vidámak voltunk, jó társasági este ígérkezett, Marika Emilt és Böskét is fölhívta – hadd mulassanak ők is. Örley még mindig folyamatosan ellátott engem azzal a jó vörösborral, de nem sokat fogyasztottunk belőle – még mindig meleg volt. Mégis, fölcsvarodott a jó kedvünk – mintha még mindig a Japán kávéházban lennénk, tíz évvel azelőtt, a szép szőke és barna lány társaságában Tibor fölcskillant. Idővel azonban Böskéék elbúcsúztak, Marika is kijelentette, hogy álmos. Még egy utolsó kávéfőzött, de azzal már kituszkolt minket az összehúzott függöny elé, azaz mögé, az erkély közelébe. Ott aztán vége lett a mulatságnak, óhatatlanul politizálni kezdtünk, vagyis a közeli esélyeket latolgatni, hiszen a románok átállása óta napokon belülre vártuk az egyesült orosz–román csapatokat Pestre. A *vártuk*, mondanom sem kell, a pontatlannál is kétesebb szó, hiszen mi négyen a reménytől a félelemig a derű- és borúlátás legkülönbözőbb fokain álltunk. A legbizakodóbb természetesen Tibor volt: föl sem foghatta, mitől lehet itt tartani. Vele szemben én, régi szokásom szerint, az őszinténél is pesszimistább voltam: jóformán minden rossztól tartottam. Kettőnk között Pista józanul higgadt maradt: igen, sok baj következik, de az irodalom virágozni fog – mi persze folytatjuk a *Nyugat*-ot. Laci úgyszólván kéjjel ecsetelte félelmeit: legjobb volna Nyugatra szökni, de nem teszi, mert nem hagyja magára családját, amelyet, mint az úri osztály tagjait, legalábbis deportálni fognak. Ezen már én is csak nevettem.

Forró napok jártak augusztus végén, éjszaka is izzad-

tunk. Tibor egyszerre fogta magát, és meztelenre vetkőzött. Ezt a mutatványt ugyan még nem láttam tőle, de azért nem csodálkoztam: ismertem a hajlamát az extravaganciára és megbotránkoztatásra. Amellett a sűrű fekete szőrzetével együtt szép atlétikus testalkata volt, semmi visszataszítót sem találtam rajta. Ő maga, mintha mi sem történt volna, természetesen folytatta a társalgást. De láttam, Laci és Pista kissé feszélyezve érezte magát, vitánk ugyan folytatódott, de kissé vontatottabban. Végül el is álmosodtunk és lefeküdtünk, Laci és Pista pizsamát húzott, és átengedték a pamlagot Tibornak. Neki nem kellett éjszakára átöltöznie – azonmód meztelenül feküdt a díványhuzatra. Én barátságból nem feküdtem be Mari mellé, csak a hálóingemet hoztam ki óvatosan, abban heveredtem barátaim mellé a szőnyegre.

A szalont már elöntötte a napfény, mire fölébredtünk. Marika felől semmi nesz se hallatszott: valószínűleg mélyen aludt még, szokása szerint. Ilyenkor mi türelmesen kivártuk, amíg felébred és reggelit főz. Most is erre készültünk. De Tiborban megmozdult a türelmetlenség: várják őt egy megbeszélésre. Gyorsan megmosakodott a fürdőszobában, és felöltözött, ránk bízta köszönetét Marikának, minket megölelt, aztán kilépett az ajtón, sűrű fekete borostákkal az arcán. Mi kiálltunk az erkélyre, pizsamában, hálóingben, és néztük, ahogy a napfénybe emelkedik a Baka utcai lépcsőkön. Akkor hangzott el az első szavunk. Laci mondta:

– Milyen gusztustalan volt ez a meztelenkedés. Talán szándékosan is meg akart sérteni minket.

Pistával egymásra néztünk. Nyilván ugyanazt gon-

doltuk. Hogy Tibor teste csöppet sem volt gusztustalan. Később sem beszéltünk soha erről, de akkor talán mindkettőnknek eszébe jutott Lacinak az operációval elnyomorított felsőteste – régóta nem volt már az a formás fiatalember, aki valaha Egerben, futballkapitány korában. Pista mindössze annyit mondott, csillapítón:

– A Bauhausban ez volt a szokás.

De énnekem nem a Bauhaus jutott eszembe, hanem Déry tizenhat évvel azelőtti szürrealista meséje, az *Ébredjetek fel!* – nyolcadik gimnazistaként habarodtam bele. Úgy végződik, hogy Ánis, a történet hőse, a bujto-gató, a csábító, a varázsló belegázol a tengerbe. „Nyugat felé tart, a felkelő nap bearanyozza mérhetetlen hátát.”

Hová mehetett? Többé nem találkoztunk a háború végéig. Azután sem kérdeztem soha tőle, hova ment azon a reggelen. Bujdosásának időtöltéséből csupán egyetlen mozzanatot ismertem meg, két év múlva, a Révai Könyvkiadóban, Illés Endre igazgatói szobájában, Márai Sándor elbeszéléséből. Nem emlékszem, hogy került szóba Déry, aki már tekintélyes alakja volt irodalmi életünknek. Márai közbevetette:

– Mi csak felületes ismerősei voltunk egymásnak. Negyvennégy nyarán váratlanul becsöngetett hozzám. Azzal a kéréssel, hogy adjak neki kétezer pengőt. Az utóbbi időben sokat vesztett, és e nélkül az összeg nélkül nem kártyázhatik tovább. Márpedig ezt az életet nem bírja ki kártya nélkül. Ilyen felszólításra nem lehet nemet mondani.

Amiben mindketten egyetértettünk vele.

24. AZ A VASÁR NAP

A ballon és az
eszmélkedés
évada

Ugyanolyan forró volt az utolsó augusztusi éjszaka, a hold szétolvadva fölöttünk. Másnap este azonban betört az északi szél, éjfél felé esni kezdett, és reggel ködös, viharos, inkább novemberi, semmint szeptemberi jellegű időjárásra ébredtünk – azóta sem láttam ilyen éles határt a nyár és az ősz között. Fáztam, siettem haza a Sas utcába, és átöltöztem szövetruhába, ballont is húztam, kalapot is a fejembe. Elindultam, de Leitgéb-nének ismét sikerült elkapnia. Egy ideje felhagyott a rendőrségre futkosással – talán belátta, hogy reménytelen –, helyette, amikor csak tehet, új és új rémhírekkel ijesztgetett. Most például azzal a figyelmeztetéssel állított meg, hogy jól zárjam be a szobáimat, mert a Baromfiközpont készül az átalakításra – lehet, hogy már ma megjelennek a kőművesek. Megadón visszafordultam, lezártam lakrészem ajtaját, és a kulcsát zsebre vágtam. Ezt a riasztó műveletet Leitgéb-né az elkövetkező hetekben többször is megismételte, a kőművesek azonban sohasem állítottak be.

Őszre fordult, a ballon és az eszmélkedés évadába. Siettem a Sas utcából valamelyik kávéházba, tovább írni verses naplójegyzeteimet, amelyeket eléggé folyamatosan folytattam az utóbbi időben a Hangli kioszkban. De oda most nem ülhetek le – csupa víz volt minden. Hát hova mehettek? nem emlékszem – valószínűleg megint a Club kávéházba. Mellesleg már nem féltünk olyan közvetlenül, mint nemrég: a tétovázásnak és kapkodásnak ezekben a heteiben már nem értek rá vagy nem is akartak razziákat foganatosítani. Az átmeneti lazulás-

ban kezdtük nem magunkat féltetni – legalábbis ami engem illet –, hanem az országot. Kétségbeestem, ha Magyarországra gondoltam. Finnország abbahagyta a háborút, illetve hadat üzent a németeknek, ugyanezt csinálta ujjongva Bulgária, a románok elsőként a legsimábban. Még kétségbeejtőbb volt, ha arra gondoltam, hány bosszú feni ránk erejét: a szlovákoké (akik a legkorábban rendezkedtek be a „segédnép” szerepében), a románoké (akik elfoglalták volt Odesszát), a szerbeké a legjogosultabban, és nem utolsósorban a zsidóké. Mi maradtunk a Birodalom utolsó „szövetségese”, melynek lakossága régen elszokott az önálló gondolkodástól, egy rablásra és garázdálkodásra mohó csöcseléssel, egy kormányzóval, aki most, uralkodása végén kezdett beletanulni a józan politikába, és aki félszívű kiugrási szándékát, mint nemrég olvastam, még be is jelentette a németeknek – és egy vékony, erőtlenség ellenálló réteggel, amely annyiféleképpen gondolkodott, ahány csoportja volt.

Ezek a kételyek, félelmek, baljóslatok nagyobbbrészt beletorlódtak a naplóm verseibe. A summájukat, gondolom, ez a *rubái* foglalja össze:

*Barátaim, látjátok, mennyi érvel
Bizonygatjuk, hogy pusztulnunk miért kell.
Sírunkon szégyen ül, röhög a bosszú,
És önvádunk örjögő árnya térdel.*

Az *ér* szó is arra vall, hogy ez a nyárutói ciklus józanabb, ha úgy tetszik, *racionalisabb* – mert későbbi kritikáim jobbra ezt a szégyenbélyeget sütötték a homlo-

komra –, mint a korábbi, közvetlenül személyesebb fél-
lelmekről valló darabok. Úgy látszik, a racionalizmus
vádjának lehetőségét már annak idején is megsejtettem,
hiszen az előbbire következő rubái már védekezik is el-
lene:

Kérditek, mért tör – szégyenemre –

Egyre több próza énekembe?

Az értelmetlen zűrzavar

Rákényszerít az értelemre.

Ezeket a verseimet megint a Hangli kioszkban írtam.
A ködök elvonultával kiragyogott a szeptember, a legkel-
lemesebb és legkívánatosabb ősz. A szép idővel együtt
kezdett visszatérni a remény, legalábbis a mi körünk-
ben. Sztójayt még augusztus végén leváltották, Lakatost
nevezték ki a kormány élére, egy magas rangú tisztet,
akiről azt suttozták, ő fogja véghezvinni a kiugrásunkat,
a dühödt könyvpusztítót, Kolozsvár-Borcsát is farba
rúgták, helyébe Hlatky Endrét állították mint minisz-
terelnökségi államtitkárt a rádió élére. Örley nagybátyja
volt, és Pista azt mesélte róla, hogy feltétlenül józan gon-
dolkodású – ez még emelte a mi baráti társaságunk kedé-
lyét. Az enyémet is persze: élveztem a föllélegzést, hogy
nem kell munkaszolgálatról tartanom, nem kell óvatosan
körülnéznom, ha a városban járok – hogy már jó ideje
bombatámadás sem érte a várost. De azért szüntelenül
éreztem – az idegeimben? a gyomromban? – a bőrömön,
hogy mindez nem tarthat sokáig, az, hogy a hitlerizmus
végét meg a saját könnyelműségünket és ügyetlenségün-
ket *mi* így, viszonylag békésen megússzuk.

Baráti kört mondtam fentebb. Az együtt töltött Regent kávéházi és Baka utcai éjszakák, a félelmek és fellélegzések, a meggyorsult események az érzelmeket és vonzódásokat is felgyorsították. Néhány hét alatt mi lettünk egymás legközelebbi barátai. A korábbiak fantomokká foszlottak: akit egy hete nem láttunk, bizonytalanná vált a létezése – ha Zelkre és Radnótira gondoltam, találgatni se mertem, élnek-e még. Ha viszont a mi együttesünk egy este nem találkozott a Regent kávéházban vagy a Baka utcában, hiányérzetünk támadt – én legalábbis így voltam vele. Pedig az általános légköri lazulással kezdett némileg lazulni a mi összetapadásunk is: egyik este ennek, másikon annak akadt valami dolga „a világban”.

Lazulni kezdett Mari aggályos veszélyérzete is. Egyszer már azt is eltúrte, hogy odahaza aludjak, a Sas utcában. Az első ilyen alkalommal, igaz, még eszélyes óvintézkedéssel: megkérte Kálnoky Lacit, töltsé ezúttal nálam az éjszakát, ő úgyse tudná ezen az estén a Baka utcában vendégül látni, mert valamelyik Pestre föllátogató rokona kért szállást egy éjszakára – nővére? az öccse? – már nem is emlékszem. Az igazság az, hogy annak idején sem igen jegyeztem meg: a testvéri látogatást csak ürügynek véltem – úgy sejtettem, hogy Marika meg Örley azon az éjszakán akarják „megvalósítani” az egyre nyilvánvalóbban megmutatkozó szerelmüket. A *megvalósítani*-t azért tettem idézőjelbe, mert, legalábbis ebben az átvitt értelmében, mindig bosszantott. Miért? Hát csak a testi szerelem valóságos? Vagy az én Marihoz való szerelmem kevésbé valóságos, mint a Piroskával Vízkeresztkor „megvalósított”?

Lacival különben elég jól eltöltöttük az estét. Marika persze bőven adott nekünk vacsoráznivalót, papírról fogyasztottuk el, mivel a tányérokat nem lett volna kedvünk elmosni. Akadt a Sas utcában is tartalék borom, azt iszogattuk. Laci volt, aki jobban belejött, annyira, hogy éjfél tájban elkezdte mesélni egy lelkész lánya iránti szerelmének történetét, odafenn, a mátraházai szanatóriumban. Olyasféle történet volt ez, amilyen Dantée meg a *Vita Nuová*-ban megdicsőült firenzei leányzóé lehetett: egy-egy kihívó tekintet, egy-egy szemérmes visszapillantás, míg a szenteltvíztartóba mártja ujját, egy-egy jelzésnek is érzékelhető jelecske. Laci is visszamosolygásokról beszélt, burkolt célzásokról, engedékeny mosolyokról, szanatóriumi játékokról, aztán meg dacosan félrefordított fejcskéről. Amennyire ki tudtam venni, Laci szanatóriumi szerelmének tárgya egy falusi paplak bájos libuskája lehetett. Azért mondom ilyen megengedően, mert figyelmem időnként elkalandozott a Sas utcából és a mátraházai szanatóriumról a Baka utcába. Most éppen mit csinálhatnak? Mert egyre bizonyosabb lettem a feltevésem találatában – és örültem neki. Szívből – sőt érdekből – kívántam, hogy mennél hathatósabban sikerüljön a „megvalósításuk”. De azért közben igyekeztem Laci aprólékosan kanyargó elbeszélését is követni, kitartó küzdelemben a szememmel, amely minduntalan le akart ragadni – végül szégyenszemre el is aludtam. Pedig hát a Laci hegyi szerelme is valóságos volt, ha nem is annyira, mint Alighierié, az *Új Élet*-ben megvalósulva.

Marival csak másnap délután találkoztam. Arra nem számítottam persze, hogy közvetlenül tőle magától

tudom meg, mi történt az éjszaka, holott kétségkívül tudta, hogy örülnék, ha megtörtént volna. Mindenesetre úgy vettem észre, hogy a gyárból jövet is csillog a szeme. Ezt persze nem tekinthettem feltétlen bizonyítéknak. De amikor Pista is befutott, belegyőződtem a feltevéseembe. Nem mintha Örley más lett volna, mint máskor. De hiszen éppen ez az, hogy pontosan olyan volt, mint amilyen addig volt. Mintha aggályosan ügyelt volna, hogy viselkedése ne térjen el semmiben a megszokottól – hogy ne árulja el magát valamilyen örömmel. Pedig Pista természetét a katonás jómodor mögött a dühöngés-ujjongás váltópárosa működtette. De végleg akkor lettem biztos a dologban, mikor éjfél tájt ráébredtem, hogy Mari egész idő alatt egy szót se szólt az öccséről – vagy a nővéréről? –, sem az otthoni újdonságokról – ami egy valódi kondorosi vendég esetén lehetetlen lett volna. Azt is tudtam, hogy sohasem hazudik, csak ha kényszerítően elkerülhetetlennek látja, mint a vitéz Szabóval folytatott párviadalában. (Kivéve, mikor ismerkedési esténken, érthetetlen szeméremből – vagy nagyon is tudatos ravaszságból –, eltagadta, hogy még szűz.) Így hát, mondhatni, mindhárman örültünk. A negyedikünk, Laci, mikor befutott, mit sem sejtett az egészből, de megérezte a mi örömmünket, és át is vette, csak éppen míg mi a miénket visszafojtani igyekeztünk, neki erre semmi oka sem volt, ezért láthatóan derült jókedvre, valahogy úgy, hogy addig örüljünk, amíg lehet. A pesszimizmusát azért mégsem vesztette el, hiszen napról napra a Belügyminisztériumból érkezett, és naponta érezte az állami feszültséget az általános lazulás mögött.

A dühöngés-
ujjongás
váltópárosa

Ez a lazulás többek közt abban is megmutatkozott, hogy kezdett valóra válni, amit Kun Miklós mondott hanyag eleganciával, mikor néhány héttel azelőtt találkoztunk, és észrevette, hogy a sárga csillag hült helyét nézem az ingén: „Jobb emberek ma már nem viselnek csillagot.” Azóta jó néhány „jobb embert” láttam sétálni a pesti utcán, akiről tudtam, hogy viselniök kellene a csillagot. Alapi sohasem is viselte. Azért említtem őt, mert egy reggel beállított a Baka utcába, éppen amikor Marikával indulni akartunk. Azért jött, hogy gratuláljon a születésnapomra – melyről Marika is, én is megfélekedtünk. Marika Alapi emlékeztetése után sem tudott részt venni az ünnepségben, mert sietnie kellett a gyárba. Alapi erre azt ajánlotta, hogy akkor ünnepeljünk csak mi ketten, férfiak – mégpedig a gőzfürdőben. Én még sohasem jártam gőzfürdőben, de maga a szó keleti és római, és Krúdyból meg Molnár Ferencből szítt század eleji ábrándokat szítt bennem, így hát örömteljes várakozással követtem Alapit. Csak útközben jutott eszembe, hogy a gőzfürdőben – amennyit róla tudtam – minden razzia nélkül is könnyen meg lehet állapítani az ember származását. De mikor ezt az aggályomat közöltem Alapival, azzal nyugtatott meg, hogy ott legföljebb a homoszexuálisok néznek az ember fütyülőjére.

A Széchenyi fürdőbe vezetett. Nem volt túl sok látogatója azon a szép szeptember végi délelőttön, olykor alig-nadrágban az ágyékunkon az intézmény különböző berendezései közt bolyongva szalmapapucsban, a szerzetzállingó gőzben az az érzésünk is lehetett, hogy csupán kettesben bolyongunk egy keleties paradicsom és

alvilág fantasztikus keverékében. Mert az egésznek keleties jellege volt – legalábbis számomra. Vagy – jutott hirtelen az eszembe – kedvenc történelmi helyemre és időmbe is képzelhetném magamat, a cordobai kalifátusba. A legfantasztikusabb képet maga a gőz nyújtotta, azzal, hogy semmilyen képet sem nyújtott, mert hiába, hogy itt meztelenül izzadtunk, semmit sem láttunk egymásból, csak a fejünk tetejét, azt is homályosan. De már amikor zuhanyozás után kimerülten végigdőlünk a tiszta lepedővel leterített heverőkön, és egy órát végigbeszélgettünk, inkább rómaiaknak képzelhettük magunkat. Hogy miről beszélgettünk? Semmi esetre sem politikáról, háborúról, hiszen az utóbbit elintéztettek, befejeztettek tekintettük. Az utána következőkről viszont nem volt egészen azonos a véleményünk, várakozásunk – és egyikünk sem akarta ünneplő összehangunkat megzavarni. Költészetről beszéltünk, versekről és versek szavalásáról. Ez az ünneplő emelkedettségünk egyébként nem szakadt meg a Széchenyi fürdő kapujában: Alapi még meghívott egy születésnapi ebédre a Gundelbe. Közben egész úton bámultam a világos, lukacsos bőrű, de nagyon mutatós aktatászkáját. Búcsúzáskor hirtelen átnyújtotta ezekkel a szavakkal:

– Hát Isten éltesse! Használd sokáig!

Hazaérve, vagyis a Baka utcában, kíváncsian kinyitottam. Egy borítékot találtam, rajta a nevemet, benne ezer pengőt. Még mindig nagy pénz volt.

Legközelebb véletlenül találkoztunk. Akkoriban már jó ideje a Biarritz kávéházban ebédeltem, a Szent István parkban. Abban az időben szoktam rá, amikor még fon-

Egy keleties
paradicsom és
alvilág
vegyüléke

Két komor,
fekete zekés
férfi

tos szempont volt, hogy lehetőleg ne kelljen razziaveszélytől tartanom. Márpedig a Biarritz fényes, elegáns helyiség volt, a kosztja is kivételes, még az Élysée-énél is jobb. Igaz, hogy drágább is volt annál, de azokban a hónapokban dőlt hozzám a pénz, a Franklintól, a Pharostól, apámtól, Alapitól – a Standardtól kapott kis nyugdíjamról és a Giraud-tól még mindig járó fizetésemről nem is beszélve –, még sohasem éltem ilyen könnyedén. Kissé kiesett ugyan az utamból, de ha valamilyen beszerezni valóm akadt, még mindig a Szent István körút környékén kereskedtem, és ha a Hangli kiosk előtt, ahol délelőtt dolgoztam, felszálltam a villamosra, a tizenhatos (ma kettős) vonalán öt perc alatt eljutottam a Margit hídig, onnan pedig csak néhány lépésnyire volt a Biarritz kávéház.

Ez a napirendem olyan következetes volt, hogy minden jó barátom tudott róla – olykor be is tértek hozzám ebéd közben egy kis beszélgetésre. Ezen a napon is – hűvös, de fényes októberi nap volt – ezt a megszokott utat jártam. A kávéházba lépve egy fekete folt vont a magára figyelmemet. A fal mellett a szögletben két fekete zekés férfi ült egy asztalnál, egyikük bricseszféle fekete nadrágban és fűzős csizmában, komoran maguk elé meredve. Ha razziázó hatóság vagyok, egyenesen hozzájuk lépek először, mert lerí róluk, hogy hatékony tagjai az ellenállásnak – ma terroristáknak néznék őket. De ahogy a tükröző napfényben előbbre léptem, rögtön felismertem: Kun Miklós meg Alapi ült ott, láthatóan komoly konspirációban – átalldam volna megzavarni őket. Csakhogy ők is észrevettek, és maguk közé invitáltak. De nem értünk rá elmélyedni a beszélgetésbe: még

nem is hozták az ebédemet, és ki lép be a kávéházba? Ottlik, aki még sohasem járt itt, de gondolta, egyszer ne csak Budán találkozzunk. Alighogy leült, tőle függetlenül egy másik barátom érkezett, aki viszont már többször is járt ott: Örley. Nem egyedül érkezett, hanem Rónay Györggyel. Vele nem is voltunk személyes barátságban, Örleyvel is véletlenül találkoztak a Szent István körúton, és amikor Pistától meghallotta, hova készül, felajánlotta, hogy vele megy, megnézni engem. Utolsónál Kálnoky állított be, ő a legváratlanabban, mert ebben az időben még a minisztériumban szokott dolgozni – nem is tudom, hogyan szabadult ezúttal ilyen korán.

Titokzatosan
és
tartózkodóan

Most már egy nagy asztalt ültünk körül, élénk, egymás szavába vágó beszélgetésben. Azaz csak mi, az irodalmi csoport folytattunk ilyen viharzó társalgást. Barátaim láthatóan csöppet sem tartottak az én két másik, harcias külsejű barátomtól: teljes nyíltsággal ontották híreiket és reményeiket – ismeretlen tettesek felrobbantották a Gömbös-szobrot, a magyar hadsereg már nem harcol az oroszok ellen, állítólag lefegyverezték az itteni német katonákat, az angolok és amerikaiak már Németország területén harcolnak, nálunk titkos kormány alakult az összes ellenzéki pártból és csoportból, a kommunisták is benne vannak. (Arról bezzeg nem tudtak, hogy Skorzeny megérkezett Budára, a kiugrást megakadályozni.) Ebbe a viharzó reménykedésbe Alapi és Miklós csak ritkán szólt bele, titokzatosan és tartózkodóan. Csak Laci maradt hű önmagához: minden jó hírrel a vele járó veszélyeket és bajokat szegezte szembe. De nem hallgattak rá.

- És újra megindítjuk a *Nyugat*-ot – mondta Örley.
- De ezzel a címmel! – akadékoskodott Kálnoky.
- Ezzel a címmel aligha fog menni – akadékoskodtam

ezúttal én.

- Már miért ne menne? – kérdezte higgadtan Ottlik.

– Mert a *Nyugat* szó éppúgy nem tetszik azoknak, mint ezeknek. – Aztán elhallgattam. Miért hűtsem le ezeknek a nagyszerű fiúknak a lelkesedését? Akik az után a nevelés után és ez után a háború után még lelkesedni képesek? Másrészt nem becstelenség-e, sőt egyenesen a barátság elárulása, ha eltitkolom előlük a balsejtelmeimet – a történelmi tudásomat? Különösen az én két régi barátom füle hallatára, akik jól ismerik ezeknek a balsejtelmeimnek a természetét? Hát megpróbáltam valamit enyhíteni kétségeimnek legalább a megfogalmazásán. Így folytattam: – Tudjátok, én azt hiszem, hogy amit mi irodalmon értünk, az jó darabig fölösleges fényűzésnek fog számítani. Valószínűleg azt várják majd tőlünk, hogy hasznos dolgokat mondjunk el közérthetően. Szóval, hogy elemi iskolai tanítók legyünk.

Rónay Gyuri, mióta a háborúról az irodalomra térünk át, nem szólt közbe. Most ültében hirtelen kiegyenesedett, szeme szikrát vetett. El sem tudtam képzelni, hogy olyan indulat fér meg benne, mint ami a hangjában megszólalt:

- Hát akkor majd azok leszünk! Ennek a népnek nem írókra van szüksége, hanem tanítókra. Vegyük tudomásul, hogy néptanítók leszünk!

Ezután már senki sem szólalt meg, kissé lehorgasztott fejjel vettünk búcsút egymástól.

Hát Piroska? Ebben a nagy életben, amit éltünk – mert azt éltünk –, csak órá nem gondoltam? Dehogynem, hiszen leveleztünk egymással, ha nem is éppen sűrű időközökben. Én megírtam neki – Nagy Etelnek címezve, Bajótra, aránylag nyíltan, mert nem tartottam valószínűnek, hogy abban a zűrzavarban ráérnek minden levelet felbontani – mindazt, ami velem történt, még a naplóból is küldtem verseket. Ő viszont hosszú, színes és mulatságos levelekben leírta a maga bajóti gyöngyéletét. Majdnem egy egész „mezőgazdasági évet” töltött Bajóton, és a marokszedéstől a trágyahordásig minden munkából kivette részét a családdal együtt, annál is inkább, mert fiatal férfi nemigen maradt a faluban – majd mindet elvitték katonának. Panni olykor meglátogatta, de ha fölmentem hozzá, érdeklődni, ő se mesélt egyebet, mint hogy Piroska nagyon jó színben van, egészséges életet él, és nagyon élvezi a természetet, a munkát, a bajótiakat és a bajótiak társaságát, és rengeteget rajzol, igaz, hogy csak tussal, mert a pasztellkrétái rég elfogytak már. Arról, hogy nyomorban él – mint már említettem –, egy szót sem szólt. De hát eszembe juthatott volna anélkül is, hiszen tudtam, hogy Piroska nem dolgozik a kerámiaműhelyben – amellyel különben is felhagytak –, Pannit pedig már évekkal azelőtt elküldték a Kereskedelmi Akadémiából, és azóta magántanításból él, csakhogy abból elsősorban Kornissnak kell csomagokat küldenie, aki – bár jó irodai beosztásban – az idő szerint katona Kijev körül. Eszembe is jutott mindez, ha Panni nem szólt is róla – de elhessegettem a gondolatát. Hiszen említettem a maga helyén, hogy amikor tavasszal féltemben – vagy miért

ne használjam a durvább szót, a gyávaságot? – nem volt erőm visszatartani Marikát attól, hogy elkísérjen Vácra és ott könnyedén elhárítsa tőlem a munkaszolgálat veszélyét, beláttam, hogy ezzel végleg hozzákötöttem az életemet – *végleg*, ez persze azt jelentette: ameddig ő eltűri, elbírja a „megvalósulás” hiányát –, és addig sem szerelemmel, sem egyéb segítséggel nem avatkozom a kettőnk, mármint Piroska meg a magam sorsába. (Amikor Eti iratait Piroska rendelkezésére bocsátottam, nem tekintettem árulásnak: nem énnekem jutott eszembe, hanem Panninak, és ha egyszer ő kérte, nem tagadhattam meg, és, mondanom sem kell, nem is akartam volna megtagadni.)

De hiszen közben, ha nem is nagyon sűrűn, de folyamatosan leveleztünk. Csakhogy ezt nem tekintettem fogadalmam megszegésének. Elvégre csak a szerelmünket szakítottam félbe, nem pedig a barátságunkat. Márpedig szerelemről nem volt szó ezekben a mi leveleinkben. Aminek részemről főleg az volt az oka, hogy nem éreztem rá testi ösztönzést – isten tudja, miért nem. Piroska meg már csak azért sem érintette ezt a húrt, mert én nem pendítettem meg. Amihez persze más tényezők is hozzájárulhattak. Monori például. Él-e, hal-e? Fogalmam sem volt róla. Piroska nem írt róla egy szót sem a vidám leveleiben. Én meg nem érdeklődtem – visszásnak tartottam volna. Csak jóval később tudtam meg, hogy még a nyáron meghalt a miskolci honvédkórházban. De élve vagy halva, árnya láthatatlanul ott lebegett leveleink mondatai mögött. Árnya, mondtam önkéntelenül, mert azok után, ahogy Piroska még májusban beszámolt az állapotáról, bizonyosnak érez-

tem, hogy közben meghalt. És hogy is kívánhattam volna, hogy ezzel a friss halottal a szívében szerelmet érezzen irántam? – habár én is egy friss halottal a szívemben lettem belé szerelmes. Ami azt illeti, semmiféle szerelmet sem kívántam köztünk. Így, a hiányban kijózanodva, kezdtem igazat adni Mari egyetlen haragos kifakadásának: hogy mikor én voltam szerelmes Piroskába, kidobott, csak amikor észrevette, hogy őutána képes vagyok még másba szerelmesnek lenni, akkor kapott rám kedvet. És miért is lenne szerelmes belém? Képtelenség.

És mégis, elkövetkezett egy pillanat, egy mozzanat, amikor képtelenség lett volna, ha ragaszkodom elhatározásomhoz, és nem avatkozom bele Piroska sorsába. A közbiztonsági osztályon mindenki megkapta a Belügy legújabb évkönyvét – volt szakszerűbb neve is, de arra már nem emlékszem –, és Laci, persze szabályellenesen, hazahozta mutatóba. Marikát és a Baka utcai lakás vendégeit nemigen érdekelte a könyv, csak én lapoztam bele, mégpedig a végén kezdtem, a nagyon megbízhatatlan személyek jegyzékével – hátha megtalálom köztük néhány barátomat is. Elég sok ismerősre akadtam, többek között Piroska nevére. Ezen csak nevettem: hála istennek – és Panninak is –, üthetik most már bottal a nyomát. Aztán visszalapoztam az enyhén megbízhatatlanok névsorára – ennek a listának is persze, akár csak a nagyon megbízhatatlanokénak, hivatalosabban hangzó címe volt –, a sokkal hosszabb listán csak végigfuttattam a szememet, amely közben megakadt egy néven: a Nagy Etelén – öt évvel a halála után. Erre már megijedtem. Szóval Eti neve nemhogy menedéke volna

Öt évvel
a halála után

Panni
stratégiai
tehetsége

Piroskának, inkább csak veszélyt hozhat rá. Mert mi lesz, ha a helybeli csendőr buzgalomból megvizsgálja Piroska – vagyis Eti – iratait? Ha kötelességtudó, utánanéz a megbízhatatlanok jegyzékében is. És akkor... Fogadalom ide, fogadalom oda, ezt nyomban közölnöm kell Pannival.

Másnap föl is kerestem, és elmondtam neki a felfedezésemet. Ő távolról sem ijedt meg annyira, mint én. Csak most fedeztem föl a stratégiai tehetségét. Kiderült, hogy miután Kornisst megint behívták, véletlenül megtalálta férje iratai közt a Hollandiában élő nővére papírjait, és nyomban meglátta a bennük rejlő lehetőséget. Fölkereste a munkaszolgálatba hurcolt öccsük szaktársát és barátját, egy kommunista asztalost, és megbeszélésként, hogy bejelenti nála Piroskát a sógornője nevén. De nem érte be ennyivel: egy idő múlva hitelesség céljából átjelentette az asztalos barátjához, egy suszterhez. Engem is megnyugtatott: másnap, tizenharmadikán – és pénteken! de erre senki sem gondolt – megy is le Piroskáért, és már mint Korniss Irént hozza vissza. Legfőbb ideje: odalent kifogytak a petróleumból, úgyhogy Piroska sem olvasni, se rajzolni nem bírt – különben is rohamosan közeledik a front Szlovákia felől, a határ Nyergesújfaluval szemben van, az oroszok napokon belül ott lesznek, és akkor ők, Panni meg Piroska el lesznek vágva egymástól. Panni baj nélkül jutott el másnap Bajótra. Villámgyorsan összecsomagolták Piroska holmiját, Boris néni sógora vitte el Nyergesújfaluig, ahol kiderült, hogy az egyetlen vonat, amelyik még személyforgalmat bonyolított, már elment Pest felé, a tömött katonavonatok pedig civileket nem szállított.

tak. A két nővér tanácstalanul állt a sötét országúton, végül egy katonai teherautó irgalmasan fölvette őket málhástul. A *Bálám szamará*-ban tömören és érzékletesen írja le az apokaliptikus zűrzavart a sötét országúton, ahol szembejön velük deportált zsidók hajsolt menetoszlopa meg az önkéntes menekülők szájalmasan előrevergődő szekértábor, mind nyugat felé, mind nyugat felé, vagyis Ausztriába – „fél Magyarország”.

Hát én?

Hát én? Én mit csináltam ezerkilencszáznegyvennégy október tizenharmadikán, pénteken? Beleszerettem, újra beleszerettem Piroskába. Panninak a bejelentésére, hogy másnap lemegy érte Bajótra, hirtelen fölpattant a fogadalom és a lemondás pecsétje, olyan erővel, hogy megrázkódtam tőle. Hiszen három hónapig nem gondoltam a testére, álmomban sem. Igaz, a lazulással, az általános enyhüléssel ő is visszatért ábrándjaimba. Szeptemberben írtam is róla két négysorost. Az egyiket ilyen lemondóan:

*Az alkonyatból este lett.
Tudtam, hogy elvesztettelek.
A vörös levelek hegyén
Néhány esőcsepp reszketett.*

A másodikat véglegesebb lemondással:

*Milyen fekete volt a hajad
Az ezüst eső fátyla alatt!
Mosolyogtunk, de elzokogták
A fák, hogy sose látjuk egymást.*

Se méltó, sem
alkalmas

És ezt a lemondást véglegesnek tekintettem. Rendben van ez így. Úgy látszik, se méltó, sem alkalmas nem vagyok a szerelemre. Akkor hát mi pattintotta föl hirtelen a lemondás pecsétjét? Hiszen több mint négy hónapja – eltekintve a Majesticból történt szabadulásunkat követő éjszaka kudarcba hamvadt föllobbanását – egész jól megvoltam szerelem nélkül. Pusztán a közeli viszontlátás váratlan reménye? Lehet persze, de csak most, visszagondolva jut eszembe: és az nem lehet, hogy a pecsét könnyű fölpattanásában közrejátszott az a hetek óta lassan érlelődő sejtésem – nem, több annál –, megfigyelésem, hogy Marika és Pista szerelme túl a kezdet sikerén folyamattá erősödött? Nem mintha Mari egy szót is szólt volna – nem az a nő volt, aki ilyesmiről beszél. De sokkal jobban szerettem őt, semhogy ne tudtam volna olvasni a mosolya változásából, a szeme fölcsillanásából. Nem, egy pillanatra sem jutott eszembe, hogy ha már úgy érzi, leveheti rólam az oltalmazó kezét, ő Pistával, én meg Piroskával vágunk neki az útnak – csak ma merem bevallani, hogy vaktudatom alatt erre a képre tekintettem.

Szombaton reggel Marikát megint elkísértem a Berlini térig, onnan fölsiettem a Visegrádi utcába, megtudni, mi újság. Csak Pannit találtam ott, de már indulóban. Röviden elmesélte éjszakai útjukat. Utána nem merte fölcsongetni a Visegrádi utcai ház mestert, aki úgy tudja, hogy Piroskát régen elfogták az utcán – azon a napon, amikor Bajótra utazott. Megpróbálták, hátha a Henger utcai műhelyben véletlenül van valaki – és csakugyan, Karcsi még ott mulatott. Piroška hát a műhelyben maradt éjszakára. Éppen hozzá indul, mondta

Panni. Rögtön el akartam kísérni, de Panni leintett: azt nem lehet, Piroska rettentően kimerült az úttól (és az egész bajóti élettől) – valószínűleg estig fog aludni. Kikönyörögtem, hogy déltájt bemehessek hozzá néhány percre – éppen csak hogy megláthassam. Sokkal többre nem is igen volt módom, mert Piroska félig még kábult volt: előttem Alapi ébresztette föl mély álmából. Persze nem a Szántó lányokat kereste – nem is tudhatta, hogy ott vannak –, hanem csak találmra nézett be egy kis szombati traccsra. Ehelyett abban maradtak, hogy Panniék másnap délben fölmennek Alapiékhoz, Piroska elmeséli bajóti életét, aztán meg vannak híva ebédre – hova máshova, mint az Elysée kávéházba? erre azt ajánlottam, hogy én is elmegyek Alapiékhoz – aligha fognak kidobni –, ebéd után pedig Piroska feljön hozzám, a szomszédba, a Sas utcába.

Másnap a Pannónia utcában, Alapiéknál, a társaságot izgatott kedélyállapotban találtam – szó sem volt mesélésről: a rádió bementa, hogy egy órakor Horthy szótart intéz a néphez. Megilletődött csendben, majdnem-hogy lélegzet-visszafojtva figyeltük. Régóta nem hallottam Horthy hangját – azóta jóformán kiveszett belőle az a furcsa ejtés, amely valaha olyan idegenszerűen hangzott. A szöveget nyilvánvalóan nem ő maga fogalmazta: tömör, ügyesen szerkesztett, egyszerű, világos magyar beszéd volt. Megmondta kereken, hogy Németország elvesztette a háborút, és megvetésre méltó az a nép, amelyik fölöslegesen, idegen érdekekért saját országát csatatérre változtatja. Ezért elhatározta, hogy mielőtt függetlenségünket végleg elveszítjük, volt ellenségeinktől fegyverszünetet kér, és velük minden ellenségeskedést beszüntet.

Világos
magyar beszéd

A beszédet önkéntelenül is ünnepélyes tartásban hallgattuk végig. Csak amikor véget ért, borultunk egymás nyakába. Horthy ezzel a beszédével önmaga fölé magasodott. Egyetértettünk abban, hogy ezzel a szózatával – és tetteivel – sokat jóvátett abból a *condottiere* módszereiből, ahogy huszonöt évvel azelőtt a hatalmat megkaparintotta, még abból is, ahogy három évvel azelőtt Szerbiát lerohantuk és a háborúba beléptünk. Alapi azt indítványozta, menjünk le rögtön az Elysée-be, és ünnepeljük meg a háború végét. De mi Piroskával egymásra néztünk, mire én kijelentettem, mi nem megyünk velük, mi kettesben ünneplünk a Sas utcában. Erre Alapi letett a tervéről, ott helyben ettünk valamit, aztán kettesben elindultunk.

Odalent az októberi napfényben megteltek az utcák egymásba karoló, nevető, sőt ujjongó emberekkel. Igaz, hogy az Új- és Ólipótvároson át vonultunk a Sas utca felé: voltak, akik félig-meddig magukon kívül tépték le a sárga csillagot a Szent István körúton, mindenki szeme láttára. Én is ilyesfajta önfeledtséggel vezettem Piroskát a Sas utcai kapuban kornyadtan álldogáló Leitgebné tanácstalan tekintete előtt a lépcsőházba, onnan föl a második emeletre. Három nap óta halványrózsaszín arcára, fehér testére gondoltam, ahogy májusban utoljára láttam. Ehelyett, ahogy a szobában megállt előttem, tetőtől talpig sötétbarna volt, csak a zöld szeme csillogott ezúttal világosabban. De csak egy percig láthattam ilyen sudár póreségben. A központi fűtés még nem működött, a lakás hideg volt. De nem annyira, hogy a nagy heverőn – amelyet nyolc évvel azelőtt Schubert csinált Etinek a Hold utcai lakásunkba –, a heve-

nyészett ágyban ne éreztük volna jó melegben magunkat. Addig, ha olykor ilyen szerelemmel telített, izgatottan ünnepi várakozás után részesültem ölelkezésben, többnyire kudarcba szegyenültem. Ezúttal azonban, talán a felgyülemlett tartalékból, olyan magától értetődő, mégis váratlan hevesseggel estünk egymásnak, mint Vízkeresztkor a Visegrádi utcában, mintha csak ezt is a véletlen alkalomnak köszönhetnénk. Csakhogy aztán ez az elvakult heveség lassan megtelítődött májusi találkozásaink gyönyörével, sőt gyöngédségével – nem, nem tudok rá pontosabb szót: szerelemmel. De benne volt a déli rádióhallgatás föllelegzése is – talán valamelyest hozzájárult ölelkezésünk sikeréhez. Olyan boldog voltam, hogy nem értem rá tudni, milyen boldog vagyok. Csak amikor utána Piroska teát főzött, ültünk le beszélgetni. Akkor sem arról, mi történt velünk: az olyan nyilvánvaló volt, hogy nem kellett rá szót vesztegetni – beértük azzal, hogy egymásra néztünk. A kiáltványra tértünk vissza.

– Legalább örülsz neki? – kérdezte Piroska némi gúnnal, ami a megrögzött pesszimizmusomnak szólt.

– Hát... van rá lehetőség, hogy Pest nem pusztul el – feleltem visszafogottan, mert nem akartam örömet „elkiabálni”.

Hány órát töltöttünk a Sas utcai lakásban? Nem tudom. Besötétedett közben. De mikor kiléptünk a kapun, Leitgébné ott állt még mindig, csakhogy már fölegyenesedve és lesújtó szemmel nézett ránk. De az utcán senkit sem láttunk. A Lipótváros kiürült, az Ó és az Új, még a Szent István körút is. Ahogy átkeltünk a Vígyszínházhoz, a Margit hídról három tank dőcögött

felénk. Német tankok voltak. Egymásra néztünk, de szó nélkül fordultunk be a Visegrádi utcába. A kapu előtt addig néztem utána, míg meg nem bizonyosodtam róla, hogy a házmesterék nem látták meg őt – veszélyes lett volna.

A Baka utcában Kálnoky nyitott ajtót, komoran. Marika a szobában ült, aggódó arccal. Nem értem aggódott, még nem. Kérdő mozdulattal néztem rájuk.

– Te nem is hallottad a zenét? – kérdezte Marika.

Laci a rádióhoz lépett, kinyitotta. Németes ütemű induló harsogott belőle.

– És ez így megy órák óta. A Horthy-proklamáció után semmi szöveg.

Laci még a minisztériumban hallgatta a kiáltványt. Ott komorodott el, mert kollégáinak nagyobb része ellenségesen fogadta és visszautasította a kormányzó szövegét. Onnan hozta azt a hírt is, hogy Horthy megmaradt fiát reggel, éppen mikor Tito partizánjaival tárgyalni ment, elrabolták. Annál tiszteletreméltóbb, hogy néhány órával később volt ereje vállalni fia életét kockáztató, nemzetmentő feladatát. Laci egy idő múlva idegesen újra fölcsavarta a rádiót. Megint zene szólt, valószínűleg Brahms. Aztán hirtelen az is megszakadt, és egy erőyes hang szólt bele: „Beregffy Károly vezérezredes azonnal jöjjön Budapestre!” Ez a fölszólítás az este folyamán többször is elhangzott.

Örley utoljára érkezett. Ő jött a legsúlyosabb rakományal, a rossz hírek özönével. Jóformán első kézből szerezte őket. Ő is csak aznap tudta meg, hogy az egész balul sikerült államcsínynek – mert valójában így kellene tekinteni Horthy kiugrására – szellemi mozgatója

az ő nagybátyja volt, Hlatky Endre, aki többek közt a rádiónak is az élén állt. Jórészt Hlatky fogalmazta a kiáltványt, ő is konferálta be – más nem vállalkozott rá. Egyáltalában, jóformán mindenki, akinek hatóköre – vagy éppen hatalma – volt, szembefordult Horthyval. Hlatky szavai szerint: a kiugrás tervébe mindössze négy tábornokot avattak be (ha jól emlékszem, a hadsereg, a légierő, a dunai hajóhad éléről, meg Budapest városparancsnokát) – és a négy közül három azonnal jelentette a németeknek. De Pista nemcsak nagybátyjától hozott híreket, hanem anyjától is, akinek sógora volt Rajnis, a nyilas tábor egyik vezére, és ha más-más oldalon álltak is, azért a két nővér csak jóban maradt egymással. Tőle tudta meg, hogy a németek másodszor is megszállták Budapestet – nemhiába láttuk Piroskával a tankjaikat a Szent István körúton –, a parancsnokok majd mind átállnak hozzájuk, és aki hű akar maradni Horthyhoz, a saját tisztjei tartóztatják vagy legalábbis fegyverzik le.

Aztán félbeszakadt a zene, és egy hang szólalt meg, a Szálasié. Mit beszélt? Nem emlékszem. Talán hadparancs volt az is, gondolom, annak idején sem igen figyeltem a szavakra – minek is? Számomra úgyis az egésznek csak egy jelentése volt: hogy végünk van, mindennek vége van. Eszembe jutott, hogy néhány órával azelőtt Piroskát mennyire bosszantotta az én *pesszimizmusom*, amikor azt mondtam: úgy lehet, Budapest megmarad. Pedig milyen optimista voltam! Az is eszembe jutott, hogyhogy a románok annyi ügyességgel és betyárbecsülettel vitték véghez azt, amit mi olyan ügyetlenül és becsstelenül elcsesztünk. Mert még ma, visszagondolva sem azt a „megrögzött antiszemitizmust” írom a tisztí-

kar terhére, amellyel Nagybaczoni Nagy Vilmos emlékiratai szerint mindazokat a rendeleteit, amikkel a munkaszolgálat embertelenségét enyhíteni akarta, szabotálták, elvégre erre nevelték őket. Hanem azt, hogy a döntő pillanatban elárulták Horthyt, a „Legfőbb Hadurukat”, aki negyedszázaddal azelőtt, a forradalom leverése után – de nem ő verte le! – megteremtette a mi liliputi militarizmusunkat, és olyan aránytalan hatalomhoz és tekintélyhez juttatta őket.

Mire magamba roskadásomból föleszméltem, észlelnem kellett, hogy Laci és Pista ugyanazt művelik fennhangon, amit én hangtalanul: jajgatnak, szitkozódznak, átkozzák a hadsereget – a leghitelesebben Örley, aki a Ludovikát is végigjárta, nem úgy, mint Cipi, aki közben ugyancsak befutott: ők odafent, a rendőrségen (vagyis a légoltalmi parancsnokságon) valamivel korábban látták Szálasi beszédét, mint ahogy a rádióban elhangzott – egyébként a rendőrségen korántsem rokonszenveznek a nyilasokkal. Nemsokára Bözsike is megjelent az ő Emiljével. Akárcsak Cipi, ők is új hírekkel érkeztek – nem kérdeztük, honnan hozták. Az ilyen, politikai fordulatok idején keletkezett, ellenőrizhetetlen értesülésekben már volt annyi tapasztalatom, hogy tudjam: körülbelül egyharmaduk igaz, a másik igaz, csak nem egészen úgy, ahogy hallottam, az utolsó harmaduk pedig teljesen légből kapott. A mostaniak közül a legbizonyosabbnak az látszott, hogy a zsidótörvényeket végleg a nürnbergiekhez alakítják, azaz megszűnnek a kivételek, érvényüket veszti a tanúsítványok. Ez csak engem érintett: Emilnek nem volt tanúsítványa, ő hamis papírokkal bújt meg Böskénél. Én ezt aligha

tehettem volna meg: jellegzetes ábrázatomról bárki leolvashatta „etnikai” hovatartozásomat – ahogy manapság eufemisztikusan mondanák –, Laci, némileg ironikusan, föl is vetette egy gyors orroperáció lehetőségét. Emil jellegtelen vonásai viszont bármilyen származást hitelesíthettek volna.

A két lány rendíthetetlen volt. A politika nem foglalkoztatta őket, csak a mentés. Böske véleménye szerint mindenképpen el kellene menni a házból, mert ő úgy látta, a házmester mindkettőnkre gyanakszik, márpedig ő is olyan, mint a legtöbb házfelügyelő: fordulat idején mindig a felülkerekedett párttal tart. Marika nyugodt maradt, csak éppen sápadtabb volt a szokásosnál. Azt mondta, most, késő este úgysem lehet már semmit sem csinálni. Jó, felelte Böske, de ő kora reggel útra kel, szétnézni, hátha talál valamilyen jó búvóhelyet. Ebben maradtunk. Bözsike és Emil el is vonult, erőt gyűjteni másnapra. Cipi is útra kelt, vissza az őrhelyére. Mi is lefeküdtünk, a szokott hálóröndben: én Mari mellé bújtam az összehúzott függöny mögött a kettős ágyba, Laci és Pista pedig a függöny előtt, az ablaknál a maguk fekhelyére. A helyzethez képest nyugodtan aludtunk. Hajnalban ágyúdörgésre ébredtünk. Kik lóttek? a magyarok? a németek? honnan tudhattuk volna? Különben is, néhány perc múlva elhallgatott az ágyúszó. Kisvártatva közvetlen közelben gépfegyver kattogott. Kinyitottuk az ablakot, de a sötétben semmit sem láttunk, és megint minden elcsöndesedett. Visszafeküdtünk, és újra elaludtunk.

Reggel csöngetésre ébredtünk – Mari kábultan ugrott ki az ágyból. Bözsi és Emil állt az ajtó előtt. Minden

igaz, minden kivételezettség megszűnt. Néhány parancs, rendelet is elhangzott, a legtöbb azzal a szóval végződött: *felkoncolandó*. Bözsike azt mondta, ő most nekivág a városnak, jó menedéket keresni – Emilt addig Marika őrizetére bízta. Laci sietett a Belügybe: a közbiztonsági osztályon nyilván szigorúbban veszik a fegyelmet, mint addig. Örley már a németek bevonulása óta nem járt be a rádióba – Cs. Szabóval egyetemben. Szeretett volna új híreket hallani anyjától, de ügyis nála ebédel, addig Marika mellett marad – hátha szüksége lesz rá. Idővel beolvasták a rádióba az új kormány névsorát: volt benne két gróf, és a végén egy név, aminek megörültem: Kassai Ferenc, a propagandaminiszter. Tudtam, hogy azonos azzal a Sallmayer Ferencel, aki valaha Kassák uszítására olyan demagóg kirohanást intézett ellenem. Tudtam róla, hogy kassákistából nyilassá lett – de hogy Szálasi ennyire fölvitte a dolgát! Örültem, hogy létrejött a folyamatosság a Munka-körbeli és a nyilas kormányban való szereplése között.

Közben két óra is eltelt – már kezdtünk aggódni Böskéért. Azzal tért meg, hogy sikerült egy kellemes családra találnia, ott szívesen befogadják Emilt. Sajnos, nekem nem tudott ilyen jó búvóhelyet szerezni. De rögtön kiutazott Kispestre, az édesanyjához, és ő hajlandó engem elrejteni a saját kis házában. Csak az a bökkenő, hogy Pest határán nyilasok tartanak ellenőrzést, márpedig az én orrom olyan szembeszökő, hogy okvetlenül megakad a szemük rajtam. Éppen ezért azt ajánlja, ne most induljunk, hanem csak este: az elsötétített villamoson nem olyan feltűnő. Örley felajánlotta, hogy ő is velünk jön, hátha szükség lesz rá – pedig ő is kockázatot

vállalt ezzel, mert az egyik új rendelet szerint a szabad-ságot katonáknak is be kell vonulni, tehát aznaptól kezdve ő is katonaszökevénynek számított, és természetesen a katonaszökevények is felkoncolandók. De a lányok visszautasították a kíséretét azzal, hogy a férfiakat gyanúsabb szemmel nézik. Pista hát elbúcsúzott, ment az anyjához ebédre.

Amint besötétedett, elindultunk. Csak egy kis csomagot vittünk magunkkal, azt is Mari fogta a kezében. Éppen kiléptünk a kapun, amikor megláttuk, hogy a Keleti Károly utcából egy asszony jön lefelé a lépcsőn: Komor Andrásné. Ő is észrevett minket, szaladt felénk. Nem is köszönt, könnyörgésbe fogott: Bandi életveszélyben van odahaza, az istenért, fogadjuk be hozzánk. Próbáltuk megmagyarázni, hogy én is éppen olyan veszélyben vagyok, most indulunk éppen, elbújtatni engem. Erre zokogásban tört ki. Nem tehattünk mást, megcsókoltuk Gizike könnyes arcát, és otthagytuk az estében.

Az elsötétített villamoson már csak néhányan utaztak. Engem a két nő közrefogott. Később láttam, hogy ölükbe rejtve összeteszik a kezüket, időnként mozog az ajkuk, nem kétes, hogy imádkoztak, de mit, sehogy sem tudtam kivenni. Közvetlenül a határ előtt azonban abbahagyták az imádkozást, hirtelen hozzám fordultak, és mosolyogva kezdtek csevegni gyermekes dolgokról. Tudtam, hogy ez csak figyelemelterelési taktika, de tanácstalanságomban csak egy-egy odavetett szóval tudtam hozzájárulni a társalgáshoz. A határon fölszállt két férfi civilben, de nyilaskeresztes karszalaggal, vállukon géppisztollyal. Megálltak a villamos elején, hozzászoktatni szemüket a kéklő félhomályhoz. Aztán odaléptek

Beágyazva

egy férfihoz, elkérték az igazolványát, zseblámpával megnézték, visszaadták. Majd végigsétáltak a kocsin, egyikük jobbra, másikuk balra világított a zseblámpájával az utasok arcába. A mi oldalunkon haladó megállt előttünk, ránk fogta lámpáját, de láthatóan csak a lányok arcára volt kíváncsi, rám nem sok fényt vesztetett. A következő megállónál le is szálltak.

A következő megállónál mi is leszálltunk, öt perc múlva el is értük Böskéék házát. Édesanyja mosolyogva fogadott bennünket. Szép magas asszony volt ő is, akár a lánya, csak éppen a haja őszes, a gömbölyded arcuk is hasonlított egymásra. Nagyon szerény ház volt, és nagyon tiszta: Bözsike régen halott apja kisember lehetett, altiszt vagy igen szerény tisztviselő – sohasem beszéltünk családi körülményeinkről. Szerény volt a vacsora is, amit a néni – a nevét régen elfelejtettem – nemsokára behozott. Utána hamar lefeküdtünk. Marikának a pamlagra ágyaztak. Aztán a néni megmutatta az én „rejtekhelyemet”, egy magas ágyat. Színes takaró borította. Magasságát három dunyha okozta: az egyiken feküdnöm kellett, a másik kettő alá pedig bebújnom. Az ágynemű patyolatfehér volt. De áthatóan dohos – nyilván a padlásról hozták le. Olyan átható szaga volt, hogy néha oldalt kidugtam belőle a fejemet. Életem legkellemetlenebb éjszakáját töltöttem Kispesten – csak félórákra aludtam el. Reggelre annyira kimerültem, hogy elhatároztam, inkább minden kockázatot vállalok. És nappal is ott kellett volna feküdnöm. Amint egy percre kettesben maradtunk, megmondtam elhatározásomat Marikának. Még csak nem is sóhajtott, csak azt mondta: persze. Reggeli után közöltem szándékomat

a nénivel, olyanformán, hogy én senkire sem akarok veszélyt hozni, még kockázatot sem, legkevesbé olyan kedves hölgyre, amilyennek őt megismertem. Láttam a homlokán és a szemében a megkönnyebbülés halvány sugarát megcsillanni. De azért kétségkívül őszintén felelte, hogy ne őt féltsem, hanem magamat, és hogy ilyen világban, mint a mai, a legkevesebb, amit az ember megtehet, hogy némi kockázatot vállal. Búcsúzóban kezét csókoltam neki, ő pedig megcsókolt, áldással fölérő jókívánságokkal.

Bözsike is velünk jött – amúgy is visszatért volna a városba, Emilre vigyázni. A villamoson ugyanúgy helyezkedtünk el, mint az este, a lányok is ugyanolyan titokban imádkoztak. De a határon ezúttal semmilyen ellenőrzés nem mutatkozott – kár volt Istent ilyen aprósággért zaklatni. Bözsi nem kísért minket haza, hanem sietett Emilhez – többé sohasem láttuk egymást. Átszálaláskor, míg a villamosra vártunk, vettem egy újságot, és türelmetlenül belelapoztam. Szemem legelőször egy apró hírbe ütközött: a mentesítő tanúsítványokat érvénytelenítő rendeletet még előző nap érvénytelenítették. Ugyan melyik nyilas vezérnek vagy vezéreknek a zsidó nagyanymáira való tekintettel? Mindenesetre kár volt az egész mentőakcióért, különösen a rettegő esti villamosútért meg a szegény nők imáiért.

Alighogy hazaértünk, becsöngetett Örley. Találomra nézett be, hátha megérkezett már Marika, és beszámol kispesti kalandunkról. A tanúsítványok visszaérvényesítéséről szóló kis hír elkerülte Pista figyelmét – nagyon megörült persze, hogy ezáltal együtt maradhat a mi kis társaságunk. Egyébként azonban csupa rossz hírt ho-

A hölgy csak
megbénult

zott. Horthy visszavonta kiáltványát meg a hadparancsát, és átadta hatalmát Szálasinak. Sajnáltuk természetesen, hogy nem maradt meg azon a ponton, ahol egy pillanatra maga fölé emelkedett, de nem mondhatom, hogy nagyot csalódtunk: elvégre mit is várhattunk az addigi pályafutása után? Meg azt sem vehettük túlságosan rossz néven, hogy féltette önmagát és a családját. Legveszélyesebben az az értesülése érintett, hogy új, átfogó rendeletet készítenek elő: minden zsidónak, a nőknek is be kell vonulni munkaszolgálatra, semmiféle mentesség, bizonyítvány nem számít – a tanúsítvány két év óta amúgy sem mentesített a munkaszolgálat alól. Igaz, kezemben volt az „összes adu”, a teljes alkalmatlansági bizonyítvány. De azt a legjobb esetben is újfent fölül kell vizsgáztatni. Márpedig aligha akadok össze még egy olyan *Nyugat*-olvasó katonaorvossal, mint amelyik Vácott kezét csókolt Marikának.

Miután Jób-hírekkel tömött zsákját kiürítette, Pista elindult, megint anyjához. Mi is lementünk ebédelni, ránk fért egy kis levegő is, különösen énrám, a dohos dunyhák után. A kapuban megállított a házmester.

– Tetszenek tudni – fogott hozzá bizalmasan kérdő hangsúllyal –, hogy az a hölgy, akivel itt a sötétben beszélgetni tetszettek – de honnan tudta? a becsukott házmesterlakásból? úgy látszik, csakugyan mindent kilesnek –, tegnap este öngyilkos lett az urával együtt? Valami mérget vettek be. Pedig csak a Komor úr volt zsidó, a hölgy az nem. De csak az embernek sikerült, a hölgy az csak megbénult. Reggel vitték be a kórházba.

Szóval ha nincs az a fölösleges kispesti kirándulás, Komorék talán ma is élnek. Mert ha a lakást el nem

hagyjuk, Marika nemigen tudta volna megállni, hogy Bandit be ne fogadja. Ezt azonban csak úgy gondoltam, szólni egy szót se szóltunk, csak mentünk föl némán a lépcsőkön a Keleti Károly utcába, mindegyikünknek magában kellett legyűrnie a megbánását. Mikor Bandiék háza előtt elhaladtunk, föl se néztünk az emeletre. Hanem az ebéd, az elmaradt.

Estefelé megint megjelent Pista, szokása szerint, közvetlenül utána Kálnoky, sőt Ottlik is, akinek ezúttal megint ügyeleti napja volt, lejött a Rózsadombról – ők ketten még nem is tudtak a mi kispesti kalandunkról. Alighogy együtt voltunk, Marika leült egy karosszékbe és körülnézett. Nem tudom, miből sejtették meg a fiúk, hogy komoly dologról van szó, de hirtelen elhallgattak, és köré gyűltek. Marika is szokatlanul komolyan és – ami még ritkábban fordult elő – folyamatosan kezdett beszélni:

– Örley Pista tudta meg, hogy megint új munkaszolgálati rendelet jön ki. Minden zsidónak be kell vonulni, férfinak, nőnek, igazolványok nem számítanak. A házmester leselkedő és rosszindulatú, miránk amúgy is gyanakszik. Maguk tudják, hogy Pistu – Pistának Örleyt hívta – csak egy dologtól fél igazán, és az a munkaszolgálat. Valakinek el kell őt bűjtatnia. Én senkit sem hoznék tudva veszélybe, de ez nem igazán veszélyes. Semmi törvénytelenység nincs benne. Zsidókat rejtegetni nem szabad, csakhogy Pistu nem számít zsidónak. Munkaszolgálatilag persze annak számít, de kell ezt minden barátjának tudni? Különben is van alkalmatlansági bizonyítványa.

Persze nem ez volt a helyzet a valóságban. Mintha itt

Karola meg az
anyja

bármiféle törvényre, törvényességre számítani lehetett volna. Például ami éppen azon az első héten történt – de csak jóval később hallottam róla – Karolával, Eti halála után első igazi barátnőmmel. Említettem a maga helyén, hogy Karola vegyes házasságból született, csak-hogy apja megrögzötten kikötötte, hogy a születendő gyerekek zsidó vallásban nőjenek föl – így hát Karola zsidónak számított. Csillagot mégsem viselt – azt hitte, megteheti: annyira német kinézete volt, mintha Dürer egyik Madonna-képéről szállt volna alá. Annak a hétnek egyik fényes délelőttjén nyilasok járták végig a Koronaőr utcát. Bementek minden házba. Karolát megölték – nem próbáltam elképzelni, hogyan. Rádadásul anyját – aki „tisztá árja” volt, és piknikus alkatával elment volna bajor vagy sváb asszonynak is – egyszerűen agyonlőtték.

Laci, mikor – később ugyancsak – megemlékeztem neki Karoláék halálát, elmondta, hogy ő is értesült a Belügyben ilyen esetekről. Egyébként Marika rövid beszéde után ő szólalt meg először. Persze hogy örülne, ha az ő lakásán bújnék meg, ahol ketten is egész jól megférnénk. Csak egy bökkenő van. Mióta beköltözött a Corvin közbe, ugyanaz a takarítónő jár hozzá, mégpedig naponta. Ha el is szánnám rá magamat, hogy takarítási időben mindig eltávozom hazulról, az asszony akkor is rájönne, hogy ketten alszunk a lakásban, esetleg gyanúsna is találná, hogy a másik sohasem látható, még vasárnap sem – amellet ő maga, Laci, nem tartja tanácsosnak, hogy kimozduljak hazulról. Ki kellene találni egy jó ürügyet, amivel fölmondhat neki. Pista folytatta, azzal, hogy az ő legénylakása alkalmasabb

a célra, mivel tágasabb, és el van látva minden kényelemmel. Ott csak az a baj, hogy a házmesterné takarít nála, márpedig a házmesterékkal összeveszni életveszélyes volna, nemcsak neki, énnekem is.

Dermedten ültem köztük, teljesen fölkészületlenül – Mari semmivel sem jelezte, mi a szándéka. Lehet persze, hogy a pillanat ötlete volt – de nem, sohasem, azelőtt sem, azután sem hallottam őt ilyen összefogottan, folyamatosan beszélni; szegényke kétségkívül előre megfogalmazta magában, mit fog mondani. Hirtelen belém villant egy kép gyerekkorom valamelyik könyvéből: az előtérben egy félmeztelen néger áll, jobbról-balról egy-egy fehér ember nézi. Csak éppen az a néger kíváncsatos árucikk volt, amit rólam abban a helyzetben semmiképpen sem lehetett elmondani. Amellett azt is tudtam, hogy a fiúk minden beleérző képességükkel sem értik, mi a különbség a katonaság és a munkaszolgálat között – inkább csak Mari kedvéért keresnek valamilyen megoldást. Igaz, én sem próbáltam velük soha megértetni a különbséget – szégyelltem volna belemenni a részletekbe. Most is csak némán ültem köztük: szájamat, agyamat megbénította – a szemérem? inkább a félelem. Mert Marika nem túlzott az iménti beszédében: a helyben fölkoncoltatástól korántsem féltem annyira, mint a munkaszolgálattól. Szerencsére nem sokáig kellett ilyen tehetetlenül kukán üldögnem – Cipi közbevágott, hangosan, magabiztosan, jókedvűen:

– De hát, Marika, ne féljen, ez nem kérdés: Pistu hozzánk jön. Annál jobb helyet úgysem talál. A házunk magában áll, a kicsi Riadó utcában senki szomszédunk

sincs, se jobbról, se balról, csak szemben a katonaiskola, az pedig éppen hogy biztonságot ad inkább, mert onnan ugyan senki sem jár igazoltatásra. Az első emeleten csak mi lakunk. A második emelet pedig egy szabó lakása, a Szondi Lipót öccsége, de most üresen áll, mert az egész család eltűnt onnan, rögtön a németek bevonulása után. És hozzánk takarítónő sem jár, csak a feleségem takarít néha. Nagyszerű, hogy hozzánk jössz, mi úgyis unatkozunk odakint Gyöngyimmal. Majd meglátod, milyen jól fogunk mulatni addig a kis ideig, ameddig ezt a söpredéket kisöprik innen. – Mari fölugrott, egyenesen Cipi nyakába, és megcsókolta. – Ugyan, Marika, csak nekünk van mit megköszönnünk. Hogy mit? Hát azt, hogy élvezhetjük a Pistu társaságát. Most aztán ki lesz nekünk szolgáltatva. Igaz, hogy ezt a haszonélvezeti jogot elsősorban mégiscsak a nyilasoknak köszönhetjük. Legalább nekik is van valami előnyük. És te? Kibírod majd a fogságot? Lehet, hogy egy hónapig is eltart.

– Hát... amennyit az amerikaiak most Németországban szerencsétlenkednek – ez volt az egész, ami tőlem válaszul kitelt. Nem, nem zavaromban akadt el a szavam – azt már e kis beszédének első mondataival szétosztatta Cipi. Nem, hanem bámulatomban. Mert ha tudtam is, és persze hogy tudtam, milyen képtelen vicc, hogy neki van oka öröme és megköszönésre, amiért befogadhat és bújthat engem, azért mégiscsak sikerült vele kiiktatni, elhárítani eleve a hála óhatatlanul giccses jelenetét. Bámulatomban, hogy milyen könnyeden-bravúrosan tudta elsűtni ezt a képtelen viccet. Később, az ostrom összezárságában, siváran szorongó estéin rend-

szerint játszottunk vagy vitatkoztunk. A sokféle téma között – és természetesen sohasem értettünk egyet – a háborúról is. Mondanom sem kell, hogy Cipi nem volt „háborúpárti”, sem azt, hogy a háborúban egy oldalon álltunk. Álláspontja közel állt a Kosztolányiéhoz, amit a *Nyugat* háborús ankétjára fogalmazott meg. Csak éppen túltett rajta. Kosztolányi azzal érvelt, hogy az emberek nem bírták volna ki négy évig a háborút minden szörnyűségével és rondaságával együtt, ha ellenkezett volna a természetükkel. Cipi úgy gondolta, hogy az emberiségnek időnként szüksége van a háborúra. Csak jóval később kezdtem ráébredni, hogy elemében volt a háború alatt. Képessége, értéke, a helyes szóval virtusa – az általános emberi persze, nem a különleges írói – abban az időben ragyogott a legteljesebben. Idővel aztán furcsának is találtam, hogy nem Örley, hanem ő ugrott ki a kadétiskolából, holott – úgy láttam legalábbis – ő volt a rátermettebb. Igaz, ő nem katonaságra volt rátermett, hanem a háborúra – persze nem a közhadnagyi, hanem hadvezéri szinten. A vitézségével, a tervezésével, a szervezésével, alárendeltjeinek a bátorításával és kordában tartásával. Most is gondolkodás nélkül, könnyedén, ügyesen vágta rá az én óvatos fanyalgásomra az amerikaiak lassúságáról:

– De az oroszok bezzeg sietnek! Szegeden már bent vannak. Ott már békebeli élet folyik. Fogadni mernék, hogy holnap Debrecent is elfoglalják.

Azon az estén azonban még nem mehettünk át hozzájuk: Cipinek vissza kellett sietnie állomáshelyére – máris túl soká elmaradt. Meg aztán elő kell még készítenie a váratlan szaporulatra Gyöngyit is, a terepet is. Egy

napon már nem múlik – legjobb lesz, ha másnap sötétedéskor indulunk el. Ne vigyünk magunkkal mást, csak ami arra az éjszakára kell, az a kis csomag is Marika kezében legyen – majd aztán a következő napon egyedül áthozhat akár egy koffernyt is. Örley ajánlkozott, hogy elkísér minket. Cipi azonban elhárította: három ember fölűnő, igazoltatásra ingerlő, és akkor egyszerre két katonaszökevényt kapnak el – hiszen most már Pista is az.

Másnap délelőtt, miközben Mari csomagolt, készülődött, leugrottam, utoljára még friss levegőt szívni. Hogy is fogom kibírni enélkül – talán egy hónapig is? És Piroska nélkül? Még nehezebben, mint levegő nélkül. Egy hónapig! Ő vajon mit fog csinálni? Hogy három nappal azelőtti tobzódásunk után egy hónapig ne lássam! Ne lássam? Hiszen azt sem fogom tudni, él-e még, vagy hova tudott elbújni. Képtelenség. Ebben a pillanatban, mintha váratlan sugallatra, jött a Keleti Károly utcában, szembe velem, elmélázva, Passuth, aki közel lakott, a Rózsahegy utcában. Én is mintha váratlan sugallatra, gondolkodás nélkül odaléptem hozzá. Rögön azzal kezdtem, hogy én most elbújok, olyan helyre, ahova nekem nem lehet írni – hozzájárulna-e, hogy a barátnőm az ő címére küldje a leveleit? Passuth szeme fölcsillant a gáláns kaland szimatára. Persze, örömmel. Azzal búcsúztunk hát, hogy a Korniss Iréntől mint feladótól érkezett leveleket nem bontja föl, hanem elteszi, míg értük nem küldöm valamelyik barátomat.

Ennyi legalább megvan. De hogy tudja meg Piroska ezt a címet, és én hogy tudom meg az övét? A Visegrádi utcában már nemigen tartózkodhatik, még illegálisan sem, legföljebb légmentesen elrejtve, hiszen a házban

ismerik őt, és úgy tudják, hogy már júniusban elfogták. Mindegy, Panni nyilván ott lakik még – semmi oka sem volt rá, hogy elbújjon, elköltözzön onnan. Csakhogy lehetetlen volt már elmennem a Visegrádi utcába, tudakozódni: Mari amúgy is nehezen engedett el magamban az utcára, megígértem, hogy egy órán belül otthon leszek – ha nem érek vissza idejében, módfelett izgulni fog, holott máris eléggé megviselt. Hazamentem hát, csüggedten, tanácstalanul. Örlejt találtam ott: éppen csak fölugrott, aztán szokása szerint anyjához megy, ebédelni. Amint megláttam, föltámadt bennem a megoldás ötlete. Megvártam, amíg kettesben maradtunk, halkán és tömören bevallottam neki, hogy van egy barátnőm. Én ugyan gyanítottam, hogy Marika ebbe már jó ideje beavatta Pistát, ő azonban mindenestre úgy viselkedett, mint aki meglepődött, sőt megdöbbsent ettől a vallomástól. De azért férfiúi bajtársiassággal biztosított róla, hogy mindenben, amire képes, rendelkezésemre áll. Már csak annyi időnk maradt, hogy röviden és pontosan közöljem vele megbízásomat, és teljes diszkréciót kérjek tőle – amit, úgy láttam a továbbiakban, meg is tartott.

És kettesben maradva, sötétedésig mit csináltunk? Talán nem is verses naplóba kellett volna kezdenem hét hónappal azelőtt, hanem szigorú órarendben vezetett kalendáriumba, mert ebben a fekete évben minden óra tartalommal és történéssel telített volt. (Igaz, hogy akkor még tolongóbban torlódnának a részletek, mint ebben a fejezetben.) De ez alatt a néhány óra alatt semmi sem történt. Csak búcsúztunk és csókolóztunk. Nem, nem a szerelem, csak az összetartozás csókjaival. *Csak?*

Gyöngyi és
Marika
pukkedlije

Talán a *már* helyesebb szó volna. Szerencsére nem kellett választanunk a két szó között, mert miután Pista elment, egy szót sem váltottunk egymással. De némán is tudtuk, hogy életünknek egy korszaka lezárult. Hogy most egy hónapig – mert még mindig ennyire számítottunk – sohase maradunk kettesben egybezárva. És azután – ha lesz *azután*? Ki merre megy és kivel?

Útközben nem beszélgettünk. Mire leszálltunk, a megvilágítatlan Pasarét fekete volt. És kihalt – a Ridó utca 12-ig senkit sem láttunk. Mikor beléptünk, Cipi utasítása szerint jól körülnéztünk az elsötétített lépcsőházban, hogy észrevesz-e bennünket a házmester, de senki sem tűnt föl a láthatáron. Az első emeleten becsöngettünk, egy-két perc múlva Cipi nyitott ajtót, pizsamában és köntösben. Nem öleltük meg egymást, csak Cipi jól megalapogatta a hátamat. Aztán Gyöngyi jelent meg a belső ajtóban elegánsan, őszinte örömmel csillogott a szeme. Majd egy kis pukedlit vágott, mire Marika is bókolt, mélyebben. Végül megcsókolták egymást.

Azt játszották, hogy Vasék megérkeztek Ottlikék esztélyére.

25. TELL VILMOS NYILA

A nagy belső szobába lépve merőben másképp néztem körül, mint legutóbb, az első látogatásunkkor – elvégre egy hónapig ebben a szobában fogok élni. Be kellett valanom, hogy még soha sehol sem éreztem magam ennyire otthonosan. Mitől? Első pillanatban a világossárga cserépkályha lehelte az otthoniasságot. Lehelte,

a szó szoros értelmében, mert a mi tiszteletünkre pazarul befűtötték. Holott, mint másnap már kiderült, Gyöngyiék egyébként elég takarékosan fűtöttek – az udvaron álló suf niban tárolt fakészletnek tavaszig ki kell tartani.

De második pillantásomra már tudtam, hogy a szobának a padlóját borító bokhara és a nagy faliszőnyeg adja meg a tónusát. Keleties jelleget mégsem kölcsönöztek a szobának, inkább valamilyen méltóságos háttérrel a nemes formájú, de többnyire kissé kopott, nyilvánvalóan több nemzedék látta bútoroknak, az otthonosság érzetéhez furcsa módon hozzájárult az érdekesség is: az, hogy a szoba – már akkor sem tudtam, miféle mértani leleménnyel – nem négy-, hanem ötszögletű volt. Ennek az ötszögűségnek megvolt az az előnye is, hogy rengeteg minden fért bele, a túlszűfolttság hatása nélkül. Nem látszott például, hogy Cipinek milyen nagy a könyvtára, pedig sokkal több könyve volt, mint nekem. Igaz, ő két sorba rakta a könyveit, amire én nem lettem volna képes. Ebben a kellemesen ómódi szobában egyébként csak a könyvtár hatott némileg „modernül”, ami azáltal vált lehetségessé, hogy a régi, patinás kötetek jobbára hátul voltak találhatóak, ha az ember ott kutakodott – amit Cipi nem nézett jó szemmel –, míg az új, többnyire tarka fedelű, sokszor csak fűzött könyvek túlnyomóan elől virítottak. Hogy érte el ezt Cipi, nem tudom – holott ábécérendbe rakta a könyveit.

A szoba ötszögűsége folytán még az sem volt szembe szökő vagy éppen szemet sértő, hogy két heverő is elfért benne. A nagyobbik a fekete íróasztal előtt – Cipi azon szokott aludni, de most átengedte kettőnknek, míg

ő maga átköltözött a kisebbik díványra, a hátsó fal mellé – ami persze nagy áldozat volt tőle. Mindezt a vacsora után tisztáztuk, megbeszélve a követendő életrendet, amit Cipi ugyancsak hadvezéri előrelátással, részletesen kitervezett. Ekkor derült ki, lassan és fokozatosan, hogy a helyzet a Riadó utcai házban korántsem olyan lazán biztonságos, mint ahogy Cipi előző este Marikánál kifejtette, csábítóan életmentő kis beszédében megcsilantotta. Az óvintézkedéseket elsősorban Debreceni bácsira való tekintettel kellett betartani – igen, a házfelügyelőnek ugyanaz volt a vezetékneve, mint Gyöngynek, akit leánykorában Debreceni Margitnak hívtak. Debreceni bácsi pedig nem volt éppen nyilas érzelmű, de a házmestereknek ahhoz a fő típusához tartozott, amelyiknek fő becsvágya a mindenkori hatóság kedvébe járni. Debreceni bácsinak tehát semmiképpen sem volt szabad megtudni, hogy Ottlikék emelete új lakóval szaporodott. A helyzetet az bonyolította, hogy Gyöngynek volt egy heti bridzspartija valamelyik barátnőjénél, és mióta Cipi (mint légmentes parancsnok) minden második éjszaka ügyeletes volt a második kerületi rendőrségen, Gyöngyi a barátnőjénél aludt. Ezen a szokásán most sem változtathatott, már csak azért sem, mert ez föltűnt volna nemcsak a barátnőinek, hanem Debreceni bácsinak is, aki könnyen gyanút foghatott volna. Arról nem is beszélve, hogy Gyöngyi semmiképpen sem maradhat kettesben énvelem, de még hármasban sem Marikával. Ennélfogva minden második estét meg éjszakát magamban töltök, mégpedig ágyban fekve, csak ha feltétlenül szükséges, tehetek néhány lépést, azt is mezítláb, legfőljebb zokniban, mert a ház úgy van

megépítve, hogy nemcsak a hang, de még a padló recsenése is lehallszik a földszintre.

Mindez így utólagosan összefoglalva egy kissé szigorúan, sőt komoran hangzik. Valójában vacsora után, vörösbőr és kávé mellett – Gyöngyi jó erős feketét főzött, sokszor egymagának is – úgy adta elő Cipi, mint kedélyesen anekdotázó generális egy veszélyes és kockázatos hadműveleti tervet a tisztjeinek. Cipi senkiéhez sem hasonlítható szellemességét élvezni bőven volt alkalmam gyakori találkozásainkon, de Gyöngyi paradox szellemességét is tapasztalhattam első látogatásunkon, most azonban úgy bontakozott ki, mint következetesen disszonáns ellentétje Cipi mozartian dallamos szólamának.

Éjfél után sokáig elhúzódott az idő, mire Gyöngyi visszavonult a saját lakrészébe, mi hárman pedig berendezkedtünk éjszakára Cipi ötszögletű nagy szobájában. Marival jól megfértünk a nagyobbik díványon, de Cipi – mint a későbbiekben tapasztaltam – hajnalig olvasott. A későn fekvő, későn kelő típushoz tartozott – egyébként Marika is, én is, ha tehettük –, de nála az éjszakázás kedvtelését mértéktelenül megnövelte a felnőtt korában is élvezett elégtétel a katonaiskola fegyelmeért. Végül azonban ő is fölkelt, és újabb vidám napot töltöttünk, mert Cipi a kedvünkért egynapi szabadságot kért a rendőrségen. Délután megjött Örley, és elmesélte, hogy délben együtt sétált Máraival a Szent István körúton beszélgetésbe mélyedve, amiből arra ocsúdtak föl, hogy két fegyveres nyilas áll előttük és papírjaikat kérik. Pista első pillanatban megdermedt, hiszen katonaszökevénynek számított – bár nem biztos, hogy a nyilasok ezt

Márai és
a nyilasok

Örley
beszámolója

a papírokból meg tudták volna állapítani –, de Márai úgy nézett föl, mintha legyenek bosszantanák, és éppen olyan megvetően és elhárítóan legyintett, mire a két nyilas bambán utat engedett nekik.

Közben azért Pista szerét ejtette annak is, hogy engem félrevonjon, és beszámoljon Visegrádi utcai látogatásáról. A két nővérrel az ajtóban találkozott, éppen indulóban voltak – ha öt perccel később érkezik, már senkit sem talál a lakásban, azazhogy idővel Panni viszsztatért oda, ő csak Piroskát – mostani nevén, illetve szerepében Korniss Irént, a sógornőjét – kísértel el a Pannónia utcába, mert Alapi, aki Zsuzsával együtt „olajra lépett”, átadta egyik szobáját Piroskának, azaz Korniss Irénnek, de az egész lakást a házparancsnok, egy nyilas nő igényelte ki. Mindezt Piroska jobban és érthetőbben mondta el harmincöt év múlva *Életem megmentője: Adorján Manassé* című történetében, de én ilyen idő szorongatta zsúfoltságban értesültem róla.

– Jobb helyet nem talált magának? – kérdeztem erre ijedten.

Ugyanezt Örley is megkérdezte tőle. Nem, sehol sem, felelte Piroska. Odavetve még azt is megkérdezte Pistától, ő talán tud-e valami jobb rejtekhelyet. Pista kénytelen volt a körülményeivel mentesíteni magát, engem sem tudott befogadni – és nem, semmilyen helyről sem tud, ami alkalmas lehetne Piroskának. El tudom képzelni, milyen állapotban lehetett, ha első látásra, bár mégoly futólagosan is, ezzel a kéréssel fordult Pistához. De nem tett neki említést – vagy ha igen, lelkére kötötte, ne mondja el nekem, csak évek múlva értesültem róla –, hogy először természetesen a legjobb barát-

Petya,
a kisdobos

nőjéhez fordult menedékért, Kamilla azonban, aki egy kiigényelt sváb-hegyi villában lakott, fensőbbéségesen kidobta őt. Piroska egyébként négy hónap múlva, mikor újra találkoztunk, úgy emlékezett vissza Pistára, mint aki a maga módján ugyancsak „elemében volt” a háborúban: vidám izgatottsággal beszélt, őt Petyára emlékeztette, a *Háború és béke* kisdobosára, Rosztovék második fiára. Kárpótlásul a megfelelő búvóhelyért fölajánlott mindenféle jó élelmiszert – amit azonban Piroska elhárított. De Pista legalább nem felejtette el megadni Passuth címét, ahova Piroska nekem leveleket írhat.

Ezt a halk, idő szorongatta, zsúfolt és mégis elkapkodott beszámolót nemcsak az eszemmel és fülemmel fogtam föl, hanem a szememmel is: le nem vettem Pista arcáról, úgy igyekeztem leolvasni róla, amit kihagy. Láthattam, sokat. Nem is bántam. Ha elszöknék innen, akkor sem tudnék segíteni Piroskán. Nem tehetünk többet egymásért, mint hogy a gondolatunkkal se közéletjük meg a másikat – valami módon még a láthatatlanul jelen lévő egymásra gondolásunk is elárulhat bennünket. Legjobb, ha elfelejtem Piroskát – mint ahogy bajóti távolléte alatt jobbára megfedkeztem róla. Úgyhogy egyenesen megörültem, amikor Cipi lépett oda hozzánk azzal, hogy játszunk egy parti sakkot, mármint Soma – ez volt Pista katonaiskolai beceneve, a jó barátai még felnőtt korukban is így szólították (nekem nem járt rá a szám) – és ő. Fölállították a figurákat, mi pedig feszült figyelemmel ültük körül a kis játékasztalt, nem a szellemi párbaj kedvéért, amit a két játékos nyújtott. Az egy játszából persze több is lett, már az első negyedóra

után katonaiskolai szidalmakkal fűszerezve – egy alkalommal az egész táblát fölborították.

Másnap azonban elodázhatatlanul megkezdődött a szabályos életrend. Cipi, alighogy fölkel, megborotválkozott, megreggelizett, kellenlenül felöltözött – mert nem szeretett utcai ruhában lenni –, és elindult örhe lyére. Még egyszer lelkemre kötve a betartandó rendszabályokat. Egy óra múlva elindult Gyöngyi, szép ruhában, bridzsre és társasági csevegésre fölajzva – nekem előzőleg jó mulatást kívánva. Marika is vele ment.

Furcsa volt. Hét hónapja megszoktam, hogy minden éjszaka mellettem fekszik. (Kivéve azt az egyet, amit a Sas utcai szobámban töltöttem, Kálnoky Lacival.) Hét hónap alatt végleg belém fészkelte az az öntudatlan tudat, hogy amíg a lélegzését látom vagy hallom, semmi baj nem érhet. Baljósan is, izgalmasan is bizsergető érzés volt, hogy egyedül vagyok az egész házban, csak Debreceniék léteznek benne, odalent a házmesterlakásban, de ők nem tudnak a jelenlétemről – hiszen az éjjeli lámpa fénye nem szűrődhetett ki az elsötétített ablakon –, és nem is szabad rólam tudomást szerezniük. De aztán egy óra múlva ez a baljós bizsergetés az ellentétébe fordult: csiklandó bizsergéssé enyhült. Furcsa érzés volt, ilyen különös kalandba keveredni, ilyen kellemesen kényelmes körülmények között. A kényelem érzetét a sötétben is elsősorban a szőnyegek lehelték, a szobányi bokhara és a nagy faliszőnyeg, amelyik a félhomályban is parázslott. De hozzájárultak a könyvek, Cipi hatalmas könyvtára – ámbár az elmúlt két nap alatt kezdtem észrevenni, hogy idegesíti őt, ha valaki hozzányúl.

A legjölesőbb reménnyel az ágyam, vagyis a megágyazott heverő mellé, a szőnyegre helyezett, két magammal hozott könyvre tekintettem. Az egyik Schopenhauer nagy műve volt, a *Die Welt als Wille und Vorstellung*. (A világ mint akarat és képzet), a másik Nietzschétől a *Der Wille zur Macht* (A hatalom akarása). Mindkettőre régen fentem a fogamat, de sehogy sem futotta rájuk az időmből. Itt azonban egyelőre volt bennem elegendő reménykedés is, borúlátás is, hogy bízzak benne: ezeken a Riadó utcai éjszakákon lesz elég szerencsém is, időm is hozzá, hogy végére jussak mindkettőnek.

De most még nem nyúltam egyik után sem. Az elmúlt napok riadalmi és vigalmi után jólesett csak úgy tétlenül heverni, végiggondolni a helyzetemet. Csakhamar azonban ráébredtem, hogy nem a magam helyzetén tűnődöm, hanem inkább a Marién. Mit csinálhat most? És kivel? Kivel! Kivel, ha nem Somával, azaz Pistával? Végre nem kell a saját lakásában bujkálnia, hanem szabadon élhet új szerelmének. Ámbár a nyilaspuccsot megelőző hetekben véletlenül sem bukkantam semmiféle nyomára semmi szerelmeskedésnek. Sőt, Mari maga szabta illetenát némileg ismerve azt sem tartottam volna lehetetlennek, hogy most, szabadon és biztonságban is ódzkodnék attól, a mi tanyánkon mással mulatni.

Ezekre a kétségeimre csak évtizedek múlva kaptam véletlen választ. Könyvkiadómban, az Európában egyszer összeakadtam hajdani iskolatársammal, Tardy Lajossal, a történésszel. Régóta nem találkoztunk, beültünk a szobámba. Beszélgetésünk, ahogy az már öregek

között szokásos, hamarosan a hajdankorba fordult – ki milyen szerencsével úszta meg a nyilas időket. Örley nevét – már nem tudom, hogy milyen összefüggésben – én említettem először. Kiderült, hogy Tardy ugyancsak ismerte őt, éppen a nyilas időkben barátkoztak össze, járt is nála egyszer-kétszer.

– Te, nem tudod véletlenül – kérdezte váratlanul –, ki volt az a nagyon csinos lány, aki olyan otthonosan mosolyogva sürgött-forgott Pista legénylakásán, a Molnár utcában?

– A feleségem – vágtam rá minden gondolkodás, bár nem minden csínytevő szándék nélkül.

De Tardy nem hallotta ki belőle az iróniát.

– Jaj, öregem, ne haragudj, igazán nem akartalak megbántani – nyögte őszinte megbánással. Arca kipirult, nem tudta, hová legyen zavarában. Megszántam őt.

– Én csak utóbb vettem őt feleségül – nyugtattam meg, úgy hazudva, hogy nem hazudtam.

Meg is nyugodott, de azért valamilyen újabb zavarféle támadhatott benne, mert csakhamar felállt és elbúcsúzott.

Mondom, ez harminc-negyven év múlva történt. Annak idején, a Riadó utcai házban, ágyamban heverve sehogy sem tudtam eloszlatni kétségeimet. Sokáig nem is törtem a fejemet. Inkább elhatároztam, hogy folytatom a verses naplómát – majd egy hónapja nem nyúltam hozzá. De úgy látszott, meggémberedtek a verspengető ujjaim – egyik próbálkozást a másik után húztam át. Végül ráébredtem, hogy nem folytathatom a naplót szokásom szerint a jelen pillanatnál: átmenetképpen meg

kellett írnom azt a történelmünket visszafordító, végzetes október tizenötödikét. Éreztem, hogy meggémberedett ujjaim fölengednek, és habozás nélkül írtam le az első nyolc sort:

A nagy
heverőn

*Az őrsemek közt, kint, az őszi ködben,
Az éjszakában mennyi árny suhant!
Bolond remény... reggelre visszadöbben:
Ez az egész? e néhány ágyúhang?
E ritka gépfegyverzaj? egy maroknyi
Úr-karaván a horda holt porában:
Magyarország... hozzá lehet-e szokni,
Hogy agyrém volt csak néhány koponyában?*

Aztán nyugodtan elaludtam. Reggel izgatottan ébredtem: alig vártam, hogy Mari megjöjjön. De persze délután lett, mire Angyalföldről befutott. Szébb volt a megszokottnál, szeme az irodai órák után is ragyogott. Reméltem, az első éjszakától, amelyet szabadon, titkolódzás nélkül tölthetett Pistával – örültem neki. De azért amikor lefekhettünk az íróasztal előtti nagy heverőre, minden második éjszaka közös ágyunkba, villanyoltás után, „megvalósítást” sóvárgó testi kívánság nélkül is átkaroltam őt, úgy aludtunk el.

Másnap este, akkori életünk megszokott rendjét követve, megint magányosan és zajtalanul feküdtem a heverőn, folytattam a naplómat. Ezúttal a mi kudarcot vallott kispesti kirándulásunkat foglaltam tizennégy sorba. Így kezdődött:

Testvéri
ölelésben

*Még nem tudom, ma hol alszom. Naponta újabb
Ötlet: ládába vagy cserépkályhába bújjak?
Orroperáció kellene vagy paróka?
Beágyaztak dohos dunyhákba, takarókba.*

És így végződött:

*Fényszóró villan egy percig. Mi lesz, ha látják,
Vetülve a falon, óasszír orrom árnyát?*

Aztán ráuntam a tényekre. Vagy lehet, hogy ebben a légmentes helyzetben már nem is érintettek elsődlegesen? Az érzéseimmel voltam elfoglalva. A megváltás, a biztonság, a hűség, az áhítat érzetével. Amit most mind Mari öntött belém, akár jelen volt Riadó utcai rejtkehelyemen, akár távol tőlem, tudtommal és reményemmel a Baka utcában, Örley Pistával. Meg voltam róla győződve, hogy soha, Pozsonyi úti és tihanyi testi tobzódásaink idején sem voltam bele olyan szerelmes, mint most, amikor nem kívánok tőle többet, mint hogy a sötétben testvéri ölelésben átkarolva feküdtünk a heverőn –, sőt, csak azt, hogy egyáltalában létezzen. Amellett, ha igyekeztem is – mert igyekeztem – nem gondolni Piroskára, tudván tudtam, hogy ha egyszerre kinyílnának az ajtók, habozás nélkül futnék hozzá. Mint ahogy azt is tudtam, hogy a naplóm legsürgősebb rendeltetése nem a krónika folytatása, hanem a szerelem ilyenén kettéhasadásának a megfogalmazása. Neki is fogtam:

*Nem duzzad a vérem szomorú tengere már, ha
Meglátom néha dombos térdedet,
De mély idegemben a félelem árja
Csitul, ha hozzád érhetek.*

Földhöz-
ragadság

*Ha most nem pusztulok el, azután vígan élni
Ahhoz futok megint – tudd meg! – aki
Az életemet nevetve megérti,
Nevetve el is engedi.*

*De most egyedül ülök és idegen lakásban,
A sötétben rejtőzve remegek,
Hogy itt légy holnap és újra lássam
Arannyal párás szemedet.*

De hiszen ez a tizenkét sor is krónika, csak éppen nem a tények, hanem az érzelmek krónikájának a folytatása. Legközelebb meg is próbáltam egy metafizikusabb változatot kanyarintani a témára, és – egy kissé azoknak az angol „metafizikus” költőknek a módján, akiket egy évvel azelőtt olyan kedvteléssel fordítottam Kun Miklóssék lakásának éjszakai erkélyén – Istent is belerángattam a léha gondolatmenetébe.

Gyökerestül persze Isten sem tudott kihúzni a földhözragadságomból, mert a tizenhat soros vers így kezdődött: „Idén is majd együtt ülünk-e téli, / Teázó, fával fűtött esteken?” Elvégre Donne sem okvetlenül firtogott a közbeszédű kezdetektől. Már a vers végét – „Megszökni jó, de még jobb visszatérni” – Istenre is, a földi szerelemre is vonatkoztatva – aligha vállalta volna.

Aztán egyszerre kiapadt belőlem a vers, nem tudtam a naplómát folytatni – el is ment a kedvem tőle. Amiben nyilván része volt annak is, hogy megmutattam az egész naplómát Cipinek, és nem tetszett neki. Méghozzá nem egyszerű kritikai szinten utasította vissza, hanem teljes emberi és művészi felháborodásával. Micsoda hebehurgyaság, azon melegében, hübelebalázs módjára nekiesni a dolgoknak? És azok a viccelődések a katasztrófa kellős közepén! Micsoda felületesség! Nem mintha meg tudott volna győzni, akár az érveivel, akár a dühével. Védelmemre ugyan semmit sem tudtam fölhozni. Hiszen még egy éve sem volt, hogy magam is képtelenségnek éreztem volna ezt a versmódszert. Mégis tudtam, hogy amit ezzel a megengedhetetlen módszerrel csináltam, jó – a maga módján. Pontosabban úgy kellene mondanom: a magam módján. Mert azzal is tisztában voltam, hogy az én saját módszerem, hogy – egy Giraud-nál tanult szakszót alkalmazva – ezt a „fűszerkeveréket” rajtam kívül senki sem használja Európában.

De ha verses naplóm értékének, illetve értéktelenségének a tekintetében nem sikerült is meggyőznie, a kedvemet elvennie tőle sikerült. Habár nem hiszem, hogy pusztán ebből kifolyólag támadt föl az érdeklődésem a próza iránt. Valószínűleg az is hozzájárult, hogy Örley a Riadó utcában is gyakori vendég volt, mármint olyankor, ha Cipi és Gyöngyi – és persze Marika is – otthon tartózkodott. A férfiak között ezeken az estéken óhatatlanul szóba kerültek a mesterség régiebb és újabb kérdései, és mivel a novellisták többségben voltak az egyetlen lírikussal szemben, rendszerint a próza került a szónyegre. Ezzel kapcsolatban pedig elolvastam, azaz

többnyire újraolvastam kettejük műveiből mindazt, ami Cipi lakásában kéznél volt. Bár összevissza olvastam az elbeszéléseiket, ugyancsak elkerülhetetlen volt az összehasonlítás kísérlete. A kritikai eszem Örleyhez húzott, valószínűleg azért is, mivel több volt benne a társadalmi éleslátás, az ítélet – iskolai szóval úgy is mondhatnám, a realizmus. Cipi történeteiben viszont megejtett valamilyen magyarázhatatlan báj, előkelő felülemelkedés, aminek nem tudtam ellenállni. Igaz, nem is akartam.

Dönteni nem tudtam köztük, de mindkettőjüktől kedvet kaptam a prózához, a tiszta *történet*-hez. De miről? Kapóra jött, hogy az egyik magányos éjszakámon váratlan erővel támadt föl első szerelmem képe és a huszonöt évvel azelőtti Bátaszék, ahová a kommun vizsontagságai és nélkülözései elől menekült a család. Ráébredtem, hogy felnőtt lényem hány eleme gyökerezik abban az érlelő falusi nyárban. Értesülésem Istenről. A zsidó voltomról. Magyarságom tudomása. Végző esetben a küzdelem vállalása. Első, gyermeki vonzalmamban szerelemérzésem sajátossága. És főleg: Sárka, akiben huszonöt évvel később Piroska előképét fedeztem föl. E ráébredés nyomán elhatároztam, hogy megírom annak a régi nyárnak a történetét. Nekivágtam, és – az életbeosztásunkból következő megszakításokat is beleszámítva – alig több mint két hét alatt elkészültem vele. *Tiszta* történet nem lett belőle, ahhoz túl sokat tömtem bele. A lírikust sem tagadtam meg: egyes szám első személyben mondtam el. De volt eleje és vége, novellának is lehetett nevezni. Azt a címet adtam neki: *És látá, hogy az jó*. Verses naplóm lehordatása után sok-

Kezdetnek
megjárja

kal rosszabbtól nem tarthattam: legépeltem és odaadtam Cipinek. Nem háborítottam föl vele, sőt azt mondta: kezdetnek megjárja.

A pasaréti menedék viszonylagos védettsége tehát nem sarkallt olyan folyamatos följegyzésekre, mint az elmúlt hetekben a kockázatos közlekedés a főváros fenyegető forgalmában. Igaz, hogy itt rengeteget olvastam – a Viktória Kötő- és Szövőgyárban töltött hónapok óta nem volt ilyen telített könyvkorszakom. Az egészen áthúzódó fő olvasmányom Schopenhauer volt. Nem mondhatom, hogy mindent értettem belőle, még kevésbé, hogy mindennel egyetértettem benne, de azt igen, hogy Plátó óta – ma úgy kellene írnom: Platón óta – ő volt az első filozófus, akit élvezni tudtam. Én persze sose voltam jó filozófiaolvasó: Bécsben felületesen és félig értve futottam végig a múlt századi német bölcsélet kötelező olvasmányait, utána már csak ritkán nyitottam ki filozófiai könyveket – németet soha. Schopenhauernek elsősorban a nyelvét szerettem meg. Pedig az is elég nehéz volt: kísérletképpen, kíváncsiságból megpróbáltam néhány mondatát lefordítani. Eleget kínlódtam vele, sehogy sem sikerült. Azt mondják, a vers az a műfaj, amelyik a legkitéphetetlenebbül gyökeredzik az anyanyelvében. Én úgy tapasztaltam, a bölcsélet még inkább. Azt is a magam gyakorlatából tanultam meg, hogy az angol, a francia, a spanyol, az orosz vers is közvetlenebbül tehető át magyarra, mint a német. Mégis, a német költészet rengeteg remekműve olvasható magyarul elsőrangú fordításban. De az utóbbi évtizedek sem cáfolták meg azt a hajdani tapasztalatomat, hogy a német filozófia világgraszoló teljesítményei is időtlenül szólnak magyar nyelven.

Persze a *Die Welt als Wille und Vorstellung* tekintélyes két kötete nem olyan ingyencfalat, hogy egyvégtében be lehessen kebelezní – időnként félbe kellett szakítanom valamilyen könnyebb koszt kedvéért. Jó ellentáplálékul kínálkozott Herczeg Ferenc, annál is inkább, mert úgy vettem észre, Cipi valamivel többre tartja, mint ahogy a mi köreinkben illett – azt mondta, ügyesen szerkeszt. Hiszen olvastam én gimnazista koromban egy-két Herczeget, *A Gyurkovics fiúk*-at, *A Gyurkovics lányok*-at, a *Pogányok*-at, a színdarabjait, de nem láttam rá okot, eltérni a modern értékeléstől. A legújabb könyve összegyűjtött novelláinak vaskos kötete volt, ott virított Cipi polcán, abba vágtam bele, de hamarosan abbahagytam. Történelmi drámái azonban csakugyan sokkal jobban tetszettek, mint hajdanában. Hanem amikor önéletrajzának addig megjelent két kötetét is elolvastam, különösen *A gótikus ház*-at, akkor csodálkoztam el igazán: micsoda józan, fölvilágosult gondolkodás – hol volt ettől már Herczeg hajdani tábora, az ún. keresztény középosztály! Olyasmi történt köztük, mint az utóbbi hónapokban Horthy és volt hívei között: nem ő magaslott fel közülük, hanem azok zuhantak mellőle a csúfos pocsolýába.

De azért egészében véve kissé lagymatag olvasmány-nak bizonyult Herczeg. Cselekményesebb ellensúly kellett Schopenhauerhez. Volt Cipinek egy tízkötetes, réges-régi (talán még múlt századi) világtörténete. Ennek megfelelően módszere is jó régimódi volt: alig valami gazdaságtörténet, nem sokkal több kultúra, de annál több esemény, szereplő, egyéni működés – erre volt szükségem. A népvándorlás korát vettem ki, ha jól

Cselekményes
ellensúly

emlékszem, a negyedik kötetét. Jól választottam: fergeteges, vastag kötet volt, belemerültem. Igaz is, a „vettem ki” nem pontos kifejezés: Cipi szekrényéből, polcairól nem lehetett csak úgy *kivenni* valamit. Nagyon kényes volt a könyveire – nem szívesen adott kölcsön belőlük. Velem kivételt tett, ez úgyszólván hozzátartozott a vendégszeretetéhez – meg aztán amit én olvastam a könyveiből, az mégiscsak házon belül maradt. De azért azokat is szemmel tartotta – ha szerette őket, jó szemmel, ha nem, rossz szemmel. Például sehogy sem értette, mi a fene érdekel engem a népvándorlásban. Még inkább idegesítette Bertrand Russell könyve, az *Egy évszázad élettörténete* – különösen a mód, ahogy olvastam. A két nő minden másnap takarította a lakást – ilyenkor szellőztettek is. Én pedig szomjasan szívtam be a novemberi ködöt, miközben a szoba mélyén – hogy alulról meg ne láthassanak – olvastam egymás után a két karcsú kötetet. Cipit maga a szellőztetés is zavarta – nem szerette a szabad levegőt –, az meg egyenesen bosszantotta, hogy én közben háttal a könyvespolcnak dőlve fölöslegesen olvasok. Megpróbálta kibeszélni, olykor ki is húzni a kezemből a fölösleges történelmet, de én nem engedtem: szellemes, olvasmányos, bár kissé racionalistán felületes könyv volt, úgy lehetett élvezni, mint egy detektívregényt: állva futottam végig a két kötetben.

Az én esetemben egyébként semmiképpen sem volt oktalanság, hogy Cipi gyanús szemmel nézte, ha a könyvei között kutakodom: az átlagosnál jóval ügyetlenebbek és rendetlenebbek voltak az ujjaim. Egy ízben is, mikor – Cipi hozzájárulásával és a szeme láttára! – kerestem valamit a könyvszekrény első sorában, önkéntele-

nül lesodortam egy csomó könyvet, sőt – már akkor sem értettem, hogy történhetett – még a másodikból is néhányat. Cipi egy lépéssel mellettem termett, és nagy gond-
dal és fáradsággal helyére rakta a könyveket. De a kihul-
lottak közül egy szokatlanul régies kötés vonta magára
szememet – fölemeltem és kinyitottam. Megilletődötten
láttam, hogy Cipi ősének, Ottlyk Györgynek az emlék-
iratait tartom a kezemben. Nem is tudtam róla, hogy
Rákóczi főudvarmestere megírta az önéletrajzát. Kide-
rült, hogy Cipi sohasem olvasta ükapja írását, csak bele-
lapozott – nem érdekelte. Kölcsönkértem – fájdalom
nélkül adta oda.

Elragadtatva olvastam végig, mint mindent, ami
tizenhetedik-tizennyolcadik századbeli magyar nyelven
íródott. És tisztelettel is, mivel Rákóczi a maga emlék-
irataiban mindvégig szeretettel emlegeti főudvarmeste-
rét. Persze nemcsak merő nyelvi és történelmi, hanem
valamilyen személyes érdekeltségből is olvastam. Jó egy
hónapja, mikor Passuth a Regent kávéház korlátjának
támaszkodván olyan felvilágosító nyomatékkal ejtette ki
a „kohanóci és ozoróci” előnevet, meglepetve, de nem
különösebben megrendülve szereztem róla tudomást,
hogy új barátom igenis annak az ősi családnak a le-
származottja. Most azonban, azaz Ottlyk emlékiratait
olvasva, rá kellett ébrednem, hogy belém is szorult egy
adag abból a prousti sznobizmusból, amellyel az ifjú
Marcel nézi Guermantes herceget és hercegnőt, közép-
kori ábrándokat szöve köréjük. Az meg természetes,
hogy Ottlyk emlékiratainak olvasása közben furdalt
a kíváncsiság: mi történt itt, hogy Rákóczi főudvarmes-
terének ükunokája egy hónapos barátkozás után fogja

Hevenyészett
párhuzam

magát, és ilyen könnyedén befogad a házába? No, és mellesleg, persze, arra is kíváncsi voltam, találok-e a könyv elbeszélőjében olyan vonásra, mely a vérségin túl két évszázaddal későbbi utódjával rokonítja. Véltém is találni: ahogy az alapjában véve békés természetű jó gazda Ottlyk nyugodtan él önmagának és családjának, de aztán a kuruc fölkelés magával sodorja őt, kardot ránt, és Thököly ezredeseként harcol, mígnem a bukás után csalódottan félrevonul a közügyektől a birtokára, tovább gazdálkodni, de aztán Rákóczi varázsának nem tud ellenállni, csatlakozik hozzá, és főszerepet vállal táborában és udvarában, mígnem kárvallottan menekül vissza a közügyektől megint családjához és birtokához – mindebben akkori helyzetünkben az olvasmány közvetlen hatására egy pillanatig valamelyest előképét sejtettem az én Ottlikom és a politika viszonyának.

Ezt a hirtelenjében hevenyészett, szaggatott vonalú párhuzamot azonban hamarosan elejtettem. Különben sem segített volna indokolni azt a könnyed mozdulatot, amivel Cipi a nyomorúságos életveszélyből áttessékelt a Riadó utcai elegáns menedékhelyre. Elvégre én nem Rákóczi voltam, a hódító egyéniség, akibe egész Magyarország jobbik része beleszeretett. Minden jogcímem Cipi figyelmére az volt, hogy én is a *Nyugat* munkatársai közé tartozom. De amit csináltam, abból jóformán semmit sem ismer, és amit megismert, azt sem igen szerette. Nézeteink is csupán a legfőbb dolgokban egyeztek.

Csak hét év múlva, mikor Schiller *Tell Vilmos*-át fordítottam, jutott eszembe, hogy valódi őse, nem a vér szerinti, hanem a szellemi, a legendás íjász, aki magányosan járja a hegyi ösvényeket, békében akar élni, nem

csatlakozik a Rütli-réti összeesküvéshez, ennek következtében nem veszi észre a hódolásra kitűzött Habsburg-kalapot, nem is tiszteleg előtte, és ezért olyan szorongatott helyzetbe kerül, hogy kénytelen megölni a küssnachtsi mélyúton a császár helytartóját.

Jobb híján

Hát igen, gondoltam a *Tell Vilmos* fordítása közben, Cipi számára jobb híján én voltam az a nyílvevő, amivel a Birodalom szívébe célzott.

26. AKIT A JÓISTEN MEGSEGÍT

Egy hónap. Ezt az időhatárt gyakran emlegettük a Riadó utcában: ennél több időt nem kell itt töltenünk – ennyire számítottunk mi is, a háziak is. A helyzet azonban nem úgy alakult, hogy igazolja ezt a várakozásunkat. Az angolok és amerikaiak nehezen boldogultak nyugaton. Igaz, hogy bent voltak már Németországban, de várost még csak egyet tudtak elfoglalni, Aachent. Sőt, a németeknek annyi erejük maradt, hogy nagy ellentámadást indítsanak, mégpedig francia földön. De még arra is, hogy a nyugati frontról hadosztályokat vonjanak át hozzánk. Érthető, elvégre mi voltunk az utolsó szövetségesük, akik még az ő oldalukon harcoltunk, és akiknek a megmaradt nyersanyagait, ipari készülségét ki lehetett sajátítani. Arról nem is beszélve, hogy ha nyugaton a szövetségesek akadozva törtek utat, mifelénk az oroszok jöttek, mint a fergeteg. A debreceni tankcsata eldőlte után pillanatok múlva a Tiszántúl minden városában bent voltak. De nemcsak ők, hanem a Szovjetunióból hazatérő emigránsok is. Mi pedig hall-

gattuk a londoni rádió híreit a Szegeden és Debrecenben meginduló sajtóról, a közigazgatásról és politikai életéről. Azt is a londoni rádióból hallottuk, hogy a szovjet csapatok már a Duna–Tisza közén vonulnak Pest felé. Ezek után el tudtuk képzelni, hogy Budapest előtt, akárcsak Debrecen előtt, még egy nagy ütközetre számíthatunk, de az eszünkbe sem jutott, hogy magát a várost védeni lehet.

November elején, egy langyos, napsütéses délután azonban Cipi, Gyöngyi, Mari külön-külön azzal tértek haza, hogy a Margit híd felrobbant. A Lánchidat is, Erzsébet hidat is jobban szerettem, de a Margit volt a legotthonosabb hidam: gimnazista koromban azon jártam a Szigetre meg a hegyek közé, később is Etihez a Veronika utcába. Sajnáltam, hogy nem láttam, a levegőbe repült-e, vagy egyszerűen lehullott a vízbe. Cipi, Gyöngyi, Mari se látta. Legjobb hát, ha Piroskát idézem, ezúttal is az *Életem megmentője: Adorján Manassé*-ből:

„De szép ez a város, de kár a németnek! Innen, a Vár alól látom a csillogó Dunát, ahogy kedvesen kanyarodik az Országháznál, a Margit híd sárgán ragyog a tejeskék novemberi ég alatt, és mi az, megőrültem? Lassan, hangtalanul kettéválik, s parányi hangyák potyognak a sima kék vízbe, csúszik lefelé egy aransárga skatulya, a másik villamos majdnem utoléri, aztán az fennmarad... A robbanás hangja csak ezután ér hozzám, egy pillanatra megszédülök, s megkapaszkodok egy gesztenyefába, majd elestem, érdekes.

Hogy kerülök a Lánchídra, nem tudom. De ott rohannok Pest felé, mindenki arcán szakad a könny, s mindenki üvölt, az egész Lánchíd egyetlen üvöltő zokogás,

s hirtelen megérzem, hogy én is üvöltök, s az én könyvem is csak úgy szakad. Panninak azzal a villamossal kellett mennie a szentendrei HÉV-hez.”

Így tudtuk meg, egy „műhiba” folytán, hogy Budapest hídjait aláaknázták, tehát el lehetünk készülve a legrosszabbra. Ilyen körülmények között a németek és a nyilasok a folyamatosan fő feladatnak a zsidók deportálását tekintették. Zsidók, ez a nőket, gyerekeket, öregeket jelentette, mert a férfiakat régebben elhurcolták munkaszolgálatra. Imre, Ernő, Turi, Dezső már Ausztriában volt – hol, azt nem lehetett tudni. A tehervonatok addigra mind le voltak foglalva, a deportáltakat gyalog hajtották az országúton, a határon át. Vidéken már nem voltak zsidók, a fővárosban még halogatták az elszállításukat, az összetereelésüket. Körülbelül két héttel a híd-robbantás után Örley Pista egy este azzal a hírrel érkezett, hogy másnap szedik össze a zsidókat Budapesten. Hiszen el lehettem, el is voltam készülve rá. Tavasszal, amikor szüleim a kiskocsival költöztek a Sas utcából a Vilmos császár útra, Matild nénihez, én meg kísértem őket, bizonyos voltam benne, hogy mind a hárman halálra vagyunk ítélve, ha nem is együtt fogunk meghalni – amit egyébként nem is óhajtottam. Most azonban, hogy, Ottliknak hála, maradt esélyem a túlélésre, másképp alakult a helyzetünk. De csak mikor Mari elaludt, én pedig mellette feküdtem a sötétben, szakadt belém a felismerés, hogy pillanatnyilag mennyire egy vagyok anyámmal – képtelenség, hogy ne lássam a halála előtt, hogy el se búcsúzzam tőle. Éjszaka alig aludtam. Reggel – szokásunk szerint késő reggel – bejelentettem, hogy indulok át Pestre. Mondanom sem kell,

hogy Cipi és Gyöngyi megdöbbenően igyekezett lebeszélni szándékomról: csak nem képezem, hogy itt még tudok valamit csinálni? legföljebb magamat is lebuktatom. Még belém is kapaszkodtak, hogy visszatartsanak, de én jóformán föl se fogtam, mit akarnak. Mari egy szót se szólt, de mire kiléptem az ajtón, már kabátban csatlakozott hozzám. Túrtem.

Most aztán láthattam a leszakadt Margit hidat, mert kompon keltünk át. Későre járt, elkezdődött már a zsidók kijárási ideje, ahogy a Lipótvároson átvágtunk, egyre több sárga csillagot láttunk. Apámat se találtuk otthon – lement vásárolni. Ott találtuk viszont Hugó bátyámat, anyám és Matild néni fivérét, aki éppen látogatóba jött hozzájuk. Ezek szerint hát csak a kijárási idő után várható a rajtaütés. Töprengtem, mitévő legyek: szóljak-e Anyunak, mi vár rá, hogy legyen ideje fölkeszűlni, vagy inkább hagyjam meg neki ezt a néhány gondtalan órát? Marira néztem tanácsért: mosolyogva, tréfálkozva mesélt a három öreg testvérnek – így hát egyetlen figyelmeztető szót sem szólt. Én meg követtem a példáját. Egyszerre fölfordulás zaja hallatszott az udvarról. Marikával kiszaladtunk: a lépcsőházban csörtettek a nyilasok, néhány lakó jajveszékelt a folyosókon. Micsoda balfácánian magyar szervezés, akkor ütni rajta a zsidókon, mikor szétszéledtek a városban! – ez volt az első gondolatom. Másodikra már nem jutott idő, mert hirtelen Marika is megriadt.

– El kell tűnnünk, mielőtt fölérnek – súgta. Mire beléptünk, Anyu már a saját szobájában zokogott, és a holmiját próbálta összeszedni. Mari sírva igyekezett segíteni. De Anyu eltolta őt:

– Siess, talán még leérték.

Mint Márai

És mi siettünk. Még egyszer megcsókoltuk egymást, én száraz szemmel. Mire a földszintre értünk, Mari arca is száraz volt, szép és szigorú. A kapuban három őr állt, állig fegyverben, nyilas karszalaggal. A papírjainkat kérték. Tüstént megmutatkozott, hogy Marika milyen jó tanítvány tud lenni – ha akar. Ugyanazt a bosszúsan lepöckölő legyintést alkalmazta, mint Márai – Örley előadásában –, amikor a Szent István körúton igazolatlatni akarták őket.

– Hagyjanak békén! Sietek! – és ugyanazt a hatást érte el, mint Márai: a nyilasok bambán bámultak. Marika határozott léptekkel kivonult, én meg maflán mellette.

Csak a Bazilika előtt álltunk meg, hogy megbeszéljük, mitévők legyünk. Mari azt ajánlotta, menjünk föl Bélához, a szomszédba. Illik őt értesíteni, hogy elviszik az anyját, meg aztán hátha tud valamilyen tanácsot adni. Tudott is, többet is, mint pusztá tanácsot. Benyúlt az iratszekrényébe, és kivett egy komoly külsejű úrlapot, amelyet svájci menlevélnek nevezett. Én csak tőle tudtam meg, hogy Budapesten forgalomban vannak, szép számmal, különböző külföldi követségeknek, leginkább a svédnek és a svájcinak, hasonló menlevelei, amelyek tanúsítják, hogy birtokosai az illető ország állampolgárai – éppen ezért nem vonatkoznak rájuk a magyar zsidótörvények, és ennél fogva nem deportálhatók. Persze Pesten, a dolog természeténél fogva, elég sok hamis menlevél is forog közkézen, tette hozzá Béla. Az, amelyet elővett, valódi volt, rajta a svájci követség pecsétjével és a kellő aláírással. Mégsem volt egészen hiteles,

Mari nélkül

mert azon szerepel egy szám is, amelynél fogva a menlevelek valódiságát ellenőrizni lehet. (Somlyó György a *Rámpá*-ban érzékletes pontossággal jelzi ezeket a hitelesítő jegyeket. Igen ám, de az ő regényében svéd menlevélről van szó, és hogy miben különbözött a svéd menlevél a svájcítól, már akkor sem tudtam.) Béla éppen ezért figyelmeztetett, hogy lehetőleg ne adjunk módot a nyilas ellenőrnek hosszabban betekinteni a menlevélbe – ámbár nem valószínű, hogy a köznyilasok kiismerik magukat ezekben a megkülönböztető árnyalatokban. Aztán leült az írógéphez, és a név helyére begépelte: „Vas Pál és neje”. Ezek után hozzáfogott, hogy kellőképpen felöltözzön és megpróbálja megmenteni Matild nénit – őt magát a kitüntetései még mindig megóvták a sárga csillagtól. De mi nem vártuk be, hanem rögtön elindultunk – minden perc számított.

Sietve vágtunk át a Szabadság téren. Már láttuk a Bazilikát, amikor a túloldalon, a Vadász utcában apám tűnt föl, egy fegyveres nyilas kíséretében. – Nehogy odamenj! – súgtam Marinak, de isten tudja, meghalotta-e, mert mire kimondtam, már ott állt apám és a nyilas előtt, a menlevelet lobogtatva. Én mozdulni sem tudtam, de énrám ügyet sem vetett senki. A nyilas különben is megint megindult, apámon kívül már Mariát is kísérve.

Most hát ott álltam a Vadász utcában egy szál magamban, Mari nélkül. Hova menjek? Erőt véve magamon lassan megindultam, cél nélkül, de önkéntelenül mégis a Vilmos császár útra. Talán még egyszer megláthatom Anyut – de minek? tenni már úgysem tudok érte semmit. A Vilmos császár útra kiérve óvatosan átmentem

a túlsó oldalra, az autóbusz-megállóhoz, ahol már elég sokan váraкоztak, férfiak, nők vegyesen. Beljebb léptem, a váraкоzóк közé. Jól megnéztem őket egyenként: senki külseje sem vallott zsidóra. Csak ezután kezdtem figyelni a szemközti nagy fehér házat: ugyanolyan képet nyújtott, mint egy órával azelőtt, a kapujában, ahol Mari olyan ügyesen kivezetett, ugyanaz a három nyilas állt fegyverrel.

Közben bedöcögött a megállóba egy autóbusz. Magamra maradtam, de percek alatt a váraкоzóknak majdnem ugyanakkora csoportja gyűlt körém. Észre sem vettem, honnan és mikor lépett oda az a két ugyancsak fegyveres nyilas, aki figyelmesen tekintett végig rajtam. Megdermedtem, a fejemet sem tudtam mozdítani. Mellem léptek, de nem engem igazoltattak, hanem az előttem álló fiatalembert. Ketten dugták a fejüket a papírai fölé, de úgy sejtettem, együtt sem tudtak eligazodni rajta. Mindenesetre az egyik visszaadta a papírokat szó nélkül – egy rendőr ilyen esetben legalább szalutált volna. Ezután csak a mellette álló alacsony, kövér asszonnyal próbálkoztak, de annál sem nagyobb szerencsével. Többre nem tellett a buzgalmukból, odébbálltak. Csak ekkor tértem annyira magamhoz, hogy felfogjam, mi történt. Micsoda képtelen kontárság, hogy ezen a kese, kerek kobakon akadt meg a szeme az én asszír ábrázatom helyett. (*Asszír*, ezt akkor gondoltam így – negyven év múlva láttam meg a magam koponyájának majdhogynem pontos előképét egy kis szoborfejen, Komoróczy *sumer* antológiájának egyik mellékletében.)

Eltűnődni ezen sem volt időm. A szemközti ház kapuján kitódult a sárga csillagos csoport, elől is, és

Képtelen
kontárság

Leitgébne
a kapuban

kétoldalt kísérték a fegyveres nyilasok. A közepén észrevettem Anyut. Matild nénit nem láttam köztük, de Hugó baloldalt Anyuba karolva a csoport közepén támogatta őt. Amikor a Bazilikáig értek, én is elhagytam őrhelyemet, és átmentem a másik oldalra. Gyorsan beértem, és a járdán kísértem a csoportot – őket a kocsiúton hajtották. Anyu csak a ridiküljét vitte, de Hugó bal kezében egy kistáskát fogott, nyilván Anyuét – neki magának semmi holmija sem volt Matild néniéknél. Én egyfolytában Anyut bámultam, de ő nem látott meg engem, mert semerre sem nézett, csak előre – látnivaló volt, hogy nehezen bírja a lépést.

Mire az Arany János utcához értünk, beláttam, hogy ennek a tétlen kísérésnek semmi értelme. Balra fordultam azzal a szándékkal, hogy egyelőre hazamegyek a Sas utcába. De megláttam a kapuban Leitgébnet, és megint inamba szállt a bátorságom. Tanácstalanul ballagtam a Szabadság térre, majd befordultam a csöppnyi Tükör utcába, azzal az ötlettel, hogy ott esetleg sikerül összedennem a cselekvőképes gondolataimat. A Tükör utca üres volt – általában is ritka ott a forgalom. De néhány percig hiába jártam föl-alá a néhány lépésnyi utcában – semmi sem jutott az eszembe. Elborzadtam attól a kilátástól, hogy egyedül keljek át a kompon Budára és utazzam autóbusszon a Riadó utcáig. Váratlanul egy nyitott katonai gépkocsi fordult be a Tükör utcába, vezetőjén is, utasán is terepszínű köpeny. Megijedni sem volt időm, már elsuhant mellettem. Föllélegeztem. De az utca torkolatánál az autó hirtelen hátrazökkenve megállt, az utasa kiszállt, megfordult és egyenesen felém indult. A talpam földhöz ragadt, megint megbé-

nultam. Csak amikor közvetlenül előttem állt, ismertem rá Alapi hangjára:

– Hát te mit keresel itt?

Persze, a Biarritz kávéházbeli emlékezetes összefutásunk óta nem találkoztunk – időközben volt ideje bajuszt növeszteni. Válasz helyett rámutattam a várakozó kocsira meg az ő terepszínű köpenyére, és vissza-kérdeztem:

– És te?

De ő csak legyintett, mintha elhessentene valamit. Megértettem ebből, hogy jobb, ha nem ütöm bele az orromat. Ehelyett megpróbáltam neki röviden elmondani a nap történetét – azzal fejeztem be, hogy teljesen tanácstalan vagyok. Alapi néhány pillanatig tűnődött, aztán megszólalt:

– Várj meg itt. Negyedóra múlva visszajövök. Majd kitalálunk valamit.

Legördült a kő a szívemről. Föl voltam mentve a gondolkodás alól. Az utca megint üres volt. Föl-alá jártam a mélyülni kezdő szürkületben. Kikapcsoltam azt a tudatot, hogy Anyu is, Marika is (nem beszélve apám-ról) a nyilasok fogságában van. A merengés eléggé hatékony volt, mert csak húsz perc múlva ébredtem rá, hogy Alapi nincs ott. Akkor meg páni rémület fogott el: ha Alapi nem tért vissza, csak az lehet, hogy valakik elkapták. De még újabb negyedóraba telt, amíg rászántam magam, hogy elhagyom a Tükör utca védelmet nyújtó ürességét. Kimentem a Szabadság térre, és az első dolog, amit megláttam, egy üres telefonautomata volt a Tőzsde mellett. Ez adta az ötletet, hogy fölhívjam Örleyt. Otthon találtam, sőt, ő szólt bele a kagylóba.

Alapi
terezsínű
köpenyben

Neki már csak címszavakban mondtam el, mi történt. Alapít nem is említettem. Habozás nélkül válaszolt:

– Menj föl a Sas utcába, én is odarohanok.

Összeszűkül a gyomrom. De nem mertem elárulni, milyen gyáva vagyok – csak annyit feleltem:

– Anapesztussal csöngess, ti-ti-tá-tá – és letettem a kagylót.

Szerencsém volt. A délelőtti zsidóhajsza már elült, utójeleneteit, még ha lettek volna is, nemigen lehetett kivenni a félhomályban, így hát Leitgébne már nem strázsált a kapuban. Észrevétlenül jutottam föl a második emeletre. A lakásban semmi nyomát sem vettem észre a Baromfiközpont átalakító vagy éppen beköltözési szándékának, de azért egy kissé elidegenedve néztem, nem láttam több mint öt hete – mióta azon a világvégi vasárnapon Piroska Bajóton barnult izmos testét őrlöngve öleltem ott. Nem sokáig merülhettem ebbe a merengésbe sem; Örley valószínűtlenül hamar csöngett. Azzal kezdtük, hogy részletesen elmondtam a nap eseményeit. Pista hosszan elgondolkodott, csak aztán szólalt meg.

– Mégiscsak itt kell rá várnunk. Mert nem tudom elképzelni, hogy ki ne szabaduljon. Akkor pedig logikusan ide vezet az első útja, már csak azért is, mert ez esik legközelebb a Vadász utcához. Ha estig nem jön, hazakísérlek a –

Nem fejezhette be, mert csöngettek. Mind a ketten kirohantunk – persze hogy Marika állt az ajtóban. De nem beszélt, amíg elő nem vett egy darab kenyeret – útközben vette, nagyon megéhezett a rendőrségen. Három darabba vágta a konyhában. Pistának nem kel-

lett, ő már ebédelt az édesanyjánál – mi azonban a regeli óta semmit sem ettünk. Nini

Nem, nem a nyilasok engedték el, azok csak átadták őket a Vadász utcai rendőrségen. Azért szabadult ilyen sokára, mert várni kellett a sorukra. Őt rögtön elküldték, igazolványt sem kértek tőle. Apámat ott tartották, de azzal nyugtatták meg Marikát, hogy csak addig, ameddig meg nem állapítják a svájci menlevél valódiságát. Ami persze régen rossz, hiszen tudtuk, hogy nem szabályszerűen hiteles.

Így hát nem volt más hátra, mint indulni vissza, a Riadó utcába. Pista is velünk akart jönni, de Marika lebeszélte: egy nő és két férfi kihívóbban hat az igazoltatókra, mint egy magányos pár, és Örleynek is van oka tartani tőlük, elvégre katonaszökevény.

Mire a Rudolf térre értünk, a langyos estében eleredt az eső. És még egyszer találkoztam Anyuval. Azazhogymegint megláttuk a sötétlő csoportot, amelyet az Arany János utcánál hagytam el, és amelyik most éppen megindult a Margit híd megmaradt felét kiegészítő faalkotmány felé. A csoporttal *találkoztam*, de Anyuval nem, hiába néztem őt, ő most se nézett felém, de még Marika rámerevült pillantása se hívta ki a tekintetét, pedig őt már jobban szerette, mint engem, csak a saját lábára nézett, úgy látszott, semmiképpen sem akar elmaradni, és ez most jobban is sikerült neki – talán a Vilmos császár úton és a Szent István körúton át némi erőre kapott.

– Nini, hajtják a zsidókat – hallottam egy kellemes női hangot a hátam mögül. Megfordultam. Mari megszórította a kezemet, nehogy rászóljak – de hát ez eszembe

sem jutott, csak éppen meg akartam nézni, kitől ered a hang. Eléggé csinos nő volt, az arcán, akár a hangjában, semmi gyűlölet sem érződött, se szájalom, de még kíváncsiság sem. A szöveg egyébként egy kisfiúnak szólt, akit kézen fogva vezetett – az viszont érdeklődéssel nézte a jelenetet.

Mikor a híd alatt beszálltunk a kompba, már tele volt. De még sokáig vártunk, egyre újabb férfiak, nők és gyerekek szálltak be. Csak amikor telis-tele voltunk, akkor indultunk el, olyan zsúfoltan, hogy aki megcsúszott, sem eshetett volna el. Budán kikötve is hosszan kellett várakoznunk, amíg tolongva kijutottunk a partra. Ott megint csak találkoztunk a csoporttal – velünk egy időben érkezett át Budára. Újra láttam Anyut is – most már totyogóbban lépkedett, mint a Rudolf téren, de Hugó továbbra is támogatta. Nem sokáig néztem őket – föladtam a reményt, hogy Anyu szemébe nézhessek. Gyalog indultunk a Széll Kálmán tér – a mai Moszkva tér – felé. Kisvártatva, a Henger utca sarkán eszembe jutott, hogy itt van egy lépésnyire a kerámiaműhely, amelyről a mi körinkben tudvalévő volt, hogy ez idő szerint iratgyártásra rendezkedtek be, nagy segítőkészséggel, körültekintéssel, szakszerűséggel, és fejlett technikával. Hopp! ide bemegyek! akárhogyan éreznek is, csak nem tagadják meg tőlem, amit bármily idegennek megadnak? – gondoltam gondolkodás nélkül. Hiszen ha logikus gondolkodásra képes vagyok, az is eszembe jutott volna, hogy mit érek a hamis papírral *most már*, amikor Anyut a saját irataival vitték el. Persze ha gondolkodom, arra is ráébredtem volna, hogy Anyun korábban sem segítettek volna hamis iratok – ő nem tudna velük bánni.

De nem gondolkodtam, csak cselekedni voltam képes. Marikát nem vittem be magammal, ő a sarkon várt rám: tudtam, hogy eléggé következetlenül, őt ugyanannyira gyűlölik, mint engem – csak szítaná a gyűlöletüket. Megint szerencsém volt: ott találtam Kamillát is, Karcsit is. Nem sok időt fordítottam köszönetre, akadozva, de röviden elmondtam a helyzetet, hogy anyámat a közelben hajtják Óbuda felé – az istenért, segítsenek! Kamilla éppen reszelt valamit, nem felelt, csak összeszorította fogát. Karcsi álltában ingatta fejét, úgy lehet, némi sajnálkozással. Köszönés nélkül kifordultam a műhelyből.

– Ezek a te barátaid! A kommunisták! – sziszegte Marika, miután beszámoltam a látogatásról. De a ferenccsek templománál már fejét lehajtva mondta: – Menjünk be imádkozni. – Letérdelt, és keresztet vetett – én ezúttal követtem a példáját. Körülsétáltunk a templomban, Mari meglátott egy Szent Antal-oltárt, ott is letérdelt. Kérdeztem, hogy miért éppen Szent Antal előtt. – Ő szerzi vissza az elvesztett dolgokat – felelte.

Én azonban Jézus Krisztushoz imádkoztam, hogy ezután se engedjen rátalálnom a gyűlöletre.

Mire a templomból kiléptünk, már jócskán esett a sötétben, a Riadó utcában zuhogott. És ebben az esőben Anyu hogy bírja a járást? Hosszan tűnődni nem volt időm: odafönn hangos örömmel fogadtak a háziak meg Örley, aki mégsem állta meg, hogy utánunk ne jöjjön, de jócskán megelőzött bennünket – szerencsére, mert Cipi meg Gyöngyi már erősen izgult miattunk. Pista útközben a budapesti deportálandók sorsáról is szerzett híreket: teljes a szervezetlenség, egyelőre az újlaki téгла-

A téglagyár
udvarán

gyár udvaraira terelik őket. (Anyu hát ott tölti az éjszakát – és ha csak egyet! – a fekete zuhogásban.) De azért jó étvággyal ettem Gyöngyi vigaszvacsoráját, a vörösbor is jólesett hozzá. Cinikus voltam? Úgy lehet. Vacsora után – talán ugyancsak vigaszul – az került szóba, ki mindenkit fognak fölakasztani *azután*. Egy név sem fakasztott bennem elégtételt – sajnálatot sem, igaz. Marika sem szólt bele a beszélgetésbe – száraz maradt az ő arca is. Csak amikor már leoltottuk a villanyt, az ágyban akkor fogta el a halk, hisztérikus zokogás, amit hajnalig sem tudtam csillapítani semmilyen beceszóval sem. Hajnalban én is elaludtam.

Másnap azonban újra életbe lépett a szokásos menetrend – vagyis délután egyedül maradtam. Az éjszaka folyamán – mi mást tehettem volna? ötvenöt sorban megírtam azt, amit a nap történetéből akkor fontosnak tartottam. A versnek azt a címet adtam: *November*. Így végződött:

*Elgondoltam azt is,
Lehet, hogy még tíz-húsz évig elélek,
És hogy a magyarrá ítéltetés
Életfogytiglan tart. Éjjél után
Behallatszott a zuhogó eső,
És tudtam, hogy a téglagyár szabad
Udvarán épp ez az eső szakad
Anyámra is. Fűtöttek. Ittam-ettem.
Vörösbort, húst. Marika sírt helyettem.*

Délután Marika később érkezett Cipinél is, Gyöngyinél is. Nem üres kézzel. Mielőtt kifelé indult, fölugrott

a Vilmos császár úti házba, megnézni, mi van Matild nénivel. Kiderült, amit sejtettünk is, hogy őt nem vitték magukkal a nyilasok, de nem Béla közbenjárására, hanem egyszerűen azért, mert nagyon is öregnek találták – valószínűleg nem akartak bajlódni vele. De nem egyedül volt odahaza, hanem – apámmal. Őt egy órával Marika után engedték el a Vadász utcából. Azért olyan sokára, mert előzőleg alaposan ellenőrizték a svájci menlevelét. Vissza is adták neki. Ami ugyancsak azt bizonyította, hogy a rendőrségen szabotálták a nyilasok intézkedéseit, hiszen ott hamar megállapíthatták, hogy a menlevél, ha nem is teljesen hamisított, nem is teljesen érvényes. Marika el is kérte tőle, azzal a gondolattal, hogy kihozza vele anyámat: hátha a nyilasok is elfogadják. Az ám, de apám nem akarta odaadni, mert akkor semmi sem lesz nála, amivel razzia esetén ki tudja magát menteni. Végül azonban engedett Marika érélyes föllépésének, mert majdnem annyira félt tőle, mint a nyilasoktól. Marika el is határozta, hogy azonnal kimegy Anyuért Újlakra. Mi mind a hárman kikeltünk ez ellen: micsoda ötlet, ilyen sötétben elindulni? úgysem talál ott senki vezetőt, aki intézkedni tudna: okosabb reggel megpróbálni. De Marikával nem lehetett beszélni: percek múlhat Anyu élete, talán már nincs is ott, vagy most indítják el őket, amekkora a fejetlenség, vagy éppen holnap reggel. És már gombolta is a kabátját.

Erre aztán Cipi is fölállt, kelletlenül, de határozottan, mégsem lehet Marit egyedül elengedni, neki meg, mint légoltalminak, van rendőrségi igazolványa. Mielőtt elindultak, végignézttem rajtuk. Cipi a kopott bundájával és

Kelletlenül, de
határozottan

Rassz kalapjával feltétlenül úriembernek hatott, én pedig hittem a közmondásban, hogy az úr a pokolban is úr. Marika is elment volna úrinőnek. Ha valaki segíthet Anyun, hát ők azok. Cipi még a lelkünkre kötötte, Gyöngyinek és nekem, hogy gondosan tartsuk be a rendszabályokat, ne is mozogjunk.

– Nehogy beszélgessetek – szólt még vissza az ajtóból.

Szóval ketten maradtunk a lakásban, ahol egy jó hónapja, ha Cipi nem volt odahaza, senki más nem tartózkodhatott, csak én magam. Leültünk egymással szembe a kályha mellé, egy-egy könyvvel a kezünkben. Hogy én mit olvastam, azt már nem tudom, de arra emlékszem, hogy Gyöngyi a *Karamazov testvérek*-et forgatta. Ez a számára mindaddig ismeretlen világ napok óta mulatságos megjegyzésekre indította. Most is látszott arcán a türtőztetés, hogy ki ne mondja, ami éppen eszébe jutott. Még addig sohasem volt alkalmam ilyen közelről és huzamosan látni. Jelentékeny arc volt, szép, sötét, mozgékony szemének színvilága összhangban hajának és bőrének barnaságával, vonásainak élessége olyan jellegű, amilyenre valaha, mielőtt Hitlerék használhatatlanná tették a szót, azt szoktuk mondani: *rassz*. Egy idő múltán azonban a mulatságos fintor helyett aggódó kérdés jelent meg az arcán, kezét is tanácstalanul tárta szét. Nem tudtam megnyugtató mozdulattal válaszolni – én is aggódtam.

Mari és Cipi két óra múlva jött meg, sápadtan, megtörtén és izgatottan. Nemhogy Anyut nem hozták magukkal, de őket is majd ottfogták. A menlevről egy pillanat alatt megállapították, hogy érvénytelen. Egy

darabig még tébláboltak ott, hátha Marika megláthatná anyámat, de rájuk förmedtek, hogy ha tovább is ott lábatlankodnak, rendőrség ide, rendőrség oda, bevágják őket is a többi közé, mint zsidómentőket. Végül is örültek, hogy épségben elkotródhattak.

Az elkövetkező napokban senki sem szólt egy szót sem anyámról. Én se tudtam, hogy Mari naponta szemlét tart a Vilmos császár úti lakásban, de nem volt mit jelentenie. Ötödik nap azonban azzal állított be:

– Találjátok ki, honnan jövök.

De nem várta be a találgatást, hanem kibökte, hogy Anyutól, a Vilmos császár útról. Éppen teát főzött. Még apám is örült neki. Nem, azt a zuhogó éjszakát nem az újlaki téglagyár udvarán töltötte, mert onnan, még mielőtt elhelyezték volna, hazaküldték, egy csomó, hasonlóképpen használhatatlan öregemberrel és öregasszonnyal együtt. A zsidók kijárási ideje persze már jócskán lejárt akkor, de az öregek csapatát senki sem zaklatta. Anyám azonban velük sem bírta a járást – egyszerre azon vette észre magát, hogy már csak egyedül ballag a hídon át. A Szent István körúton aztán egy nyilas őrző elkapta és bevitte a Körút és a Rudolf tér sarkán a nyilasházba – oda, ahol Piroska házigazdája, Győző volt a zsidótlanítási osztály vezetője. (Erről persze közölünk senki sem tudott.) Öt éjszakát töltött a nyilasházban. De hogy mivel, arról semmit sem tudott, vagy nem volt hajlandó elárulni – pusztán annyit, hogy egész idő alatt, hál' istennek, sohasem fogta el őt a szükség. A hatodik napon szó nélkül elengedték.

Még tizenöt év múlva is, amikor erről próbáltam faggatni, csak azt ismételte:

– Engem ott nagyon megsegített a jóisten. Egyszer sem kellett arra a ronda helyre kimennem.

27. KARÁCSONY

Azoknak a külföldi menleveleknek a dolgában azóta sem sikerült kiismerni magamat. A *Rámpán*, Somlyó regényében, kegyetlen pontossággal ellenőrzik a számukat, érvényességüket, anyám nyilas őrei is gorombán visszadobták Marikának és Cipinek a hiányosan kitöltött védokmányt, ugyanazt viszont apám esetében elfogadták a Vadász utcában. Igaz, nyilvánvalóan tudva hunyt szemet a rendőrség. De ilyen szemhunyasok tömegesebb méretekben is előfordultak. Egy este Mari azzal tért meg szüleim látogatásából, hogy már nincsenek a Vilmos császár úton. Közben ugyanis kijelöltek, többnyire az Újlipótvárosban, egynéhány „védett” házat, és odaköltöztették a külföldi menlevéllel rendelkező zsidókat. Az átrendezést sebtiben intézték, mindenki csak a legszükségesebb holmiját vitte magával, az ellenőrök éppen csak megnézték az iratokat, senki sem vizsgálta közelebbről, megvan-e rajtuk minden szükséges adat és bejegyzés. Szüleim és Matild néni, valamint a Berend fiúk családjai egy kupacba költöztek, a Pozsonyi úttal párhuzamos utcákba, kivéve Bélát, aki a kitüntetéseiben bízva megmaradt az Alkotmány utcai lakásában.

Hova is költöztek a szüleim? Közel a Pozsonyi úthoz.

Azt hiszem, pontosan már akkor sem jegyeztem meg. Minek is tartottam volna eszemben? Elhatároztam, hogy többé nem mozdulok ki a Riadó utcai lakásból, nem hozok még több veszélyt se Marira, sem a házigazdámra – se magamra. Meg aztán kezdtem anyámmal is úgy lenni, mint Piroskával: mind a ketten életveszélyben vagyunk – isten tudja, látjuk-e még egymást. Anyámról még mindig többet tudtam, mert Marika minden másodnap fölugrott hozzájuk. Piroskának háromszor is írtam levelet a Pannónia utcába, Cipi pedig többször is ellátogatott Passuthhoz megtudakolni, nem érkezett-e levél részemre Korniss Iréntől, de bizony Piroska csak kétszer írt nekem, akkor is csak semmitmondó sorokat – annyit mégis megtudtam belőlük, hogy még életben van. Egyébként a városban, már csak a sűrűsödő bombázások miatt is, egyre többen kerültek életveszélybe, és ez az általános és állandó fenyegetettség olyan imbolgó érzelmi és tudati állapotot idézett elő a legtöbbszörben, hogy csak azoknak a valóságos létezésében tudtunk igazán hinni, akikkel naponta érintkeztünk, legalább telefonon – ez utóbbi énrám nem vonatkozott, mert én telefonon senkivel sem beszélhettem.

Örley például majd minden este, azaz minden második este megjelent nálunk a Riadó utcában. Azokban a megnehezült időkben is tudott szerezni olykor kávé vagy vörösbort, nekem pedig egyszer valahonnan ezer darab Honvéd cigarettát közvetített, amelyik a katonák ellátmányához tartozott. Közönségesen koporsószegek hívták, és csakugyan komisz egy szívni való volt, a tetejébe gyakran el is aludt, közülünk nem szívta más, csak én, de engem megnyugtató, hogy jó időre el

vagyok látva. Új hírekkel is rendszeresen ellátott minket. Egy este tőle tudtuk meg azt is, hogy reggel három akasztott embert találtak a Szabadság téren, a Tőzsde mellett – azt már nem tudta, fára vagy lámpavasra kötötték-e fel őket –, valószínűleg katonaszökevények voltak. Az ilyen leletek korántsem számítottak szenzációnak azokban a hetekben – Cipi például egy napon azzal érkezett meg a második kerületi rendőrségről, hogy két fejetlen hullára bukkantak a Pasaréten –, már föl se kaptuk a fejünket. Pista, gondoltam akkor, talán valamilyen személyes érdekeltségből jegyezte meg a Szabadság téri akasztottakat. Elvégre ő is katonaszökevény volt. Ahhoz képest eléggé kockázatosan járt-kelt a városban, és vitézül villamosozott ki a sötétben Pasarétre. Csak annyi óvatosság mutatkozott meg az életvitelében, hogy elfogadta unokabátyjának, Fényes Szabolcsnak, az Operettszínház igazgatójának és közkedvelt zeneszerzőjének a meghívását, amellyel fölajánlotta neki a színház nagy és kényelmes pincéjét, ahol már jó sokan húzódtak meg, köztük egy csomó zsidó és nem zsidó színész. Csak néhány éve hallottam – vagy olvastam? – valahol, hogy valamelyik akkori hivatalos színházi értekezletfélén Kiss Ferenc, a nyilasvilág egyik fő színésze, azzal a kérdéssel fordult Fényes Szabolcshoz:

– És hogy vannak a zsidaid?

– Köszönöm, jól – felelte udvariasan Fényes Szabolcs.

Ami a színházi érintkezés kedélyességét bizonyítja, de korántsem a biztonságát. Pista azonban nem azért kezdett elégedetlenkedni az operettpincei élettel, mert nem érezte elég biztonságosnak, hanem azért, mert hét-

ról hétre jobban idegesítette az ottani színészeknek és a színészi életnek léha tónusa.

Szerelmi
vitaeste

A Riadó utcában egyébként ugyanúgy vagy majdnem ugyanúgy teltek az estéink, mint azelőtt, a vacsoránk nem lett soványabb, legföljebb egyre inkább kénytelenek voltunk Marika hozadékára hagyatkozni, ami hideg étel volt, és a tetejébe konzerv, de mégiscsak libamáj. Vörösbort is ugyanannyit ittunk a vacsorához, ha nem is olyan elsőrangút. Fekete is volt vacsora után, és mindnyájan minden további nélkül respektáltuk, hogy közülünk a házigazdáink voltak a legszenvedélyesebb kávéfogyasztók. Politikára, hadi helyzetre kevesebb szót vesztegettünk – mit is szólhattunk volna? Az egy hónap, amennyire Cipiék megszállását a beköltözésünk estéjén előre fölmértük, jócskán elmúlt. A háború kimenetele régen eldőlt, a vége hétről hétre kitolódott. Az amerikaiak még messze voltak Berlintől. Az oroszok gyorsan közeledtek felénk, de nem elég gyorsan. Tudtuk, a hidaink felrobbantásra készen álltak – Budapestet halálra ítélték. Vitázni legföljebb azon lehetett, hogy Malinovszkij marsall ér-e hamarabb Pestre vagy Tolbuhin marsall Budára. Vitatkoztunk is. De az új prózáról meg a vers és próza különbségéről többet.

És hogy került sor a szerelmi vitaesténkre? Már nem emlékszem. De mi sem természetesebb, mint hogy sor került rá. Hiszen – ez már annak idején is eszembe jutott – azok az okos firenzeiek is, akik a pestis elől kihúzódtak a villáikba, mivel töltötték az estéiket? a szerelemről beszélgettek. Csakhogy ők – nemhiába voltak olyan okosak – nem a szerelem jellegéről és elméletéről vitatkoztak, hanem történeteket meséltek róla – Boc-

caccio vallomása szerint ebből született az ő *Dekameron*-ja. Elvégre körülöttünk is pestis dúlt, a politika pestise.

Mi bizony óvatosabbak voltunk annál, hogysem történeteket meséljünk a szerelemről. Annál sokkal szeremesebbek is voltunk – mert honnan vehettük volna a történeteinket? csak a magunk tapasztalatából. Éppen elég szemérmertlenség volt az is, ha valaki közülünk csak úgy általában beszélt a szerelemről: azon is átsütött a maga különleges szerelemképe, hiányérzete, dühe – sérelme. Cipi főként a magyar úrilányokat cseplőtte, akik korlátoztak, szemforgatók, magasan hordják az orrukat – rájuk férne valamilyen jó lecke. Gyöngyi ellenkezőleg – vagy párhuzamosan – az úriembereken volt megakadva: nagyképűek és fantáziátlanok, vagy pedig zuhlottak és reménytelenek. Ha Gyöngyi szavaiból próbáltam összerakni férfiúi eszményképét, körülbelül olyan alakzat állt össze, amilyen a férje, aki szál egyenes volt, matematikát végzett író, jó táncos, ha néha elszánta rá magát, bridzsmatador, és futóbajnok a katonaiskolában. Gyöngyi mégis ábrándvilágban élt – hogy milyen ábrándokban, azt haláláig sem tudtam megállapítani.

Leghevesebben Pista vetette magát a vitába – talán ő is kezdte el. Ezúttal nem tett különbséget osztályok között – általában hiányolta a nőkből a romantikát. Különösen, lovalta bele magát, a bájos nők óvakodnak tőle. Akkor már bizonyosan tudtam, hogy főként Marihoz intézi szavait, aki pedig nem is a legromantikusabb nő, hanem a legromantikusabb ember volt, akit ismertem. Csak éppen a viselkedése nem volt romantikus. És

mit szólt volna Piroskához, aki a modorában is viselte a romantikáját? Persze nem éppen abban a pillanatban, amíg, a Visegrádi utcából menekültében, Pista szerencsésen elkapta őt. Ha valamivel hosszabban ismerkedik vele, nem kétséges, hogy fölfedezi végletes romantikáját, de nem hiszem, hogy érzékelt volna rejtett báját. Pista női eszményképe Klara Wieck volt: benne látta egyesülve a báj a romantikával. De én, amennyire Schumann szerelmét képekről és leírásokból ismertem, kötve hittem, hogy Klara Wieckben megtalálná azt, amit ő bájnak nevez – azt, amit például Marikában látott.

És Marika? Ő alig szólt bele a szerelmi disputába. Nem vette föl Pista odadobott kesztyűjét, csak ült és mosolyogva figyelt – egy pillanatra sem adta ki magát. Én aránylag élénken vettem részt a beszélgetésben, de magamból én sem árultam el semmit. Hogy is tehettem volna? Mit értettek volna belőle? A Szerelem megváltó erejéből például? nekik úgy látszott, nincs rá szükségük. Vagy a komisz Puck-természetéből, amellyel gyakran legvirágzóbb vállalkozásait csődbe kergeti, szétágaztatott huzalait összekuszálja és egyikből-másikból kikapcsolja az áramot? A *disputatio de amoré*-nak szírénavijjogás vetett véget. Bombázás ugyan nem lett belőle, de azért Pistát nem engedték haza – hajnalodott. Már nem emlékszem, hová ágyaztak neki. Még jó, gondoltam lefekvéskor, hogy Kálnoky Laci nem volt itt: ha ő, a szokásos alaposságával, elkezdte volna a maga szőke eszményképét kifejteni, még mindig a sűrű cigarettafüstben üldögnénk.

Kálnoky, igaz, ritkábban jelentkezett nálunk. A ne-

És Marika?

A rettegető
csendőr
ezredes

hezedő körülmények megbéklyózták akadozó természete működését. E nehezedő körülmények között is a legpróbáratevőbb az új főnöke volt, egy vidékről felhozott nyilas csendőr ezredes, aki nemcsak a városban gyakorolt rémuralmat, hanem a saját közbiztonsági osztályán is. Megfélemlített beosztottjainak mindenestre némi vigaszul szolgáltat, hogy amint a „légiveszély Bácska, Baja” jelzés elhangzott, a rettegető csendőr ezredes fölpattant, íróasztalán szétszórta hagyta a legbizalmasabb iratokat, és ész nélkül szaladt le az óvóhelyre, aztán sápadtan kuporgott a pincében, amíg nem vijjogott a „légiveszély elmúlt” szirénája. Az az előnye viszont megmaradt Lacinak, hogy továbbra is első kézből kapta a legfontosabb híreket. Egy este a szokásosnál izgatottabban állított be. Néhány ívet lobogtatott a kezében. Azoknak a jegyzéke, újságolta, akik most újonnan kaptak fegyverviselési engedélyt. Nyilván mind különösen megbízható nyilas. Nagyon fontos, hogy ez a lista a kezünkben legyen, amikor már kivonultak a németek. Már csak azért is, tette hozzá előrelátóan, mert ezeknek az új fegyverviselőknek egy része az elsők között lesz, akik a kommunista pártba jelentkezni fognak. A jegyzéket viszont neki holnap reggel vissza kell adnia. Azt javasolta hát, hogy ott helyben gépeljük le, mert ő kiismeri magát az adatokban – meg hamarabb készülünk el vele. Ki is vittük a gépet a konyhába – ott nem idegesítjük a társaságot, és bennünket sem zavarunk a társasági hangok –, és Laci belekezdett a diktálásba. A konyhában csakugyan senki sem zavart, csupán Gyöngyinek és Marikának akadt ott néha dolga, de ők olyan halkán és tapintatosan beszéltek egy-

mással, hogy csöppet sem zavartak. Egy jó félórája szerencsétlenkedtünk Lacival, mikor Gyöngyi odafordult hozzá:

– Kik ezek a nők, akiket fölsorol?

– A kedvezményezett anyjának a nevét is föl kell tüntetni azonosíthatóság céljából – felelte Laci.

– Micsoda csúnyaság ez! – csattant fel Gyöngyi. – Nekem eddig sem tetszett, de hogy még az anyjuk nevét is beleírják! Elég legyen már a följelentésekből! Semmi esetre se mi kezdjük el a következő sorozat listáját! Nem a mi dolgunk!

Nem úgy volt ez mondva, hogy felelni lehetett volna rá. Laci rosszállóan vállat vont, aztán összehajtogatta és engedelmesen zsebre vágta a papírjait, én inkább megkönnyebbülten csuktam össze az írógépet: untam a hosszú jegyzéket, és az ügyetlen gépelésemet is. Meg aztán tudtam már, hogy ha a mi kis erődünknek Cipi a körültekintő parancsnoka, belső rendje Gyöngyi kormányzata alá tartozik.

Vagy a rendetlensége, aminek olykor a rendnél hasznosabb hatása tudott lenni. Egy napon például váratlan csengő szólt. Nem éppen riasztó időben – közepén jártunk a délelőtnek. De Cipinek éppen szabadnapja volt, és ilyenkor délig aludt, mi pedig, Marikával, az íróasztal melletti heverőn, illetve a rajta vetett ágyban szép csendben vártunk, amíg Cipi föl nem ébred. Most azonban fölriadt a csengőre – hangosan, riasztóan szólt. Ugyancsak hangosan, riasztóan szólalt meg percek múlva néhány férfihang az előszobában – sejthetően hatósági hangok. Aztán Gyöngyi hangja válaszolt, nyugodtan, de élesen. Egyszerre lábdobogás hallatszott az

Az erőd előszobából, mintha egy egész raj indult volna meg. Cipi felült a paplana alól, pizsamában. Marikának is volt annyi esze, hogy hálóingben derékig fölült mellőlem. Én fekvé maradtam, és a szememig húztam föl a takarót, hogy az orromat ne lehessen látni – bár mióta a Vilmos császár úton megúsztam az igazoltatást, kezdtem feltételezni, hogy a nyilasok nem nagy antropológiai tájékozottsággal rendelkeznek. A szobában elképesztő volt az összevisszaság, a szőnyegen cipők, papucsok, harisnya, zoknik, a székeken könyvek, újságok, nadrágok, alsónadrágok, ingek, pulóverek. Mint egy menhely – igaz, úri menhely. A nyilasok nem köszöntek, csak körülnéztek, mi sem szóltunk egy szót sem. Gyöngyi utolérhetetlen eleganciával könyökből fölemelte a kezét, körbemutatott, és mindössze annyit szólt:

– Ide már senki sem fér be. Láthatják.

– Hát igen – mondta az egyik nyilas némi sajnálkozással a hangjában.

Este pezsgővel ünnepeltük Gyöngyit, aki visszaverte az ostromot a mi kis erődünk falaitól.

Ennek a Riadó utcai oltalmazó lakásnak az erődjelleget nyilván én észleltem a legbehatóbban, és nemcsak azért, mert nem léphettem ki belőle, és szabad levegőt is csak szellőztetéskor szívhattam – márpedig az erőd parancsnoka nem nagyon szívelhette a szabad levegőt. Hanem azért is, mert hármukon – a háziakon és Marikán – kívül más nem léphette át a küszöbét, csupán két legközelebbi, akkor legközelebbi barátunk, Örley és Kálnoky. Éppen ezért megörültem az egyetlen új vendégnek, akit beengedtek az erődbe. Pista hozta magával. Ő nemrég ismerte meg, hamis iratok készítésében

és szétosztásában működtek együtt, de máris kezeskedett Lengyel Balázs megbízhatóságáért.

Közülünk én voltam az egyedüli, aki már korábbról ismerte. Azt is tudtam róla, hogy Szabó Zoltán, a kitűnő publicista köréhez tartozott, közreműködött a Márciusi Frontban, sőt olvastam is egy okos, formás cikkét a *Századunk*-ban. Személyesen is találkoztunk néhányszor, volt Standard-beli kollégám, Róna Robi társaságában, akinek mindketten közeli barátai voltunk. Balázs elegáns megjelenésű, fiús külsejű, kellemes modorú fiatalember volt, aki nemcsak természetes adottságaival, hanem széles körű politikai tájékozottságával is közéleti sikerre számíthatott. Lényének egyetlen teherképe valamely önkéntelen, panaszosan mutáló hangfelsiklás volt, amit olykor könnyen lehetett gunyorosságnak vagy egyszerűen nyegleségnek észlelni, azaz érzékelni. Riadó utcai látogatásakor már jó ideje nem találkoztunk, de utolsó együttlétünk is ilyesféle félreértéssel végződött. Egy tavaszi estén éppen a Váci utcában sétáltunk Róna Robival és feleségével könnyedén beszélgetve. A Sörház utca sarkán Balázs valamilyen megjegyzést ejtett el Kláriról, már nem emlékszem, mit mondott, annyi bizonyos, hogy nem sértésnek szánta, hanem könnyed bóknak, de a pusztá hanghordozásával kihívóan hatott. Mi Klárral tanácstalanul egymásra néztünk, de a hevülékeny természetű Robi egyből neki-esett Balázsnak, és elkezdte bokszozni – a különben sem erős testalkatú Balázs készületlenül és gyöngén próbált védekezni. Végül Klárinak csitító szavaival, nekem az erélyes mozdulatommal sikerült Robit leválasztani meglepett áldozatáról, de nemsokára megzavarodott

Egy kellemes
modorú
fiatalember

kedéllyel váltunk el egymástól. Azóta az egyoldalú verekedés egyik résztvevőjével sem találkoztam.

Éppen ezért elhatároztam, hogy az este folyamán kipuhatolom Balázstól, tart-e még a barátság közte és Róna Robi között. De nem adott rá alkalmat, ehelyett meglátta az íróasztalon a *Der Wille zur Macht*-ot, és felháborodottan tudakolta, ki olvassa ezt a fasiszta könyvet. Ettől fogva az egész este a mi Nietzsche-vitánkkal folytatódott. Cipi és Örley is bekapcsolódott a vitába – mégpedig Balázs oldalán. Egyenlőtlen vita volt, nemcsak azért, mert hárman folytatták egy ellen. Még inkább azért, mert ők sohasem olvasták a *Der Wille zur Macht*-ot, de még előzményét, a *Jenseits von Gut und Böse*-t sem. És hát ami a néhány szóban összefoglalható tartalmát illeti, tagadhatatlan, hogy *A hatalom akarása* a fasizmus filozófiai ősforrása, bármilyen nevenséges is, hogy alapeszményét, a *Herrenrasse* fogalmát a történelemben legvégletesebben a *par excellence csandala*-, csőcselékhős Hitler valósította meg, aki kétségtelenül képtelen lett volna a *Der Wille zur Macht*-ot végigolvasni.

És ami az előnyüket illeti, még hagyján, ha semmit sem olvastak volna Nietzschétől. De olvastak! Örök bestsellerjét, az *Imigyen szóla Zarathustrá*-t mindhárman ismerték (bár, gondolom, Cipi csak úgy belenézett), és ha Nietzsche művészetével érvelek, arra a szencziósan szecessziós stílusára gondolnak, amitől én már kamaszkoromban elémelyedtem. Hogyan tudtam volna nekik érzékeltetni azt a nyelvi sziklaerőt, ahová a kései Nietzsche fölmagaslott, és aminek semmi köze sem volt semmiféle filozófiai szektanyelvhez? És kivált azt, ami engem leginkább érdekelt benne: hogy a leghatalma-

sabb gondolati ellenfele a kereszténységnek, az egyetlen komolyan veendő, amihez képest a francia felvilágosodás ésszerű kételkedése kávé melletti kedélyes csevegés; hogy maga a kérlelhetetlen tagadás, amely a megváltás hitét a hatalom hitével gázolná le? A Sátán filozófiája volt, egy titáni művészettel villámló sátáné.

Hosszú vitánktól mind a négyen meggyőzetlenül álltunk fel. Énrám a legnagyobb hatással az volt, hogy megint elővettem és végigolvastam az *Evangélium*-ot. Még soha ilyen hittel és ilyen „műélvezettel”. A Titán mennydörgő és szikrázó sziklaszemessége után milyen jólesett újra fölfedeznem az Ember Fiának rejtőzködőn magasabb rendű szemesséjét!

Miközben odakintről egyre közelebb csattogott, bömbölt a csöcselékhatalom akarása. Legalábbis látszólag. Mert miközben a német és magyar haderő szakszerű kapkodással rendezkedett be a főváros védelmére, a hatóságok lázas kapkodással igyekeztek megszervezni a gyárak és hivatalok áttelepítését nyugatra, szükség esetén a Német Birodalomba – és ez jórészt sikerült is. Kálnoky beszámolt róla, hogy főnökük, a nyilas csendőr ezredes összehívta osztályát és kiadta a parancsot, hogy ekkor meg ekkor indulnak nyugatra, gyülekezőhely ott meg ott, mindenki hozhatja családját, és mindazt a holmit, amit magával akar áttelepíteni. A beosztottak természetesen tudomásul vették a rendelkezést, csak Laci emelt óvást, azzal, hogy ő az ilyen meg olyan törvény valahányadik cikkelye szerint nem kötelezhető arra, hogy munkáját az ország határán kívül végezze, ennél fogva nem szándékozik megjelenni a kijelölt helyen. Amire a csendőr ezredes kijelentette, hogy úgy?

akkor behívatja munkaszolgálatra. Erre Laci azzal válaszolt, hogy a behívóparancs teljesítését nem fogja megtagadni.

Mi persze fejünkhöz kapkodtunk Laci jogi kuruckodásának hallatán. Elhalmoztuk dühödt szemrehányásokkal. Miért kellett neki nyíltan ellentmondani? Fogta volna be a száját, és maradt volna otthon szó nélkül! Mit tudnának vele csinálni, ha már elindultak nyugatra? Ebben a fejetlenségben? Fogadni mertünk volna, hogy lesznek, akik szó nélkül otthon maradnak. (Jóval később derült ki, hogy valóban ez történt: a közbiztonsági osztálynak mintegy a fele jelent meg a találkozózn – volt, aki orvosi igazolással képviseltette magát.) Laci azonban kitartott a maga jogi álláspontja mellett: nem kényszeríthetik, hogy Németországba meneküljön – csalni, hazudni viszont nincs kedve.

Négy nap múlva megint megjelent – ezúttal búcsúzni: megkapta a behívóját – munkaszolgálatra. Másnap kell jelentkeznie valamilyen óbudai iskolában. Megint csak megpróbáltuk rábeszélni, hogy maradjon otthon, vagy bújjon el nálunk – ebben a fejetlenségben senki sem fogja keresni. De ezúttal is hajthatatlan volt – ő nem bujkál. Így hát mi mást tehettünk volna? érzékenyen elbúcsúztunk egymástól – ki tudja, viszontlátjuk-e valaha egymást?

Másnap már megtörtént a viszontlátás. Laci délelőtt csöngetett be, szürke civil ruhában, nyakkendővel, télikabátban, csak lábán a szokott gavallér szabású félcipő helyett a magas szárú, vastag talpú „trottőr” cipő vallott netáni munkaszolgálatos szándékra. Már megörültünk, hogy meggondolta magát, és most ő is Cipiéknél keres

menedéket. De nem, sőt, már volt is Óbudán, de a behívón feltüntetett iskolában senkit sem talált, csak az iskolaszolgát. Az jól megnézte a behívót, forgatta, majd azt mondta: „Tessék délután jönni, akkor itt lesznek.” Ujjongtunk: Isten sem akarja, hogy Laci munkaszolgálatos legyen. De nem addig volt az: csak azért jött hozzánk, mert nem akart olyan messzire hazamenni, mint a Corvin köz, gondolta, följön hozzánk, itt kipiheni magát, aztán visszamegy jelentkezni. De erre már Cipit és engem előntött a düh. Anélkül hogy összenéztünk volna, megragadtuk Lacit, és elkezdtük kétfelől ráncigálni.

– Bezárjuk a kamrába – mondta Cipi.

Hirtelen felüvöltöttek a szirénák. Elcsodálkoztunk: nappal? Néhány perc múlva bágyadt berregés hallatszott kintről, utána gyér bombázás zaja, aztán ugyanaz a két-három repülőgép, mintha csak tévedésből jött volna, visszafelé szállt. Aztán lefűjták a riadót. Cipi meg én tanácstalanul néztünk egymásra, időközben elpárolgott a dühünk: itt nincs mit tenni. Marika még megpróbálta néhány puszival észre téríteni, de Laci, arcán kérelhetetlen férfiassággal, már a kabátját húzta. De most sem végleg búcsúztunk. Ezután már egy fél óra múlva újra csöngetett. Ujjongva fogadtuk.

– No ugye, senki sem volt az iskolában? – kérdezte Cipi.

– Iskola sem volt – felelte Laci egykedvűen.

És csakugyan, a helyén csak egy romhalmazra talált. Mintha az az egy-két Rata csak azért szállt volna ilyen szokatlan időben Buda fölé, hogy Kálnoky ne vonulhasson be munkaszolgálatra. Pezsgőt bontottunk, berűg-

tunk. Laci aztán hosszú időre eltűnt a szemünk elől. Föltételeztük, hogy bármilyen nehéz volt is akkor már Magyarországon bármerre is közlekedni, hazautazott a szüleihez, Egerbe – karácsonyra.

Különben az egész elnyomorodott, kifosztott, rettegő város készült már a karácsonyra, korábban és feltűnőbben is, mint azelőtt. Mindenekelőtt az ég, a természet: egy napon át sűrűn, szakadatlanul havazott, utána megkeményedett az idő, sokáig olyan lett a Pásztó, mint egy karácsonyi díszlet. A város úgy festett – mesélte Cipi –, mintha mindenki karácsonyi ajándékot szállítana, csak az a bökkenő, hogy nem hozzák, hanem viszik, az alakulatok társzekerekén, a német tisztek autókon, a nyilasok kézikocsikon, a megkaparintott szajré. A város felét sikerült kiüríteni, de a házakat kitöltötték azok, akik az elfoglalt területekről menekültükben csak Budapestig jutottak – és főleg a katonák, németek és magyarok.

A Pásztó is hirtelen hemzsegett az egyenruháktól. A hadapródiskola ugyan kiürült, másnap azonban tábori csendőrök vonultak a helyükbe. Én megijedtem tőlük, de Cipi megnyugtató: még kevésbé kell félni, mint az eddigiektől, mert ezeknek aztán semmi dolguk sem lehet civilekkel. Csakugyan, ki se mozdultak a kadétiskola területéről. Annál többet vonultak, ballagtak, tettek-vettek szemünk előtt a német katonák. Nyilvánvaló volt, hogy a környékbeli kiürült lakásokat telepítették tele velük. Főlénk, a Szondi-lakásba is jutott négy. Amikor Gyöngyi szóba állt velük, kiderült, hogy az egyik ukrán, a másik grúz hadifogoly, aki beállt a német hadseregbe. A harmadik, osztrák kamasz,

minduntalan elsírta magát. Csak a negyedik volt birodalmi német, gyakran emlegette Hitlert, de mindannyiszor káromkodások közepette. Elárulták Gyöngyinek, hogy ők nem vonulnak innen tovább, hanem mind a négyen civilbe öltöznek és megszöknek. Négy nap múlva üresen állt a lakás. Helyükre igazi németek jöttek, láthatóan hosszabb tartózkodásra rendezkedtek be, mert mindenféle kényelmi felszerelést hoztak magukkal, meg egy karácsonyra földíszítendő kis fenyőfát.

Gyöngyiék nem vettek karácsonyfát, de az ünnepre ők is készülődtek. Marika jó csomó libamájkonzervet szerzett be tartalékul, Örley öt liter vörösbort, nekem luxusként Levente cigarettát – amúgy is azt szívtam legszívesebben – meg egy doboz Trabuco szivart. Cipi három üveg pezsgőt hozott haza – egyiket karácsonyra szántuk, a másodikat szilveszterre, a harmadikat Budapest elestére.

Karácsony este vasárnapra esett. Már vasárnap reggel sokkal közelebbről hallatszott az ágyúszó, a rakétarobbanás. Gyöngyi tréfásan megkérdezte a házbeli németeket, minek lármáznak annyira. Nem ők lőnek, mentegődött egyikük, hanem az oroszok, már Budakeszin vannak. És ők nem menekülnek? faggatózott Gyöngyi. Ó, ne féljen a nagyságos asszony, idáig nem tudnak bejönni, nyugtatta meg a német. Egy óra múlva eltűntek, a karácsonyfájuk földíszítve állt az üres Szondilakásban, még a telefondrótjaikat sem értek rá leszedni a kertből.

Délután Cipinek sikerült a londoni rádió olasz nyelvű híreit fogni. Ott helyben lejegyeztem egy mondatát:

Hiába
földíszített
karácsonyfa

Európa egyik
legszebb
városa

„Pusztulás előtt áll Budapest, Európa egyik legszebb városa.”

Estefelé Örley telefonált, hogy a hidakon folyamatos, nagy igazoltatás folyik, anyja félti őt, és szavát vette, hogy nem indul el sehová. Kár. Pedig Gyöngyi remekelt: libamájpástétom majonézmártással, disznósült krumplival és tormás céklával, meggyes rétes – ez volt a karácsonyi vacsora. A vörösbort Pistára koccintottuk, távollétében a pezsgőből is elegendő jutott mind a négyünkre – kellemesen becsíptünk. Izgatottságunk csillapítására kettőig kockáztunk.

Karácsony éjszaka sem szűntek a dörgések, durranások, kattogások, csak hajnal felé állt be csönd, amit négy órakor három hatalmas robbanás követett, majd egyszerű fegyverropogás, mire, úgy hallatszott, a környék minden kutyája heves ugatásba tört ki. Reggel arra ébredtünk, hogy a házmester csönget rémülten: az oroszok már a Balta vendéglőben vannak. Kinéztünk az ablakon: fagyos, fehér, napsütötte, néptelen környék, a hadapródiskola kapuja tárva-nyitva, udvarán egy dögölt tank. A Pasaréti út felől három alak fordult be a Riadó utcába: egy magyar tiszt meg egy tábori csendőr, mindketten makulátlan egyenruhában, de fegyvertelenül, közöttük egy hósapkás, gyűrött köpenyű katona, inkább a viselkedéséről, mintsem a ruházatáról ismertük fel, hogy orosz: előredőlve, hajlított térdrel, puskáját lövésre készen tartva, fejét jobbra-balra forgatva araszolt be a kadétiskola udvarára, minden lépés után megállt. Egy óra hosszat egyedül tartotta megszállva az épületet – a két magyar eltűnt, észre sem vettük.

Közben zuhanyoztunk, borotválkoztunk. Egy óra elteltével újabb orosz fordult be a Hidegkúti útról, puská nélkül. Benézett a katonaiskolába, aztán, most már pisztollyal a kezében, egyenest átjött hozzánk. De Napos, a házmesterék kutyája, nekiszaladt és mérgesen ugatni kezdte, az orosz, aki pusztá kézzel járt az ellenséges városban, láthatóan félt a kölyökkutyától, a kezével próbálta elhessegetni. Debreceni bácsival együtt lépett be hozzánk, akiről kiderült, hogy az első világháborúban éveket töltött hadifogságban, és még mindig beszél oroszul. Az első orosz, akit fogadtunk, tiszt volt, a házmester *goszpogyi kapitán*-nak szólította, és megmondta, hogy mi írók vagyunk – tehát nyilván egész idő alatt tudott az ottlétemről. A százados erre hosszan kezdett beszélni, amiből mi csak Makszim Gorkij nevét hallottuk ki, mire Cipi elővette a Gorkij-köteteit, de a százados nem tudta a latin betűket elolvasni. Az ellen azonban tiltakozott, hogy őt *goszpogyi*-nak szólítsák, náluk mindenki *tovaris*, Tolsztoj is az lenne, ha élne.

Látogatásának voltaképpen célja az volt, hogy eldugott katonákat és fegyvereket keressen. Előre megmondta, hogy ha magyar katonára talál, futni engedni, ha németet, lelőni. Eléggé felületesen nézett körül, a szekrényeket, fiókokat ki se nyitotta, különben az íróasztalban megtalálta volna Cipi kis pisztolyát. Cipi konyakkal kínálta, ő meg minket bolgár cigarettával. Közben Marikához fordult, és azt mondta, nagyon szép lány lenne, ha nem volna ilyen sovány. Ekkor ért bennünket a legnagyobb meglepetés: Mari szlovákul szólalt meg. Kiderült, hogy Kondoros félig szlovák falu, Marira gyerekkorában ráragadt a szlovák szó, és most hirtelen

Az ifjúság
legfiatalabb
tagjai

kibukkant belőle – az orosz megértette, ő is az orosz. Azontúl Marika is működött mint tolmács – ha ez nem is vezetett nagyon árnyalt érintkezésre. De annyit azért megkérdezett tőle a csinos, szőke százados, nincs-e kedve Szibériába férjhez menni – mert ő ott él. Marika mosolyogva felelte, hogy ő már menyasszony, mire a százados egy nagyon lovagias mozdulattal visszakozott. Cipi további konyakkal kínálta, de egy pohárkánál többet nem ivott, hanem Cipivel és velem kezét fogott, és a nőktől meghajlással búcsúzott. Egy idő múlva újra megjelent a Riadó utcában, ezúttal nyolc katona élén. Furcsálltuk a módszert, hogy először a tiszt puhatolja ki a terepet, és csak amikor a biztonságáról meggyőződött, akkor hozza magával az embereit. Egyelőre úgy látszott, ez a tíz orosz tartja megszállva Pasarétet.

Mikor egyedül maradtunk, kinyitottuk a rádiót, hátha meghalljuk belőle, mi történik a városban. De még arról sem szóltak, ami nálunk történt. Egész nap csak nyilas propagandát sugároztak. Abból is lejegyeztem egy mondatot, az egyetlent, amelyben a karácsonyt említették: „Ezerkilencszáznegyvennégy év előtt Heródes katonái megölték az ifjúság legfiatalabb tagjait, a csecsemőket. Magyar ifjak, ne habozzatok otthagyni otthonaitokat” – és jelentkezzenek a Károly-laktanyában. Lehet-e, hogy ezt is a propagandaminiszter, az én Munkakör-beli ellenfelem, Kassai-Sallmayer fogalmazta?

Másnap azonban arra ébredtünk, hogy a környék csupa élet, zsibongás. A hadapródiskola kapuja most is tárva-nyitva, de az udvara tele van, orosz katonákkal és civil magyarokkal. Kiderült, a tábori csendőrök olyan

kapkodva menekültek, hogy ott hagytak egy csomó fél-disznót, azt vitték, vagdosták a lakosok – az orosz katonák nem hederítették rájuk. Nekünk is jól jött volna egy darab, de áttalltunk lemenni – különben is, már Debreceni bácsi is csak egy csomag cigarettát szerzett.

Délelőtt, karácsony első napján ismertük meg az első részeg orosz. Bamba képű, szőke fiú volt, rendes zubonyban, kitűnő csizmában, mint valamennyi bajtársa, de csak a rongyos, pettyes mimikriköpenyére volt büszke, mivel az német zsákmány. Azzal jött ő is, hogy fegyvereket keres. De semmit sem nyitott ki, csak a gramofonra tett föl egy lemezt, és megindította. Közben a rádiót is kinyitotta, és egy pillanat alatt fogta Moszkvát. Meglátott egy csomag kártyát, végiglapozta. Sajnos, ránézett az íróasztalra is. Ott feküdt egymás mellett mind a hármunk órája. Nagy könnyelműség volt – hiszen először hallottuk a rádióban, hogy az oroszok mindenekelőtt órákra vadásznak –, de hát, mint semmilyen propagandának, ennek sem hittünk. Jó szeme volt: az én svájci ezüst zsebórámat ragadta föl.

– Officell, officell – motyogta, és már iszkolt elfelé. Nem is a kapun ment ki, hanem hátul mászott át a kerítésen.

Nagyon sajnáltam az órát: Miksa bácsitól kaptam, a bármicvómra, és huszonegy év alatt egyszer sem kellett javítani. És már akkor időbénultság fogott el, ha nem nézhettem minduntalan az órát.

De hát egye fene, gondoltam, elvégre nem túl nagy ár – a felszabadulásért.

28. VOJNA PRIMA

Valóságos
vakáció

Egész nap alig mozdultunk el az ablaktól – onnan néztük a háborút. Így, üveg mögül mulatságos volt. A csata még eléggé közel folyhatott, mert a durranások, robbanások szünetében olykor gépfegyverropogást is kivehettünk. Sőt, az oroszok alighanem a hátuk mögött is hagytak még németeket, mert Budakeszi felől ugyancsak ágyúszó hallatszott. Közben körülöttünk a Pasaréten szintén szép számban ácsorogtak, sétáltak – a pontosabb szó talán az volna: lófráltak – orosz katonák, mintha csak cigarettaszünetre jöttek volna ki valamilyen színházi előadásról. Tiszteket, igaz, nem láttunk köztük. De közben ketten-hárman az ódöngők közül, akár valamilyen váratlan ötlettel, hirtelen lekapták vállukról a fegyvert, és előretartott csővel kezdtek rohanni a csatazaj felé. Az is előfordult ilyenkor, hogy egy-egy fegyvertelen lófráló eltűnt néhány percre, majd hasonlóképpen rohamra kész puskával kezében futott a többi után. Elámultunk: lehet-e, hogy ilyen rendetlenül, ilyen laza testtartással verték az Uraltól idáig a világ legfegyelmesebb, legkatonásabb hadseregét?

– Ilyen lehetett a Grande Armée – mondta Cipi ábrándosan. – No persze – tette hozzá –, őket annyira kordában tartják odahaza, hogy valóságos vakáció lehet nekik ilyen kötetlenül végigrohanni Európán.

Ami azt illeti, föllélegeztünk mi is. Az elmúlt két hónapban természetesen egy szóval sem jeleztem a háziaknak, hogy tudom jól, mit vettek magukra miattam – ez borzasztóan durva dolog lett volna –, aminthogy ők sem céloztak rá egy szóval sem, hogy én miféle helyzet-

ben vagyok: úgy kellett tennünk, mintha csak azért gyűltünk volna össze ilyen tartósan, hogy minél vidámbabban töltsük el ezt a cudar időt. Aminthogy most, amikor ez az állapotunk hirtelen véget ért, ugyancsak nem kezdtünk el ettől hirtelen ujjongani, legföljebb Marika ugrott Gyöngyi nyakába, Cipi meg az én hátamat kezdte lapogatni. Persze hogy jólesett az ablakon át gyönyörködnünk az orosz katonák lazán játékos járás-keelésében, amelyik olyan kellemesen különbözött a *Wehrmacht* feszes tartásától. Talán nem tetszett volna úgy a lazaságuk, ha nem tudjuk, hogy ezzel a tartással üzték végig a vaskemény német hadsereget a Dontól a Dunáig. De hát elérték Budára.

E lazán és szeszélyesen kezdődő ostromban az látszott a legmulatságosabbnak, hogy az összevissza dörgés, robbanás, kattogás közepette nem süketültek meg a telefonok – ha fölveltük, azonnal jelentkezett. Cipiek siettek is kihasználni a lehetőséget – elvégre tudhattuk, hogy ez a nekilendülő ostrom aligha járhat együtt sokáig ilyen zavartalan összkomforttal –, és izgatottan hívták fel rokonaikat, barátaikat, jelenteni, hogy ablakaink alatt már orosz katonák sétálnak. Álmélkodó felkiáltások hangzottak a kagylóból – irigyen gratuláltak, amiért mi már ilyen könnyedén fel vagyunk szabadítva. Örleyvel mind a négyen hosszan beszéltünk – most már én is beleszólhattam a kagylóba. Pista nem ujjongott, inkább jajgatott, hogy miért is fogadott szót előző este az anyjának: most aztán el van szakítva tőlünk, és ki tudja, mikor látjuk viszont egymást? Próbáltuk vigasztalni azzal, hogy Malinovszkij marsall előbb lesz Pesten, mint ahogy Tolbuhin marsall beveszi Budát, és ő, Pista,

Éjfél felé

már rég a *Nyugat*-ot fogja szerkeszteni, mikor mi a jobb parton még az ostrom viszontagságai között sanyargunk majd. De Pista erre azt mondta – történetesen már Mari volt éppen a telefonnál –, hogy a *Nyugat* szerkesztése sem kárpótolná, ha minket nem láthat.

Közben besötétedett, nem volt érdemes kibámulni az ablakon. De még feszült bennünk a figyelem. Hogy lazítsunk rajta, leültünk kártyázni, de nem az Ottlikék fókán – sem én, se Marika nem tudtunk bridzselni –, csak a köznapi römit. Aztán, amikor arra ráuntunk, elővettük a „Ne nevedd korán”-t – az még együgyűbb játék, legalább csakugyan sokat lehetett rajta nevetni.

Éjfél felé csöngettek – Cipi meg én ijedten mentünk ajtót nyitni –, két orosz katona állt előtte. Fáradtan léptek be a szobába, egy fiatalabb, szőke, csodálkozó, nagy szemű fiú, és egy idősebb, fekete hajú, komor képű. Egyenesen a csatából jöhettek, ők is jó anyagú egyenruhában, de az idősebbik arca a szó szoros értelmében löporfüsttől feketéllett, el is csodálkoztam rajta: azt hittem, a modern háborúban már nem használnak lőport. Szállást kerestek egy éjszakára. Gyöngyi elkezdte mutozni, Marika tolmácsolásával, hogy láthatják, máris milyen sokan vagyunk.

– Moszkvában többen is alszanak egy lakásban – jegyezte meg a fekete. De aztán rápillantott a könyvszekrényre: – Bibliotyká – mondta elismerően. Majd meglátta a kártyacsomagot. Fölemelte, gyorsan végigpörgette. – Kárti – jegyezte meg elmosolyodva. A „Ne nevedd korán” még kiterítve feküdt az asztalon – Kitáj – mondta megbékülten, egyúttal azt is jelezve, hogy tudja, honnan jött a játék: Kínából. Még udvariasan

köszöntek is, mielőtt indultak tovább szállást keresni. Búcsúzóul az ajtóban a szöke mentegetődző hangon egy-két szót vetett hátra, de azt már Marika sem értette. Óhatatlanul eszembe kellett jutnia, hogy Gide bajszerző könyve – aminek a fordításáért öt évvel azelőtt Déryt egy hónapra börtönbe csukták –, a *Hazatérés a Szovjetunióból* milyen gyöngéden számol be arról a gyermeteg érdeklődésről, amellyel az oroszok mindenféle játékon csüggenek.

Táborozó
szalon

Ennek a célját el nem ért látogatásnak sok mindent köszönhattünk. Mindenekelőtt új meg új katonák szünni nem akaró jövés-menését. Másnap délelőtt már jelentkezett is kettő, barátságos, kíváncsi képpel, és azzal a várakozással, hogy úgy hallották, itt lehet játszani. Ebből a kétszer kettős forrásból hólabdajáték-szerűen terjedt az örömhír – az első négy-öt napon vagy ötvenen fordultak meg nálunk. Volt, hogy egyszerre tízen ültek Cipi nagy szobájában, volt, akinek csak a nagy szőnyegen jutott hely. Némelyek csakugyan játszottak – többnyire nem a kártyacsomóval, hanem a „Ne ne vess korán” kockáival és bábjaival, de még olyanok is akadtak, akik sakkoztak, mások inkább csak ittak, bort, pálinkát, likórt, hol olyat, amivel mi kínáltuk őket, hol abból, amit ők hoztak nekünk – isten tudja, honnan. A szoba olyan képet nyújtott, mint egy táborozó szalon. Akadt közöttük, aki német vagy magyar egyenruhában jelent meg, nyilván komédiából, mert az ő orosz uniformisuk, legalábbis a mienknél, kétségkívül jobb anyagból készült. Aminthogy általában is szerettek komédiázni – ez hozzátartozott a játékoságukhoz. Egyikük egy magyar lovassági kardot szerzett,

azt le nem tette, mindenfelé lóbálta. Mikor már a szőnyegre kezdte dőfölni vele, Marikának végre sikerült kibeszélni a kezéből, és letette a falhoz, a legkülönbözőbb fajtájú pisztolyok, puskák, golyószórók mellé. Ezeket egyébként néha elővették, javígtatták, szétbontották, nevetve mutogatták a szerkezetüket. Különösen büszkéek voltak a „Sztálin-orgonára”, amelyet Katyusának hívtak, ha időnként megszólalt, elkezdtek ujjongani, a nőknek is arról magyaráztak. Cipi megkockáztatta azt az állítását, hogy a németeket is úgy verhetnék meg, hogy a háborút is játéknak nézték. Az egyik csoporttal egy fekete, villogó szemű hadnagy sodródott hozzánk. Amikor mi beszélgetés közben a háború szörnyűségét panaszoltuk, hirtelen fölállt és pohárral a kezében majdhogynem a *Don Giovanni* bordalának pózában, elkiáltotta magát:

– Vojna primá, vojna gut!

Mikor úgy próbáltunk érvelni a háborús emelkedettségével szemben, hogy mennyien pusztulnak el fölöslegesen a mieink közül, azzal vigasztalt, hogy a magyarokat nem tekintik igazi ellenségnek, csak a németeket. Nem, azt nem mondta, hogy felszabadítanak minket – ezt egyébként soha senki orosz katonától sem hallottam –, de azt igen, hogy a német katonákat mind megölik, de ha magyar katonára akadnak, csak a fegyverét veszik el, őt magát futni hagyják. Ezt a különbségtevést, persze, az elkövetkező hetek, hónapok történései nem igazolták – hát még a majdani békeszerződések! Ami azt illeti, mi már annak idején sem véltük többnek, mint ami valószínűleg volt is: időszaki és helyhez kötött, éppen csak a magyarországi hadjáratra használatos pro-

pagandának – amit a közkatonák egy része, különösen a fiatalabbja, el is hitt.

Hapták nélkül

Ez a legfiatalabb korosztály Cipinek már nem is tetszett annyira, mint a férfiasabbja: túlságosan engedelmes, jó kisfiúknak tartotta őket, valóságos mintacserkészeknek. Én viszont őket szerettem legjobban, a fiatalokat, elsősorban a jó modorukért. Különösen, ha tisztjeik társaságában láttam őket. Nyoma sem volt semmiféle katonás feszességnek, de hapták nélkül is meg tudták adni nekik a kellő tiszteletet. Azzal a reménnyel áltattam magamat, hogy ezek a fiatalok már a szocializmus neveltjei – akármilyen lett legyen is az a szocializmus –, és Hitler bűnlistájára jegyeztem föl magamban azt is, hogy ezt az újonnan fölnevelt, érintetlen ifjúságot kikényszerítette a háború züllésébe.

Még ugyanezekben a napokban megismertük az orosz hadseregnek egy másik arculatát is. Négyen léptek be, kettő tiszt volt, a harmadik őrmester, a negyedikről, a közlegényről hamar kiderült, hogy az orosz hadseregbe állt magyar – ő tolmácsolt. Ismerős volt az arca, de nem személyesen: a mozgalomban akadt néha ilyen komoly és jóindulatú intellektuel arc. Nyilván régóta élt Oroszországban, vagy talán munkaszolgálatból szökött át? ahhoz túlságosan jól beszélt oroszul – megkérdezni nem mertem tőle, amúgy se mondta volna meg. A papírjainkat vizsgálták, állítólag sorozni jöttek. Ilyesmiről addig nem hallottunk, azután sem. Később arra is gyanakodtunk, hogy az egyik kéz nem tudja, mit csinál a másik, vagyis amíg a harcoló katonák a futni hagyott magyarokkal kérkednek, a beavatottabbak a civilek közül igyekeznek foglyokat ejteni. Akár-

Ismeretlen
barátunk

hogyan is, a magyar-orsz közkatona láthatóan menteni akart minket: azt mondta, ismeri a nevemet, és amikor megmutattuk a *Nyugat*-ot, a címlapján Ottlik nevével, hevesen szót emelt értünk mint haladó írókért. A tisztek meg az őrmester gyanakodva hallgatták, de végül is megúsztuk a „sorozást” – nélkülünk távoztak. Búcsúzáskor megkérdeztem ismeretlen barátunkat:

– Mikor lehet már kimenni az utcára?

De csak lemondóan legyintett:

– Örüljön, hogy idebent maradhat.

Nem örültem. Akkor már – eltekintve attól a viszonytagságos novemberi naptól, amikor anyámtól búcsút venni kimerészkedtem Ottlikéktól – több mint két hónapja nem szívtam szabad levegőt, nem láttam a várost. Aztán meg az „idebent” sokat veszített a varázsából. Az összkomfortot, aminek közepette az ostrom elkezdődött, hamar felszámolták. Másnap elnémult a telefon, harmadnap megszűnt a vízszolgáltatás. Igaz is, az előbb azt mondtam, hogy még mindig nem szívhattam szabad levegőt. Pedig némileg lazult a szobafogság: néhány sarokkal odébb volt egy működő csapos kút – Marika meg én jártunk oda ivóvízért. A főzéshez, mosogathoz, mosakodáshoz való víz beszerzése egyszerűbb volt: decemberben rengeteg hó esett, a kemény hidegben fehér tömegei vastagon borították a Pásárétet, az udvaron is kimeríthetetlennek ígérkező készlet gyűlt össze belőle. Marika, hiszen falusi lány volt és megtanult alkalmazkodni a komfort nélküli élethez, anyja meg már kislány korában is végigcsutakolta őt, nem engedett abból, hogy mi ketten naponta mosakodjunk a hólében, én pedig mi mást tehettem volna? engedelmeskedtem,

elvégre mégiscsak egy ágyban aludtunk. Gyöngyiék viszont, így télvíz meg ostrom idején, ódzkodtak az alaposabb mosdástól – és Marika tanúsága szerint ez az elegáns nagyvonalúság csöppet sem érződött rajtuk.

De ha a bővebb mosakodást nem tartotta is kötelezőnek, annál inkább kötötte magát Cipi a mindennapos borotválkozáshoz. Nekem ez nem esett nehezemre, amúgy sem túrtem a borostát az arcomon, de Cipi amúgy két-három napos szakállal érezte magát igazán kényelmesen. Még valamihez ragaszkodott szigorúan: a tiszta és rendezett lakáshoz. Meg volt róla győződve, hogy a jól ápolt lakásokat és személyeket jobban tisztelik és kímélik a katonák, mint az elhanyagoltakat. Így hát a nők minden reggel takarítottak, sőt, minden vendégcsapat elvonulta után sebtiben rendet kellett csinálniuk, mielőtt az új hullám betódul. Mindehhez a mi szokásainkhoz képest korán kellett kelniük, de Cipi ezt a legnagyobb áldozatot is meghozta a lakás védelmében. Nem csoda, hogy néhány nap alatt elfáradtunk ebben a megváltozott életmódunkban, és minden érdeklődésünk, sőt multságunk ellenére, kezdtük unni torlódó élményeinket. De hiába, nem volt rá mód, kirekesztelnünk az áradatot.

Aztán egyszerre kezdett apadni. Ami nyilván összefüggött azzal a fordulattal, hogy a második emeletre, az elhagyott Szondi-lakásba is költöztek oroszok – isten tudja, miért hagyták addig parlagon –, egy európai szabású, németül is beszélő, fanyar humorú kapitány a két altisztjével.

– Hárman alszunk itt – mondta tréfálkozva bemutatkozáskor –, persze kislányokkal.

– Semmi kislány – vágta vissza Cipi kapásból. – Először Buda, aztán kislány.

De a kapitány mentegetőzött, hogy ők nem sokban járulhatnak hozzá Buda elfoglalásához, mert irodai munkát végeznek. És csakugyan, a nap legnagyobb részében odahaza dolgoztak, még este is, apró viaszgyertyák fénye mellett – a vízszolgáltatás megszűnte után ugyanis, természetesen, a villany sem működött soká. Mi könnyelműen elmulasztottunk gyertyáról gondoskodni, amíg lehetett, de az oroszok megszántak minket, és megajándékoztak egy csomó kis gyertyával a saját készletükből. Ezekkel persze takarékoskodnunk kellett, egyszerre legföljebb kettőt gyújtottunk meg egy este. A fényük mellett nemigen akaródzott olvasnunk, de nem is nagyon hiányzott a könyv, inkább kártyáztunk, vagy a játéktáblával, a kockával meg a bábukkal öltük az időt. Lefekvés után pedig eloltottuk a gyertyát és aludtunk, még Cipi is, aki szegény kénytelen-kelletlen amúgy is beletört a korai alvásba és ébredésbe.

Ez a kis katonai iroda a fejünk fölött fékezően hathatott a fiatalabb évjáratok fárasztó, de vidám és veszélytelen torlódására. Újabban inkább estefelé kopogtattak be hozzánk, sokkal kisebb létszámban, de korántsem olyan frissen, vidáman. És az egy-két gyertyácskával megvilágított lakás képéből hiányzott nappali, jópolgári ragyogásának fegyelmező, távoltartó hatása. Ez a homályló kép legtöbbjüket arra ösztönözte, hogy szálalást kérjenek éjszakára. De hamarosan kitapasztaltuk, hogy a *poet*, *pizsátyel* szavaknál jobb kifogást nem találunk – attól mindig meghátráltak. Egyik este későn is három fiú lépett be, eléggé ellenséges tekintettel. Min-

den bevezetés nélkül szállást követeltek. De az „író, költő”-től ők is megenyhültek, elmosolyodtak. Már éppen távozni készültek, amikor egyikük meglátta a gramofont. Mire menten megmakacsolta magát: ő addig el nem megy innen, amíg Gyöngyi egy tangót el nem táncol vele. Gyöngyi némi habozás után ráállt, és föltett egy amerikai lemezt. A katona – ő volt a legmagasabb a három közül – vastag kabátban, hosszú csizmában elegánsan táncolt. Gyöngyi láthatóan meg volt vele elégedve – mikor a lemez lejárt, és a fiú lovagiasan meghajolt, visszamosolygott. Nevetve hagytak magunkra.

De azért még nappal is jelentkeztek újabb orosz katonák. Egy kisebb csoporttal együtt besodródott egy helybeli mérnök is, Gyöngyiék ismerték a pasaréti eszpresszóból, ő a leghírhedtebb jampec a környéken, súgta Cipi, amellet enyhén nyilas. Ezúttal borotvátlanul, rongyos pulóverben, viharkabátban jelent meg, csak a kucsmája volt új, azt a fején is hagyta végig, ellentétben a katonákkal, akik belépéskor levették a sapkájukat. Már orosz nyelvű igazoló iratot is beszerzett valahonnan, nyitogatta is nekünk dicsekedve. Új sütetű pártállásába is beavatott hevenyészve, de fölényesen. Ő volt az első honi „kommunista”, akit az ostrom óta megismertem. Nem baj, gondoltam, okosabb is, ha ezt az évet fanyalogva, mint ha bizakodva fejezem be.

Másnap ugyanis szilveszterre ébredtünk. Ragyogott a hó a fényben, elhatároztuk Marikával, hogy kimegyünk sétálni – hiába igyekezett Cipi lebeszélni róla. Mari nagy örömmel öltözött, az Évitől örökölt prémgalléros télikabátját vette föl. Nem éppen stílszerűen: körös-körül a civilek, a magyarok, mind kopottan,

Inkább
fanyalogva,
mint
bizakodva

rongyosan jártak, a nők lomposan, kendőben, a férfiak sportsapkában, többségük szakállasan. Találkoztunk az ifjú Giraud-val, főnökünk fiával. Fálnak lapulva suhant volna el mellettünk, ha meg nem szólítjuk. Szegényes áruhában szerénykedett, csak az arca volt csupasz és tiszta – de miért? Ő is hosszú szakállt növesztett, csak amikor egy orosz látogatójuk rosszállón csóválta meg a fejét, majd eltűnt és néhány perc múlva egy borotvafelszereléssel tért vissza és átnyújtotta a Giraud-gyár örökösének, az akkor vált meg kénytelen-kelletlen a nyomorszakállától.

Majdnem kiértünk már a Pasaréti térre, mikor észrevettük, hogy egy fehér reverenda lohol utánunk. Megálltunk – csak amikor utolért, akkor ismertem föl benne Tolnai Gábort. Összeölelkezünk, körülöttünk a katonák vidáman helyeslik a jelenetet. Igen, ebben a fehér csuhában vészelte át a nyilas időt. Nem is érte más kellemetlenség, csak hogy egyszer temetni hívták, és már a szertartás közben vette észre, hogy a református szöveget mondja a katolikus halott fölött, de hát ő csak azt ismerte. Már az oroszokkal inkább meggyűlt a baja – volt, aki revolvert fogott rá. Mégsem öltözött vissza civilbe: szégyellte a környékeliek előtt, hogy félrevezette őket, meg aztán az oroszok többsége tisztelte a reverendát – többen is kezet csókoltak neki és bőségesen ellátták őket enni- meg innivalóval. A többes szám a menyasszonyát foglalta magába, egy Ilona nevű művészettörténészt – egyébként ő hívta fel a figyelmét miránk, pontosabban Marikára: bátor nő lehet, hogy ilyen elegánsan mer közlekedni a hadi helyzetben. Gábor melleleg ontotta a rossz híreket, fosztogatásról,

„megbecstelenítésről” – ez a szó akkor jött divatba. Úgy látszott, csak a mi lakásunkat és a mi asszonyainkat kímélték. Minek is köszönhattuk ezt? Cipi stratégiájának? Gyöngyi és Mari mosolygó helytállásának? Talán leginkább mind a négyünk elfogulatlanságának.

Mindenesetre távolról sem értünk haza olyan elfogulatlanul, mint ahogy elindultunk. A nap folytatása mintha csak meg akart volna győzni róla, hogy hirtelen támadt bizalmatlanságunk nem alaptalan. Hét óra felé beállított néhány katona, de nem látogatóba, hanem azzal, hogy minden férfit elvisznek egy kis munkára – mennyire megtanultuk nemsokára a *málínku robot* szavakat! Megnyugtattak, hogy mindössze két óráról van szó. Mi Cipivel nem éppen előnyösen jártunk: fedezéket ástunk, jó keményre fagyott földben, ketten-ketten dolgoztak egy-egy árkon. A többi párból mindenütt akadt legalább egy hozzáértő, csak mi ketten szerencsétlenkedtünk reménytelenül: Cipi ugyan erősebb volt nálam, de a kadétiskolában elmulasztották őt csákányforgatásra tanítani, és én sem fogtam még soha csákányt a kezembe. Az oroszok időnként bemutatták, hogyan kellene csinálni, ilyenkor valamelyest haladt a munka. A két óra régen elmúlt, éjjélre járt, a többi árok mind elkészült, kettesben maradtunk, végleg elcsüggedve, éppen csak a föld felszínét kapartuk le. Szerencsére az oroszok megszántak, odaléptek hozzánk: menjünk csak haza, ők majd kivájják az árkot.

Régen kihalt már a környék, mikor hazatértünk. Útközben a sötétből hirtelen egy kis csoport katona lépett elő, körülfogtak, igazoltattak. Hárman voltak, egy sunyi képű, idétlen közlegény, egy magyarul is beszélő

Gyöngyi
homlokára
szorított
revolver

tolmács, meg egy sánta tiszt, aki a régi német filmekből Pesten is népszerű Erich von Stroheimre emlékeztetett, azzal a különbséggel, hogy az orosz Stroheim nagyon gyanakvó természetű volt, és gondosan ügyelt rá, hogy ne előttünk menjen, hanem kövessenek bennünket – mert ragaszkodott hozzá, hogy föl kísérjenek a lakásunkba. A nők föllélegezve fogadtak: megijedtek, amiért olyan sokáig maradtunk el. Ittunk a hazatértünkre, de a tiszt kívárta, míg mi magunk lenyelünk néhány kortyot, csak aztán követett minket. Azzal mentegetődzött, hogy partizánokra vadásznak, mert az ablakokból civilek lőnek rájuk. A mi lakásunkon is fürkészve mentek végig, de miután semmit sem találtak, gyanús elemek címét kérték tőlünk, de mivel azzal sem tudtunk szolgálni, mogorván elvonultak. Csak azután derült ki, hogy az asszonyoknak nemcsak miattunk volt okuk aggodalomra. Távollétünk alatt három katona nyitott rájuk, és Gyöngyit homlokára szorított revolverrel kísérték a díványhoz. Közben azonban Marikának sikerült leszálladnia a házmesterékhez, és az ottani orosz szállásról felhívott egy katonát, aki éppen a kellő pillanatban ugyancsak revolverrel kergette el a három igénylőt a díványról. Így töltöttük el annak az évnek a szilveszterét.

Másnap Ilona ébresztett föl bennünket azzal a hírral, hogy Gábort az este elvitték. Nem segíthettünk, de nem is azért jött, inkább riasztani: az a hír járja, hogy minden férfit elvisznek, nem tudni, hová. Néhány óra múlva értünk is beállított egy részeg orosz csendőrtisztféle. Körülnézett, kutakodott, ráakadt egy kis üveg rumra – nyilván korábbi oroszok hozták –, egyből kiitta. Mindkettőnket el akart vinni, de a *piszátyel* szótól ő is

megjuhászodott. Míg huzakodtunk, megjelentek a földszinti oroszok, és kiszabadítottak. A részeg tiszt megpillantott a polcon egy francia könyvet, a fedelén Sztálin fényképével, és a hóna alá csapta. De a lentiek közül egy másik tiszt lebeszélte róla, azzal, hogy *piszátyeli* vagyunk, szükségünk lehet rá. Így aztán csak megcsókolta a Sztálin-képet, és ingatag léptekkel távozott. A lenti kapitány aztán este újra feljött egyik legényével. Tangóharmonikát hoztak magukkal, meg egy demizson bort. Orosz nótákat énekeltek, a kapitány szívesen táncolt volna, de Belgrád alatt golyót kapott a lába. Elmesélte azt is, hogy apja partizán ezredes volt, elesett, bátyja ugyancsak, anyját felakasztották a németek. Szörnyülködtünk, ha nem is kellőképpen, mert minden orosztól, aki közelebbről szóba állt velünk, nagyjából ugyanezt az élet-, illetve haláltörténetet hallottuk. Végül felbontottuk a második üveg pezsgőnket, azzal ünnepeltük, ha kissé késve is, az új évet.

Az új év második napján, vagy a harmadikon, megjött Gábor. Szerencsés ösztöne volt, hogy reverendáját nem vetette le, annak köszönhetette, hogy kiszabadult, a többit ott tartották. Cipi most ismerte meg Tolnait, első pillanatra megtetszett neki, s amikor látta, hogy félnek – annál is inkább, mivel a reverendás Tolnai mint unokanővérét mutatta be szomszédainak menyasszonyát, aki tehát magányos nőként szerepelt a környéken –, egy hirtelen ötlettel meghívta őket, költözzenek át hozzánk. Ilona és Gábor örömmel fogadta a lehetőséget és áthozták a legszükségesebb holmijukat, no meg az élelmiszerkészletüket – amely mindenesetre nagyobb volt a mi-enknél.

Egyre
csüggedtebben

Történetesen aznap jött át látogatóba Gyöngyi bridsz-partnere, Szarukán Zoltán, egyenesen azzal a kéréssel, hogy fogadják be őket Cipiék, mert a villájukat oroszok szállták meg, akikkel sehogy sem tudnak összeférni, a bőséges készleteikből is kiették a háziakat. Ezt a kérést nem lehetett, Gyöngyiék persze nem is akarták megtagadni. Mikor bemutatkoztunk, megtudtam, hogy Szarukán bíró, mégpedig a Közigazgatási Bíróságnál. Ez eleve rokonszenvéssé tette a szememben: szóval, neki is köszönhetem azt a nyolcvan-egynéhány pengős nyugdíjat, amelyet a Standard a nyilas tombolás közepette is kénytelen volt nekem havonta átutalni. Ki is fejeztem érte a köszönetemet, de ő elhárította: nem, ő nem tudott az én ügyemről, nyilván egy másik csoporthoz került. Mindegy, azért mégiscsak ő is tagja annak a testületnek, amely az én nyugdíjam érdekében törvénytelennek merészelté ítélni a Hadügyminisztériumnak az első zsidótörvénnyel kapcsolatos rendelkezését. A tetejébe Szarukánnak megvolt az az előnye is, hogy sokat ismert azokból a nótákból, amelyeket Bartók kitartóan és következetesen „parasztdaloknak” nevezett, és szépen, elegánsan tudta énekelni őket – habár ezt a képességet Cipi korántsem tudta annyira méltányolni, mint én. Pedig ez a népies és egyben elegáns képessége meglehetősen kapóra jött a mi kis társaságunknak, amely négy órától kezdve csüggedten ült az egyetlen apró gyertyáscskával megvilágított homályban, ahol a kártyalapokat, de még a sakkfigurákat sem igen lehetett megkülönböztetni.

Mert hát egyre csüggedőbben haladtunk előre az új évben. A csüggedés alapoka az volt, hogy az ostrom las-

sabban haladt előre, mint ahogy várni lehetett. Pedig az ágyúk, a katyusák, amiket a magyarok Sztálin-orgonának neveztek el, szinte szünet nélkül dörögtek, az ég hol itt, hol ott vöröslött, és mi találgattuk, mi ég. De köztudomású volt, hogy a németek a fő erejüket, néhány magyar egységgel együtt, a Várba vonták össze, azt pedig az oroszok még nem tudták megközelíteni. Az ismerős katonáktól azt hallottuk, hogy az ostromlók ultimátumot küldtek a németeknek, hogy fegyvertelelenül, de szabadon hazavonulhatnak, a magyarok mehetnek, ahová akarnak – de nem fogadták el, sőt a három követ közül kettőt agyonlőttek. Nem csoda, hogy a várbeli paranoia az ostromlókra is kihatott. Nem, nem bizonyult igaznak, hogy a környékről minden férfit elhurcoltak Budakeszire. Elég sokat meghagytak az ott-onában, de azokat is minduntalan elszólitották valamilyen hosszabb-rövidebb ideig tartó munkára. Rólunk legalább tíz *malinku robotot* hárítottak el a házi oroszok a *piszátyeli* szóval. De már azt a három katonacsendőrfélét nekik sem sikerült kituszkolni, akik igazoltatásra kísérték minket valamilyen parancsnokságra. Hosszú sor végére kellett állnunk, és csak lassan jutottunk előre, míg végül ellenőrizték iratainkat, és elengedtek, mint legtöbbünket, csak néhányunkat állítottak félre, ki tudja, milyen okból, ismeretlen célra. De az igazoltató tiszt igen rossz kedvében lehetett, mert ilyen fölkiáltásait hallottuk várakozás közben:

– Tudja-e, hogy az oroszok legyőzték a magyarokat? ... Szibériába kerülnek!

Meg kell hagyni persze, hogy Tolnaiék meg Szarukának befogadásával mi magunk is hozzájárultunk azok-

hoz a körülményekhez, amelyek jóformán egyik napról a másikra nagyot rontottak helyzetünkön. Már nem is emlékszem, hol tudtak elhelyezkedni, de Gyöngyi megszentelt lakrészének elszigeteltsége kétségkívül megszünt ezáltal. A kényelmes, úri lakásból tömegszállítás lett. Ennek ugyan megvolt az a komoly előnye, hogy nem kellett szállást kereső katonáktól tartani, mert senki sem kapott kedvet ilyen zsúfoltságban nyugovóra térni. Másrészt viszont a Riadó utca első emelete sokat veszített a tekintélyes, távoltartó takarosságából – hiába, tömegszállást nemigen lehet alaposan takarítani. Kénytelenek voltunk leszállítani a személyes tisztasági normáinkat is, amiket az ostrom kezdetén Cipi kitűzött számunkra – illetve, amiket Marika még Kondorosról hozott magával. A kemény hideg nem enyhült, a hegyeken, az erdőkben keményen állt a hó. De a lakott környéken a katonák és kimerészkedő gyér civilek szétaposták, összevizezték, sőt még lelkiismeretlenebb műveleteket is végeztek rajta, bele – rövidesen nem volt miért Marikával fölhordanunk. Egészen azért mégsem apadt el a víz előlünk: néhány száz méternyire tőlünk volt egy működő utcai csapos kút. Az út odáig nem volt éppen biztonságos, mert néha egy-egy lövedék csapott be a közelében, már nem az oroszoké, hanem a németeké, akik lefelé tüzeltek a Várból. Mari meg én olykor mégis rászántuk magunkat, hogy egy-egy vödörrel fölcipeljünk a vízből. Később Szarukán és Gábor is csatlakozott hozzánk. De így is csak ivásra és mosogatásra futott belőle, no meg legföljebb a női fehérneműre – a mi ingeinket kimosni, vagy éppen Tolnai reverendáját, amelyet azóta sem vetett le – bölcsen, mert legin-

kább még azt respektálták az orosz katonák –, már ahogy sem volt elég.

Még egy szelet

És nemcsak vízzel kellett takarékoskodnunk, hanem az ennivalóval is. A konzervkészletünk, amit Marika lassanként összehordott, hamar elfogyott, könnyelműségből, mert eleinte azt hittük, ha az oroszok ilyen hirtelen, jóformán ellenállás nélkül toppantak be Budára, Marika hamarosan pótolhatja a dobozokat Angyalföldről. Tolnaiék, igaz, nem üres kézzel jöttek át, Szarukánaknak viszont semmijük sem maradt, mire rászánták magukat, hogy hozzánk költözzenek. Gyöngyi született és főzőiskolában is tökéletesült szakácsművészete csodákat művelt, néha még ínycsiklósokkal is föl tudott bennünket vidítani. Hát még, ha nem szenvedett volna anyagszűkében! De néha megpillantottuk őt főzés közben, amint éppen valamilyen kelléket készült beleszórni valamilyen ételbe, aztán félúton hirtelen összeszorította tenyerét s a maradékot visszaöntötte a zacskóba vagy dobozba – belefájdult a szívünk, nem falánkságból, hanem a művésszel való együttérzésből. Mint az egész erődé Cipí, a konyha kapitánya Gyöngyi volt. Ő osztotta be a készleteket, ő osztotta ki az ételeket, szigorúan és igazságosan. Nem is jutott eszébe senkinek berzenkedni az igazságos mértéke ellen, csak Cipit – akinek a kenyér volt a főétkezése – fogta el néha az éhség önkívülete, és egy hirtelen mozdulattal még egy darabot szelt a vekniből. Ez a merény sose mulasztotta el fölszítani Gyöngyi tiltakozó dühét, mi azonban magától értetődőnek találtuk, annál is inkább, mivel rendszerint ez a tehetetlen bejelentés kísérte:

– Muszáj vagyok még egy szeletet vágni belőle.

Egy szőke
mongol

Végül már odáig jutottunk, hogy nagyrészt arra kellett hagyatkoznunk, ami ételt-italt az orosz katonák, a földszinten berendezkedő telefonosok, meg a fölötünk, a volt Szondi-lakásban egymást sűrűn váltó irodista csoportok hoztak vagy ránk hagytak. Ezek az alakulatok már nem voltak olyan kirívóan fiatalok, mint a kezdetiek: tejfölösszájú kamaszok éppúgy akadtak köztük, mint öregedő férfiak. Éppen olyan vegyesek voltak nemzetiségükre nézve. Két örmény is akadt köztük, együtt szerettek üldögeálni nálunk, többnyire Örményország hajdani dicsőségét emlegették, hozzátéve, hogy de sajnos a nagy örmény ármádiát beolvasztották az orosz hadseregbe. Egy rozsdaszín szakállú zsidó pedig rögtön fölfedezte bennem, illetve rajtam a *jevrej*-t, ami nem csoda, annál inkább az, hogy annak nézte Gyöngyit is. Menten el is kezdte rábeszélni, hogy mielőbb feküdjenek le, de csöppet sem durván udvarolt, inkább finom falatokkal. Csak többszöri látogatás után hitte el, hogy nem a hitsorsosa, mire viszont menten és láthatóan kiábrándult belőle. De azért becsületére legyen mondva, az élelmiszer-szállítmányokkal azután sem hagyott fel, ameddig el nem tűnt a látóhatárunkról.

Egy napon valamelyik újabb áradat besodort a szobába egy apró, szőke mongolt, világosszürke halinakabátban, magas csizmában, kancsukával a kezében. Nem tudom, mit keresett kezében a kancsuka – nyilvánvaló volt, hogy azzal együtt szelíd, sőt jó gyerek, a szláv–magyar hangzavarban egyszer sem szólalt meg. Önkéntelenül megsimogattam a tejfehér, hamvas bőrű arcát – szerelmesen, egy kis öntudatlan kacérsággal visszamosolygott. Gyöngyi napokig azzal ugratott, hogy erőszá-

kot követtem el a mongol gyereken. Tény, hogy tetszett – világos tónusa ellenére valahogy Etire emlékeztetett. Ő is jól érezhette magát nálunk, mert azontúl nem csoportostul, hanem egymagában állított be hozzánk. Így már a nyelve is megoldódott. Kiderült, hogy húszéves, és az Ural vidékéről jött, a Baskír Köztársaságból. Erre már mindnyájan megöleltük: szóval baskír, így hát szegről-végről rokonok vagyunk, mutogattam is neki, milyen magyar az ábrázata. Ezekből a rokoni szálakból azonban gyöngéden, de határozottan kibontakozott, nem, ő orosz, a neve Mihail Vasziljevics Kuznyecov – ez csakugyan tősgyökeresen orosz hangzású. Harmadnap egy hatalmas, nagyalakú könyvvel állított be, az Uraltól hurcolta idáig, 1937-es moszkvai kiadás, egy Repin-album, az a kedves festője. A következő napokon mindig nálunk ebédelt – igaz, hogy az ebédhez valót ő hozta, és bőven ellátott kenyérrel, meg is szerettük az orosz komiszkenyeret, közben több munkára vagy budakeszi igazoltatásra vitelt is visszavert rólunk. Egyszer egy részeg, idétlen katona állított be, mindenáron munkára akart vinni bennünket, a tetejébe csuromnáthás volt, sorra potyogtatta szét a koszos, elázott zsebkendőit, Misa megvetően intett neki, hogy szedje föl, a náthás katona még a hadi helyzetet is elmagyarázta, hogy meggyőzzön minket, végül azonban Misa halk fölényétől tanácstalanul elkotródott. Közben ifjú oltalmazónk folyamatosan mutogatta az album képeit: ez Puskin, ez Lermontov, ez Tolsztoj, és el is magyarázta, kik voltak ezek. Én a lassankint megmutatkozó eszét úgy tekintetem, akár a szép nők okosságát, a természet fényűzésének. Cipi azzal tisztelte meg, hogy született úriember-

A természet
fényűzése

Született
úriember

nek tartotta. Szarukán azonban nem tudott összefüggést nem látni az úriemberség meg a származás között, és valószínűnek vélte, hogy elszegényedett főúri család sarja. Engem kissé bosszantott ez a feltételezés, ezért apránként kiszedtem Misából, hogy a szülei parasztok, ő maga traktorszerelő iskolát végzett, onnan vitték egyenesen a frontra.

Ez a szóke mongol idill mindössze hat napig tartott. A hetedik napon Misa búcsú nélkül tűnt el szemünk elől – nyilván hirtelen vezényelték el. Az is lehet, hogy valamilyen szélesebb átcsoportosítás keretében, mert vele egy időben minden katona eltávozott a házunkból – és egyelőre nem is jött a helyükbe senki. Kezdetben föllelegeztünk. Mindenekelőtt megpróbáltuk, azaz megpróbálták a nők helyreállítani a lakás régi rendjét, amennyire ezt az újabb, tömegszállásjellege lehetővé tette – bár az is igaz, hogy Szarukánék visszaköltöztek a saját házukba, miután az is kiürült.

Nemcsak a lakás csöndesedett el, hanem a környéke, sőt az egész város. Pest elesett, a németek menekültek belőle Bécs felé, az oroszok üldözték őket, állítólag már megközelítették az osztrák határt. Irigyen gondoltam Bécsre: azt a lakosai sohasem engednék úgy védeni, mint mi a magunk fővárosát.

Az oroszok eltűntének megvolt az az előnye is, hogy nem kellett a lakást őrizni, kimehettünk a környékre. Igaz, Cipiék nem éltek a séta lehetőségével, nem vágyódtak a téli hidegbe, csak Mari meg én jártunk egyet naponta – néha Tolnai csatlakozott hozzánk, télikabátban a reverendáján. Első barátunk, akivel találkoztunk, Boldizsár Iván volt. Nem látszottak rajta az

Mindig
ugyanabban
a lakásban

ostrom viszontagságai, elegáns jelenség volt a sok rongyos áruhában közlekedő bennszülött mellett. Megörültünk neki, mint mindenkinek, akit élve sikerült viszontlátnunk. Másnap megjelent nálunk – de nem egyedül. Fifit hozta magával, aki már jóval előbb ott hagyta a zárdát, amelybe Sík Sándor elhelyezte, véletlenül éppen a közelünkben talált szobát, és itt élte meg a felszabadulását. Miklósról azonban, de még a századáról sem tudott semmit. Mikor belépett a szobába, természetesen egymás nyakába borultunk. Aztán összecapta a kezét, és felkiáltott:

– Te mindig ugyanabban a lakásban élsz!

Iván és Fifi látogatása nyomán, úgy látszott, kezd híre terjedni a megint lakályossá vált, előkelő kis erődünknek, mert az elvezényelt oroszok helyébe a környéken rekedt művészek közül találtak némelyek utat a falai közé. Az elsőt, aki érkezett, közülünk senki sem ismerte, csak én – személyesen én sem. Kovai Lőrinc néhány éve romantikusan forradalmi hevületű, amellet olvasmányosan cselekményes regényeivel gyors népszerűsége tett szert a mozgalomban. Én semmit sem olvastam tőle, de amit az életéről hallottam, azt érdekesnek találtam és megjegyeztem: orosz gyerek volt, az első világháború után azok között az elhagyott fiúk között kóborolt, akiket Európa-szerte bezprizornyikoknak neveztek, egy hazatérő magyar hadifogoly megszerette, magával vitte és a saját családjában nevelte föl – így lett belőle magyar író, bár még mindig tökéletesen beszélt az anyanyelvén. Szívesen fogadtuk és őszinte érdeklődéssel faggattuk, ugye, ő fokozottan örül az oroszoknak, elvégre honfitársai?

– Nem – felelte –, én magyar író vagyok, nem orosz. Különben is – tette hozzá komoran –, amúgy se szívesen beszélek velük, egyetlen marxistára sem akadtam közük. A feleségemnek pedig erkölcstelen ajánlatokat tesznek.

Önkéntelenül mindnyájan elneveltük magunkat a forradalmár kifejezésmódján. Aztán összenéztünk: ez a Kovai nagyon szerelmes lehet a feleségébe. És hát kiderült, hogy csak az oroszok bejövetele után költözhettek újra össze, mert addig Kovainét, aki zsidó volt, ugyancsak egy zárdában bújtatták.

A második látogatót is csak én ismertem: Anna Margitot, a tehetséges festőnőt, akivel személyesen is, a képeivel is találkoztam a Síp utcában, a zsidó hitközségnek a Goldmark-teremben rendezett kiállításán. De nem egyedül jött, hanem Bán Bélával, a festővel, akivel éppen együtt lakott a közelünkben, és aki szintén szerepelt a Goldmark-teremben. Festő volt a következő látogatónk is. Berény Róbertet mindenki reverenciával üdvözölte, és amikor néhány percen belül a mélabús bája is megnyilvánult, ujjongva fogadták a körünkbe. Személyesen azonban őt is csak én ismertem addig, valaha még Lesznai Annánál találkoztunk először.

Vendégeinket persze semmivel sem tudtuk megkínálni – magunk is éhezünk. Pedig Gyöngyi olykor csodát művelt: itt-ott megbúvó „potyadékból” rejtélyes művészettel ínycsalatokat volt képes elővarázsolni – sajnos, inkább étvágygerjesztő, semmint éhséget csillapító fogásokat. A jóllakató nyersanyag hiányzott belőlük, mellőlük. Legkivált kenyér, különösen Cipinek – neki az volt a legfőbb étkezése. De hiába, nem tűnt fel

orosz a láthatáron, aki megszánt volna minket egy katonakenyérrel.

Így hát nem csoda, ha föllélegeztünk, amikor egy hét múlva megint azon vettük észre magunkat, hogy benépesült a ház katonákkal. Pontosabban szólva, nem is a ház megélénkült belső életére figyeltünk föl, hanem reggel az ablakon kinézve a háztáj hirtelen és váratlan tarkaságára. A kertet két ló foglalta el, mindegyik egy nagy színes perzsaszőnyeggel takarva, az udvart egy ócska konfliskocsi. Honnan hozhatták? Nyilván valamilyen kisvárosból. Nekem rögtön az a régi fiáker jutott róla eszembe, amelyik többször olvasott, kedves könyvemben, Howard, azaz Rejtő Jenő *Láthatatlan légió*-jában poroszkál végig a Szaharán – amilyen idegenül az a kétfogatú hathatott a sárga sivatagban, valahogy úgy feketéllett ez a rozzant monarchiamaradék a pasaréti hadiélet havában.

Mindnyájan az ablakokban álltunk, természetesen Tolnai Gábor is, még mindig a fehér reverendájában. Ez a reverenda vonzotta hozzánk az első új látogatót. Altiszt volt, aki azonnal elmondta, hogy ő is tanárnak készült, csak nem fejezhette be az „akadémiát”, mert a háború kitörésekor behívták. Jó tanár lett volna belőle, mert azon melegében elkezdett bennünket oroszra tanítani, nagy odaadással és ötletesen, félóra alatt sokat tanultunk tőle – igaz, ő többet mitőlünk, pedig nekünk nem volt ilyen pedagógiai becsvágyunk. Közben megkérdezte, mikor akarunk ebédelni. Bevallottuk, hogy semmikor, mert nincs mit. Erre köszönés nélkül hanyatt-homlok eltávozott, majd negyedóra múlva visszatért egy teli tarisznyával és több véka kenyérrel, meg egy üveg borral.

Nem eléggé

Ott marasztaltuk ebédre, de csak egy darab kenyeret meg egy pohár bort fogyasztott el. Mikor asztalhoz ültünk, várakozón nézett körül, de láthatóan csalódást okoztunk neki, percek alatt az is kiderült, mivel; nem imádkoztunk evés előtt – ő bizony elmondta a maga rövid orosz imáját. Mi kiéhezve, szótlanul faltunk, de vendégünk – azaz mi voltunk az ő vendégei – igyekezett közben szórakoztatni minket, csupa olyasmivel, amiről gondolhatta, hogy szívesen halljuk. Elmondta például, hogy Budapestről már az akadémián hallott, mint Európa egyik legszebb és legműveltebb városáról – kár, hogy a németek értelmetlen konoksága folytán ekkora pusztulást kell okozniok benne. Arról is tájékoztattott, hogy a házunkban elhelyezkedett katonák nem tartoznak semmilyen harcoló alakulathoz, hanem, akárcsak elődeik, egy katonai iroda tagjai, valamint a hozzá tartozó telefonosok, együtt képeznek egy külön egységet, amelynek parancsnoka Tokarev kapitány.

Tokarev kapitányt ugyancsak Tolnai reverendája vonzotta hozzánk, akár az altisztjét, csak éppen egészen más érzelmeket és gondolatokat váltott ki belőle. Szóval, a professzor egyben pap, mégpedig római katolikus pap? Tudja-e a professzor, hogy Hitler is katolikus? Mert aki hisz Istenben, az mind gonosz és kegyetlen. Ő elismeri, hogy a professzor művelt ember, de az kapitalista műveltség. Márpedig nemsokára az egész világ szocialista lesz, az amerikaiak, az angolok, a franciák is. Megpróbáltuk a haragját eltéríteni Gáborról azzal, hogy elkezdtünk városunk pusztulásáról panaszkodni. De csak még magasabbra szítottuk a dühét.

– Nem eléggé pusztult el! – kiáltotta. – A föld színé-

vel kellett volna egyenlővé tenni, cserébe az elpusztított városokért. De mit! Moszkva és Leningrád mellett nem is mondható városnak! És Szeged! És Cegléd! És Kecskemét! – közben minden városnév után belefricskázott a levegőbe. Tolnai tartózkodóan közbevetette, hogy kis ország vagyunk. – Akkor hogy merészeltek Oroszországra támadni? – Sikerült visszafordítani az indulatát megint egyenesen Tolnaira: – És maga milyen tudomány professzora? – Gábor az egyszerűség kedvéért azt felelte, hogy ő történész. – Igen? Hát bele kell írni a történelembe, hogy Magyarországnak ezentúl nem szabad fegyvert ragadnia!

De sajnos, nem haragudott meg ránk végleg: vacsora után megint bekopogtatott. Nem egyedül érkezett: magával hozta néhány altisztjét, beosztottját, köztük egy kövér, csúnyának mondható könyvelőnőt egyenruhában. De nem jöttek üres kézzel: jó néhány üveg bort raktak le az asztalra. Tokarev kapitány a középén a nagy piros bársonyszékbe ült, és némi ismerkedés után ő intett be, hogy mikor lehet kezdeni a dalolást, ő maga ugyan nem énekelt, csak vezényelt, fölényesen, ha nem is mindig összhangban az ütemmel. Volt köztük egy fekete hajú fiatalember, arcán valamelyest kesernyés, kissé züllött kifejezéssel, aki el is mondta, hogy zsidó és dobos egy rosztovi kávéházban, de ezúttal tangóharmonikát hozott magával, azzal kísért a dalokat. Miket daloltak? Valcert, rengeteget, végül a *Márikám*-at – amelyikről még mindig nem tudtam, hogy nem Németországból indult a siker diadalútjára –, azt a katonadalt, amelyikért Benjámin Gödöllőn a bakancsát akarta hozzávágni egy munkaszolgálatos bajtársunk-

hoz, ha még egyszer a szájára veszi. Eszembe is jutott, hogy mit szólna, ha köztünk ülne és hallaná, hogy a felzabadítóink hozzák magukkal. Végül mégis orosz daloknál kötöttek ki – nyelvük szépsége a felületes idegen fülének ezekből a hosszú ütemű dalokból volt a legnyilvánvalóbb. És a társaság is szépen festett az oroszoktól kapott gyertyácska fényében.

Végül, amikor fölszedelőzködtek, a bájtalan altisztnő, aki addig is, mindvégig Gyöngyit bámulta merőn – többször egymásra néztünk, hogy miért –, odalépett hozzá, előhúzott a táskájából egy pazar selyembrokát anyagot, és fölszólította, hogy csináljon abból neki egy harisnyakötőt. Gyöngyi némileg zavarba jött, de aztán átvitte a nőt a szomszéd szobába, fölvette a méreteit – a megrendelő nyilván letolta a nadrágját –, másnap egész nap dolgozott, varrva és vagdosva, és estére átnyújtott egy pompázatos harisnyakötőt a bájtalan altisztnőnek, aki nem ingyen kívánta Gyöngyi munkáját: azontúl, amíg csak alakulatuk tovább nem költözött, bőségesen ellátott minket ennivalóval – még borral is bőven.

Így gondoskodott Gyöngyi a keze munkájával egy hétig a betevő falatunkról meg az esti borunkról.

29. LÓHÚS SZARVASBŐRÖN

Tokarev kapitányék alakulata tehát egy hét múlva odébbállt. Az udvar keleties képe azonban – a két ló, hátukon a perzsaszőnyegekkel, meg az ócska konflis – nem tűnt el velük együtt. De hiszen tudtuk mi már azt napok óta, hogy nem is tartoznak össze. Tokarevék ala-

kulatával egy időben lovascsapat érkezett a Pasarétre, az terjesztette ki keleties rendetlenségét a mi katonailag kihasználatlan udvarunkra. Magát a csapatot leginkább kozákoknak nézhettük volna, ha kucsmáik teteje nem tarkállik a legeltérőbb színekben, és ha kucsmájuk alatt nem olyan gyakori a fekete haj és a barnálló ábrázat. De mint ahogy a kilétüket hiába találgattuk, arra sem találunk magyarázatot, mit keres modern háborúban ilyen régimódi lovascsapat. Igaz, napokon belül megállapítottuk, hogy ez a tarka lovasság aligha vehet számottevően részt az ostromban: soha nem láttuk őket szabályos alakzatban. Mégis tele volt velük a környék: benyargalászták a Pasarétet meg a Rózsadombra fölvezető utakat, onnan szerettek levágtázní, de sohasem csapatban, hanem egymagukban vagy párosan, legföljebb hárman négyen. A mi udvarunkból is el-eltűnt néha egy-egy ló, de alkonyatkor mindig visszatért a lovasával együtt, aki gondosan megetette, lecsutakolta.

Egy délelőtt azonban arra figyeltünk föl, hogy az udvaron Marika fut, fenyegetőn lóbálva egy főzőkanalat, egy szürke kabátos katona után, de nem érte utol, pedig az egy nagy köteg fával a karjában szaladt előle. Olyan mulatságos volt a csomó fával egyensúlyozó katona, ahogy menekül a főzőkanállal fenyegető lány elől, hogy mindnyájan önfeledten röhögni kezdtünk. Mindnyájan, kivéve Cipit. Ő bezzeg komolyan vette a dolgot: ha ez így megy, ellopják az egész fakészletünket – rögtön föl kell hoznunk mindet a lakásba. Cipinek volt egy zsákja a sufniiban, a házmester még kettőt szerzett kölcsön, és Tolnaival hármasban hozzáfogtunk a famentéshez. Most aztán Cipi nem szerencsétlenke-

A főzőkanállal
fenyegető
Marika

Cipi, az atléta

dett, mint a szilveszteri árokásásnál. Amíg a zsákokat tömtük meg fával, még csak álltuk a versenyt, Gábor meg én, de mikor a három zsák degeszre tömődött, Cipiből kibújt az atléta, könnyedén vállára emelte az egyiket, és elegánsan fölvitte az első emeletre, míg mi a még mindig fehér csuhás Tolnaival nagy nehezen görnyedtünk a teli zsákok alá, és botladozva, szuszogva vánszorogtunk föl a lépcsőn, Cipi azalatt elbánt legalább kettővel. Hány zsákot cipeltünk fel összesen? már nem emlékszem, de arra igen, hogy ez volt életem legnagyobb erőfeszítése – Gábor is hosszan zihált utána.

A körülöttünk nyargalászó, kissé keleties jellegű hadiélet egyébként nem tette bizonytalanabbá a pasaréti polgárok életét. Sőt. Egyelőre megszűntek az igazoltatások, elhurcolások, egyre több civil közlekedett békésen az utcákon. Annyira, hogy egy napon Cipi is elszánta magát és fölvette a prémgalléros télikabátját, hogy körülnézzen a környéken. Nem tudom, kitől kaphatta, de azzal az ötlettel tért vissza, hogy alakítsunk irodalmi és művészeti tanácsot – mindnyájunknak védelmére fog szolgálni –, már vagyunk is hozzá heten: Berény Róbert, Anna Margit, Bán Béla, Kovai Lőrinc és mi hárman. Azt is hírül hozta, hogy valahol a közelünkben, egy üres villában megalakult az észak-budai előljáróság, Némethy Károly vezeti, aránylag magas rangú köztisztviselő, aki a nyilas puccs után visszavonult – Cipi is, Gábor is találkozott vele a régi világban.

Másnap hát elmentünk hozzá a hárman, hogy bejelentsük szándékunkat és a segítségét kérjük hozzá. Az előljáróság a villa legnagyobb termében helyezkedett el, néhány íróasztal mellett, mindnyájan télikabátban,

mert a házban gőzfűtés működött – volna –, rögtönzött kályhákat pedig még nem volt idejük beszerezni, márpedig, amint megtudtuk, a budai várparancsnok, Maszlov őrnagy ragaszkodott hozzá, hogy legyen előjáróság. Így aztán dermesztő hideg volt a félig üres szobában. Némethy íróasztala valamivel nagyobb volt a többinél, és némileg elkülönítve állt a terem legvédecombe sarkában. Minket udvariasan fogadott, azt mondta, mindhármank nevét ismeri, de látszott rajta, hogy valójában Tolnai reverendájának szól a figyelme. Néhány illedelmes kérdés után rátértünk látogatásunk céljára. De alighogy Tolnai elkezdte, Némethy föl pattant a karosszékéből és egy odavetett *bocsánat* szóval, és kinyújtott kézzel a hátunk mögé sietett. Mi önkéntelenül hátrafordultunk, megpillantani a váratlan látogatót: Herczeg Ferencet. Cipi és Gábor sem találkoztak vele soha, de elégszer láttuk a fényképét ahhoz, hogy megismerjük. Roppant elegáns jelenség volt, még mindig szép szál, jó tartású férfi, világosszürke bundában és ugyanilyen színű szarvasbőr kesztyűben, csak a kezében tartott, kopott kis kézibőrönd rítt ki ebből az együttesből. Mi fölálltunk, nem azért, hogy bemutatkozzunk, hanem hogy elvonuljunk. Némethy karon fogva vezette vendéget az asztalához, de volt olyan jó modorú, hogy közben a bal kezével és mentegetődző arckifejezéssel jelezze nekünk: foglaljunk helyet a fal melletti székeken, és várjunk a sorunkra.

Sértődés nélkül követtük a jelzéseit. Én legalábbis, amióta Cipinél olvastam az emlékiratait, megtanultam tisztelni Herczeget, és mint kiderült, Cipi is becsülte a novelláit, Gábor pedig legfőljebb egy cinikus mosoly-

lyal fejezte ki fenntartásait, de különben velünk együtt ő is természetesnek tartotta, hogy az írőfejedelem ügyét soron kívül intézik. Hát még, amikor megtudtuk, milyen ügyről van szó! Herczeg ugyanis teljes fesztelenséggel és hangerővel beszélt, a teremben mindenki hallhatta, miről. Mindenekelőtt letette Némethy asztalára a kopott kis kézításkát. Első szavai ezek voltak:

– Az egész história befejeztével a parancsnok ezt a kis koffert küldte nekem, kárpótlásul, tele pénzzel. Azt hiszem, nem lett volna helyes, ha visszaküldöm. Viszont el sem fogadhatom semmiképpen. Úgy gondoltam, akkor járunk el a legokosabban, ha nyugta ellenében átadom az előljárásának.

E bejelentést követő beszélgetésből apránként megismertük az előzményeket. Az történt, hogy egy napon megjelent Herczegnél három katona, lefoglalták a villáját, őt magát elkergették, semmit sem vihetett el. Néhány nap múlva hírül adták a szomszédai, hogy a katonák eltűntek, a villában senki sincs. Herczeg visszatért, a villáját üresen találta, a könyveihez és az irataihoz nem nyúltak, de különben minden elmozdítható tárgyat és holmit elvittek, csak ürüléküket hagyták hátra. Némethy, aki valószínűleg naponta beszámolt Maszlovnak, ezt az esetet is megemlítette, mire a parancsnok váratlanul nagy haragra gerjedt. Kiderült, hogy a *Kék róka*-t, amelyet mindenfelé játszottak a Szovjetunióban, ő is látta, és annyira tetszett neki, hogy a szerzője nevét is megjegyezte. Most hát kijelentette, hogy feltétlenül kinyomozzák a bűnösöket, és az író úr által elszenvedett károkat jóváteszik. Másnap meg is jelent egy osztag a Herczeg-villában; egy teljes napon

át kitakarította, az elrontott készülékeket ki is javították. Néhány nap múlva egy másik osztag jelent meg egy szekéren: visszaszolgáltatta valamennyi tárgyat, ruhadarabot, fehérneműt, ami eltűnt a villából. Némethy kissé hitetlenkedve kérdezte, hogy csakugyan mindent visszahoztak-e.

– Mindent – felelte Herczeg –, az utolsó zsebkendőig. Csak egyetlen tulajdonom tűnt el. De az az egy pótolhatatlan veszteségem. Egy fehér nyári frakk, még Indiában kaptam ajándékba egy maharadzsától. A parancsnok úr kétségkívül jóvátételként küldte ezt a koffer pénzt. Én meg beszolgáltatam a legközelebbi előjáróságnak. Kérek róla nyugtát.

Most már a pénz megszámlálása volt hátra. Ezt két beosztottjára bízta Némethy. Elég lassan végeztek vele, mert kétszer is végiglapozták a bankjegyeket. A végeredmény ugyanaz volt: tizennégyezer pengő.

Némethy, mielőtt a nyugtát megírta, fejére csapott. Elfelejtette átadni Herczegnek a parancsnok legutóbbi közlését: a bűnösök, akik ilyen szégyent hoztak a Vörös Hadseregbe, megkapták méltó büntetésüket – mindhármat felakasztották.

Herczeg és Némethy némi szomorúsággal, de komolyan bólintott, mint aki ezt el is hiszi.

Mi csak ezután következünk sorra. De korántsem vettük el annyi idejét az előjárónak, mint az írófejedelem. Alighogy előadtuk a tervünket, máris élénken helyeselte. Nagyon jó ötlet. Még ma továbbítja a parancsnok úrnak. Szinte bizonyos benne, hogy ő is helyeselni fogja: mindent pártol, ami a polgári élet megindulására vall. Ő maga reméli, hogy mire holnap

bejövünk, már közölni tudja velünk Maszlov egyetértő véleményét.

Így is lett. Maszlov örült a tervünknek. Csak fogjunk minél előbb hozzá a megvalósításához. Mégpedig az első lépés, hogy írunk egy levelet Sztálinnak, amelyben bejelentjük, hogy megalakultunk, és megköszönjük neki, hogy ezt lehetővé tette – ő majd gondoskodik róla, hogy a levelünk eljusson hozzá. Most már Némethy sürgetett minket, hogy fogjunk hozzá mihamarabb, föl is ajánlotta a levél szövegezéséhez a maga hivatalos tolmácsát. De mi úgy gondoltuk, elvégre Kovainak anyanyelve az orosz, és bizonyára otthonosabban mozog egy ilyen irodalmi és művészeti tárgyú levél fogalmazásában, mint egy katonai tolmács. Össze is ültünk e célból még az este. A festőket éppen csak értesítettük a fejleményekről, nekik úgysem sok hasznukat vettük volna. Cipi, Tolnai, Kovai meg én ültünk neki a szerkesztésnek. A legkisebb az én részem volt benne, minthogy az egész közös ügy kezdettől fogva engem érdekelt a legkevésbé: sehogy sem tudtam fölfogni, mire jó egy ilyen művészeti tanács – nekünk. Talán ezért sem emlékszem, körülbelül se, mi is állt abban a „Tovaris Stalin” megszólítású levélben, amelyet magyarul írtunk meg, csak aztán fordította le Kovai. De arra emlékszem, hogy értelmes, józan mondatokból állt, amiket meggondolás nélkül írhattam alá.

Tetszett az ünnepélyes levél Némethy Károlynak is, amikor másnap bevittük neki. El is vállalta, hogy a következő napon ő vezeti a delegációt, amelyik átadja Maszlovnak a Sztálinhoz szóló levelet. De úgy vélte, elég, ha közlünk csupán ketten kísérik őt, mégpedig

Tolnait és Kovait választotta, utóbbit, mert beszélt oroszul, az előbbit nyilván azért, mert régóta nem patyolat-fehér reverendájában még mindig ő hatott a legtekintélyesebben.

Mi ketten Cipivel nem is mentünk velük, odahaza vártuk meg a híradást a fogadtatásukról. Tolnai és Kovai egy óra múlva érkezett meg, nem éppen diadalmasan. Pedig Maszlov szívélyesen fogadta őket, kezét is fogott, sőt néhány percig elbeszélgetett velük, mielőtt a levelet átvette. A levél is tetszett neki, csak néhány apró változtatást ajánlott. A Tovarissz Stalin helyett a „kedves Stalin Marsall” a helyes megszólítás, „a népek atyja és tanítómestere” nem hagyható ki vele kapcsolatban, aztán egy-két „dicsőséges” meg hasonló jelzőt alkalmas helyen be kell toldani. Kovai, mikor megérkeztek, éppen azt fejtegette, miért nem hajlandó a stílári kiigazításokat végrehajtani, de még aláírni sem. Szerencse, hogy nem ott helyben fakadt ki ezeknek az apróbb csi-szolásoknak az iránya ellen, de annyira fejbe kólintotta őt a hirtelen fölismerés, hogy a világkommunizmus vezére ilyen „bizantin” jelenség. Márpedig ő nem sztálinista, hanem marxista-leninista.

Nem tudom, hogy Kovai nélkül mi többiek is ilyen hajthatatlanok lettünk volna-e. Hiszen, ha nem ütődünk meg azon a felszólításon, hogy a művészeti tanácsunk megalakulását levélben jelentjük be a keleti birodalom fejének, érdemes-e akkor berzenkedni e – Kovai szavával – bizánci világ stilisztikai szokásai ellen? Kovai forradalmi hevületű kifakadása után azonban mi magunk is, azt hiszem, kissé elszégyelljük magunkat. Az legalábbis nyilvánvaló volt, hogy nem olyan ember a mi

A népek atyja
és
tanítómestere

új ismerősünk, akinek „beszélni lehet a fejével”. Nem is próbáltuk meg, hanem lemondóan elváltunk tőle.

Másnap dél felé egy ismeretlen nő kopogtatott be hozzánk. Nem túl csinos, de jóra való asszonynak látszott. Be is mutatkozott: Kovai Lőrincné. Ez hát az a nő, akinek a molesztálásáért a férje annyira megneheztelt a szovjet hadseregére. Azért jött, mert úgy érezte, kötelessége nekünk jelenteni, hogy férje tegnap este átszökött az orosz vonalakon, olyan területre, amelyet még a németek tartanak megszállva.

– A szeretőjéhez szökött – fűzte hozzá tárgyilagosan.

Mit tehettünk volna? Kissé zavartan, de őszintén biztosítottuk együttérzésünkről, és végleg lemondtunk a mi művészeti tanácsunkról, azaz hogy ez a befejezett múlt így, teljes többes számban, mégsem egészen pontos. Mert Cipi némi gondterhelt töprengés után lement a sufniába, mely a fárasztó famentés után se maradt teljesen üresen, lévén hogy Cipi cserébe lehordott a lakásból egy csomó limlomot, és most azok közül előkeresett egy nagyalakú, vastag, barna kartont. Valahol talált egy üveg tust is – talán még diákkorától őrizte. A délutánt azzal töltötte, hogy szép, nagy, vastag, nyomtatott cirill betűkkel, orosz nyelven fölrajzolja: *Írók és művészek tanácsa*. Nem csodálkoztam, hogy Cipi tudja, mi a *tanács* orosz megfelelője: közülünk órá ragadtak legkönnyebben az új áradat szavai és fordulatai. Aztán, mikor már kigyönyörködtük magunkat a mutatós táblában, Cipi valamiképpen fölerősítette a lakás ajtajára.

Ennyiben maradtunk. Némethy Károlyt nem kerestük fel újra, beszámolni neki, miért maradtunk adósai a Maszlovtól visszkapott, az ő megjegyzései szerint át-

írandó, Sztálin marsallhoz írt levéllel – Némethy sem küldött senkit érte. Nyilván fontosabb dolgai akadtak. Közben megalakultak az irodalmi és művészeti tanácsnál közfontosságúbb intézmények. Például a rendőrség. Ennek létrejöttéről véletlenül egy személyes, ijesztően kezdődő, de szerencsésen végződő mozzanatból értesültünk. Egy napon Cipivel kettesben indultunk el hazulról, már nem emlékszem, hová, pedig sürgető ok nélkül, önszántából Cipi nemigen járt ki hazulról. A lépcső első fordulójához értünk, amikor kinyílt a kapu, és belépett egy asszony, a körülményekhez képest elegáns télikabátban, fején ugyancsak mutatós, téli kendő. Ismerősnek látszott, de nem az arcáról, hanem a kendője kötéséről ismertem rá: Lukács Kató volt, Lukács László barátom, a költő felesége – Szentendre óta, ahol én Miklóst látogattam, ő meg a férjét, semmit sem tudtam róla. Leszaladtam eléje, átöleltük egymást. Cipi tapintatosan megállt odafent. Csak amikor kibontakoztunk a karolásból, vettem észre, hogy egy férfi közben belép a kapun és megáll Kató mögött. De nem szólt egy szót sem, és Kató se mutatta be. Hát én sem hederítettem rá.

– Honnan tudtad, hogy itt lakom? – kérdeztem Katót.

– Nem tudtam, nem is hozzád jöttem.

– Hát akkor mit keresel itt? – kérdeztem, még mindig barátságosan.

Kinyitotta a táskáját, félig előhúzott egy papírt, és egy pillantást vetett rá. Aztán halkabbra fogta a szavát:

– Egy Ottlik Géza nevű embert. Le kell őt tartóztatnunk.

A nyilas Cipi

– Megörültetek?

– Bejelentés érkezett hozzánk, hogy nyilas volt.

Megpróbáltam én is halkán beszélni, de csak rekedten sikerült. Ez is elősegítette, hogy amit mondtam, nem volt olyan goromba, mint az indulatom. Persze, hirtelenében mindent összehordtam Cipiről, ami eszembe jutott, de azt hiszem, a legnyilvánvalóbban az győzte meg őket, hogy a nyilas puccs óta nála élek. Amikor már láttam, hogy ebből aligha lesz letartóztatás, megkérdeztem Katótól, ugyan ki jelentette föl Ottlikot. De ez elől a kérdés elől mereven kitért.

– Hát akkor menjetek a fenébe – mondtam őszintén, de már indulat nélkül. – Egyébként Ottlik az emeleten áll.

Kató fölnézett. Cipi nem úgy hatott rá, mint egy volt nyilas, mert kurtán elköszönt. A kezét nem nyújtotta, én sem az enyémet.

Cipinek elmondtam, hogy mi folyt le, rövidre fogva és a lehető legviccesebben. Cipi tréfásan fogta föl. De nem sokat beszéltünk róla. Én arra gondoltam, hogy ha Cipi történetesen egymagában indul el, bekísérik valamilyen fogdába, mi nem is tudunk róla, és isten tudja, meddig tart, amíg ott kihallgatják, és tisztázza magát, és hazatérhet. És az nem furcsa-e, hogy Lukács Kató – akinek mozulatművészeti diplomája van, de a tanítási engedélyét nyilván évekkal ezelőtt bevonták – első dolgának tekinti, hogy belépjen a rendőrségbe és letartóztatásokat fogantossítson? Bár az is eszembe jutott, hogy Lacinak, ahogy én ismerem, semmi kifogása sem volna ez ellen.

Mindenesetre az én számomra a felszabadulás korszaka ezzel a jelenettel kezdődött.

A rendőrség megalakulásáról egyébként nem csak én nem tudtam, de barátaim sem, sőt ismerőseinktől sem hallottunk róla, ha véletlenül találkoztunk velük. Annál több szó esett a rendőrség mellett létrejött erkölcsrendészetről. Ha a Pasaréten egy csomó ember összehajolt, legtöbbször valamilyen érdekesebb „megerőszakoláson” szörnyülködtek. Persze, az ilyesmi hozzátartozott a hadiélethez, az erkölcsrendészet nem sokat tehetett ellene, hiszen a megerőszakolókra nem terjedt ki a hatáskörük, legföljebb utólag tudtak, ha szükség volt rá, gyógyszert vagy orvosi segítséget szerezni – esetleg. Egyébként a megerőszakoltak sem siettek az erkölcsrendészetre jogorvosolás végett, szégyenüket lehetőleg eltitkolni igyekeztek. De a legérdekesebb erőszakotélt senki se titkolta el, inkább nagydobra verték. Igaz, hogy az áldozat, ha ugyan ez pontos kifejezés, nem szűzlány volt, hanem – férfi. Egy csinos fiatalember, valamilyen hivatalnokféle. Fényes nappal tört rá öt katonalány, és ráfogták a pisztolyukat. Sorban mentek végig rajta – már amennyiben ez volt a művelet helyrajzi menete. Amikor dolgukvégezten magára hagyták, rögtön elszaladt – dehogy! elvánszorgott, elsántikált – az erkölcsrendészetre, orvosi segítségért. Azontúl többször is lehetett látni az ipsét a Pasaréten, majdnem látható dicsfénnel a – feje – körül, férfiúi irigységből fonva: öt amazont egymás után kényszerkielégíteni nem kis teljesítmény!

A letepert fiatalember történetét Cipi meg én Dessewffy Gyulától hallottuk, Cipi hajdani főnökétől a *Kis Ujság*-ban, aki ez idő szerint az erkölcsrendészet vezetője volt. De ezt a működést ideiglenesnek tekintette:

amint megindíthatja a lapját, visszatér a szerkesztéséhez. Természetesen újság még egy sincs, de a sajtóközpont itt, Budán már megalakult, holnap tárgyalják meg a helyzetet – Cipit, mint volt és reménybeli munkatársát el is hívta erre a megbeszélésre. Engem ugyanoda Boldizsár Iván hívott meg, akivel további utunkon találkozunk. Persze hogy elmentem: fölcillant bennem a remény, hogy ha valamikor megindul az élet Pesten, talán nem kell visszatérnem a gyárba, hanem valahol az irodalomhoz közelebb találhatok megélhetést. Cipit is érdekelte a dolog, annyira, hogy hajlandó volt idejében fölkelni, fölöltözni, és elindulni velem a Pasaréti tér felé – addig még nem merészkedtünk el ilyen messzire hazulról. A sajtóközpont az akkor még újnak számító templom közelében, egy fehér, modern villában székelt. Sokan gyűltek össze a nagyszobában, de én csak Boldizsárt ismertem, no meg egy nap óta Dessewffy Gyulát is, és ha nem is személyesen, Barankovics Istvánt, a katolikus sajtó vidékéről; itt be is mutatkoztunk egymásnak. Mire megérkeztünk, már folyt a vita, hevesen és kötetlenül, sokan szóltak hozzá és bele. A vitát az a hír szította fel, hogy Pest felszabadult, azaz kivonultak belőle a németek. Egy dologban mindenki egyetértett: ha meglennének is a gyakorlati feltételei, akkor sem lehetne lapot elindítani – ki kell várni, hogyan alakul a helyzet. Ami dehogyis a hadi helyzetet illette – abban már senki sem kételkedett. Abban sem, hogy több párt lesz.

Csak lassan kezdtem érteni, miről van szó: a nyugatiakhoz kell-e igazodni, vagy az oroszokhoz? Ezt annál is nehezebb volt kivenni, mivel az égtájak neve nem

hangzott el, és természetesen a népek neve még úgy sem. Legnehezebb volt fölfognom, hogy vannak, akik arra számítanak, hogy a közelgő német fegyverletétel után új háború, vagy legalábbis szembenállás kezdődik Anglia és Amerika, meg a Szovjetunió között. Ezen elképedtem. Nem tudtam elképzelni, hogy miután ilyen szerencsésen és együttesen végeztek a világ fenevadjával, az angolok-amerikaiak, bárhogya félnek is a kommunizmustól, folytassák a háborút, ezúttal a volt szövetségesük ellen. Másrészt meg azt reméltem, hogy az oroszok, miután így megmutatták az erejüket, kigyógyulnak a titkolt, gyanakvó, kisebbségi érzetükből, és inkább megnyílnak a világ felé, mintsem óriási sündisznó módjára visszagöngyölödjének a tüskéik közé. Azt viszont ugyancsak nem tudtam elképzelni, hogy nálunk máshoz kelljen igazodni, mint az oroszokhoz, hiszen ők már itt vannak, Pesten és Budán – de hol vannak még az angolok meg az amerikaiak?

Bizonyos azonban csak abban voltam, hogy ezt a nyelvet és taktikai érzéket sohasem fogom elsajátítani, még annyira se, mint a könyvelést. Hová lett már belőlem az a titkos gondolat, amivel odamentem, hogy talán, ha egyszer újakezdődik az élet – az ő révükön valamilyen betűközelibb foglalkozást is találhatok. Elmenőben más késztetést nem hallottam ki magamból, mint hogy csak vissza, vissza Angyalföldre, a Giraudba, vagy akárt Újpestre, a Standardbe!

Pedig hát annyit ezen az elővitán is észrevehettem, hogy ha újságot még nem akarnak is indítani, és ha újságíró-szövetséget még nem is alakítottak, és ha semmiféle tábla vagy felírás nem hirdette is még a létezésüket,

a leendő nagy hatalmuk meglátszott már a villájukon, de még a külsejükön is – mindenestre gondozottabbak, jól tápláltabbak, mondhatni, elegánsabbnak látszottak a megalakulni nem sikerült íróknál, művészeknél.

Mert hát a mi elvetélt irodalmi és művészeti tanácsunk tagjai, a Riadó utcában lakókat kivéve, csak elvétve és véletlenül találkoztak – ilyenkor cinkosan, de sajnálkozva köszöntöttük egymást. A tervezett tanácsnak nem is lett más látható nyoma, csak Cipi barna kartonja, melyet olyan komoly gonddal és igyekezettel teleírt és fölerősített a lakás ajtajára. De azért az sem volt olyan hiábavaló fáradság, mint amilyennek én tekintetem a készülte közben. Mert mióta ott büszkélkedett az ajtón, sem látogató, sem lakáskereső katona nem kopogott be hozzánk. Aminek persze hátránya is volt: eles-tünk attól az enni- és innivaló alamizsnától, amiben jókedvű vagy szánakozó katonák részesítettek.

Végleg azért nem haltunk éhen: az előljáróság megnyitott egy népkonyhát, ahol a Pasarét nékülöző népe naponta sorban állhatott egy merőkanál levesért-lötytyéért. Nyilván az is az orosz katonakonyhák maradványából telt ki, és ahogy az már az ilyen folyamatokban történni szokott, az adományozótól a szétosztóig és onnan a részesítettig kézen-közön egyre hígult. Egyébként kifogytunk volt katonavendégeinknek egy másik juttatásából is, az aprócska viaszgyertyákból. Így, ha akartunk volna, sem igen jutottunk íráshoz-olvasáshoz. Pedig én hosszú megszakítás után elkezdtem folytatni verses naplóm, ha nem is folyamatosan, inkább szaggatottan. Ezekről a gyertyátlanul kuporgó estéinkről is leírtam egy jegyzetet:

*Most este mindig ételekről
Beszélgetünk, szomjazva, étlen,
Kivilágított szép telekről
Ábrándozunk a vaksötétben.
Ülünk cigarettaparáznál,
Atlantisaink elmerültek,
Szemünk előtt vígan, paráznán
Lebegnek torták, kacsasültek.*

Fölhalmozott
lótetemek

Ilyen körülmények között fölfigyeltünk arra a hírre, –már nem emlékszem, hogyan jutott a tudomásunkra –, hogy az orosz katonák, arra sem emlékszem, hol, elhullott lovak, magyarán, döglovak húsát vagdossák és osztják szét a lakosság között. Mi férfiak első percben kissé undorodva csóváltuk a fejünket, Gyöngyi szeme azonban fölcillant. Okvetlenül menjünk el az osztásra, unszolt bennünket, majd meglátjuk, milyen jó fogást csinál ő a hozadékból. Így hát elindultunk, Cipi, Gábor meg én, Gyöngyitől kapott szatyrainkat lóbálva. Említettem, hogy már nem tudom, hol folyt a szétbontás, de arra igen, hogy még mindig kemény hideg volt, még mindig vastagon és keményen állt a hó, szerencsére, mert egyelőre nem kezdtek járványok terjedni. Csak arra emlékszem, hogy napfényes délelőtt volt. Először a fölhalmozott lótetemeket láttuk meg lenyúzott állapotban, egy kis dobogóféle közelében, ahol három orosz katona baltával darabolta szét az éppen szétosztásra kerülő állatot. Hosszú sor állt előtte, beálltunk a végére.

Akkor vettük észre, hogy éppen Herczeg Ferenc mögé kerültünk. Ő persze nem fordult hátra, de ha megtette volna, akkor sem ismerte volna meg azt

Herczeg
Ferenc véres
lőhússal

a három fiatalembert, aki oldalt várakozott, amíg ő a városparancsnoktól kártérítésül kapott tizennégyezer pengőt ünnepélyesen benyújtotta az előljáróságának. Most is ugyanaz a fehér prémes, ezüstszürke bunda volt rajta, mint ott, most is szarvasbőr kesztyű a kezén, bár nem az a ritka világosszürke, csak éppen sárga. De szatyor nem lógott a kezéből, még olyan spárgaszatyor sem, amelyet Cipi lóbálgatott türelmetlenül. Egymásra néztünk cinkosan hunyorítva, mert mindhárman ugyanazt gondoltuk: az öreg szégyelli a szatyrot, zsebre vágta. Ő nem türelmetlenkedett, egykedvűen, rezzetlen arccal állt, míg a sorral együtt újabb fél lépéssel juthat előre. Végül ő került az orosz katonák és a szétvagosott lótetemek elé. De nem húzott elő a zsebéből semmiféle szatyrot sem, csupán kinyújtotta, azt is egykedvűen, mindkét kesztyűs tenyerét. Az orosz jókora adagot vágott bele a két sárga bőrkesztyűs kézbe. Az írófejedelem, hátát még egy-két centivel kihúzva, elvonult. Két szarvasbőr kezét még mindig előretartva, rajta a lilapiros lőhússal, még mindig egykedvű arccal.

Azóta is, ha az elegancia kerül szóba, úgy általában, többnyire arra a kinyújtott, szarvasbőr kesztyűs kézre gondolok, benne a véres lőhússal.

Gyöngyi persze megörült a jókora húsnak. De mire megjöttünk, sötétedett, aznap már csak az előkészületeket tudta megtenni a pecsenyéhez. Másnap azonban pompázatos ebédben volt részünk, nem győztük dicsérni Gyöngyi tudását és találékonyságát. Hiszen ettem én már egyszer lőhúst, amikor Kassákné valaha, de már jóval túl a bécsi nyomorkorszakokon, amelyben örülhettek, ha lőhúsra telt, viszonylagos jólétükben,

a Bulcsú utcában, merő virtuskodásból meg akarta mutatni, milyen finom vacsorát képes készíteni a megvetett lóhúsból. Csakugyan bravúros teljesítmény volt. A Riadó utcai lólakoma közben megpróbáltam magamban összehasonlítani a két ízt, a hajdanit és jelenbelit, és némi habozás után Gyöngyi művének adtam elsőbbséget. Igaz, hogy azt kiéhezettebben ültük körül.

Bravúros
teljesítmény

30. KAKAÓ KÉTSZERSÜLTTEL

Cipi kartontáblája tehát, a tetszetős *Írók és művészek tanácsa* felirattal, amint korábban említettem, a mi első emeleti lakásunktól hatékonyan távol tartotta a katonákat, a szállást keresőket is, a csupán látogatókat is. Ez az ügyesen kivívott és jámborul tiszteletben tartott mentesítés azonban Cipi elképzelésében sem vonatkozhatott az egész házra. Mégis, Tokarevék távozása után, isten tudja, miért, minket és a házmesteréket nem számítva, egy hétig üresen maradt a ház. Egy hét múltával azonban újra telefonosok telepedtek be a földszintre, a második emeletre pedig egy furcsa jellegű kis alakulat, amelynek a fegyvernemét, rendeltetését napokig hiába találgattuk. Pedig ezek be is jártak néha hozzánk, eleinte csak mentegetődzve, hogy tudják ők, milyen komoly intézmény székel itt, de megfigyelték, hogy nem sokan látogatják – talán nem zavarnak, ha olykor kis időre benéznak. És nemigen jöttek üres kézzel – így hát a vészes éhezésnek egyszerre vége szakadt, de még a karácsonyfagyertyából is elláttak egy vaskos köteggel.

Bort, méghozzá vörösbort a kapitányuktól kaptunk.

Szokatlan
kérés

Mert egy-két nappal az emberei után ő is becsöngetett hozzánk, mindkét hóna alatt egy-egy üveggel, az egyiket megittuk, a másikat ott hagyta nekünk. Ez többször is előfordult, mindig vacsora után, egy órácskára – és mindig egymagában jött. Jól megvoltunk egymással. Negyven és ötven közti, köpcös férfi volt, mondhatni, kövérkés, egyenruhában is békés jelenség – civilben valamilyen kereskedelmi vállalatnál dolgozott. Tőle tudtuk meg végre, hogy milyen alakulat, az övé: fegyvergyűjtő. Minthogy ilyesemiről nem hallottunk, megmagyarázta: ha egy rész, egy utca vagy környék elesett, ők tüstént odasietnek – hogy nem valamilyen elit csapat volt, kitetszett abból, hogy nem teherautón, hanem kétéfogatú szekéren –, és összeszedik a terepen hagyott fegyvereket, alkatrészeket. Marika szeme fölcsillant a magyarázattól. Tüstént előhozakodott azzal a kérésével, hogy ha elesik a Baka utca, és elindulnak az ott maradt fegyverekért, ugyan már vigyék őt is magukkal, mert itt nagyon szűkösön van ruhája és fehérneműje, jó lenne, ha ott magához vehetne egyet s mászt. A kapitány csöppet sem ütdött meg a szokatlan kérésen, csak éppen azt nem tudta, merrefelé van a Baka utca. Cipi erre hevenyészve, ügyesen fölvezolt neki egy kis térképet az egész környékről. A kapitány azonnal kiismerte magát rajta, de nagy sajnákozva közölte, hogy már az egész Rózsadombot régen elfoglalták, be is gyűjtötték onnan a hulladék fegyvereket, így többé ott nincs mit keresniök.

Egy hét múlva azonban szokatlan időben állított be, déltájt. Azzal a hírrrel, hogy előző napon a németek egy része kitört a Várból, és újra elfoglalta a Rózsadombot.

Ma aztán az oroszok megtámadták őket, heves csata zajlott le, megsemmisítették a német különítményt, a maradéka visszamenekült a Várba, a Rózsadomb újra orosz kézen, most kapták meg a parancsot, hogy azonnal induljanak a bőségesen elhullajtott fegyverek begyűjtésére – ha Marikának még mindig az a szándéka, jöhet velük, csak gyorsan jöjjön. Mari már vette is a kabátját. Nekem rögtön eszembe jutott, hogy nem hagyhatom őt magára ebben a kétes kalandban, és megkérdeztem a kapitányt, elkísérhetem-e őket. Miért ne? vontá meg a vállát. Cipi azonban, isten tudja, miért, kedvet kapott átszekerezni Buda romjain, és azt mondta, inkább ő kíséri el Marit. Én meg jobban bíztam Cipi védelmében, mint a magaméban, és ráhagytam. Így hát megint kettesben maradtunk Gyöngyivel, a Riadó utcában – ebből most már nem származhatott semmi baj.

Kezdett sötétedni, mire megjöttek. Kalandos útjuk volt, a budai rommezőn keresztül, félig lebontott bariádok, torlódó tankroncsok, szerteszét heverő holttestek között. A kapitány egyenesen a Baka utcába ment, és ott hagyta Cipit meg Marit, azzal, hogy visszajön értük. A házat bombatalálat érte, a hátsó fele összeomlott. A pincébe menekült lakók azonban épen maradtak. De a gázvezetéket szétlőtték, és Kapotsffy urat, mikor a bombázás után fölment az első emeletre, megölte a gázömlés – a hevenyészett sírja fölé ácsolt fakereszt kilátszott a ház előtt egy hókupacból. Férfi végül mégse maradt a házban, mert egy idő múlva begyűjtötték őket az oroszok, csak a kövér házmestert hagyták ott, akiről egyébként kiderült, hogy rendőr

Megint
a szőnyegek

volt, és – ami ritkaságszámba ment – rendőr léte nyilas is. A házmeister – és a házban maradt nők – nemigen merték a lépcsőt használni, mióta Kapotsffy úr megfuladt a gázömléstől, így hát Mari ugyanolyan állapotban találta lakását, ahogy karácsony böjtjén elhagyta, kivéve, hogy vetett ágyának vánkosán helyette egy föl nem robbant, futball-labda nagyságú ágyúgolyó pihent – a ház falán látszott is a lyuk, ahol beérkezett.

Szerencse, hogy a lépcsőt még senki se merte használni, így Marinak egyelőre semmije se tűnt el. Sebtiben összecsomagolta ruháit, fehérneműjét, nekem is egy-két könyvemet, amiről azt gondolta, fontos. Cipinek, aki bátran követte őt és szerette az ilyen kutakodást, ekkor fordult a figyelme a nagy tekercsekbe göngyölt szőnyegekre, amiket Mari átmentett a Sas utcából, és amikből kettőt egy részeg nyári éjszakán vitéz Szabó felügyelő vállára dobott – kárpótlásul. Cipi hirtelen ráébredt, hogy kár ezeket a szép szőnyegetek ott hagyni martalékul a zabrálóknak. És már dobta is a vállára a legnagyobb tekercset és vitte le a kapuhoz, ahol addigra ott állt a kapitányék fegyverekkel és roncsokkal rakott szekere. Cipi csak földobta rá a szőnyegtekercset, és már ment is vissza a másodikért. Nem emlékszem, hány maradt összesen Marinál, aki azt mondta, bármilyen kár is a szőnyegekért, nem életszükségleti holmi, nem szabad értük feltartani a katonákat. Cipi azonban már kirakta az ajtó elé a tekercseket, és nyugodtan folytatta lehordásukat. Egyszerre aztán lövöldözni kezdtek, nem lehetett tudni, honnan, legalábbis Mari nem tudta, de annyi bizonyos, hogy a szekér irányába, a Keleti Károly és a Baka utcában már süvítettek a golyók –, Marit

elfogta a hisztéria, visszakiabált a lépcsőházba Cipinek, hogy dobja le a szőnyeget – egyébként az utolsót –, és az istenért, siessen, a katonák a szekér alatt fedeztek, ekkor egy golyó a szekér oldalának csapódott, mire az emberek fölugráltak a szekérre és indulni akartak Cipi nélkül, de a köpcös kapitány a kocsinak dőlve nyugodtan cigarettázott, amíg Cipi nemsokára meg nem jelent a kapuban, lihegve és vállán a tekerccsel, földobta azt is a szekérre, akkor a katonák őt is, Marit is fölhúzták, mire a kapitány is fölugrott, és gyors iramban hazaértek a Riadó utcába – hamar megszűnt a lövöldözés.

Végül sem tudtuk meg, hogy kik lőttek rájuk a Rózsadomb alján. Magyar katonák pufogtatták el muníciójukat, mielőtt eldobták a fegyvereiket? nem valószínű. Inkább egy német fegyveres kötelék, amelyik már nem jutott be a Várba. De sem előtte, sem utána nem zavarta meg hadizaj a feszült csöndet. Feszült azért volt a csend, mert mindenki tudta, hogy addig nincs vége Buda ostromának, amíg ki nem verték a Várból a németeket. Márpedig ennek a szándéknak semmi jele se mutatkozott körülöttünk. A rövid rózsadombi utócsata után elnémult minden hadizaj, a katonák lazán lófráltak, a rejtélyes lovasok céltalanul nyargalásztak a Pasaréten. Sőt a civilek is, a rózsadombi és pasaréti polgárok, bár tudták, hogy a szélcsend csak átmeneti lehet, egyre óvatlanabban mutatkoztak a magas, fagyott hóval borított utcákon, tereken. Az előljárásság előtt hosszú sorban álltak a kérelmezők, vagy ki tudja, milyen ügyeiket intézők. Amikor egyszer tétlenül figyeltem őket, észrevehettem, hogy időnként akadnak, akik oldalt, a szó szoros értelmében soronkívül bejutnak az épületbe – néhá-

nyukra emlékeztem a sajtóközponti vitából. Mi is, Tolnaival és Cipivel, ilyen kivételesen kerültünk be még egyszer Némethy Károlyhoz – hogy mi módon, arra már sehogy sem emlékszem. Arra sem, hogy mi beszél-nivalónk volt még egyszer Némethyvel – az irodalmi tanácsról semmi esetre, afölött mindkét részről hallga-tólag napirendre tértünk.

Ezúttal is csak megkezdhattuk a beszélgetésünket – ezúttal is váratlan vendég szakított félbe: báró Perényi Zsigmond, a koronaőr, aki a magyar királyi koronát ünnepélyes szertartás keretében szolgáltatta ki Szálasi-nak. Kissé görnyedten jött Némethy felé, de azért lát-szott rajta, hogy valaha kevély, kackiás jelenség lehetett a vadászbundájában, amit most viselt. Némethy ezúttal is felállt. Mi is felálltunk, de nem azért, mint Herczeg esetében, hogy kellő tisztelettel átadjuk az elsőbbséget, hanem tüntetően kivonultunk a teremből. Engem oda-kint váratlan indulat fogott el. Kifakadtam:

– Én meg tudom érteni, ha egy ország néhány család-jának évszázadokon át kiváltságos életet biztosít, azért, hogy ha minden száz évben adódik egy próbára tevő pil-lanat, akkor tudjanak és merjenek a körülményekhez illően viselkedni. De ha ezt a pillanatot elvétik, akkor aztán *les aristocrates à la lanterne!*

Amiben Gábor is – akinek fő műve a *Régi magyar főurak* volt – és Cipi is egyetértett velem.

Néhány lépés után Dessewffy Gyulával találkoztunk. Ő is az előljárásságra tartott, nagy újsággal, az újsággal, vagyis a *Szabadság* első számával, a tetején Zilahy Lajos hamar nevezetessé váló vezércikkével. Igen, Pestről hozta egy kollégánk, igen, át lehet menni a Dunán, ha

nem is könnyen, és nem is veszélytelenül, de ki kell használni az időt, amíg áll a jég, mert ha olvadni kezd, hosszú időre el leszünk vágva egymástól. Az első újság látványa mindhármunkat felizgatott.

– Soma már szerkeszti a *Nyugat*-ot – dörmögte keserűen Cipi.

Az én idegeim is megindultak. Nem a *Nyugat*, a szerkesztés, az irodalom ábrándja mozgatta meg őket, hanem a mélyükben hónapok óta téli álomba dermedt Piroska-képzet. Hiszen azt sem tudom, él-e még. És ha megindul az olvadás, mikor tudom meg?

Mari csöppet sem lepődött meg, amikor azzal az ötlettel álltam elő, hogy kockáztassuk meg az átkelést. Hát persze, mondta buzgón, legfőbb ideje, hogy megkeressük Anyut. És Örley Pistát, tettem hozzá magamban, reménykedve. Abban maradtunk, hogy két nap múlva indulunk, február tizenkettedikén. Cipi és Gyöngyi őszintén elszontyolodott, mikor bejelentettük, de belátták az igazunkat. Másnap enyhe, tavaszias légáramlat tört be nyugatról. Akkor csakugyan legfőbb ideje átmenni, míg áll a jég a Dunán. Éjszaka sokáig nem tudtam elaludni az izgalomtól. Pest maradványait próbáltam elképzelni. Még virradat előtt heves ágyúzás riasztott föl, gépfegyverek ropogtak a közelben. Igyekeztem, hogy ne ébredjenek föl, ne vegyem tudomásul, hogy új csata kezdődött. Nem indulhatunk reggel. Hajnal felé a házbeli oroszok lármája, gépkocsik begyújtása. Mire az ablak előtt álltunk, a karácsonyi kép fogadott, kihalt környék, üres katonaiskola. De a tank ott állt, bedöglötten a kapuban. Hátrafordulunk, mire visszanézünk, már két katona áll mellette – isten tudja,

Az álomba
dermedt
Piroska-
képzet

A pusztítás
fegyelmezett
démona

honnan termettek oda, de nem oroszok, hanem, karácsony óta először, németek, fegyver nélkül, csak egy tarisznya lógott rajtuk, szabályos zöld egyenruhában, fejükön rohamsisak. Egyikük magas, feszes tartású tiszt volt, a másik alacsony közkatona – legalábbis nem volt jelzés a gallérján. Ezt akkor láttuk meg, amikor már közeledtek egyenesen felénk, az alacsony sántított a tiszt után, talán megsebesült. Félúton megálltak, tarisznyájukba nyúltak, valamit elővettek belőle, és kézigránátokat kezdték hajigálni a házra, az alacsony görnyedten, eltorzult arccal, a tiszt nyugodtan, a görög diszkoszvető pózában. Nekem hirtelen a *Die Welt als Wille und Vorstellung* jutott eszembe róla, meg a nyugati civilizációban rejlő pusztítás és pusztulás fegyelmezett démona. Nyilván ki akarják próbálni, van-e ellenállás, vélte Cipi. De már ennek a fele se tréfa, elhúzódtunk az ablaktól és leültünk az asztalhoz. Abban a pillanatban koppant az ablak, és puskagolyó repült be rajta, Mari és Gyöngyi arca között suhant el, éppenhogy nem érintette őket, a fal mellett hullott a szőnyegre – fogalmunk se volt róla, ki löhette.

Hirtelen tíz-húsz orosz dobogott fölfelé, már a lépcsőn kiabálva. Többen egyszerre újságolták, hogy a németek, huszonötezren a Vár titkos alagútjain keresztül kitortek a Diósárok felé. Minket leküldtek az óvóhelyre, mert a könyvtárszobában gépfegyverfészket akarnak felállítani. Mivel azonban óvóhelye nem volt a háznak, de még pincéje sem, kénytelenek voltunk a házmesteri konyhába lehúzódnunk. A kellemetlen időtöltéshez könyveket is vittünk le magunkkal: én, nyilván a görög diszkoszvetőt alakító magas német tiszt hatá-

sára, megint a *Die Welt als Wille und Vorstellung*-hoz folyamodtam, Tolnai Arany *Toldi*-ját ragadta föl, Cipi ellenben megfontoltan húzta elő *A kabaré történeté*-t. A házmester teljességgel nekünk engedte át a konyhát, amelyben egy lóca és egy támlátlan kis konyhaszék szolgált ülőalkalmatosságul. Cipi az utóbbira helyezkedett el, és rögtön kinyitotta Nagy Endre könyvét, mi öten a lócán, amelynek azonban megvolt az az előnye, hogy a falnak lehetett támaszkodni. De Cipi nemigen jutott előre a kabaré történetében. Heves gépfegyvertűz kezdődött. Közben benyitott egy piszkos, züllött arcú, részeg katona, és hírül adta: lehet, hogy tíz napot is itt fogunk eltölteni, mert a házat körülfogták a németek. Nem ijedtünk meg: sejtettük, hogy csak ijesztésnek szánta ezt a rémhírt. És csakugyan, rögtön utána azzal állt elő, hogy a férjek forduljanak el, mert ő most hálni készül az asszonyokkal – mind a hárommal egyszerre. Egyásra néztünk: hát igen, ez az elkerülhetetlen óvóhelyhangulat. Csak Cipi nem jött ki a sodrából. Ropant elegánsan – bár igen rosszul tört orosz nyelven – azt mondta, ilyesmire nem alkalmas ez a hely, sem az idő, most a Vár van soron, csak aztán következnek az asszonyok. Ki tudja, mit értett ebből a részeg orosz, de annyi bizonyos, hogy nem volt rá fölkészülve. Egy ideig tanácstalanul állt még, aztán fejét a nyakába húzva, bambán kisomfordált.

Közben a mi apró gyertyáink leégtek. A sűrű sötétben, a lócán összeszorulva, fejünket a falnak támasztva, megpróbáltunk szundikálni. Virradatkor megint megszólaltak a gépfegyverek. Cipi közben megszökött közülünk, fölszaladt az emeletre, ahol a fürdőszobában

Az első német
foglyok

sikerült gyorsan és észrevétlenül megborotválkoznia – hogy milyen elgondolásból tartotta ezt a műveletet olyan sürgősnek, már akkor sem tudtam. Mire visszatért, már vezették az utcán az első német foglyokat. A konyha ablaka fölkelte az utcára, onnan néztük a vonulásukat. Megismertem a tegnapi „diszkoszvetőt”, aki gránátokat hajigált felénk, bár most hiányzott a fejéről a sisak, és látni lehetett, hogy szemüveget visel, az arca szigorú tanárarc, vagy talán kémikusé, fegyver, rezignáció és eltökéltség mellett kételkedést is lehetett róla leolvasni. A nyugati civilizációt. Hát igen, gondoltam, ez a schopenhaueri *Vernunft-Erkenntnis*, az értelmi megismerés. Egymagában, fogolyként is, rendezettebben járt, mint a foglyokat ujjongva kísérő burjátok, mongolok, ukránok. Nemsokára hozzánk is betódultak az oroszok, „Buda káput, Buda káput” kiáltással. Kiszaladtunk az utcára. Szemben a katonaiskola udvarára terelték a foglyokat, rengeteget – Cipi becslése szerint lehetnek legalább nyolcszázan. Ennek a sokaságnak már semmilyen tartása sem volt, leverten, kimerülten, sokuk szakállasan, az egyöntetű zöld egyenruhájukban is némileg zsidó munkaszolgálatosokra emlékeztettek. A körülöttük ficáncoló katonák lehúzták a csizmáikat, helyébe a maguk bakancsait hagyták ott, a tisztet sebből is rúgták, inkább mulatva, mint gyűlölködve. Hiszen elégtételt is érezhettem volna. De nem éreztem. Mindössze két sor jutott eszembe abból a zsolnárból, amelyet nagyon régen olvastam, apám imakönyvében a héber szöveg melletti fordításban, amikor egyszer, egy péntek este magával vitt a Dohány utcai templomba:

*Zsákmánnyá lesznek zsákmányolóid,
Prédává lesznek prédálóid.*

Zsoltár

Közben lejöttek a fenti oroszok, akik a mi ablakunkban kezelték a gépfegyvert. Mindnyájan részegek voltak, minket is itattak tokajival – amit nemigen szerettem egyébként, de most éreztette a jótékony hatását –, és koccintottunk Buda elestére. Ők már indulnak is tovább, újságolták, este már nyugodtan alhatunk a lakásunkban. Búcsúzóul egy üveg tokajit nyújtottak át, és rengeteg cigarettát, meg pici gyertyát.

Odafönt reménytelen rendetlenséget találtunk, az ablakokat kitörve, a lakásban golyókat, fegyverdarabokat, késeket szerteszórva, és piszkot, szemetet. Hiányozni azonban semmi sem hiányzott, csak az én fehér vászonruhám, amit Mari egyéb, a Baka utcában rekedt, hasznosabb holmimmal együtt a fegyvergyűjtő kocsi-ban átmentett a Riadó utcába. Nem éppen időszerű darab, voltak itt Cipinek is, nekem is értékesebb öltönyeim, de úgy látszik, az orosz katonákat vonzotta a fehér szín, akár Herczeg Ferenc elegáns maharadzsafrakkján, akár az én parlagi burettruhámon. Cipi egész nap üvegezett, Mari és Gyöngyi súrolt és takarított, sötétédekskor helyreállt a lakás rendje, addigra visszatért a fegyvergyűjtő osztag, a parancsnokuk – akit már egyszerűen Grigorijnak szólítottunk – bekopogott hozzánk, ő is borral, cigarettával és gyertyákkal, és jó darabig együtt iddógáltunk és játszottunk.

Másnap teljes csönd volt. Mégsem indulhattunk el. Marikába nem lehetett lelket verni, délig aludt. Egyébként mindnyájan kimerültünk az előző két naptól, csak

úgy lézengtünk. Három nappal azelőtt, amikor készülünk a másnapi átkelésre, izgatottan előre gondoltam, Pestre. Most mélabúsan visszafelé, az itt eltöltött négy hónapra. Hiszen életemnek egy zárt korszaka ért véget. Egy kicsit mindnyájan búcsúztunk, némán. Csak Mari nem ért erre rá, mert amint magához tért, nekiállt rendet csinálni, csomagolni. A legszükségesebb fehérneműnkől, holminkből két ügyes batyut csinált, olyat, ami lehetőleg ne csábítson zabrálásra – ez is új magyar szó volt akkoriban. Holmink nagyobb részét a lehető legszűkebb helyre szorítva elhelyezte valamelyik szekrény alján. Az előző napon földuzzadt cigarettakészletünket háromfelé osztottuk, a gyertya- és kenyérharmadunkat megkaptuk. Utoljára, lefekvés előtt megöleltük Tolnaiékat és valamivel érzékenyebben Cipiéket, mert reggel korán akartunk indulni, még mielőtt a háziak fölkelnek.

Sikerült is. Éppen csak annyira volt világos, mikor útra keltünk, hogy a Hidegkúti úton ki tudjuk kerülni az elesett katonák tetemeit. Ami nem volt könnyű, annyi volt belőlük – nem gondoltuk volna, hogy ilyen nagy csata folyt le közvetlen közelünkben. Meg azért sem volt könnyű, mert négy nappal azelőtt enyhébb szél tört be Budára, olvadni kezdett a hó, és olykor csak onnan vettük észre az elesett katonát, hogy ráléptünk. Ha közelebb hajoltunk hozzájuk, bár az egyenruhájuk zöldjét nem láttuk, mindig csak német hullákra akadunk. Azért is nehezen tudtuk ezt elkerülni, mert a tetemek között áthaladó tankok – világosan ki lehetett venni a láncaltornyomokat – sokszor az olvadó hóba lapították őket. Ez a szokatlan látvány egyikünket sem

rendített meg – az út nehézségeivel kellett megküzdenünk.

Amúgy
lőhátról

Alighogy ezen a szétlapított hullamezön túljutottunk, két lovas vágatott felénk, az egyik majdnem gyerek még, a másik szakállas, komoly férfi. Szerencse, hogy Marika, az Évi prémes kabátjában és a maga fekete kucsmájában, a körülményekhez képest igen elegáns jelenség volt, még nagyobb, hogy a Kondorosról hozott szlovákiával érintkezni tudott velük. A szakállas, mikor megállt előttünk a lovával, eléggé ridegen kiáltott ránk, nyilván olyasmit, hogy kik vagyunk és hova megyünk. Elővettük az igazolványainkat, de hiába volt rajtuk a fényképünk, a lovas erélyesen elégedetlenkedett. Marika mosolyogva magyarázta, hogy Pestre tartunk, a szüleinket megkeresni, és onnan jövünk – megfordult a Paserét felé –, a katonaiskola udvarával szemközti házból, ahol nagyon sok orosz katona megfordult nálunk.

A lovas arca megenyhült, sőt földerült. Hosszú, barátságos beszédbe kezdett, amelyből csak az *igráty* szót értettem meg, de később a *Marija és Margaréta*, vagyis Mari és Gyöngyi, azaz Margit neve is megütötte a fületem. Tehát ez a szakállas lovas nem járt soha nálunk, a Riadó utcában, de hallott róla, hogy ott játszani szoktak, meg a ház két kedves asszonyáról. Most már hosszú és nyájas magyarázatba kezdett – Mari később elmondta: a Duna jegén már nem lehet átkelni, mert megolvadt, de menjünk csak Budára, ott biztosan találunk orosz csónakot, amelyik átvisz Pestre. Még egy kicsit udvarolgatott Marikának, amúgy lőhátról, aztán szíves integetéssel utunkra bocsátott.

A János kórháznál fordultunk észak felé, és Buda

romjai között bukdácsolva igyekeztünk mihamarabb kijutni a Duna-partra. A jégtakaró csakugyan elolvadt, bár még nagy tábláit hordta magával a víz. Csónak ugyan sem északra, se délre nem tűnt föl a láthatáron. Mari még, azt hiszem, egész életében se járt ennyit, de zokszó nélkül, sőt látszólag könnyedén tartotta velem a lépést. Mélyen Óbudán jártunk már. Itt sokkal többen közlekedtek a szabadban, mint a Pasaréten. Olykor meg-megkérdeztük egy-egy járókelőtől, merre van az átkelőhely, de senki sem tudott róla. Végül, Óbudának már a szélén megláttunk egy nálunk valamivel idősebb házaspárt, ott álltak valamilyen stég előtt, láthatóan valamire várakozva. Odaléptünk, és tőlük tudakozód-tunk az átkelés felől. Igen, felelték, állítólag itt köt ki időnként egy csónak, és átviszi a várakozókat, még-hozzá ingyen. De ők már több mint egy órája állnak itt, és nyoma sincs a csónaknak.

Negyedóra múlva egy motorcsónak siklott elő valahonnan oldalról, két katonával. Nem kötöttek ki, de ügyesen megálltak a stég mellett és azt mondták, szálljunk be nyugodtan. Simán siklottunk el a lefelé tartó jégtáblák közt is, de végül nem Pesten értünk partot, hanem váratlanul egy szigeten, fogalmam sem volt róla, melyiken, csak utólag találgattuk, hogy valószínűleg a hajógyári sziget volt. Erre vallott az is, hogy a sziget másik oldalán egy hajó vesztegelt, fedélzetén egy őrmesterrel és néhány zsákkal. Hozzá vezetett a két katona, aztán magunkra hagyott.

Az őrmester közölte velünk, férfiakkal, hogy előbb *malinku robot*. A kis robot abból állt, hogy a parton veszteglő, mintegy harminc zsákot fölhordjuk a hajóra. Új

bajtársammal kétségbeesetten tekintettünk egymásra, de nem volt mit tenni, mentünk a szigetre. Csak ott kezdtünk szitkozódni; hiszen mire fölhordjuk ezt a rengeteget, sötét este lesz már, mire megyünk akkor? legföljebb fogságba – és mi lesz az asszonyokkal? A zsákok egyébként könnyebbek voltak, mint amiket mi Cipivel és Tolnaival fölcipeltünk a sufnyiból, de a hajó lépcsője meredekebb volt a Riadó utcainál. Mire másodszor értünk föl a fedélzetre, az őrmestert már barátságos hármasban találtuk a két nővel, akik közül az idősebb is nagyon csinos volt. De mivel, amint utólag megtudtuk, egyiket se próbálta kajütjébe invitálni, azt hiszem, főleg Marika eleganciájának, és még inkább a szlovák beszédének volt köszönhető, hogy a harmadik pár zsák után egy kedélyes legyintéssel fölszabadított bennünket. Igen ám, de a csónak és a két katona nyomtalanul eltűnt. De az őrmester barátságosan útbaigazított: a Dunának ezen az ágán még áll a jég, nyugodtan átmehetünk rajta. És csakugyan, a jégfelület, igaz, piszkosfehér volt, de semmi folytonossági hiány se mutatkozott rajta. Mind a négyen egyszerre léptünk le rá, még mielőtt a megenyhült őrmester meggondolja magát. Első lépésre megéreztük, a cipőnk talpával, hogy a szürkés felület nem jég, hanem a rárakódott hóréteg, amely nem olvadt le róla teljesen. Óvatosan haladtunk előre, igen apró lépetekkel, mert a hótakaró vastagsága egyenetlen volt, hol csúsztunk rajta, hol belésüppedtünk. Útitársnőnk egyszerre fölsikított, megcsúszott, és egyik lába már nem is a hóba merült, hanem az alatta olvadó jégtábla vizébe. Attól fogva mind a négyen kinyújtott kézzel összefogódtunk, úgy botorkáltunk tovább, meg-megcsúszva

A tetvetlenítő
állomáson

és merülgetve, hol az egyikünket húztuk föl, hol a másikat, még Marika sem próbálta titkolni rémületét.

Sötétedett, mire az újpesti rakpart lépcsőin fölván-szorogtunk. Mindenekelőtt leültünk egy romdarabra, lehúztuk a cipőnket, és kiöntöttük belőle a jeges vizet. Aztán, már csak azért is, hogy végleg meg ne fagyjon a lábunk, erősen kivágtuk a lépést. Útitársaink félóra múlva elbúcsúztak és fölkanarodtak Angyalföld felé, mi pedig még sokáig folytattuk utunkat a néptelen rakparton a Margit hídig, a Tátra utcai házig. A kapu előtt megálltunk, egy kicsit kifújtuk magunkat. Marika vezetett fölfelé a teljesen sötét lépcsőházban – ő sokszor járt ott, utoljára a karácsonyestét megelőző délelőttön, amikor a szüleimnek is hozott egy csomó libamájkonzervet.

Kopogtatott. Az ajtó kinyílt – de ki nyitja ki? élnek-e még? Éltek. Apám állt az ajtóban. Anyámat is ki tudtam venni az apró félgyertya fényében. Mindketten télikabátot viseltek, összevissza gyűrött télikabátot. Nem csoda, a szoba dermesztően hideg volt – az ablaka kitörve. Kabátjuk, ruhájuk viszont éppen aznap gyűrődött ronggyá – a tetvetlenítő állomáson, amely valahol a szomszédban működött.

– No de most fölmelegszünk! – ezek voltak Marika első szavai.

Ekkor derült ki, hogy a Baka utcában, amikor a fegyvergyűjtő osztaggal kirándultak az elhagyott lakásába, talált egy fél zacskó kakaót, eltette, és végig rejtegette előlünk – előlem is, azzal a gondolattal, hogy ha megtáljuk Anyuékat, velük fogyasztjuk el. Kiment a konyhába, ahol rábukkant egy rakás fára – nem tudom, hogy került oda, hiszen a lakásban gőzfűtés működött va-

laha –, tüzet rakott, és a nyílt lángon – nem tudom, hogyan, de hiszen elvégre falusi lány volt – megfőzte a kakaót. Tej persze nem volt hozzá, de kakaóíze volt, és forrón járta át az ereinket. Hanem, amikor Marika elővett egy másik csomagot és szétszította köztünk, Anyu méltatlankodva kiáltott fel:

– De Marika! Mi ez? Kakaóhoz kétszersültet?

31. ELÍTÉLTEK

De hogy Piroska él-e még, azt napokig sem sikerült megtudnom. Hogy miért nem? Az hiszem, erre már akkor sem igen tudtam volna válaszolni. Olyan korszaka kezdődött életemnek, amelyben sok mindennek, amit cselekedtem vagy nem cselekedtem, sehogy sem tudtam volna okát adni.

Ha utólag, majd negyvenöt év múlva, mégis választ keresnék a miértre, illetve a miért nemre, azt hiszem, elsősorban a nyomor jutna eszembe. Szüleimnél olyan körülmények közé jutottunk, ahonnan visszaemlékezve a Riadó utcai ostromélet a polgári komfort és a fűtött szalon elvesztett paradicsomának érződött. A Tátra utcai lakásnak több szobája is volt – kettő? három? –, szüleim a hallba húzódtak, az volt a legvédecombe az üveg nélküli ablakon bezúduló dunai szélről, a legelkülönültebb viszont a cselédszoba – mi annak a díványán kapaszkodtunk egymásba Marival a télikabátjaink alatt. Reggel aztán annál nehezebb volt kimászni az így összegyűlt testmelegből a lakás nem sokkal fagyponthoz fölötti hőmérsékletébe – délidőben vitt csak rá a lélek, hogy

elinduljunk vízért egy környékbeli utcai vízcsaphoz, amely, isten tudja, hogyan, működött még – vagy már. Ezt az utat azonban többször is meg kellett tenni, mert a mosdáshoz ragaszkodott Marika, sőt a szüleimet is rászorította. Aztán meg valamit mégiscsak ehettünk, elvégre nem haltunk éhen. De mit? Rémlik, hogy krumpliból elegendő készlete maradt Anyunak, mivel tűzhely hiányában nem tudott mit kezdeni vele. De legjobban a teának örültünk. Hiszen elmondtam annak idején, hogy apámnak éppen az első világháború kitörésekor érkezett Angliából egy ládikó, benne öt kiló tea, és az még a kommunben is kitartott. A másodiknak is hasonló előrelátással vágott neki, csakhogy a mostani készletnek már hónapok óta nem vehette hasznát, mert nem tudta megfőzni, ugyancsak azért, mert nem volt hol. Most aztán Marika egész nap főzte a teát a konyha nyílt tűzén, ez mindnyájunknak pótolta némileg a fűtést. Én meg, ha nem tudtam is neki segíteni semmi-ben sem, átalltam volna őt magára hagyni szüleimmel és a rendetlenül rideg, karácsony óta kitakarítatlan lakással, amelynek rendbe hozásához, mondanom sem kell, már a harmadik napon hozzáfogott.

Körülbelül ennyi volt az, amit már az első pesti napokban is érzékelttem, ha meg nem is próbáltam fogalmazni, még magamban sem. Csak most elgondolkodva rémlik föl egy rejtett érzés, amely annyira öntudatlanul működött bennem, hogy még csak nem is érzékelttem. Valamilyen alapvető ellenérzés: tartozom annyival Marinak, hogy előbb együtt keressük meg Örleyt, csak aztán indulhatok el én Piroskát megtalálni. Csakhogy a Molnár utcáig eljutni, a mi akkori körülmé-

nyeink között, elég hosszú és kockázatos út volt – ezért is halogattuk.

Szabad Nép

Aztán az ötödik napon valamilyen váratlan változás véget vetett a tehetetlenségnek, tétovázásnak, tartózkodásnak. Hát hülye vagyok én, hogy háromutcányira Piroska lakásától azon töprengök, él-e még? Marika is korán kelt, be szeretne volna fejezni a takarítást, de azért, mire elengedő vizet hoztunk hozzá, délfelé járt, akkor fogott hozzá. Én segíteni nem, csak útjában tudnék lenni, megnézem már egyszer, mi lett a Szent István körútból – ez volt, amivel útra keltem. Marika nyilván tudta, hová megyek, de minden indulat nélkül fogadta szándékomat.

Mikor az utcára leértem, éppen egy ember haladt át a kocsúton – amelyen akkoriban ritkán tűnt föl kocsi, legföljebb targonca –, hóna alatt egy csomó újsággal, amely nagyobbbnak látszott a Budán megismert *Szabadság*-nál, és időnként elkiáltotta magát:

– *Szabad Nép!* Itt a *Szabad Nép!*

Még nem hallottam az új lapról, ezért közelebb léptem, hogy szemügyre vehessem, akkor a rikkancs halkan hozzátette:

– Vigyázat! a mellékutcákban szedik a férfiakat.

Egy-két lépéssel még követtem híradásának zenei fölépítését:

– *Szabad Nép!* Itt a *Szabad Nép!* – *forte*, aztán *piano*:

– A mellékutcákban szedik a férfiakat.

Mulattam volna, ha az orosz fogságtól nem féltem volna ugyanúgy, mint nemrég a magyar munkaszolgálattól. Még szerencse, hogy odahaza némi habozás után magamhoz vettem apám vastag sétabotját, hogy ha

Katonalány
a törmelék-
halom tetején

a törmelék-Szaharában, vagy az aszfalt sűrű gödreiben megbotolnék, legyen miben kapaszkodnom. Most hát nem igyekeztem a hátamat fölegyenesíteni, hanem ráhajoltam a botra, úgy vánszorogtam a Szent István körút felé. Ott már majdhogynem békebeli sokaság mozgott a Berlini tér meg a Margit híd között, bár sok volt benne az egyenruha is, nemcsak orosz, néha román – az ő tisztjeiké mutatósabb volt az orosznál.

Plakátok is virítottak a falakon, különböző hirdetések, felszólítások. Kiderült, hogy már előadásokat, szavalóesteket rendeznek, azaz inkább matinékat, itt meg ott. A legízlesebb plakát a *Budavári Te Deum*-ot hirdette. Odaléptem a közelébe: maga Kodály vezényelte, ha jól emlékszem, az Erkel Színházban. Hirtelen visszavillant egy kép a szemembe, vándorutunkon Pest felé, már nem tudom, hol, föltűnt egy tekintélyes villa, udvarán egy csomó lóval. Egy másik vándor fölvilágosított: ez Kodály háza. Hát igen, gondoltam a Vígyszínház előtti oszlopnál, ez a pillanatnyi Magyarország jelképe: a szerző villájában katonalovak nyerítenek, ő maga a *Te Deum*-ot vezényli Buda felszabadulására.

Befordultam a Visegrádi utcába. A ház helyén állt, de akkor hogy került eléje az a nagy törmelékhalom, amelyiken egy csomó férfi és nő járt föl-alá, volt, aki kapával, például a halom tetején egy orosz katonafiú... azaz inkább katonalány, állta alatt összekapcsolt szürke orosz katonasapkjában, aki éppen elindult a törmelékhalom tetejéről, azaz nem is indult, hanem szaladt, egyenesen felém, katonasapkjája kikapcsolódva, és nem is katonalány, hiszen a mi szerelmünk hat évvel azelőtti elegáns, prémes, szürke télikabátjában, csak éppen prémtele-

nül, lerongyolódva, összegubancolódva, szíjjal összeszorítva, bőséges férfinadrágban, hatalmas bakancsban. Piroska nemsokára elmondta, mitől fordult felém a figyelme: azt gondolta, milyen szájalmas öregember csoszog odaát. Az egész romeltakarító osztag szeme látára borultunk egymás nyakába, és csókolóztunk. Mindenki megállt a munkában, és örömmel nézett ránk.

Az öröm, úgy lehet, nem is a csókunknak szólt, hanem a viszontlátásunknak, az egymásra találásunknak. Annak, hogy valaki megkerült, valaki visszajött, háborúból vagy munkaszolgálatból. Hiszen alig volt család, ahol ne vártak volna vissza valakit valahonnan, frontról, fogságból, haláltáborból, akiről nem tudták, él-e még. A Visegrádi utcai ház ötödik emeletén az én felbukkanásom után is volt kire várniuk. Kornisától utoljára a Szálasi-puccs előtt kapott levelet Panni, még a Balaton mellől, még a visszavonuló magyar hadsereg kötelékéből írta, nem lehetett tudni, mi történt vele azóta.

Az ő lakásuk azonban, ha persze sohasem volt is fogható Cipiék épen maradt polgári környezetéhez, a mi átmeneti szállásunknál sokkal vigasztalóbb képet nyújtott. Belövés ugyan őket is érte, az ő ablakaik is betörték, a bútorzatuk eleve is szűkös volt, mégis jóval vigasztalóbb képet nyújtott a mi állapotunknál. Ez a viszonylagos vigasztalás főként Piroska technikai képességeinek volt köszönhető. Az ablakokat beszőgezte, azaz betáblázta a tönkrement – mert a képei majd mind tönkrementek –, az elpusztult képeinek a deklíjével, még üvegdarabokat is ragasztott közéjük, hogy némi világosságot is áteresszenek. De a legnagyobb lele-

Egy gerezd
fokhagyma

ménye az volt, hogy valamiféle utcán talált maradékokból összetakolt valamilyen vaskályhafélét – eredetileg náluk is gőzfűtés működött –, és a csövet kivezette a szabadba. A leghatásosabb fölfedezése az volt, hogy a Duna-uszoda faalkotmányát szét lehet szedni – ő kezdte meg a bontását, aztán sokan követték a példáját –, elég nagy mennyiségű fát cipelt a hátán az Erzsébet hídtól a Visegrádi utcába. Mindettől persze nem lett azért jó meleg a szobában, de nem kellett állandóan dideregni. Ha a kályhaféleség mellé húzódtunk és kezünk a tűzhöz tartottuk, nem gondoltunk állandóan a meleg hiányára, még beszélgetni is tudtunk.

Miről beszéltünk? Érzelmekről semmi esetre. Azért sem, mert csak egy szobát sikerült rendbe hozniuk, abban ültünk hármasan a tűz előtt, Pannival. Meg aztán annyi energia még nem tért vissza – mitől is tért volna vissza? – belénk, hogy az érzelmekre is fusson belőle. Jó, ha beszámolóra telt, a tényekre és történésekre – azokat is alig tudtuk befogadni, kölcsönösen. Közben kenyérrel kínáltak, amit Pesten még egy falatot sem ettem. Ők is úgy jutottak hozzá, hogy Panni két nappal azelőtt kigyalogolt Újpestre, ahol elcserélte az óráját egy katonával öt kiló lisztre. De mikor odahaza kibontotta a zsákot, kiderült, hogy a katona becsapta, nem liszt volt benne, hanem búza, az is bőven keverve konkollyal. Mit tehettek? Egy csomót megőröltek a kávédarálóban, aztán megsütötték. A kenyér lila színű volt, de énnekem módfelett ízlett. Hát még amikor utána kaptam egy gerezd fokhagymát! a vitamin eláradt az ereimben. Közben besötétedett. Ha jól emlékszem, sötétben tilos volt, mindenesetre veszélyes dolog az

utcán járni. Piroska letört egy darabot az uszodafából, meggyújtotta, és aggódva bár, de sietve utamra bocsátott. A sötét utcákon át egy lélekkel sem találkoztam, de kezemben az égő fadarab festékszagú lángja biztonságosan kitarzott hazáig, égett még akkor is, amikor a Tátra utcai házban eldobtam az ajtónk előtt.

Mit nekik
Hekuba!

Mari persze gondolhatta, és nyilván gondolta is, hogy ha ennyire megfedkeztem az időről, csak Piroska lehet a dologban. Mégis, őszintén is megijedt, mert a kivilágítatlan városban járni valóban veszélyes volt. Mentegetődzés helyett egy perc múlva megszólaltam:

– De most már nem halaszthatjuk tovább. Holnap megkeressük Pistát.

A Lipótvároson vágtunk át a Madách tér felé. Mari úgy számított, Pistát hamarabb találjuk meg anyja lakásában, mint a sajátjában. Szülővárosomból az Újlipótváros a legszűkebb hazám, holott a Vígyszínház mellett születtem és a Terézvárosban töltöttem a gyerekkoromat. Még Budán sem láttam ilyen reménytelen romhalmazokat. És hirtelen előntött a – nem, elsőül nem a kétségbeesés, hanem a – düh, a vakdüh, és nem az oroszok ellen, akik szétlőtték, és nem a németek ellen, akik föláldozták, hanem honfitársaim ellen, akik hagyták fölálldozni, mert mit nekik Hekuba! Mit, hogy mit nekik! Megvetették a fővárosukat, Horthytól kezdve a vidékről felkerült iktatóig, Füleptől – akinek csak egyvalami volt benne szép: éjszaka, a Várból, felülnézetben a Lánchíd vonala az Andrásy úttal – Illyésig, aki legtöbbször leprázta, mint Európa legcsúnyább városát. Ki szerette Pestet? a zsidók. De hiszen az osztrákok semmivel sem kedvelték őket inkább, mint a magyarok. Ez onnan

Eti meg én, az
éjszakába

jutott eszembe, hogy tudtam, az oroszok tőlünk éppen Bécs ellen vonulnak. De le mertem volna fogadni, hogy a bécsiek minden antiszemitizmusukkal együtt, vannak annyira *weaner Kind*-ek, hogy találjanak módot a megmentésére.

Hirtelen eszembe jutott az olasz rádió karácsonyi mondata: „Pusztulás előtt áll Budapest, Európa egyik legszebb városa.” Hát igen. Mert milyen szép volt a mi Hold utcánk is! Éppen a Szabadság téri romok között jártunk. Fölbotorkáltunk a Hold utcai romelágazásba. A vásárcsarnoknak nyoma sem maradt, a környékén csak egyetlen épület állt épen, bár ablakai hiányoztak, de erkélye kinyúlt a törmeléktenger fölé, a mi keletiesen romantikus Noé-bárkánk lelátója, ahonnan szerelmünk után olyan gyakran néztünk bele, Eti meg én, az éjszakába.

És ha már ezt megláthattuk, lekanyarodtunk a mélyebb romtengerbe, a Sas utcába. De a Kanitz Ignác és fiai ólipótvárosiasan, patinásan modern vonalú fellegránának a helyén semmi sem állt, csak egy romhalom. Nem mondhatom, hogy az addigiak után különösebben lesújtott a látvány. Sőt, némileg önkéntelenül megnyugtatót, hogy Leitgébné nem áll a kapu helyén, újabb fölbukkanásom tanújaként. Nem mintha bíztam volna benne, hogy ottveszett a világpusztulásban – tudtam, hogy korszakokon átívelő jelenség.

Nem a Belvároson át folytattuk utunkat – mindenki mondta, hogy abból maradt a legkevesebb. Hanem a Bazilikánál mintha megint városba jutottunk volna. Matild néniék házát semmi kár sem érte. A Madách téri vörös téglás házak épen maradtak. Én sohasem találkoztam

tam Örley anyjával, Mari azonban nyilván járt nála, tétoválás nélkül állt meg az egyik kapunál. Egyedül akart fölmenni – egyetértettem vele. Abban maradtunk, hogy ha Pistát ott találja, lejönnék értem. Jó félórát álltam a kapunál, cigarettáztam. Amikor Marika újra felűnt, semmit sem tudtam az arcáról leolvasni.

Szorosan
egymás mellett

Helyben állva mondta el, hogy Pista meghalt a Molnár utcában. Bombázás volt, nem tartott soká. Aztán a repülők elhúztak, az ágyúk elhallgattak, de a légiraidót még nem fűjták le. Örley azonban türelmetlenkedett, az óvóhelyen tilos volt rágyújtani. Fölment az udvarra cigarettázni. Ekkor egy eltévedt gránátszilánk, nem tudni, honnan, eltalálta, rögtön meghalt.

A Kiskörúton tértünk haza. Amennyire lehetett, szorosán egymás mellett léptünk. Mari egész úton rezzenéstelen arccal hallgatott. Mentünk csak, mint az elítéltek.

TARTALOM

5 / 14.	AMI SIKERÜLT
40 / 15.	ÉS AMI NEM
78 / 16.	MINT A KARIKACSA PÁS
96 / 17.	VASÁRNAPI REGGELI
112 / 18.	CSILLAGTALANUL
151 / 19.	VISSZAFOJTOTT LÉLEGZETTEL
184 / 20.	SVÁB-HEGYI KÖZJÁTÉK
222 / 21.	NYÁRÉJSZAKA A DUNA-KORZÓN
236 / 22.	A STAMBUL TERASZÁN
249 / 23.	EGY ÉJ A BAKA UTCÁBAN
262 / 24.	AZ A VASÁRNAP
298 / 25.	TELL VILMOS NYILA
317 / 26.	AKIT A JÓISTEN MEGSEGÍT
334 / 27.	KARÁCSONY
354 / 28.	VOJNA PRIMA
380 / 29.	LÓHÚS SZARVASBŐRÖN
397 / 30.	KAKAÓ KÉTSZERSÜLTTEL
413 / 31.	ELÍTÉLTEK

A kötetet a Művelődési és Köznevelési Minisztérium anyagilag támogatta

*Szépirodalmi Könyvkiadó / Felelős vezető Szalai Sándor mb. igazgató
A kiadvány a Gyomai Kner Nyomda Kft.-ben készült Gyomaendrődön,
1991-ben / Munkaszám: 292 / Felelős vezető Szász Imre ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő Réz Pál / Műszaki vezető Szabó György István / Művé-
szeti szerkesztő Kis Marianne / Műszaki szerkesztő Horváth Andrea
A borító- és a kötéstervet, valamint a szerző portréját Kertész Dániel készítette*

Megjelent 19,85 (A/5) ív terjedelemben

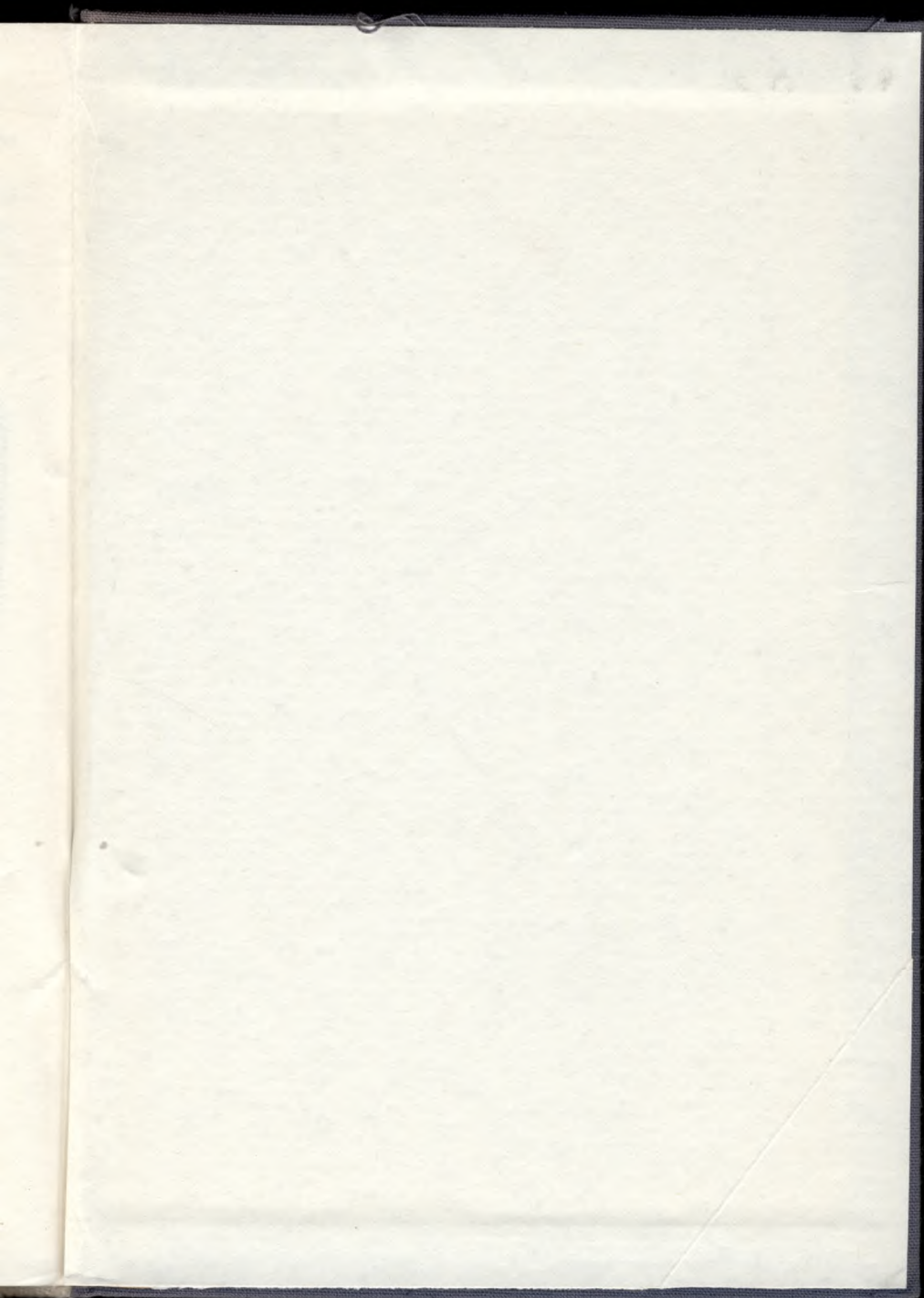
Sz 4949-h-9092

ISBN 963 154 286 6

ISBN 963 154 369 2 II. kötet

1866 / 6 - 3

122. 1000. 180. 72

THE
LIBRARY

OF THE
UNIVERSITY OF
TORONTO

130 St. George Street
Toronto, Ontario
M5S 1A5

1990

1990